

C. CORNELII
TACITI
OPERA QVAE EXSTANT OMNIA

EX RECENSIONE

IER. IAC. OBERLINI.

TOMVS PRIMVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS VIDVAE POMBA ET FILIORVM,
ANNO MDCCCXX.

TYPOGRAPHVS TAVRINENSIS

L. S.

Quum, edito iam C. Valerio Catullo, ad alios scriptores redire animus esset, quo ex ipso rerum delectu et varietate gratior tibi, candide Lector, meus hic labor accideret, C. Cor-

nelium Tacitum, historicum sane gravissimum, qua maxima potui diligentia excudendum curavi.

Quatuor priores annalium libros hic habes, in quibus, ut in caeteris Taciti illustrandis, incredibilis exstitit eruditorum industria, tum propter multiplicem eventuum et hominum notitiam, tum propter pressum et subobscurum scribendi genus, cui noster, Sallustianae brevitatis plus aequo studiosus, indulsit. Atque, ut alios sileam egregios eiusdem enarratores, commemorare in primis iuvat I. A. Ernestium, perelegantis ingenii virum, exquisitissimis graecis et latinis literis cum paucis eruditum. Quantam hic Tacito operam impen-

derit, ipse in praefatione declaravit, secundae Lipsiensi editioni, anno MDCCLXXII praeposita; universam nempe, incredibili labore ex scriptis editisque libris collectam, lectionis varietatem exhibuit, et superiorum interpretum adnotationibus suas subiunxit, ita tamen, ut quid sentiret apertissime modestissimeque ostenderet, nec contrarias sententias acrius, ut fit, refellendo, suas tueretur.

Ernestinam editionem iam antea Parisiis anno MDCCXCII a I. H. Dotteville, adiecta versione gallica, repetitam, nuper recensuit iterum Oberlinus. Et revera multae causae suberant, quibus permotus diligentissimus vir Tacitum denuo praelis mandaret. Ani-

madverterat enim librariis rationibus inclusum Ernestium, maiorem quam par esset, molestiam perpessum, proindeque multa operarum vitia non modo in notis admissa, ubi minutissimi characteres oculis vim facerent, sed et in textu, satis nitida pro illa aetate, forma excuso; praeterea integros saepe versus in graecis omissos, aliisque modis peccatum, uti docuit in nota, qua Ernestinam praefationem interpolavit (nostrae edit. pag. LXXI); infinita denique loca ad cognitionem antiquitatis praecipue spectantia, detectis iam aliis monumentis, uberius rectiusque quam Ernestio licuisset, a se posse explicari.

Naviter adeo susceptum munus

obivit Oberlinus, ut eius editio studiose conquisita, digna visa sit, quae Parisiis superiore anno, additis postumis eiusdem adnotationibus, typis iterum vulgaretur.

Equidem existimavi, quae a doctis in Gallia viris tanti haberentur, Italorum ingeniis haud parum profutura, quorum commodis ut pro instituto meo consulerem, hoc volumen in lucem emittere constitui, reliqua mox daturus, nulla iam mora interposita, nisi quae homini haud indiligenti, ad textum cum fide et nitore edendum necessaria esse videbitur.

Dabam Augustae Taurinorum IV idus Iunii, an. MDCCCXX.

N. Ante postumas Oberlini adnotationes hoc signum * appositum est.

PRAEFATIO

IER. IAC. OBERLINI.

Ernestino Tacito tertium edendo manum admoverat vir celeberrimus, antiquarum literarum stator eximius, Frid. Aug. Wolfius, in alma Halensi Academia graecae linguae professor, remque ad Annalium libri secundi caput 24 perduxerat. Ei altius dein molienti consilium, Taciti proprio Marte elaborandi et critico adparatu instruendi, succenturiatus ego optimi viri postremas adnotationes a meis distinxi, inque sequentibus eius vestigia, quantum pro ingenii mediocritate licuit, legere studui. Ad id autem negotii vix accesseram, quum ecce codex Budensis, quo ante haec tria saecula Beatus Rhenanus fuerat usus, quique dudum putabatur deperditus, quasi Deus ex machina mihi adstitit. Eum ergo munificentia viri eximii strenuique belli ducis Dorsneri, tormentariae rei per Galliam praefecti, ad quem haereditario iure pervenerat, acceptum de novo contuli, neque

huius est laboris ut me poeniteat. In recensendo Cornelio ita sum versatus, ut recentiora doctorum virorum notata in usum traherem, et ab ipso ERNESTIO, ubi visum esset, modeste libereque dissentirem. Quae viro immortali, de consilio suo praefanti, videbantur addenda, ita heic inserta leguntur, ut typorum discrimine facile dignoscantur.

ERNESTI PRAEFATIO

ANNI MDCCLXXII.

Cum Suetonii Caesares, ante hos quatuor et viginti annos, qualicumque cura mea emendatos illustratosque edidissem, iam tum erant, qui hortarentur, ut eandem operam Taciti libris impenderem. Sed, cum non ignorarem, quanto plus laboris ea in re proponeretur, quam in Suetonio exhausissem, ab eo me consilio alienissimum ostendi. Nam, ut mitterem, quanto difficilior scriptor esset Tacitus, quanto maior operis moles; illud maxime incommodi ea in re esse, quod nondum quisquam editorum superiorum hoc in se laboris suscepisset, ut editiones veteres accurate inter se conferret, et, unde lectio quaeque nata esset, ostenderet; cum satis, tractandis interpretandisque aliquoties Taciti libris, cognovissem, non pauca esse in eorum contextu, ut duobus quidem abhinc saeculis editus esset, quae temere irrepserint, nec e bonis libris venerint: tot autem libros vel conquirere, vel comparare, quam difficile, quam molestiae plenum esset, facile intelligi posse. Anno autem post, cum ratio institutorum meorum ita tulisset, ut aliquot Annalium libros publicis in Academia lectionibus enarrarem, animadversa exemplarium in tabernis librariis paucitate, serio rogatus sum, ut id oneris mihi paterer imponi et novam Taciti editionem curarem. Recepto tandem negotio, ante omnia mecum constitui, quid maxime

agendum, quid consilii sequendum putarem. Etsi autem videbam, nova editione iis maxime consultum iri, qui in Tacito legendo aliena ope indigerent: tamen ita me comparavi, ut non huic modo rei satisfacerem pro viribus, sed etiam operae aliquid, si possem, navarem Tacito ipsi, sive potius iis, qui interpretis auxilio non admodum indigerent, ceterum, quid Tacitus scripserit quoque loco, quae vera manus auctoris esset, vel doceri, vel iudicare ipsi vellent. Et, quoniam prior illa consilii pars procedere saepenumero non potest, nisi de vera lectione constet, primum omnium hoc egi, ut, veluti materia ac silva critica congesta, vel ipse veras lectiones eruerem, vel acutiores ad earum indagandarum facultatem adiuvarem. In quo etsi temporis angustiae, in quas me rationes librariae concluserant, fecere, ut minus, quam spes esset, aut voluntas ferret, efficere potuerim; tamen vel sic me satis felicem laetor fuisse: nam profecto et in hoc genere quaedam intelligi felicitas potest, in tempore offerens librorum copiam, quae aliis idem agentibus defuerit. Etenim ab illo statim tempore tot vetera Taciti exemplaria brevi tempore nactus sum, quot nemini, qui post Lipsium ad edendos Taciti libros accesserit, ad manus fuisse sciam. Ac, ne frustra eae copiae mihi contigisse viderentur, hunc mihi laborem sumpsi, ut ea diligenter cum exemplo eo, quod praelis accommodare cogitabam, conferendo, varietates lectionum notarem, et cuiusque origines indagarem, efficeremque saltem hoc, ut, si quis post me moliri splendidiorem editionem vellet, labore eorum librorum conferendorum supersedere posset, satisque haberet, consulere eos, quorum facultas nulla mihi fuisset. Quae res mihi attulit hoc commodi, ut lectionis Cornelianae prope iustam historiam, atque, ut ita dicam, genealogiam nectere pos-

sem, et proferre multa, quorum vel negligentia vel ignorantia Tacito et editoribus eius saepissime obfuisset. Superioribus saeculis, qui ad recensendos scriptores veteres accedebant, satis habebant, codices scriptos et editos consulere in locis iis, ubi haererent ipsi, et difficultatis aliquid obiectum esset. Itaque tantum lectiones librorum, ad ea loca fortasse profuturas, petebant, non universam lectionis varietatem. Ea re commiserunt, non modo ut iidem libri consulendi essent his, qui post eos ad recensendos eosdem scriptores accederent, si quid alicubi vitii subodorarentur, sed multa etiam intacta ipsi relinquerent, quae ex iisdem libris poterant emendari. Etenim nemo est ita lynceus, ut omnia lectionis vulgatae vitia sua sponte videat, nec interdum pro rectis probet, quae vitiosa sint, aut velut plana ac perspicua transeat, in quibus alii aut parum aut nihil intelligant. Casaubonus quidem (ad Suetonium) fatebatur, sibi saepe accidisse, ut, quae clarissima putasset, in iis haereret, cum plana et perspicua eorum interpretatio peteretur. Inde etiam fit, ut subinde viri docti, aut, vitio lectionis animadverso, coniecturis se exerceant, aut explicare laborent, quod vitiosum est; nihil laboraturi, si librorum veterum lectiones omnes notatas haberent ab iis, quibus eorum facultas fuisset. Itaque utiliter hoc institutum est a recentioribus criticis, ut e codicibus scriptis editisque omnis lectionum varietas, etiam manifesta scripturae vitia, notarentur: unde quantum utilitatis redundaverit ad scriptores veteres, non ignorant, qui in his literis diligenter sunt versati. Tacito quidem quid profuerit, et ante dictum est, et post dicetur planius, ubi accuratius de instituto nostro dicendi locus venerit. Id antequam facerem, visum est diligentius de scriptis Taciti codicibus, in primisque editionibus superioribus

dicere; cum ea, quae ab aliis, velut Maittario, Fabricio, tradita sunt, partim imperfecta, partim vitiosa admodum, certe parum utilia cognoverim. Etenim historia editionum ea demum utilis est, quae docet, unde cuiusque textus ductus sit; utrum ex alia superiori repetitus, an e scriptis editisque libris ab idoneo auctore emendatus: quibus ignoratis, nihil editionum notitia, neque ad delectum in emendo, neque ad usum in emendando interpretandoque, prodesse potest. Quid? quod saepe accidit iis, qui hoc ignorant, aut non curant, ut carbones pro thesauro eundemque textum aliquoties emant, et pretium statuant libris, non ab usu, quem inde capere possint, sed a vulgari de editoribus opinione; quam saepe fallere, sciunt periti, et in Tacito quoque saepe fefellisse, infra docebimus. Sed illud ipsum, quod maxime in editionum historia videndum est, nemo docere nisi is potest, qui comparandis inter se libris, indagandaque lectionis cuiusque origine (quod ei necesse est, si delectum bonarum lectionum recte facere velit) qualis quaeque editio esset, cognorit.

Antiquissimi Taciti codices scripti sunt *Florentini duo;* quorum alter libros sex priores (ut, auctore Lipsio, numeramus hodie; olim quinque numerabantur) Annalium continet, alter reliquos et Annalium et Historiarum, ut hodie vocantur. Ille unus est, nec alium scriptum illorum librorum codicem habemus. Nam liber Ioh. Iocundi Veronensis, qui a nonnullis commemoratur, apographum illius est, atque ille ipse, quem saepe Ursinus laudat. V. Gronov. ad A. IV, 36. Itaque non recte faciunt, qui omnium exemplorum scriptorum consensum in istis libris commemorant, quod aliquoties memini me reperire. Codex ille quondam fuit monasterii Corbeiensis in Vestfalia, repertus ab Angelo Arcimboldo, quaestore Leonis X pontificis romani, et

ad Leonem delatus: a quo quingentis aureis numis emptus in bibliothecam, post mortem eius, Florentinam venit. Ex eo edidit hos libros primus Phil. Beroaldus, ut mox dicetur: sed eum post accuratius excussere et cum editis contulere Curtius Pichena et Iac. Gronovius, vir in libris scriptis tritus admodum: quorum diligentia non parum Tacito profuit. Hunc codicem vetustissimum esse constat; ceterum viri docti, qui eum tractarunt, Beroaldus, Pichena, tantum universe eius antiquitatem commemoravere, cum de alterius aetate et scriptura multi dixerint: unde factum videtur, ut de utroque codice nonnulli, tanquam de uno, loquerentur, velut ipse Abr. Gronovius, V. C. in praefatione editionis Traiecti Bat. a. 1721 promulgatae, cui parentis notas addidit; cum diversum hunc codicem esse ab altero, de quo mox, certum sit. Vid. Montefalc. *Bibl. MSS.* p. 374. Quod si Iacobo contigisset, ut ipse huic editioni praefuretur, haud dubie accuratiorem eius codicis descriptionem haberemus. Vid. de hoc codice etiam *Monumenta Paderb.* p. 69, 79.

V. etiam Rhenanus ad A. IV, 43, et ex eo Lipsius ad A. II, 9, et in *Dispunctione codicis Mirandulani.* Eiusdem antiquitatis esse hunc codicem cum Pandectis Florentinis, ex simili utriusque orthographia coniicit Fr. Taurellus in *Praefatione ad istas Pandectas, ed. Flor.* a. 1553. Petrum Danesium, episcopum Vaurensem, vetere codice usum, testatur Ursinus ad A. IV, 20. Capiendum hoc de exemplo Iocundi, autumat Cl. Exterus, sed ipse Ursinus quum hoc contulerit, non opus habebat eius respectu provocare ad Danesium, quem a. 1534 in Italia veteres scriptores examinasse constat. Potius ergo Florentinum ipsum lustrasse putarim, et hunc esse, quem innuat Ursinus. Parum abest, quin Danesium exscripsisse notas Rhenani dicam, adeo gemella sunt quae tradit.

Alter Florentinus liber, Pichenae iudicio, a. C. CCCXCV scriptus est. Quem erroris coarguit scriptura libri,

quae Langobardica est: unde patet, eum tempore Langobardici in Italia imperii, aut proxime secutis saeculis, quibus scriptura Langobardica adhuc usurpabatur, decimo undecimove saeculo (nam certior temporis in hoc genere definitio esse non potest), e vetere codice descriptum esse. Nam, quod subscriptionem in calce hanc habet: *Ego Sallustius legi et emendavi Romae felix, Olibrio et Probino Coss. in foro Martis controversias declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Caesario et Attico Coss.* Id bene monet Th. Ryckius ad H. I. init. deberi inscitiae librarii, qui eam subscriptionem temere e codice eo repetiit, unde Taciti libros descripserat; cuius generis, et alia exempla observata sunt a viris doctis, nominatim Salmasio: nec bene vir doctus, in *Novo opere Diplom.*, t. III, p. 279, aliud huius generis exemplum negat reperiri. Ioh. quidem Gerson, in libello *de laude scriptorum*, in principio, quaerens, *an liceat diebus festis scribere devotionis libros gratis*, commemorat genus quoddam scribentium, quod appellat infimum, qui nullum penitus habeant intellectum eorum, quae transcribant, qui quasi pictores appellentur (*t. II, Opp. p.* 694). Eius generis scriptores cum semper fuerint vel mercenarii, vel monachi, non est mirandum, si codices tales, qualis ille Florentinus est, multi facti sunt, ex iisque superstites sunt plures: nec dubitem codices eiusmodi, pictos magis quam scriptos, extare, qui longe antiquiores habeantur, quam sint: celerum sine fraude. Sed, ut redeamus ad librum Florentinum, ad eum primus, quod constet, Pichena accurate recensuit hos Taciti libros. Nam Iuntinam editionem anni 1527 ex illo libro aliquid novi boni accepisse, non credo, cum Ant. Franc. Varchiensis, qui ei editioni praefuit, in praefatione nihil aliud commemoret, quam, se, cum

ceteris Taciti libris, etiam quinque primos, a Phil. Beroaldo prius castigatos, mox vero a se iterum cognitos, dare, nec ipse comparando repererim, quod ex eo libro ductum videretur. Beroaldus an eo usus fuerit, post videbimus. De auctoritate codicis non satis consentiunt viri docti. I. Gronovius quidem tantum ei tribuit, ut modum excedere videatur. V. eius notata ad A. XI, 24. Moderatius Graevius iudicat, in *ep. ad Heinsium*, t. IV, *Coll. Burm.* p. 498, qui *exemplar, unde ille fluxit, mendosum et ab semidocto interpolatum* putat. In primis observavi, utrumque codicem subinde peccare omissione syllabae alicuius mediae. Vid. dicta ad A. II, 63, confusione syllabarum *de* et *di*, omissione literae *m* in accusativis. Habere et glossemata, constat. Vid. dicta ad XVI, 2. Ceterum ex hoc codice omnia alia scripta Taciti exemplaria fluxisse, ut I. Gronovius videtur credidisse, non audeam pro certo affirmare, etsi consensus omnium in transpositionibus, ut Hist. III, 5, 65, credibile facit. Specimen scripturae ex l. XII Annal. inseruit Mabillonius *Operi diplomatico*, l. V, tab. 5, n. 5, p. 353; melius dedere *Auctores novi Operis diplomatici*, tab. 49, qui et accurate de eo codice tradiderunt, p. 278, 279, in primis inserenda epistola bibliothecarii Medicei super hoc codice a. 1752 ad Botarium V. C. scripta.

Pichenam decepit epigraphe codicis, putavitque, barbaricos characteres non esse Langobardicos, quippe qui saeculo IV non fuerint in usu. Hoc posterius ut verum est, ita quid inde colligendum, recte noster docuit. In eo contra adsentire huic nequeo, quod aetatem codicis nimium deprimit. Nec video, quid obstet, quo minus ad VII vel VIII saeculum referri queat. Sic Exterus quoque iudicat. Veterrimum esse codicem et omnibus reliquis superiorem, et quidem immenso intervallo, statuit Iac. Gronovius ad H. I, 77. Ex uno isto et primitus corrupto codices omnes esse

propagatos, de quo hic dubitat, ipse inferius validis argumentis adstruit.

Post hos principatum tenent *codices Vaticani* (nam Lipsium pluribus usum, non uno, ut colligas ex eo, quod fere *Vaticanum codicem* laudat, patet ex nota ad Dialog. de Or. init. *nam Vaticanis aberat*, sed uno ex his, antiquiori illo, ut appellat, in primis) et *Farnesianus;* quorum excerpta Lipsium habuisse, iisque adiutum esse in emendando Tacito, satis ex eius commentario constat. Optem cum Grutero (ad Hist. IV, 86), ut Lipsio aut alii cuidam varietates omnes horum codicum, etiam vitia librariorum, excerpere et editioni suae adiungere placuisset. Sed id temporum istorum rationes non ferebant, ut ante dixi. Ne formam quidem codicum, scripturam, aetatem, in tot editionibus prodidit, quod merito miratur Iac. Gronov. ad Ann. I, 1. Norisius in *Epochis Syro-Mac.* Diss. III, p. 184, ed. Lips. tres codd. Vatic. commemorat, primum inter Urbinates n. 585, secundum et tertium n. 1958 et 3405. Hi duo an diversi sint a duobus recentioribus, quos Montefalconius n. 1863, 1864 adsignat, nescio. Sed Broterius V. C. quatuor reperit, quorum antiquissimus saec. XIV extremi videretur.

Contulit *Vaticanos* codices nescio quis ante Lipsium, sed admodum negligenter, quod is queritur ad A. XIV, 8. In istis *Vaticanis* censetur nunc n. 1864, *Farnesianus* antea, quem se beneficio Fulvii Ursini adeptum Lipsius refert et ad A. XIII, 36. *Romanum* dicit. Exaratus saec. XIV au incunte XV, complectitur Annales inde ab XI et Historiarum libros. Optimae notae est. Lectiones ex eo excerpsisse *Iacobum Corbinelli* et exemplo Beroaldino adscripsisse, Broterius refert. Novissime eum inspexit Iac. Gronovius. Sunt et *Vaticani* recentiores alii, n. 2965, scriptus Genuae 1449. et n. 1958.

Addendus hic *codex Genuensis*, adhibitus ipse aut eius similis a Puteolano in editione sua. Is plurium apographorum parens

factus, ut Vaticanorum n. 2965 et 1958, item *Oxoniensium*, de quibus paullo inferius.

Lipsius etiam laudat interdum *codicem Hispanum*, qui fuit *Covarruviae*, ICti clarissimi. Idem etiam mentionem facit *codicis Sambuci*, quem a se consultum dicit super aliquo loco, cum Vindobonae esset, ad II. II, 23. Ceterum nondum quisquam eo ad Tacitum emendandum usus est: nisi vero est ipse *Budensis*; ut videtur, quod Sambuci codices fere e Budensi bibliotheca venere.

Covarruviae codicem contulit *Andr. Schottus*. *Budensem* eundem fuisse cum *Sambuci* codice, stare nequit, quoniam is, ex quo Rhenani manibus tritus fuit, nostras has oras nunquam reliquit, nec, si Viudobonam hinc pervenisset, facile huc remigrasset. De isto *Sambuci* videant porro literati homines Vindobonenses.

Ante Lipsium nobilis fuit ille *Budensis codex*, e bibliotheca Corvini regis, quo usus est Rhenanus; qui ei libro plurimum tribuit. Lipsius contra ad A. XIII, 25, non optimae notae fuisse censet; I. Gronovius etiam recentem et interpolatum, ad A. XI, 18. Quidquid sit, Tacito profuisse hunc librum, negari non potest.

Corvinianus ille *codex*, qui et *Regius* audit, continet Annalium libros inde ab XI et Historiarum quinque. Titulo caret, unde Rhenano ἀνεπίγραφος dicitur. Forma gaudet folii minoris. Scriptus est in membrana tenui vitulina, charactere minuto romano eleganter quadrato ad rotundum vergente. Lineas paginae habent 27, 28 vel 29. Exterior eius facies auro oblita et corio rubro tecta est, cui hinc et inde insignia Regis sunt impressa, corvum exhibentia, cuius rostro annulus conspicitur insertus ex auro. Addidisse huno annulum insignibus paternis Corvinum et solitum esse isto ornatu condecorare libros, docet Fr. Xystus Schier, Augustiuianus, in dissertatione *de Regiae Budensis bibliothecae Matthiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis* (cuius editio altera prodiit Viennae auno 1799), pag. 18, §. III. Fuisse omnino eius librorum thesauri cultum luxuriosissimum, idem observat.

De codicis Budensis antiquitate et auctoritate, ex quo is cura Beati Rhenani innotuit, varia fuere variorum iudicia. Iustus Lipsius ad A. XV, 44, veterem dicit aeque ac Florentinum, unde non mirum, a Trillero quoque *Obs. crit.* III, 22, antiquissimum adpellari. Iac. Gronovius contra ad A. XI, 18, Ryckianum et Budensem recentissimos et interpolatos esse iudicat. Repetit hoc ad H. II, 70, verum frustra ibi saltem ei succenset; vox enim, de qua queritur, non Budensi codici, sed ingenio Rhenani debetur. Ceterum non optimae notae illum fuisse, Lipsius quoque pronuntiat ad A. XIII, 25. Certiora nunc de indole codicis tradere licet, quum eo ipso temporis momento, quo novam hanc editionem curare coepi, commode mihi istius usus sit concessus. Gratum proinde criticae artis fautoribus me facturum spero, si pleniorem eius notitiam dedero.

Ordior a scriptura. Vocalis tertia nonnunquam accentum, saepe punctum, habet impositum, saepius eo destituitur, unde dubia interdum lectio, ut A. XV, 31, et H. III, 11, 51. IV, 39, 69, in *ius*, *uis*. Contra *ius* clare legitur accentu super prima litera posito H. IV, 48. A. XII, 29, *iubillius*, *uibillius*. XII, 45, *umidium*, *uinidium*. XIII, 57, *iubonum*, *uibonum*. H. III, 13, *uinctas*, *iunctas*. *j* longum sive gothicum nusquam occurrit. More medii aevi *hii* legitur pro *hi*. Contra *isdem* pro *iisdem*, antiqua forma, item *omnis*, *tendentis*, *prodentis* et similia quarto casu. Id ipsum in Florentino quoque observavit Pichena. *Valitudo* etiam noster cum Florentino habet commune. Prisca porro forma obtinet in *adicere*, *obicere*, *inicere*.

Diphthongus nunquam seiunctis literis, saepe per *e* caudatum expressa, frequentius desideratur. In compositis, *de* et *di*, *dis*, saepe alternant. Sic *demitto*, *dimitto*; *deripere*, *diripere*; *degredi*, *digredi*; *distinere*, *detinere*, etc.

Praepositiones compositorum more antiquo non mutantur. Sic *adlevare*, *adcusare*, *inbellis*, *inrumpo*, *inlustris*, etc. Duplicatum *d* in *redditus* pro *reditus*, H. I, 65, medium aevum sapit. Graeco more scribitur *Gaius*, *Gaianus*, *Gneius*; immo A. XII, 42, *Grispinus*. Simplici elemento legitur *mile*, *milies*, *pelex*, *pelices*. Finale *s* oblongum ubivis. In medio vocum sive simplex, sive duplicatum, frequenter per literam *x* exprimitur; sic vulgo *Vespexianus* imp. vocatur, item *Vespaxianus*. Simili modo in Marsilii Ficini epistolis occurrit Bexarion cardinalis. Sic porro H. II, 71, IV, 15, *auxus* pro *ausus*; contra H. IV, 71, V, 9, *ausit* pro *auxit*. Alibi sic *Frixios*, *implexe*, *explexe*, *peximis*, *sex-*

tertium, pro *Frisios*, *implesse*, etc. Sic et *extimare*, quod nunc *existimare*, nunc *aestimare* significat. V. Ernesti ad A. XIII, 17. Sic porro *illexa* pro *illaesa*; et A. XV, 38, *fexa* pro *fessa*. Simili modo A. XIII, 13, *effulxerant* ex editione prima notatum Ernesti ad XIII, 6, ubi docet, MS. Flor. e contrario habere *disserunt*, pro quo vulgo legatur *dixerunt*. H. II, 70, est *quadrigeximum*.

Vitiis permultis scatet codex. Ea saepe ex oscitantia librarii; nonnunquam ex similitudine literarum orta. H. III, 44, dubium, legendumne *inclitus*, an *inditus*; item ex vicinia, inde H. V, 10, *comprimere receptantem* pro *coeptantem*. H. III, 13, *secretorum castrorum* pro *secreta castrorum*. Porro ex vocibus male seiunctis, ut H. IV, 32, *molii orare ferre* pro *molliora referre*. Lineola, quarti casus index, in nostro, ut in Florentino, saepe deficit; interdum temere adposita cernitur. Ista lineola, in fine vocum vocali imposita, alibi quoque literam *m* supplet; in aliis omissa vitium parit. Sic in Flor. quoque H. III, 47, est *contemti* pro *contemtim*. Alia etiam compendii signa perperam vel addita vel omissa multis peccatis ansam dedere. A. XVI, 29, ubi in Flor. vitiose legitur *uteret* pro *ut erât*, alius quis videtur dedisse *uteret*, inde noster *verteret*. Signum ᵃ in fine verborum, ubi notat *ur*, nonnunquam deest. Inde H. I, 31, *diffidebat* pro *diffidebatur*. Alibi *exsoluerent* pro *exsolverentur*. Ex confusa lineola horizontali literam *p* secante cum obliqua ortum *proinde* pro *perinde*, *provectus* pro *pervectus*, H. III, 12. Omissa lineola dedit H. IV, 52, *plueret* pro *perlueret*. Compendium scribendi male intellectum vitii caussa fuit. Sic ortum A. XVI, 26, *spem* ex *s̄p̄s*, spiritus. Simili modo in Guelferb. H. III, 84, ortum *speciem* pro *spem*. Apud nostrum A. XVI, 32, ex *mie*, misericordie, factum *nunc*. Glossarum et interpolationis vestigia passim. Huc refero, H. I, 18, *parva liberalitate*. Ibidem c. 2, *plenum gravioribus casibus*. A. XVI, 25, glossator quis *secretum* in margine exposuerat per *otium*; noster utramque vocem in textum admisit. Insititia verba, H. III, 20, noster cum Flor. et editione prima communia habet; sed proprium nostro est, H. III, 8, *post tres menses*. Maiores transpositiones a criticis deprehensae, H. III, 5 et 65–69; item IV, 53, coll. c. 46, nostro etiam inhaerent. Demum voces haud raro, immo integrae phrases omissae vel transiectae sensum turbant, ubi vana aliquoties Rhenani opera in extricando sensu tuendaque scriptura mutilati codicis. Exempla obvia. Respice H. I. 24, ubi deest *animis*; c. 77, ubi omissa *Verginio destinat*....

iungitur; II, 18, *repente;* 47, *felicitati, reliquerit;* 48, *nimium;* 79, *eo ardore;* III, 58, *ubi;* 72, *stetit;* IV, 15, *quippe viribus;* 38, *praeerat..... cui una;* 58, *cordi;* V, 18, *labantem.* Ne iam plura addam.

Peccata haec codicis Budensis, quibus teste Heinsio ad A. V, 4, similia in codice Florentino occurrunt, sexcentis locis praeclara probaque lectione pensantur. Non solum enim frequenter cum codice laudato conspirat, ut in adcusandi casu nominum propriorum peregrinorum, *Tiridaten, Vasacen, Vologesen,* sed haud raro quoque rectiora aliis offert. Eius generis sunt A. XI, 21, *ex se natus;* 30 et passim *discidium;* XII, 42, *interdiceret;* 58, *vetera;* XIII, 6, *pleraque;* 23, *vanitatis;* 36, *adirent;* 46, *se ire;* 48, *ad saxa, ad minas;* XIV, 13, *regia;* 28, *cum iis;* 32, *transiit;* 59, *de caede;* XV, 2, *certamina;* 68, *ex intima;* 69, *an dissimulando;* XVI, 7, *dux partium;* 20, *invidiae iuxta;* 21, *expetibilem.* H. I, 14, *et Scribonia;* 30, *plus deest;* 77, *ex praesenti usu;* II, 3, *vovisset;* 4, *pervectus;* 7, *ceteri;* 23, *et Celsi ductu;* 43, *a parte alia;* 49, *exitium;* 76, *iam et coram;* 84, *rarissimus;* III, 6, *rumoribus;* 43, *volentibus fuit;* IV, 13, *adiit;* 22, *iuxta;* 53, *super;* 55, 65, *cum maxime;* 66, *tumultus* deest; 70, *Romanus;* 76, *Germanici;* 83, *Scydrothemidi;* 84, *advectu;* V, 2, *tradant;* 6, *a latere Syriae;* 12, *opere;* 23, *flexu.*

Ex iis, quae de scriptura codicis dicta sunt, dubia esse posset eius aetas. Eximius quippe literarum nitor, frequens diphthongorum usus, quas seculo XV, demum medio ex orco reduxit Guarinus Veronensis *in arte diphthongandi, punctandi et accentuandi,* et constans sibilantis literae forma finalis oblonga suadent, ad saec. XI vel XII referendum codicem; contra punctum tertiae vocali impositum recentius aevum sapit. Scrupulum omnem eximit formula Beati Rhenani manu primae paginae inscripta, quae sic habet in summo:

Beati Rhenani sum. Nec muto dominum,
Ex dono Iacobi Spiegellii iure consulti. An. salut.
M. D. XVIII.

In ima pagina:

Hic liber sum	*ptus est ex bibliotheca Buden-*
si, iussu im-	*pensaque Matthiae Corvini Hun-*
gariae Bo-	*emiaeque regis scriptus.*

In intervallo comparent egregie picta gentilitia regis insignia; quadripartita sunt, et in area quidem prima et quarta octo fa-

scias Hungaricas rubras argenteasque alternantes, in reliquis rubro colore tinctis Bohemicum leonem argenteum exhibent; medio scuto aliud impositum est minus caeruleum, quod côrvum offert, ramo insistentem aureo, aureumque rostro annulum tenentem.

Est ergo hic liber ex iis, quos magno numero Matthias describi curavit. Scilicet ut Brassicani verbis, Salviano a se Basileae a. 1530 emisso praefixis et a Schierio ad §. IV citatis, utar, *Rex iste, quem recte librorum helluonem adpellaveris, quatuor insignes librarios Florentiae magnis impendiis aluit, quorum unus et unicus labor erat, ut omnes melioris notae auctores et graecos et latinos, quos commode ex Graecia habere non poterat (ad eos enim conquirendos in Graeciam et Asiam aliasque regiones viros doctos miserat) exscriberent. Nam ipsa typographia (ut exigua sunt omnium rerum principia) nondum tam late radices egerat, ut ardentissimis illis et vere regiis votis satisfacere posset. Istorum operum correctioni et nitori Naldus Naldius, qui nascentis bibliothecae eius incunabula quatuor carminum libris cecinit, aliique multiplici scientia perpoliti viri invigilabant. Domi praeterea triginta librarios habebat, qui libros describerent, pingerentque sub Felice Ragusano praefecto*, teste Nic. Olaho in *Hungaria sua*, c. 5.

Florentiae exaratum esse codicem Taciti et ex antiquo codice, perquam est verisimile. Italam manum prodit etiam vox *Spagna*, quae legitur H. V, 19. Ante quam prima prodiret editio Taciti, ex praelo Spirensis Veneto circa a. 1469 emissa, scriptum esse, Brassicani verba suadent. Quem codicem antiquiorem in describendo ante oculos habuerit librarius, nemo dixerit. Forsan unus is est ex iis, qui praeter Corbeiensem servantur Florentiae, qua de re nunc facile fuerit iudicare, postquam adcuratius lectionis Budensis varietas a me est indicata. Mirum videri omnino debet, codicem Budensem saepe cum Florentino et editione principe conspirare. Verum, ut idem de Guelferbytano, Vaticano, Agricolae codicibus adseri potest, sic contra in multis ab his et Florentino et editione prima dissidere, notata nostra satis superque declarant. Eo spectant inter alia, H. III, 47, *contemtius*; 51 *flagitii*; 54, *referret*; IV, 6, *certatum*. Similia his de codicibus Vaticano quoque et Florentino, cum editione principe collatis, refert Ernestius.

Atque haec hactenus de aetate et auctoritate codicis *Budensis*. Proximum est, ut qui factum sit, ut in nostras perveniret oras,

inquiramus. Iacobi Spiegelii, Selestadiensis IC. aevo suo celeberrimi, qui Maximiliano Caesari a manu erat et consiliis, fuisse, epigraphe laudata Rhenani docet, qui istius dono eum acceptum refert. Spiegelio autem, qui, ut ipse *in praefatione ad Iacobi Wimphelingii expurgationem* narrat, a. 1514, Budam inviserat, a Vladislao II. rege traditus fuisse videtur. Scilicet, quod observat Schierius, §. VII, a morte Matthiae bibliotheca, quam summo studio collegerat, sensim defluere coepit incuria dicti regis Vladislai eiusque filii Ludovici, qui, literarum studiis parum innutriti, doctis viris eo adfluentibus gratificaturi praeclara omnis generis opera, praesertim auctorum veterum classicorum, iis concessere, quod exemplo Cuspiniani aliorumque Schierius ostendit, qui hanc primam Budensi bibliothecae cladem illatam queritur, falsoque totam eius labis caussam ad Turcos referri dicit.

Quicquid sit, usus est in edendo Tacito Budensi codice Rhenanus, exque eo multa loca egregie sanitati restituit, etiamsi negari non possit, optimum virum, et criticae rei suo tempore peritissimum, humani quid nonnunquam passum. Praeterquam enim, quod manifesta peccata codicis passim suffragio suo fulcire laborat, quod in eo reprehendit Pichena ad H. I, 49, et paullo ante a me exemplis est firmatum, aliquoties in referenda codicis lectione fallitur, cuius rei specimina videbis ad A. XI, 1, 4, 10, 28; XIV, 15, 51, 60; XV, 74. H. III, 52. Est et ubi ad varietatem lectionis non adtendit, ut H. III, 79, ubi Bud. *procul urbem*. Ista indicare, haec supplere, non neglexi. Optandum porro fuisset, ut, quod fecit nonnunquam Rhenanus, semper indicasset, emendationes, quas commendat, de suo an ex codice, deprompserit. Ex hac eius incuria factum, ut dubius haereat Ernestius haud raro, ut ad A. XV, 53; XVI, 21; H. III, 47, 56; IV, 70, 84, etc. Id porro Rhenani silentium saepe Ernestium in errorem induxit, ut casui tribueret, quod Budensis erat, respice ad A. XVI, 22. Id ipsum accidit et Lipsio ad H. II, 19, et Pichenae in cod. Flor. ad A. XI, 7. Similes errores notavi ad H. I, 64; II, 99; III, 41; V, 20. Lepidum illud videri potest, quod ex hoc Rhenani silentio contrarium plane colligunt Gronovius et Ernestius. Scilicet Rhenanus ad H. II, 80, profitetur se reposuisse *hiberna* relatum ad *Germanica*, nec indicat, e Budensi, an ex suo ingenio. Ernestius e Budensi putat, et, ubi simpliciter Rhenanus corrigit, id indicio esse pronuntiat, e MS. sumptam lectionem; in quo iudicio egregie fallitur. Contra

Gronovius ex eo silentio infert, legi in Budensi, *hiberno*, et hoc quidem loco acu rem tenet; verum id vulgo valere quod putat, et lectionem non esse e Budensi, nisi id aperte profiteatur Rhenanus, errat et ipse. Ceterum, quod etiam praeter Budensis codicis auctoritatem non pauca Rhenanus immutaverit licentiosius, non plane abs re queritur Theod. Ryckius.

Post Lipsium nemo e Taciti editoribus codice scripto usus est, quod sciamus, ante Theod. Ryckium. Is codicem habuit eum, qui quondam Rod. Agricolae fuerat, unde *Agricolae codex* vocatur. Ex eo quaedam excerpta cum Lipsio communicavit olim Franciscus Modius: quae Lipsius pro coniecturis potius Agricolae, quam lectionibus codicis antiqui, habuit, ut e notis eius apparet, vide v. c. ad A. XIV, 60, extr. Eum codicem cum habuerit Ryckius, eoque usus sit ad corrigendum Tacitum, mirandum est, eum nihil de aetate, scriptura codicis, aliisque tradidisse, quae scire cupiant periti, atque etiam debeant, si de codicis auctoritate iudicare velint. Iac. Gronovius eum recentissimum et mire interpolatum iudicat ad Ann. XI, 18; XV, 53. De interpolatione non dubitem. Habet enim nimis multa, quae interpolationem et correctoris ingenium sapiant, ut variis locis et ipsi notavimus. Unde profecto non est negandum, Ryckium ei nimis tribuisse. Ceterum observavimus, eum in Historiarum libris, praesertim posterioribus, mire consentire cum editione prima, ut notae nostrae ad illos libros docebunt. Eo usus est etiam Nic. Heinsius, qui eius lectiones saepissime adfert; nec parum ei tribuit.

Rud. Agricola antiquae Taciti editionis, quae princeps fuisse videtur, margini lectiones ex suo codice MS. itemque coniecturas suas adpinxerat. Id libri exemplum Franc. Modius se ad Lipsium misisse testatur Ep. XV. Novantiq. Lectionum. Rem narrat et Ryckius ad A. XV, 51. Inde non mirum, si Lipsius

coniecturas Agricolae putarit, quae e codice fuerant desumpta. Respice ad A. XV, 53, ubi male Agricolam subsannat Lipsius.

Idem Ryckius etiam usus est *codicis Parisiensis* excerptis, a Melch. Thevenotio acceptis: quem ille *regium* vocat: sed in notis raro lectiones eius commemorat. Atque ipse de eo sic statuit, ut ne cum suo quidem, nedum cum Florentino, comparet. Huius codicis lectiones iam diligenter notatas habemus ab editore librorum Taciti nupero Broterio V. C. qui eum chartaceum esse tradit, et sub finem saeculi quintidecimi scriptum: quo tempore cum iam editi Taciti libri essent Venetiis et Mediolani, e tali exemplo sumptus esse potest. Illud operae pretium est monere, hunc codicem confundi cum Budensi a I. Gronovio ad A. V, 23, cui confusioni locum dedit Rhenanus, qui Budensem librum interdum *regium* vocat.

Is codex *Parisinus*, antea *Du Fresnianus*, non dissimilis videtur Codici Vaticano n. 1863. Est et *Parisinus* alius, isque in membrana eleganter sed vitiose scriptus, bibliothecae Congregat. antehac Oratorii, cui illatus fuit ab Henr. Harlaeo de Sanci, ipsius Oratorii presbytero a. 1667 fatis functo. Serius oblatus is fuerat Broterio, qui similem fere codici, a Iac. Corbinelli consulto, iudicavit. Usus eo est demum I. H. Dotteville, Oratorio et ipse adscriptus, in edendo Tacito, quem tertiis curis cum versione gallica et notis emisit in-8, Paris. a. 1792.

Gronoviis, Iacobo et Abrahamo, porro debemus excerpta duorum *codicum Oxoniensium*, quorum alter Collegii Servatoris I. est, deficiens nonnullis locis, ut didici e Montefalc. p. 668, alter bibliothecae Bodleianae; unde ille *Oxoniensis*, hic *Bodleianus* vocatur. Illius excerpta ad calcem utriusque editionis Gronovianae reperiuntur; huius ad calcem maioris et recentioris, quae a. 1721 prodiit. Eorum atque etiam tertii, *Har-*

leiani, lectiones dedit idem Broterius: qui omnes saeculo quinto decimo medio scriptos tradit.

Inter hos Oxonienses codex *S. I.* scriptus est a. 1458. *Harleianus* a. 1452 collatus cum Vaticano n. 1863 aut simili. *Bodleianus* anni 1463 idem est forsan cum codice Franc. *Bernardi*, quem memorat Montefalc. p. 683.

Personatus quidam Pompeius Lampugnanus etiam *codicis Mirandulani* excerpta protulit, et ad Lipsium castigandum contulit in libro, cui titulus: *Collatio notarum I. Lipsii in C. Tacitum cum MS. Mirandulano. Bergomi*, 1602, *in*-8. Sub eo nomine latere *Marqu. Freherum* opinio est; quam sequi et Ryckium, ex nota ad H. III, 13, didici. Ceterum Lipsius in *Dispunctione notarum Mirandulani codicis* a. 1602 edita, subiecta deinde editionibus exempli Lipsiani, velut Antuerpiensi a. 1648 eum codicem aut nullum esse, aut nullius pretii iudicat.

Videram etiam, ab I. Schegkio *ad Vellei.*, p. 504, ed. Burm. laudari *codicem Herbipolensem*, qui esset in bibliotheca episcopali. Itaque, cum primam editionem parabam, scripsi ad aliquem virum doctum in ea urbe, quocum aliquid notitiae mihi olim hic fuerat, eumque rogavi, ut quid codicis istius esset, perscriberet, eiusque mihi copia ut fieret, perficeret. Sed nihil responsi tuli. Cum iterum ad tractandum textum accedebam, alteram editionem curaturus, ad alium virum doctum in ea urbe, scripsi; quem putabam, idonea de caussa, rem suscepturum: isque fecit omnia, ut eius libri usum mihi impetraret; sed nihil efficere potuit, cum eum reperiri a se potuisse negaret, qui curam bibliothecae habet. Fama etiam quondam fuit de codice antiquo Taciti, qui Bambergae servaretur. Sed Franc. Modius, a Lipsio de eo consultus, rescripsit (t. I,

Collect. epp. Burm. p. 107) falsam illam famam esse, nec quicquam ibi reperiri, nisi paucas e libello de moribus Germanorum plagulas, easque recenti manu scriptas.

Eas in Lipsii usum se comparasse scribit Modius.

Multi praeterea alii *codices* adhuc latent in bibliothecis, nondum excerpti: e quibus, non dubito, quin aliquid bonae frugis colligi possit. In MSS. *bibliothecae Mediceae* tres membranaceos commemorari video, ab antiquiori illo, quem Langobardicum vocant, diversos, in pluteo 68, apud eundem Montefalconium, p. 374, a quibus puto non diversos esse, quos Pichena aliquoties laudat in notis ad Tacitum.

Reperi etiam a P. Victorio antiquum *codicem* Taciti *Venetum* bibliothecae S. Marci laudari, ad Cic. Ep. II, 12, quem tamen frustra in catalogo MSS. eius bibliothecae, ab ill. Theupolo edito, quaesivi. Nam codex, qui n. CCCLXXXI exhibetur, fuitque *Bessarionis*, a. 1453 demum Bononiae scriptus est, nec Victorio antiquus dictus fuisset. Ceterum hoc fortasse exemplo firmetur fama, quae de codicibus bibliothecae Venetae, in primis ex iis, traditur, qui a Bessarione nomen habuere, subductis: de qua videat, cui lubet, librum Boerneri τοῦ μακαρίτου, de Graecis literarum in Italia instauratoribus, p. 67, 68.

Inter codices porro Ottobonianos, Neapolitanos, S. Ioannis in Carbonaria, Caesenatenses, Taciti libri inde ab XI Ann. reperiuntur, sed fere recentioris scripturae.

Extat etiam *codex* MS. membranaceus in *bibliotheca* ducali *Guelferbytana*, cuius mihi usus benigne concessus fuit. Is fuit olim P. Candidi, qui sua manu in libro scripsit, ab se emtum esse Ferrariae, a. MCCCCLXI,

die lunae XXVIII, sept.: a Francisco autem Mediabarba Birago dono est datus Marquardo Gudio ex cuius bibliotheca in Guelferbytanam venit. Sed de hoc codice infra pluribus dicam.

Denique citat aliquoties Heinsius ad H. V. codicem *Spinae*, quem nemini praeterea memorari video, neque, quis qualisve ille sit, prouum est dicere.

Minor scriptorum numerus est in minoribus libellis, qui cum Taciti Annalibus et Historiis eduntur, *Germania*, *Agricola* et *de Oratoribus Dialogo*. Quid ex iis reperiatur in Vaticanis, Lipsius non tradit, nisi quod Dialogum ab iis abfuisse scribit. Libellus de Moribus Germ. separatim notatur in MSS. *Mediceae* bibliothecae plut. 73, n. 6, ap. Montefalc. p. 381, et in MSS. bibliothecae Norfolc. in collegio *Greshamensi*, quod Londini est. *Arundellianus* liber, cuius excerpta dedit Abr. Gronovius, V. C. est ille ipse, qui sub *Bilib. Pirckheimeri* nomine laudari solet, ut monet I. Fr. Gronovius ad Germ. c. 11. De libro *Bambergensi* supra e Modii epistola dictum est: et de *Turicensi* infra dicetur.

Iulii Agricolae scriptum exemplar nusquam notatum reperi, nec Dialogi de Oratoribus, praeter Farnesianum, e quo Lipsius eum correxit: qui ita pauca scripta eius libri exemplaria esse dicit in praefatione libri, ut vix duo aut tria in omni Europa esse putet. Nunc universe aliquid de codicibus scriptis Taciti dicendum videtur.

Ac primum libri Taciti non eodem modo in codd. inscribuntur. *Actorum* vel *Actionum diurnalium Historiae Augustae libros* plerumque vocari, intelligitur partim e titulis codicum apud Montefalconium (adde Lipsium ad Ann. I, 1) et MS. Guelf. partim e veteri-

bus editionibus Fr. Puteolani, Frobenii, a. 1519 curata. Sed non omnes libros ita habuisse, diversitas edentium arguit. In editione principe Io. Spirensis nulla est inscriptio aut subscriptio librorum, nisi in Germania. Beroaldus inscripsit *Libros Historiarum ab excessu Augusti*: an e libro illo Corbeio-Mediceo, non possum dicere, cum nihil diserte notatum repererim. Illud video a I. Gronovio proditum, in capite L. IIII. in illo codice scriptum esse: *Incipit L. IIII ab excessu Augusti.* Rhenanus *Annales* inscripsit: quod constanter omnes secuti sunt usque ad Lipsium; qui receptam hodie rationem invexit: de qua ipse satis dixit. Nec in praenomine Taciti consentiunt. I. Gronovius e Mediceo profert *P.* et id ei tribuitur in editionibus veteribus inde a Beroaldo, qui e Mediceo sumpsit, usque ad Lipsium, a quo *C.* praenomen substitutum est, auctore Farnesiano libro et Sidonio Apollinari. Idem etiam reperi in antiquissima editione libri de Germania, de qua infra dicemus; unde sane firmamenti aliquid accedit Lipsianae rationi. In ed. Spirensis, in capite Germaniae et Puteolani, MS. Guelf. nullum praenomen expressum est. Etiam librorum non eundem numerum codices faciunt. Viginti alii, alii unum et viginti. Vidi etiam codicem memorari Montefalconio, qui undeviginti tantum numeraret. Caussa diversitatis est, quod nonnulli librorum, qui nunc Historiarum vocantur, primum et secundum coniungunt, ut Guelferbytanus: quod servant et edd. Franc. Puteolani, Beroaldi, Frobenii a. 1519, ita tamen, ut lacuna sit parva initio libri secundi, et in fine subscriptum: *septimusdecimus et octavusdecimus confusi simul expliciunt:* vel *Librorum XVII ac XVIII simul confusorum finis:* et sequens liber XIXmus dicatur. Ac fortasse in iis libris, qui XIX tantum exhibent, fragmentum libri Hist. quinti

adhaesit quarto, ut alius alii. Illud autem hinc plane intelligitur, in antiquioribus libris nullam inscriptionem, nullos numeros librorum fuisse, ut in editione Io. Spirensis. Forte etiam probabile videatur nonnullis, discrimina librorum non esse a Tacito, quae nec necessaria erant, cum per annos historia digesta esset, eaque adeo grammaticis vel librariis deberi, ut in aliis antiquis libris: de quo, digna est, quae legatur Perizonii *praef. ad Aeliani Var. Historias.* Denique plerique codices tantum Annalium et Historiarum libros exhibent (et in extremo alius citius desinit alio), velut Florentinus, Budensis, Vaticani, ceteri apud Montefalconium et Guelferbytanus. Farnesianus libellum de oratoribus habuit, unde is liber correctus est a Lipsio. Sed illud in primis dignum observatu est, animadversum et in aliis libris, quod omnes scripti libri, e quibus editi ducti, aut qui ab eruditis inspecti sunt, ex uno codice omnes fluxere. Monuit de eo dudum I. Fr. Gronovius *Observ.* l. IV, p. 30, ex loco Hist. II, 98, ubi omnes MSS. pariter, atque tali modo depravati sunt, ut planissime appareat, eam depravationem uni libro deberi. Sed eadem res intelligitur etiam ex aliis locis, in primis iis, in quibus transpositiones paginarum factae, vel librarii vel bibliopegi vitio, in codice illo antiquiori. Nam eae in omnibus MSS. conservatae reperiuntur. V. ad H. III, 5, 65. Unde non una observatio nascitur, studiosis artis criticae commendanda. Nam *primum* hinc intelligitur, omnes varietates lectionum, quas e libris scriptis notatas habemus, proprie esse varietates unius exempli, non plurium, qui ex ipso ἀρχετύπῳ fluxerint. Unde fit *secundo*, ut omnibus codicibus comparandis nihil aliud effici possit, quam ut, quid in uno illo apographo, unde ii venere, fuerit, inveniamus. Hanc *tertio* caussam esse paucitatis le-

ctionum variantium, atque *tandem* corruptelarum et mendorum, in Tacito reliquorum, in quibus frustra se exerceant ingenia virorum doctissimorum. Hinc porro discent iuvenes studiosi literarum et artis criticae (cuius, ego identidem moneo iuvenes, neminem plane imperitum esse debere, qui se non subinde turpiter dare, et risum criticae rei peritis, aut bilem movere velit), discent igitur hinc, *primo*, cum de libris scriptis agatur, non tam videndum esse, quam multos numero habeamus, sed quam multos, qui velut ius sententiae dicendae habeant, cum de lectionis alicuius veritate quaeratur. Nam, si tu centum codices eiusdem libri habeas, eos autem constet, ex uno apographo ductos esse, non nisi unius libri ius et vim obtineant universi. Iam porro, nonne apparet hoc exemplo, id quod fidem excedere videatur, manus quamvis multas non modo saepissime, et toto, quod aiunt, coelo dissentire in scriptura, etiam quae ex eodem fonte ducta sit, sed etiam posse ac solere in eodem errore saepe summa concordia, quasi ex compacto, consentire? *Denique* luculento exemplo intelligitur, quam sit non modo utile ad puritatem integritatemque scriptorum veterum, sed etiam necessarium, plurimas lectiones variantes esse et conquiri. In libris sex prioribus Taciti, si varias lectiones tantum codicum scriptorum dissensu aestimamus, nulla varietas lectionis est, quia unus tantum scriptus liber extat. At ea ipsa res facit, sicut in aliis libris, quorum unum tantum exemplum e vetere aevo restat, velut in Quinctiliano, Propertio, ut saepius ingenio vel coniecturis agenda res sit, quam vellent critici, multis in locis nulla certae aut probabilis correctionis spe relicta. Atque etiam in ceteris libris Taciti multis locis minus laboraremus, si non ex eodem apographo omnes codices fluxissent: quod ni

esset, haud paullo plures lectionis varietates haberemus, haud paullo melius consultum Tacito foret. Sed hunc locum iam satis tractatum et explanatum a pluribus, in primisque a magno Bentleio, in libro, Collini calumniis adversus religionem christianam opposito (francice, *friponnerie laïque*, p. 168) hic, per talem occasionem, breviter repetiisse et inculcasse studiosis, satis putavimus esse. Et haec quidem de scriptis libris dicta sunt: ad editos veniamus.

Primus omnium Taciti libros edidit *Ioh. Spirensis*, inde a l. XI Ann. cum Germania et libro de Oratoribus, sine titulo operis et sine anni locique nota. Hanc editionem *Romanam* saepe vocant Lipsius (interdum ut ad Ann. XII, 41; H. III, 34, *codicem* citat et *librum Romanum*) et Gruterus etiam *Vaticanam* ad H. III, 5, quos imitantur Ryckius ad H. III, 5, et Acidalius ad H. II, 51. Nam hanc ipsam intelligi, cum Romanam vocant, patet vel ex eo, quod iidem subinde etiam *primam*, Gruterus etiam *Spirensis* editionem appellat ad H. IV, 20. Nam, quod uno et altero fortasse loco lectio huius editionis discrepat ab ea, quae de romana commemoratur, ut H. IV, 65, ubi Lipsius ex romana profert *adyta*, cum in ed. Spir. sit *edita:* in eo forte error aliquis intercessit, qui in hoc genere facile obrepit diligentissimis criticis. At hodie opinio tenet, Venetiis a. 1468 vel 1469 hunc librum prodiisse. V. Maittarii *Annal.* t. I. p. 66; Fabricii *Bibl. lat.* I, p. 471. Caussa opinionis est, quod ex aliis libris constat, Ioh. Spirensem officinam habuisse Venetiis, ibique artem suam exercuisse. Sed prisca illa opinio videtur locum dedisse editioni romanae commentitiae, ab editione Spirensis diversae, quae nescio unde, commemoratur a Fabricio, adsignaturque a. 1495. Nam talem editionem a nemine alio, praesertim idoneo auctore,

commemoratam reperi. Ceterum de anno huius editionis nihil certi est. Hoc satis constat e versibus, subiectis eiusdem artificis editioni epistolarum Ciceronis ad diversos, hoc Ciceronis opus, primum esse librum, qui Venetiis ab eo editus sit. Atqui is liber praefert annum 1469. Unde clarum videtur, aut illo ipso demum anno, aut paullo post, Taciti libros ab eo editos esse. Nam, quod in Catal. bibl. clarissimi Francogalli *de Boze*, editionibus veteribus plenissime annus 67 huic editioni assignatur, quia in versibus ad calcem subiectis primum Ioh. Spirensis opus dicatur, id falsum est: *artis gloria prima suae*, ad artificem pertinet, non ad opus artificis.

Sed de hoc sub iudice lis est. Scilicet istud tetrastichon ita habet:

Caesareos mores scribit Cornelius; esto
Iste tibi codex: historiae pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens: artis gloria prima suae.

Chevillier in *l'origine de l'imprimerie de Paris*, p. 61, loco *artis* exhibet *gentis*, per memoriae lapsum, puto. Quaeritur hic, *Spira premens* designetne *Iohannem de Spira*, an *Vendelinum* eius fratrem? De hoc explicat Fabricius l. c. quem sequitur Cl. Exterus in *editionum Taciti syllabo*. Haec opinio videtur firmari eo, quod privilegium a senatu Veneto die 18 sept. a. 1469, Iohanni de Spira indultum, quod nuper produxit Morellius, cuius etiam meminit Marinus Sanutus in *vitis ducum Venetorum*, t. XXII, *SS. RR. Ital.* Muratorii col. 1168, non nisi duorum operum ex praelo Iohannis progressorum mentionem facit, epistolarum scilicet Ciceronis et Plinii H. N. quodque teste Morellio (V. Panzer. *Annal. typogr.* vol. III, p. 62) iu codicis, ex quo is privilegium excerpsit, margine adiectum legitur, non valere hoc, quia magister Iohannes obierit. Hunc autem ipso anno 1469 vel initio sequentis subita morte peremptum, ex epigraphe adiecta Augustino de Civitate Dei patet, quem ab isto coeptum perfecit a. 1470, Vendelinus frater (Cf. Panzer l. c. p. 64). In hac quoque epigraphe Iohannes non nisi Ciceronis epistolas et Plinii H. N. excudisse dicitur, nulla mentione facta Taciti. Verum

Vendelinus Augustino inchoato a fratre demum supervenisse scribitur, neque Vendelini ullam mentionem facit privilegium senatus. Nullum proinde dubium esse potest, quin *artis gloria prima* ad Iohannem sit referenda. Et ad Taciti editionem adeoque artificis opus eam laudem pertinere, *Debure* in *Bibliogr. instr.* n. 4904, et ill. *Rewizki*, qui sub Deltophili nomine κειμήλια sua recensuit, alio argumento student evincere; observant quippe, in isto Tacito foliorum singulorum infimae orae adpositum esse custodem, quem in operibus a Vendelino impressis nunquam deprehendere liceat. Valeret hoc, nisi eum foliorum custodem in Cicerone et Plinio Iohannis Spirensis aeque desiderari Maittarii et Panzeri testimonio constaret. Ut ergo mirum videri debet, custodem in Tacito comparere; sic non minus et illud, quod, quum anni notam in reliquis expresserit Iohannes, in Tacito id neglexerit. Sed idem dicendum est de Vendelino, qui in magna operum copia, licet rarius, aliquando tamen annum, item loci interdum, sui denique ipsius nominis mentionem omisit. Quodsi indulgere coniecturae liceat, Iohannem dixerim primum artis specimen dedisse Tacitum, in quo custodem adiecerit eo, quod in codice scripto, quem sequebatur, is esset adpictus, quemque deinceps tanquam inutilem superfluumque neglexerit. Crediderim porro, Taciti opus tacite esse a Iohanne excusum, nec senatui oblatum, indeque factum, ut in privilegio laudato non memoretur, utque Ciceronis epistolae a. 1469 impressae in epigraphe (Cf. Panzer p. 63), *primus labor Iohannis* dicantur, scilicet quem palam vulgaverit. Id si sit, Tacitus cum Deltophilo ad a. 1468 recte referri videbitur, quod et placuit Deburio.

Hanc editionem Gruterus ad H. II, 74, ductam putat e codice Vaticano illo antiquiori, quo Lipsius maxime usus est, unde *Vaticani filiam*, *Vaticanam* vocat, ut ante dixi. Sed eam rem, comparando lectiones eius cum lectionibus MS. Vaticani, parum certam cognovi. Sane negari non potest, in hac editione multas lectiones reperiri, quae sint Vaticano propriae, velut A. XI, 18; XII, 11, 12; H. I, 61; III, 5, init. 6; IV, 12, et plane singulares, ut H. IV, 64, 66, 69, etc., quae res videtur Gruterum in hanc sententiam impulisse. Sed tamen non minus notabiliter permultis locis con-

sentit cum Florentino: velut A. XI, 4, etc. 6 med. et extr. 9, 11, 17, 18, 22, 23, etc., etc. porro H. III, 8, ita in verbo *pretiam*, ut a Vaticano dissentiat, in quo est *Retiam*: porro c. 13, in glossemate, c. 20, etc., omninoque pluribus in locis, ubi plane discrepat a Vaticano, et quidem in lectionibus notabilibus: velut H. III, 7, ubi in Vatic. est *adductius*, cum in ed. Spirensis sit *audacius*. Accedit, quod Lipsius centies lectiones editionis Romanae laudat, ubi silet de Vaticano, et contra iis locis, ubi singulares lectiones e Vaticano profert, nullam editionis Romanae mentionem facit, etsi easdem lectiones habet: quod, non credibile est, facturum fuisse, nisi eum excerpta tantum ex utroque libro habuisse dicamus, et iis locis nihil e Vaticano notatum fuisse. Ac de editione Romana, facile credam ita esse, inductus iis, quae post dicam, ubi de editionibus Lipsianis sermo instituetur: non de codice Vaticano, quem ab ipso inspectum et cum editis collatum esse patet ex Mureti Var. Lect. XI, 1. Paucis, quod sentio, dicam. Cum in quibusdam cum Vaticano, in quibusdam cum Florentino consentiat, in aliis ab utroque dissentiat, habeatque quaedam bona propria, ut e notis, maxime nostris, apparebit, nec tamen credibile sit, e pluribus codicibus inter se collatis editum librum istum, quod in istis primordiis artis typographicae vix factum est, sed ex uno eoque antiquo textus illius sumptus videatur, cuius apographum acceperat Spirensis: videtur ignorari, unde illa editio fluxerit; nisi forte ex illo ipso antiquo Veneto ducta est, quem supra diximus a Victorio laudari e bibliotheca D. Marci, hodie autem in ea non reperiri. Adde dicta ad Ann. XIV, 12. Ceterum, ut libri huius rarissimi ratio et indoles planius intelligatur: charta est pulcherrima, literae luculentae, margines lati, ut

splendorem pulcherrimarum nostrae aetatis editionum vel aequet, vel superet: totus contextus eiusmodi, ut appareat, cum omnibus librariorum peccatis ductum esse e libro scripto: eaque de caussa codicis scripti auctoritatem obtinere posse. Nominum Persicorum, Armenicorum, ita ut Florentinus, in accusativo semper terminationem facit *en:* plerumque, ubi alii *nec quidem*, ipsa exhibet *ne quidem*, ut Gronovius coniecerat: *cum primum* prope semper, ubi alii libri *nunc* vel *tunc primum: aut* vel *et* pro *ac*, sequente vocali: saepe accuratior est aliis in distinguendis verbis *degredi* et *digredi*, similibusque, *consilium*, *concilium*, *dissidium*, *discidium:* ex quibus aliisque similibus patet, e bono codice ductum esse textum. Atque ut non negem, quaedam esse peccata operarum, ut queritur Franc. Puteolanus, tamen permulta credo ex ipso codice scripto esse. Nam v. g. XI, 17, *omissis, sed*, pro *omisisset;* neglecta duplicatio literae in *pelex*, et multa his gêmina, similiora librarii peccato videntur quam editoris; quod librarios centies sic peccavisse observatum est. Mox *alacte* pro *alacre*, *silius* pro *filius*, facile typorum peccata agnosco. Quae praeterea de hoc libro dicenda habeo, mox suis locis proferentur. Huius libri copia mihi olim facta est a I. E. Kappio V. C. nunc ego ex ipsius bibliotheca emptum habeo. Eiusdem exemplum est in bibliotheca ducali Guelferbytana.

De raritate libri vel hinc iudicare licet, quod in distrahenda bibliotheca ducis *de la Vallière* pretio 740 librarum gallicarum est venditus.

Post hanc principem editionem Maittarius t. V, part. II, p. 293, commemorat editiones Ven. 1484, et Rom. 1495, sed sine auctore ac teste: unde eius traditioni parum tribuo. Ego quidem nuspiam vidi earum editionum mentionem eam fieri, cui fides haberi posset.

Lipsius porro in praefatione editionis primae a. 1574, ait, se usum editionis Venetae a. CIↃCCCCXCIIII factae exemplo. In quo si nihil vitii habet numerus anni, nec CIↃCCCCXCIIII, est pro CIↃCCCCXCVII eam editionem nemini praeter illum visam oportet, qui Taciti editiones commemoravere. Itaque licebit mihi de his editionibus dubitare, dum idoneis mihi documentis persuadeatur, istis locis iisque annis Taciti libros editos esse.

De adserto Lipsii vix dubitare fas esse putat Exterus; facile fieri posse, ut editio citata alicubi delitescat; sed aeque facile in numeris apud Lipsium error committi potuit.

Mihi post Ioh. Spirensis editionem prima visa erat, cum primum editionum varietatem recensebam, *Francisci Puteolani Venet.* 1497, forma maiori, curata per *Philipp. Pinci*, sumptibus *Benedicti Fontanae.*

Titulus hic est: *Cornelii Taciti Historiae Augustae.* In fine: *Cornelii Taciti Historiae Augustae: nec non de situ, moribus et populis Germaniae libellus ac de oratoribus dialogus foeliciter expliciunt. Venetiis fideliter impressi ac diligenter emendati per Philippum pinci sumptibus nobilis viri dñi Benedicti fontana. Anno dñi* MCCCCXCVII *die* XXII *marcii. Imperante sapientissimo dño Augustino Barbadico prudentissimi ac Invictissimi senatus Venetiarum duce serenissimo.*

Accedit in exemplo, quo utor, *Iulii Agricolae vita per Cornelium Tacitum eius generum castissime composita.* Forma eadem, qua supra. In fine: *Venetiis per Philippum pinci: sumptibus dñi Benedicti fontana. Anno dñi* MCCCCXCVII. *die* XXII *martii.*

Huic editioni praefatio praeposita est Francisci ad Iacobum Antiquarium, secretarium ducalem: in qua se dicit multis vigiliis intentissimoque studio recognovisse Taciti libros, adiuvante *Bernardino Lanterio*, omnium Mediolanensium eruditissimo; de quo vide Saxium, loco mox laudando, p. 240. Addit, venetos impressores (vitio operarum est *veteri*, in exemplo ve-

neto et ed. Beroaldi: pro quo *Veneti* legitur in editione Taciti, quae loci, anni, et typographi nota caret: de qua mox) adeo inculcavisse et foedavisse hoc divinum opus, ut non modo cornelianae facundiae maiestas inquinaretur, sed vix sensus ullus coniectari posset. Huius quoque editionis charta et typi satis elegantes sunt, sed superiorem illam Ioh. Spirensis non adsequitur. Sed post nactus sum matrem huius quasi filiae, exemplum *Mediolani* factum, sine loci et anni nota; et matrem filia multo pulchriorem et castigatiorem. Quibus libris usus sit Franciscus cum Lanterio in corrigendo textu, non prodidit: unde in suspicionem venit I. Gronovio, forte et aliis, quasi ex ingenio multa mutaverit, etiam licentius quam deberet. Qua suspicione eum magna parte absolvi, postquam librum Guelferbytanum contuli. Etenim in eo maximam partem lectionum inveni, in quibus ingenio indulsisse creditur. Itaque haud dubie libris scriptis usus est, ut ipse profitetur, etsi non usquequaque bonis. Spirensis exemplum ei pro basi fuisse videtur. Ceterum egregiam Taciti libris operam navavit, quod eos etiam a vitiis manifestis vel librariorum vel typographorum liberavit. Sed de Franc. Puteolano qui velit cognoscere, adeat Io. Saxii *Hist. liter. typogr. Mediolan.* praemissam Argelati *Bibl. Script. Mediol.*, t. I, qui et ipse editionem mediolanensem facit eam, quae sine anni et loci nota extat. Ceterum haec est, quam Pichena, qui eam e MS. bono ductam iudicat, item Ryckius, Venetam appellant, nempe, vel quod primam illam Romae curatam putabant, vel Venetae repetitionis modo exemplum habebant: etsi, quae Lipsius v. c. ad A. XI, 18, e Veneta laudat, in hac non reperiuntur. Sed in talibus facile erratur, similiterque a Lipsio etiam in Romana, quam vocant, erratum est. Ego Puteolani editionem

vocavi, ut ab aliis Venetis distingueretur, essetque nomen eius et Mediolanensibus et Venetis exemplis aptum. Sunt autem huius editionis exempla perpulchra, etiam supra Venetam Ioh. Spirensis.

Extare etiam sciebam alia Venetae editionis exempla a. 1512 curatae a Io. Rivio; quorum tamen nullum mihi ante primam nostram editionem contigerat videre. Nec magnopere desideraram. Etenim Ryckius, qui eius exemplum habuit, vix bis, ni fallor, aut ter in notis mentionem eius fecit, nec quicquam ex eo protulit, quod Tacito prodesset: unde eam collegeram e superiori illa totam ductam esse, eaque facile carere posse, qui illam haberet. Sed tamen, occasione oblata, emi exemplum eius et inspexi. Habet autem praefatiunculam Rivii brevem, et in ea breviorem etiam professionem de opera a se navata. Opus totum, recepta novae editionis cura, se primum, ait, percurrisse, in eoque tot errata, tot naevos reperisse, ut locis supra mille correxerit. Qui professionis modus et consensus eius cum textu Puteolani, quem in notis indicavimus, clare indicat, editionis Venetae proxime superioris, id est a. 1497 exemplum ab eo ita praelis typographicis accommodatum esse, ut operarum vitia tollerentur, quae praeterea vitiosa viderentur, de iudicio suo corrigeret. In quo quam ei interdum infeliciter res successerit, exemplo esse potest correctio notata ad A. XI, 4. Ceterum et hanc intelligit Lipsius interdum, cum Venetam commemorat in editionibus posterioribus, ut colligi potest e nota editionis quintae ad XI, 18, in fine. Vid. ibi notam nostram.

Hanc excepit editio *Philippi Beroaldi* iunioris, nitidissimis chartis typisque, per magistrum Stephanum Guillereti de Lothoringia, Tullensis dioeceseos, Romae 1515, kal. mart. Leonis X pont. max. anno secundo.

Titulus iste: *P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi, atque cum reliquis eius operibus, quae prius inveniebantur Romae impressi*, etc.

Praefatiunculam Beroaldi, quae ad editionis rationem pertinet, quia brevis est, liber autem ipse rarissimus, subiecimus, *Philipp. Berouldus ad lectorem: Quoniam vetus codex, unde hunc ipsum describendum atque iuvulgandum curavi, pluribus mendis scatet, aequum videtur, lectorem in primo quasi operis limiue, consilii mei, quo in toto hoc negotio usus sum, admonere. Namque errores, qui poterant nulla temeritatis nota emendari, consultis primo nonnullis eruditis et acris iudicii viris, correxi. At, quae loca maiorem in se corrigendi difficultatem habere videbantur, sicut erant, reliqui, appositis interiori margini stellulis, quae vitiosum codicem testarentur. Seposuimus vero librum in calce quinti libri, in quo per numerum chartarum stellulam ipsam cum suo numero tanquam ad caussam dicendam in iudicium vocemus. Ibi dum lector aut dubitationem, aut opinionem nostram audiet, vel sententiam approbabit meam, vel meliorem ipse afferet.* Verum, etsi ea diligentia se usum ostendit Beroaldus, ad calcem libri quinti, ut illos ipsos quinque libros, iam formis excusos, cum codice vetere contulerit, et quae operae variassent, annotarit, tamen post eum Pichena et I. Gronovius non irritum laborem consumpserunt, cum eundem veterem codicem cum editis contulere: e quorum notatis patet, Beroaldum vel per negligentiam, vel scripturae veteris inscitiam, non raro a vera lectione libri aberrasse, quod etiam aliis olim viris doctis, et Petrarchae in describendis Ciceronis epistolis, accidit. Sed illud monendi sunt studiosi harum literarum, ne eundem cum I. Gronovio aliisque errorem errent, nec putent, Beroaldum etiam reliquos Taciti

libros Annalium et Historiarum e MS. Florentino, Langobardico illo, edidisse: quod falsissimum esse, me res docuit. Ipsa praefatiuncula et admonitio de mendis typographicis, libro quinto subiecta, docere poterat, Beroaldum quinque illos libros tantum e MS. Corbeiensi edidisse. Nam alter ille codex, incertum est, an tum iam Florentiae fuerit. Si fuit, quid id ad Beroaldum, qui Romae erat? Agebatur hoc tantum, ut libri nondum editi vulgarentur. Itaque et exempla Beroaldina reperiuntur, in quibus tantum libri illi primi e codice Corbeiensi insunt. Ceteri igitur additi sunt ex editione Fr. Puteolani. Cuius rei indicium vel hoc est, quod libro XI praeposita est Puteolani praefatio. Planissime autem hoc me docuit textus Romani ipsius cum Veneto comparatio. Etenim vidi, locis oppido paucis illum ab hoc discrepare: sicubi discrepet, id aut vitio operarum, aut correctoris sedulitate factum, ut fere accidit in omnibus talibus libris (vide quae mox de Aldina editione dicentur). Sed Mediolanense exemplum non habuisse, nec operis exprimendum dedisse Beroaldum, parva res indicio est. Nam in praefatione Puteolani, quam repetitam esse dixi in editione Beroaldina, idem error operarum est, *Veteri* pro *Veneti* exprimentium, quum Veneta et Mediolanensis *Veneti* exhibeat. Itaque frustra I. Gronovius pluribus locis (vide v. c. ad XV, 64; XVI, 1; XV, 11, not. 10, ubi mire se expedit) irascitur Beroaldo, aliter, quam in Florentino codice esset, edenti, quaeritque, ubi oculos habuerit. Nempe longissime ab illo codice Florentino, sequens unum exemplum suum Venetum. Sed age, exemplis aliquot praeter ea, quae ante indicavimus, positis, rem planam faciamus. A. XIII, 14, init., et H. IV, 21, MS. Flor. *arbitrium:* Ber. priori loco *arbitrium*, altero *arbitrum*, ut Puteolanus. XIII,

21, extr. verbum *mater* abest a Flor. est apud Ber. ubi I. Gron. *interim vox* mater *non est in vetustissimo Mediceo, undecunque eam arripuerit Beroaldus*: nempe e Puteolano; ut c. 25, *gladiatorum*, pro *gladiatores*, quod est in Flor. c. 31, *extruserat*, pro *extruxerat*, etc. Etiam peccata typographica Veneti libri servata esse in Beroaldina patet v. c. A. XIII, 49, in verbo *insedebat*, pro *incedebat*; XV, 58, in *latatum*, pro *laetatum*. Dissensus a Puteolano exempla sunt XIV, 9, in *produntur*; c. 16, extr. in *eruebantur*; c. 17, in *contentione*; XV, 30, in *postero*, etc. Huius libri exemplum habui, primum editurus hos libros e bibliotheca ducali Vinariensi, in quam e M. Gudii bibliotheca per Schurtzfleischium illatum est; non multo post eum mihi pulcherrimum e Britannia.

Memoratu dignum est, quod in calce operis gentilitio pontificis scuto subiectum legitur: *Nomine Leonis X Pont. Max. proposita sunt praemia non mediocria his, qui ad eum libros veteres neque hacteuus editos attulerint.* In quibusdam editionis huius exemplis deest *vita Agricolae*. Consuli de opere hoc meretur Debure dans sa *Bibliogr. instr.* n. 4905. Deltophilus p. 103, et le *Catalogue raisonné de la collection de livres de M. P. Ant. Crevenna*, t. V, p. 158.

Proximam huic editioni facit Maittarius, t. V, part. II, p. 273, *Romanam a.* 1517, publicatam *ex officina Minutiana*, in cuius praefatione agatur de prima editione a. 1515. Sed iste error ita perspicuus est, ut vitium operarum esse videatur. Nam Minutiana officina non Romae, sed Mediolani fuit; nec id ullo modo ignorare potuit Maittarius. Rectius itaque hanc editionem, *Mediolanensem* vocat Fabricius in *Bibliotheca latina*. Mirum autem videri possit, duobus annis post Beroaldi editionem Romanam, aliam institutam esse, quae illam repeteret, cum edictum Leonis extaret, adiunctum

editioni Beroaldinae, quo ducentorum aureorum poena proponeretur iis, qui hoc citra decennium ausi essent subiecti ecclesiasticae iurisdictioni, ceteris, ubique gentium, excommunicatio latae sententiae, quam vocat curia romana. Sed Minutianus, sive ignorantia istius edicti, sive fallendi spe, cum audisset, Tacitum pleniorem Romae edi, per amicos romanos consecutus est, ut sibi omnes exempli romani plagulae, adhuc paene madentes a praelo, mitterentur; quas ille statim recudebat, sperans, ita suae editionis exempla una cum Romanis proditura. Sed ea spes irrita fuit. Nam, re cognita, Leo hominem Romam evocat, rationem redditurum incepti atque etiam poenas daturum. Sed deprecantibus iram Leonis ac poenam ab eo viris gratiosis, cum epistola veniam peccati, quod ab ignorantia edicti, et cupiditate discipulis suis exponendi historiam Augustam, natum esset, suppliciter rogasset, obtinet a. 1516, cum venia, potestatem absolvendi operis, hac lege, ut cum Beroaldo ante decideret. Epistolae, Minutiani ad Leonem et Leonis ad Minutianum, subiectae sunt istius editionis exemplis. V. Saxius in *Prolegom. Hist. literario-typogr. Mediolan.*, p. 109. Quem virum doctissimum miror tradere, Beroaldum priores quinque libros tantum edidisse, Minutianum autem etiam reliquum corpus, a Puteolano ante Mediolani editum, addidisse, cum aliud res ipsa doceat. Nempe deceptus est vir doctus exemplo Beroaldino, in quo soli primi libri essent, de quo genere ante monui. Huius editionis exemplum etsi diligenter quaesitum, invenire mihi nondum licuit: nec profuturum quicquam erat, quando tota editio e Beroaldina fluxit.

Duobus annis post, hoc est 1519, Taciti opera edidit *Basileae I. Frobenius*, ita eleganter, ut superiores non modo aequaret, sed etiam prope superaret. Sed

nihil aliud hic actum est, nisi ut Beroaldina repeteretur, cuius etiam praefatio notulaeque adiectae sunt. Ut tamen aliquid praecipui haberet haec editio, additus est libellus observationum in Tacitum, ab Andr. Alciato scriptarum. Libellus deinde de moribus German. a Rhenano correctus est, de quo post dicetur. Nonnullis in locis dissentit haec editio a Beroaldina, sed, id quod clarum est, vitio operarum; ut passim in notis monuimus: v. c. III, 73, ubi edidit *populi contumelia Romi.* pro *contum. pop. Rom.*, v. not. c. 29, ubi edidit *ultro* pro *ultra*, etc. Et ista huius exempli errata saepe notas et correctiones peperere Rhenano, cui huius editionis exemplum pro basi fuit; saepe ad omnes editores sequentes propagata sunt, modo coniecturis tentata, modo etiam defensa, ut notae nostrae docebunt. Hanc editionem *Alciati* vocavi potius, quam Frobenii, ut distingueretur a ceteris, quas Frobenius dedit, caveremusque confusioni diversorum exemplorum Frobenii. I. Gronovius subinde editionem Frobenii laudat, sed intelligit eam, quam nos Rhenani secundam vocamus: de qua mox dicendum.

Sed ante, quam ad ceteras Frobenianas editiones accedamus, interponamus aliquid de editione *Iuntina*, *Florentiae a.* 1527-8 facta: cuius exemplum, post editionem nostram primam, e bibliotheca Schwarziana in nostram venit. Est autem textus Iuntinus sumptus e Beroaldina, cuius et praefatio repetita est cum notulis in libros quinque, primum a Beroaldo editos: sed interdum correctus ab *Ant. Franc. Varchiensi.* Nam se dicit edere libros quinque nuper inventos cum reliquis eius operibus, a Phil. Beroaldo iuniore, viro sui saeculi eruditissimo, ante castigatos, mox vero a se iterum cognitos. In quo, clarum est, nihil, praeter correctiones vitiorum typographicorum, intelligi pos-

se, aut quae ingenio factae essent coniecturisque, ubi ipse aliquid vitii esse putaret. Itaque editionis huius criticis usus nullus est. Nec forte plus est in editione Florentina altera, quae anno 1552 adsignatur. Sed eius nihil nisi indicium dedere, qui eam commemorarunt: nec eius exemplum mihi unquam sub oculos aut in manus venit. Redeamus ergo in Germaniam et ad Basileenses editiones.

Recognitionis igitur a Rhenano factae exempla primum prodiere in eadem urbe a. 1533, ex eademque officina Frobeniana, hoc titulo: *P. Cornelii Taciti equitis rom. Annalium ab excessu Augusti sicut ipse vocat, sive Historiae Augustae, qui vulgo receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magna fide, nec minore iudicio, per Beatum Rhenanum. Nihil hic fingi, docebunt castigationes suis quaeque libris additae. Libellus de Germanorum populis, Dialogus de Oratoribus, denique de vita Iulii Agricolae non solum emaculatius prodeunt, sed et explicatius, adiunctis in hanc rem scholiis.* Haec quoque editio pulchra est, nec multum cedit superiori. Manu scriptum exemplar, quo se usum dicit, intelligit Budense, de quo ante dictum. Editum nullum habuit, quod quidem fateatur, praeter prius Basileense: quod sane mirandum in tempore eo, quo facile reperiri primae editiones poterant. At Basileensis exempli textum ille *vulgatum* vocat, etiam ubi operarum vitio aberrat a Beroaldino, aut Beroaldini peccata et aberrationes ab editione Puteolani servat: quod non uno loco factum animadvertimus atque notavimus. Sic v. c. ad A. XIII, 46, dicit: scripsimus *potentiam ei adiiceret.* Iam sic plane ediderant Puteol. Beroaldus. Sed in Basileensi erat operarum vitio *potentium.* XV, 44,

extr. dicit se castigare *absumerentur*: quod tamen est in omnibus praeter Basil. superioribus; in qua operae dedere vitiose *absumeretur*. Add. not. ad H. IV, 14, 73, etc. Contra alia eius peccata ne animadvertit quidem, velut ea, quae ante notavimus, et plura alia. Illud in primis nos advertit, quod permultis locis, ubi cum superioribus, hoc est Veneto Puteolani et Beroaldino consentit, corrigit textum plane ut habet ed. princeps; cuius tamen nullam uspiam mentionem facit: velut A. XII, 16, 19 bis; in quo loco nobis fides eius prope suspecta fuit: XII, 32, extr. ubi pro *Sylvarum* correxit *Silurum*, plane, ut est in editione principe. Sed facile eum absolvit tum nota viri integritas, tum multitudo locorum quae pariter corrigendi ed. pr. facultatem dabat. Itaque ista eum vel e libro Budensi, vel ingenio petiisse putabimus. Omnino ille saepe ita corrigit, ut, unde correctio sumpta sit, non dicat. Atque ex iis quasdam a Victorio excogitatas reperi, ut A. III, 18, 58; IV, 73, etc., quas utrum sumpserit a Victorio et sub nomine suo ediderit, an cum Victorio, id quod potuit accidere, in eadem coniecturae vestigia incurrerit, non audeam dicere. In Germania usus est editione alia Italica vetere, de qua infra dicemus. In Agricola et Dialogo de Oratoribus solo ingenio usus est. Ceterum addidit initio operis *Thesaurum constructionum et locutionum et vocum Tacito solemnium*, citatis etiam ex Livio plerumque testimoniis: quem libellum rectius suis editionibus, exemplo Seb. Gryphii, addidissent Gronovii, quam Salinerii notas, quas ipsi plerumque nugatorias esse iudicant. Denique Alciati et Beroaldi notae et praefationes additae sunt ex editione superiori. Hanc editionem vocavi *Rhenani primam*. Etenim ea repetita est in eadem urbe et officina a. 1544, sed ita, ut priori illi multum pulchritudine concederet poste-

rior; quam *Rhenani secundam* dixi. Nonnulli viri docti, nominatim Gronovius uterque, primam illam ignoraverunt, eaque de caussa Aldinam editione Rhenani priorem putaverunt v. I. Fr. Gronov. ad XI, 6, et mutationes textus tribuerunt Aldo, quae Rhenano debentur. V. Iac. Gronov. ad VI, 21, 23, 43; XIII, 10, etc. An haec repetitio facta sit sciente Rhenano, nec ne (nam tum adhuc erat in vivis), non audeo dicere. Novae quidem praefationis additum nihil est. Nec novas notas reperi, nisi forte unam, si recte memini. Ceterum a primae lectione differt in nonnullis; quae ego vel operis vel correctoribus tribuerim. Sic A. II, 38, e *transmerei* factum *transumere*: quod correctori debetur: Hist. II, 81, in verbis *introrsus in Pontum* praepositio *in* omissa; quod est vitium operarum, servatum usque ad Ryckium, ut alia, de quibus in notis monuimus.

Rhenanum temeritate sua multa in Tacito correxisse, multo vero plura corrupisse indicat Muretus V. L. 15, 3.

Anno post editionem primam Rhenani, hoc est, 1534 prodiit *Aldina* Venetiis, octonis: quae est mera illius repetitio, sine ullo auctario, aut mutatione, nisi quae ab operis, ut fit, nata est; velut A. II, 38; III, 34, etc. Semel observavi coniecturam Rhenani in textum receptam A. IV, 47. Interdum tamen ab ea discedit, sed vitio operarum, ut XII, 12; XIII, 17, etc., quae in notis indicavimus. Igitur facile Aldina careat, qui Rhenani editionem habet.

Eadem ratio est *Gryphianae*, quae Lugduni 1543 octonis prodiit, nisi quod plura operarum peccata admisit. Additae tamen sunt notae Ferreti, servatusque Thesaurus Rhenani, quem dixi. Huius editionis exemplum habeo, quod totum manu elegante ita correctum

est, uti praelo paratum fuisse videatur. Cuius ea manus esset, exquirere non potui. Lipsiana quidem editione posterior correctio est. Nam emendationes fere sunt e notis Lipsii, Mureti, aliorumque. In primisque id licet videre in Dialogo de Oratoribus, qui totus ad exemplum Lipsianum correctus est. Ante Pichenae tamen recognitionem correctionem istam factam esse, patet ex eo, quod nihil emendationum Pichenae reperitur. Novi, hoc est, quod alibi non iam esset, perparum reperi, quod in notis meis prodere non neglexi. Ceterae Gryphianae, quae commemorantur, quotquot ante Lipsium prodiere, haud dubie tantum priorem illam repetunt: unde eas non magnopere requisivi. Quae post Lipsianam ἔκδοσιν vulgatae sunt, velut Antonii Gryphii a. 1576 et 1584 duodenis, e Lipsiano exemplo ductae sunt. Ceterum, quoties in notis nostris ed. Gryph. commemoratur, prima illa a. 1543 intelligi debet.

Fuit ergo illis temporibus, hoc est inde ab a. 1533 vulgata Taciti lectio exempli a Rhenano proditi, nisi forte *Florentina a.* 1552 octonis, quam commemorat Fabricius, prioris exempli, hoc est Beroaldini, aut Iuntini prioris, hoc est a. 1527 retinens fuit; de quo nihil pronunciare in alterutram partem licet, cum mihi nunquam contigerit eius editionis exemplum videre.

A medio autem XVI saeculo duo eruditissimi viri ad Tacitum corrigendum ingenium doctrinamque contulere, *M. Antonius Muretus* et *Iustus Lipsius.* Sed Muretum praevenit Lipsius, ut ipse Muretus testatur Var. Lect. XI, 1, admodum favens ingenio et doctrinae Lipsii. *Deprehendimus*, inquit, *ita saepe incurrisse utrumque nostrum in eadem vestigia, ut, qui rem non nosset, pleraque sumpsisse alterum ab altero suspicaretur. Quam suspicionem a me, si nihil aliud, temporum*

ratio facile amolitur, neque cadere in Lipsium sinit fides ipsius et probitas, qua ille non minus, quam ingenio, excellit, etc. Sequuntur deinde quatuor capitibus quaedam Mureti coniecturae, a Lipsianis diversae. Sed edidit etiam Romae 1580, librum primum Ann. cum notis suis, aliquoties in Germania recusis. Lipsius autem Tacitum ad MSS. et editiones veteres recognitum, cum erudito commentario edidit primum *Antuerpiae* 1574 octonis, et post a. 1581 eadem forma, *Lugduni* 1585, forma maiori, 1588 et 95 octonis, et sextum *Antuerpiae* a. 1600 quaternis, et forma maiori, cuius exemplum in bibliotheca Dresdae Principali vidi. Ex hac ductae sunt ceterae Antuerpienses, post mortem eius vulgatae, quarum habeo eam, quae 1648 curata est. Eae habent hoc commodi, quod commentarius subiectus est textui, qui ante ad calcem reiectus fuerat.

Lipsianarum editionum series haec est: I, in-8, Antw. 1574, ex off. Plantini; II, in-8. ib. 1581; III, in-fol. L. B. 1585, qua Pichena usus est; IV, in-8. ib. 1588; V, in-fol. ib. 1589; *Iustus Lipsius quintum recensuit;* VI, in-8. et in-12, 1595, ap. Hier. Commelinum; VII, in-8, Antw. 1598; VIII, in-8, L. B. eod.; IX, in-fol. et in-4 cum Velleio Paterculo Antw. 1600; *Iustus Lipsius postremum recensuit;* X, in-fol. Antw. 1607, consultis Pichenae notis emendatior. Accedit praeter commentarios et excursus dispunctio notarum Mirandulani codicis; XI, post Lipsii mortem in-8, L. B. 1619; XII, in-8, Aureliae Allobr. 1619; XIII, in-12, L. B. 1621; XIV, in fol. Antw. 1627; XV, in-fol. ib. 1637; XVI, in-fol. 1648; XVII: in-fol. ib. 1667 et 1668.

Omnino meliores Lipsianae sunt editiones, quae post Pichenae ἔκδοσιν prodiere. Nam ex ea in multis profecit, in quibusdam mentem mutavit, ut ipse dicit in praefatione editionis ultimae. Itaque etiam in notis quaedam diversitas est, et v. c. nota ad A. XIV, 13, ad verbum *reperiret*, non est in ed. 1585; nec bene fecere Gronovianae editionis curatores, cum notas non ex

ultimae recensionis exemplo sumpsere: quod nos in nostra editione correximus. Nam aliquot notulas, quae in sexta essent, desideravimus in ed. pr. I. Fr. Gronovii, unde nostram exprimi curavimus. H. I, 2, in edd. Gron. ad verba *odio et terrore* est duplex nota Lipsii: nos e sexta reposuimus. III, extr. temere omissa est notula etiam in sexta Lips. quam nos e tertia restituimus. Usum esse Lipsium codicibus Vaticanis et Farnesiano, ante dictum, item excerptis e cod. Agricolae. Consuluit et editiones veteres, sed non omnes ab initio. Nam in editionis primae praefatione unam Venetam e saeculo quintodecimo commemorat, quam sibi, ait, pro libro scripto fuisse. In sequentibus paullatim et alias consuluit, ut Romanam quam vocat, id est Spirensis, Venetam alteram Rivii, Beroaldinam, Basileensem Rhenani, et Florentinam Pichenae. Spirensis exempli excerpta tantum, nec ea accurata habuisse, iis exemplis inductus credo, quibus lectiones profert, quae in ea non reperiuntur. Aliquot specimina posuisse, non alienum fuerit, eaque ex uno libro Hist. IV, 33, 35, 65 extr., 78 extr., quibus locis videndae notae nostrae. Etiam Gruterus ad H. II, 63, ex editione Rom. laudat falso *tenuit* pro *terruit*: sed in hoc facilis aberratio oculorum fuit, non ita in iis, quae ante posuimus, locis, aliisque pluribus. Vicissim pluribus locis ei lectio editionis primae ignota fuit. Nam pro coniectura sua interdum adfert, quod est in illa editione. Vide e. c. notas nostras ad A. XV, 23, in voce *Atticae;* 30, *postero;* 33, *incipere*, *ausus*, etc. Per vanitatem quidem eum aliena pro suis venditasse, non est vero simile. Cuius editionis textum ante oculos habuerit Lipsius, cum scriberet notas, praelisque accommodarit, nondum potui reperire. Vulgatus tum textus erat Rhenani. Itaque, cum dudum deprehen-

dissem, lectionem, quam ipse *vulgatam* vocat, non semper consentire cum lectione editionis primae Rhenani, cuius exemplum in manibus erat, putabam, secundae Rhenani lectiones intelligi. Sed ea comparanda didici, in nonnullis quidem locis ita esse, ut suspicatus eram, sed plures, quas ille vulgatas lectiones vocet, nec ibi, nec in ulla alia superiorum, quas haberem, reperiri. Unde planum est, eum in manibus atque prae oculis habuisse editionem aliquam ignobiliorem, in qua peccata secundae Rhen. aucta novis essent, quae ille pro vulgatis lectionibus haberet, de more scilicet vulgari, quo eam quisque vulgatam putat, quam in suo exemplo invenit. Ea quae sit, nondum potui reperire. Loca quidem ipsa notavi, quorum indicio alii poterunt rem deprehendere, si qui forte illius ipsius editionis exemplum habeant et attendere velint. Gratum mihi quidem fecerit, qui rem deprehensam mihi indicarit. Illud etiam de notis Lipsii criticis monere attinet: Pichenam et alios interdum commemorare Lipsii coniecturas, quae in notis non reperiuntur. Eae autem quaerendae sunt in margine exemplorum Lipsianorum. Vide e. g. ad A. XV, 33. Ceterum ita praeclare de Tacito meritus est Lipsius, ut merito *sospitator Taciti* dicatur, eiusque commentarius in Tacitum recte a Burmanno, τῷ πάνυ, omnibus ceteris eius libris, quamvis bonis, praeferatur, in praef. ad librum *de Vectigalibus pop. rom.* Fabricius in *Biblioth. lat.*, vol. II, p. 754, tradit, in bibliotheca senatus Lipsiensis esse codicem Taciti (ed. Lipsii a. 1585) cum commentariis, ipsa Lipsii manu, deinde a Fr. Hotomanno, Scipione Gentili, Mich. Piccarto, emendatis auctisque. Decepit virum praeclarum, qui ei hoc persuasit. In titulo libri est manus Lipsii, donantis id exemplum Hugoni Donello, nuspiam alibi,

Gentilis versiculos quosdam in capite scripsit ad Scherbium, cum dono eum Scherbio librum daret. A Piccarto in capite aliquot foliis scripta est chronologia, sive supputatio annorum in Taciti libros, et stemma familiae Augustae Lipsianum, quod tum nondum adiectum a Lipsio erat: ab eodem capitum et sectionum minorum numeri in margine adscripti. Interdum et, sed non eadem manu, loca parallela et libri laudati, in quibus de quibusdam sententiis moralibus collectanea essent. Scholia etiam in Agricolam adscripta. Ab hoc tempore lectio vulgata esse coepit sola Lipsiana.

Cum Lipsius iam aliquoties edidisset Taciti libros a se correctos, *Curtius Pichena*,* Florentinus edere eosdem emendatius instituit. In ea re codicibus Florentinis usum esse, supra dictum. Habuit praeterea editionem Puteolani, cuius lectiones non uno loco restituit. Hic cum vulgatam lectionem memorat, semper Lipsianam ed. 1585 intelligit. Unde saepe fit, ut vulgatam corrigere se dicat, velut e Florentino, quae merae depravationes operarum erant in exemplis Lipsianis, reponatque, quae dudum in aliis editionibus fuerant. Vide v. c. ad IV, 44, 48. Atque etiam VI, 33, coniecturam Lipsii, quae nunquam in textum venerat, pro vulgata laudat. Multa ille recepit in textum, quae Lipsius aliique tantum pro coniecturis posuerant in notis; unde in omnes sequentes editiones propagata iam vulgatae lectionis auctoritatem obtinent, quam nemo ex ingenio corrigere audeat. Ceterum praeclare et hunc de Tacito meritum, convenit, eiusque adeo exempli textus pro accuratissimo et emendatissimo recte habitus est. Gruterus quidem ad Cicer. Verr. V, 7., Pichenam vocat *sospitatorem Taciti, post Lipsium, unico magis unicum.* Florentinae editionis exemplum non vidi, nec Batavae, quam pa-

rum accurate factam esse monet alicubi I. Gronovius. Usus sum exemplo editionis Francof. 1607, quaternis curatae, quam Gronovius Batavae longe praefert.

Pichenae notae seorsim prodiere in-8, Hanov. 1608.

Secuta est a. 1638 *Bernecceriana recensio*, edita Argentorati ibique recusa a. 1664 octonis, quae Pichenae textum prope totum servavit, pauca de coniectura doctorum virorum, etiam Freinshemii mutavit, quae suis locis notavimus. Accessere etiam notae Freinshemii, in loca intacta interpretibus superioribus, aut secus accepta, dignae claritate nominis Freinshemiani.

Huius editionis textus, sed non paucis operarum vitiis admissis, repetitus est in editione, quae Lugduni Bat. a. 1675 octonis facta, et a. 1685 repetita est, sub nomine *I. Fr. Gronovii*, viri summi: a quo ea editio instituta, sed non absoluta fuerat. Non usus est Gronovius libris scriptis, nec editionibus antiquioribus. Igitur subinde pro coniectura posuit, quae in editione prima saepe et aliis, reperiuntur, ut non uno loco a nobis adnotatum est.

Non ita multo post *Theod. Ryckius* ad recognoscendum Tacitum accessit, adiutus codice Agricolae maxime, excerptis MS. Regii editionibusque Puteolani, Beroaldi, Rivii; ediditque Taciti libros cum notis suis Lugd. Bat. a. 1687, in-12. Exprimi iussit textum Gronovianae editionis, hoc est Bernecceriunum, nisi quod nonnulla e cod. Agr. MS. Flor. cuius excerpta a I. Gronovio acceperat, et ed. Puteol. correxit, quaedam etiam, sed oppido pauca, de coniectura.

Accessit post hunc ad recensendum Tacitum *Iac. Gronovius*, instructus excerptis florentinorum librorum, et accuratissima utriusque codicis collatione cum editionis paternae textu; unde non uno in loco bene textus correctus est. Sed ipse absolvere opus atque

edere non potuit, morte praeventus. Edidit filius Abrahamus et avitae editioni patris notas addidit Trai. Bat. a. 1721, in-4. Quantum ille pretii his libris statuerit, supra dictum est. Vellemus, lenius tractasset Ryckium; quem subinde in levi re ita increpat, velut patriae salutem prodidisset. Credimus tamen, mitius virum excellenter doctum sensisse, quam scripsisse.

Hae fere sunt editiones, quibus usi sumus in textu Taciti recensendo, cum primum eum laborem suscepimus: ceterae minus clarae sunt, nec locum obtinent in iis, quibus ius suffragii concedatur, cum de lectione aliqua quaeritur. Nam eae ex harum aliqua ductae et repetitae sunt: et, si qua forte in parte discedunt, id aut operis debetur, aut non est tanti, ut propterea earum ratio in hoc censu debeat haberi. Tempus facile docebit, unde quaeque derivata sit. Nam, ut ante Lipsium omnes Rhenani editionem expressere, sic postea Lipsium secuti sunt omnes, deinde Pichenam et Berneccerum aut huius sequaces.

Non tamen prorsus silentio premendi sunt *Ianus Gruterus*, qui Taciti opera recognovit in-8, Francof. 1607, ita ut et copioso indice et notis variorum instruxerit Cornelium, primus quoque eius libros in capita distinxerit; *Hugo Grotius*, cuius nitida editio prodiit L. B. in-12, notis et emendationibus stipata; *M. Zuerius Boxhornius*, qui pauculis observationibus Tacitum illustravit in 12, Amst. 1643.

Sed exorti sunt duo alii operum Taciti editores francici, qui ad criticam rationem pertinent. Primus *I. Nic. Allemannus* (*Lallemand*) V. C. qui a. 1760, in-12, Taciti opera edidit, usus libro uno scripto Regio, cuius lectiones, in primis cum editione Spirensis consentientes, plerumque in textum e nostra sumptum recepit. Maiori conatu et pluribus praesidiis librorum instructus novam editionem molitus est *Gabr. Brote-*

rius, quam a. 1761 Programmate promiserat. Ea anno 1771 absoluta est Parisiis, quatuor magnis formae mediae voluminibus. Basin fecit textum recensionis nostrae, ut in programmate professus erat. Usus autem est libris scriptis, qui quidem ab aliis ante se vel omnino non adhibiti fuissent, vel non satis diligenter, Regio (nam Allemannus lectiones eius, in prioribus libris raro, et quibus locis iam notarat Ryckius. commemorat, ac saepius l. XIV, ubi tacet Ryckius, et interdum utiliter, tum l. XVI), Vaticanis, bis recentioribus omnibus e quarto aut quintodecimo saeculo, et Excerptis incerti libri, in margine Beroaldino, scriptis: quorum lectiones in notis criticis exhibet, additis coniecturis interdum suis et iudiciis super aliorum lectiones et coniecturas, item aliorum virorum doctorum correctionibus, in marginibus exemplorum Taciti repertis, quibus illi usi erant. Huius viri doctissimi labor quid huic secundae nostrae editioni in genere critico profuerit, notae nostrae indicabunt.

Recudi curavit *Broterius* Tacitum suum octonis Parisiis a. 1776, vol. 7, cum supplementis et notis selectis, quibus accessere *Politica, res Traiani, supplementum dialogi de Oratoribus et fragmentum libri XCI Titi Livii, supplemento et notis illustratum.* Repetita est haec editio, omissis, quae ad Tacitum non pertinebant, Manhemii octonis a. 1780, vol. 5.

Abhinc egregie de Tacito promeriti sunt Professores Bipontini celeberrimi, quibus seriem classicorum auctorum Graecorum Latinorumque probe curatam debemus, *G. Chr. Crollius, Frid. Chr. Exterus* et *Ioh. Val. Embserus.* Hi id egerunt, ut Biponti 4 vol. a. 1779 octonis darent Cornelium emendatiorem et critica sua aliorumque opera illustratum. Repetiit a morte collegarum Exterus editionem, et notitiam literariam operi praemissam aptius et dilucidius dispositam exhibuit a. 1792.

Antequam hunc locum de editionibus relinquimus, libet monere studiosos, ut discant, quae res sit ea,

quam *vulgatam sive receptam lectionem* dicant, quam tam saepe in ore habeant imperiti rei criticae, cuius tantam reverentiam plerique ita profiteantur, ut reverentiam erga auctoris cuiusque libros nulla in re magis ponant, quam in conservandis eorum vitiis omnibus. Vere dixit, qui homines plerumque nescire dixit, quid sibi velint, cum de recepta lectione vulgatoque textu loquantur. Plerumque vulgatam et receptam lectionem homines intelligunt, quam in suo libro habent, hoc est saepe coniecturam in textum illatam, quod sexcenties in Tacito factum, vitium operarum, correctionem pravam male curiosi correctoris speciminum typographicorum. Itaque, quod mirere, alius aliam vulgatam lectionem et receptam habet. Intelligitur res planissime Taciti exemplo. Rhenanus vulgatam lectionem, ut vidimus, intelligebat, quicquid esset in editione Basileensi 1519, sive recte, sive prave expressum. Post eum intelligebant hoc nomine, quidquid in editione Basileensi Rhenani esset, aut in iis, quae ex hac fluxissent; Lipsius lectionem ignobilioris et obscurae editionis, quam praelis typographicis accommodabat, vel maxime eius mendas; Pichena omnem qualemcunque Lipsianae editionis 1585; Ryckius editionis Gronovianae, sive Bernecccrianae. Quae ergo est vere vulgata et recepta Taciti lectio? Profecto saepe animadverti, vulgatae lectionis nomen nihil esse, nisi, quod de Fortuna dixit vetus aliquis, ἀγνοίας εἴδωλον, perfugium certe inscitiae. Non videndum est in scriptoribus antiquis, quae vulgata lectio sit (sunt enim saepe in uno loco plures vulgatae: atque etiam mendae vulgantur, ut centies in notis ad Tacitum docui), sed quae bona sit, e bonis libris et correctis ducta, et linguae legibus rebusque consentiens maxime. Sed tempus est

dicendi de nostra editione, quidque in ea curanda actum sit.

I. G. Graevius existimabat, Taciti libros adhuc valde esse mendosos, mirabaturque Lipsium de locis mendosis tam rarò admonuisse in commentario suo: in *ep. ad Heins. t. IV, Collect. Burm.* p. 498. Recte. Neque id librorum modo scriptorum vitio accidit, quorum etiam optimus quisque vitiosus multis locis et interpolatus est, ut supra vidimus, notaeque virorum doctorum non uno loco docent, sed etiam editorum, qui, exemplis veteribus non diligenter conquirendis comparandisque, vitia operarum non animadversa propagaverunt. Itaque dedi operam, ut, quoad diligentia conferendarum veterum editionum fieri posset, perficerem, ne ab hac parte aliquid omitteretur, quo emendatior Tacitus reddi posset. Et libris editis quidem usus sum omnibus, qui prodesse poterant, hoc est iis, de quibus ante dictum est, quorum varietatibus, quanta potui diligentia, notandis, consecutus sum, ut non modo multis locis Tacitum vitiis operarum, temere per multas editiones propagatis, liberarem, sed etiam origine cuiusque lectionis reperta, quae melior esset, iudicare possem. Vellem equidem, ut mihi licuisset codices scriptos conquirere, iisque excutiendis aliquid ad Tacitum emendandum adiumenti comparare: sed, quoniam boni, qui quidem nondum in consilium ab editore aliquo vocati essent, non suppeditabant, editis contentus esse coactus sum. Usus tamen sum, cum primum edebam, ut supra indicavi, *codice Guelferbytano*. Is etsi recens est, tamen et ad lectiones nonnullas confirmandas, et ad meliores indagandas, subinde profuit. Complectitur solos libros Annalium inde ab undecimo, et Historiarum. Scriptus est in membrana, manu elegante, sed passim correctus a manu

secunda : ita tamen, ut plerumque priorem lectionem adsequi liceat. Correctiones saepissime cum lectionibus editionis primae consentiunt: sive ex eodem codice, sive ex ipsa illa editione promptae sunt.

In Germania recensenda usus sum etiam varietate *codicis* chartacei *Turicensis*, a Petro de Numagen, Trevirensi, Capellano S. Leonhardi prope Thuregum (ita se vocat ipse) sub finem saec. XV scripti: quem mea caussa, pro singulari sua in me benevolentia, excerpsit I. I. Breitingerus V. C. Praeterea mihi Kappius noster obtulerat editionem libelli veterrimam, qua comparanda cum vulgatis cognovi, esse illum ipsum *codicem*, quem ab *Artolpho* medico acceperat Rhenanus. Eius ope mihi licuit reperire originem lectionum, a Rhenano in illum libellum inductarum, et ipsum libellum non uno in loco correctiorem reddere. Ita autem in multis consentit cum excerptis veteris editionis, ab Abr. Gronovio adiectis Var. Lect. cod. Arund. ut ab initio eandem putarem. Sed deinde ita reperi differre, ut illum librum ab hoc diversum iudicarem.

Praeter codices manu exaratos, quorum mentio hic facta, Paullus Daniel Longolius, cuius commentarios in Tacitum amplos et eruditos excerptos dedit Ioh. Kappius in Taciti libello a. 1788 Lipsiae forma octava edito, usus est duobus MSS. chartaccis, quorum alterum *Hummelianum*, ab ipso Hummelio in *der neuen Bibliothek von seltenen Büchern* 1 *B. p.* 212 descriptum, nec multum supra typographiae natales adscendentem, cum editione Rhagiana in-4 Lipsiae 1509 contulit; alterum ipsius *Longolii*, post incunabula typographiae scriptum, et a fine capitis octavi ad caput 43 procedentem.

Quam hic editionem veterrimam Kappii dicit noster, in recensenda Taciti Germania, Rhenani exemplo, codicem dicit, minus adcurate. Iste autem *Kappianus* liber idemne fuerit cum eo, quem ab Hieron. *Artolpho* acceperat Beatus, disquirendum. Scilicet duae sunt Germaniae Taciti editiones veteres, dici Consulisque, typographi etiam et loci nota destitutae, quae in bibliotheca

Argentoratensi publica extant. Harum altera formae maioris, quae ex praelo Frid. Creusneri Norimbergae prodiit, charactere gothico, cuius singulae paginae lineas 33 (non 35 ut apud Panzerum legitur) offerunt, in fronte sic habet: *Cai. Cornelii. Taciti. Equitis. Ro. Germania. incipit.* in fine folio 11, *Laus deo clementissimo.* Alterius, quae mediam formam obtinet, character Iohannem Gensberg Romanum typographum prodit. In fronte prorsus eadem epigraphe, quae in priore, sed in fine folio 16 legitur: *Deo gratias.* Meminit Panzerus t. IV *Annal. typogr.* p. 162 tertiae editionis veteris, subiunctae *Mirabilibus Romae.* Verum bene viro doctissimo suboluit, non ad ipsam *Mirabilium* editionem spectare, sed cum iis esse compactam. Romanae saltem istorum editioni a. 1515, quae mihi est ad manus, nil aliud est adiectum. Ista ergo, quae pro tertia venditatur, Germaniae editio vetus, a Romana fortassis non differt. Est hoc eo magis verisimile, quod et *Mirabilia* Romae sunt impressa, et quidem eadem forma cum Taciti Germania. Duae, quas dixi, editiones in multis conspirant. Est tamen et ubi discrepent. Sic Norimbergensis usum diphthongi habet, qua caret Romana. Haec quoque spatium reliquit vacuum, ubi ista c. 3. Graecam vocem corruptam, sed Latinis literis exhibet *Acriniprion,* prorsus ut liber Kappii, ex quo patet, hunc non alium esse ac Norimbergensem: eumdem vero esse Kappianum cum codice Artolphi quo usus Rhenanus, omni caret dubio. Igitur eo Rhenanus et Ernestius peccavere, quod contra morem consuetum codicem dixere, quae editio est typis expressa. Ita scilicet Iohannes Kappius aliquoties, ut ad cap. 11 et 19 codices Kappii et Longolii, item MS. Kappii et Longolii, citat, quum editionem veterem a Kappio oblatam Ernestio et MS. sive codicem Longolii nominasse deberet. Rem sic sese habere, et codicem falso sic dictum Kappii esse revera istam editionem Norimbergensem, ex notatis nostris abunde patebit. Cf. saltem c. 13 et 20. Patebit ex iisdem, hanc ipsam esse quoque eandem cum φινὸς codice Artolphi. Obstare tamen loca quaedam videntur, in quibus Rhenanus codici Artolphi contraria adscribit iis, quae in ista editione comparent. Verum hic noscendum, Rhenanum in notandis variantibus locis editionis antiquae admodum supine esse versatum, quod ex his eius verbis ad caput 15 constat. « Pro *ac viritim* ex priori collatione reperi scriptum in margine voluminis mei, sed literis pene fugientibus exolescentibusque, *ac virium* sive *ec virium.* » Docent haec, Rhenanum a. 1533 non amplius ad manum habuisse editionem istam veterem, quam cum eo

communicarat a. 1519 Artolphus, sed ex hac margini exemplaris sui adlitas antehac notulas, et quidem negligenter adeo adspersas, consuluisse a. 1533, ut fugientes literas ipse non nisi difficulter dignosceret, cuius rei specimina videsis ad cap. 1, in voce *Abnobae;* c. 11, in *tum;* cap. 26, in *sepiant;* c. 40, in *Reudigni.* Contra editio Romana vetus differt ab ea, quam codicem Artolphi salutat Rhenanus, etsi frequenter etiam cum Norimbergensi conspiret. Dissensus exempla dabunt c. 2, *ac nunc.... tunc;* c. 3, lacuna relicta; c. 5, *perinde;* c. 10, *consoletur;* c. 11, *auspicatissimum;* c. 15, *ac viritim;* c. 19, *vocatur;* c. 20, *noscas;* c. 21, *utiliter;* c. 31, *raro;* c. 40, *Reudigni;* c. 44, *hinc vel illinc;* c. 45, *candentis;* c. 46, *huc,* etc.

Sitne codex ille, ex quo Groslotius c. 22 dedit *gens non astuta aut callida,* manu exaratus, an editio quaedam vetus, hariolari mihi non licuit. Editiones veteres, quas inspexi, constanter *nec* offerunt. Aliud quid ex vetere codice suo profert idem ad c. 34, quod cum nostris minus convenit.

Meminit porro Gebauerus in vestigiis Iuris germanici, p. 920 editionis Viennensis a. 1514, excusae forma quarta, quam et Ernestius et Bipontini editores ignorant. Error sine dubio hic haeret; Conradi Celtis editio intelligenda videtur, quae Vindobonae a. 1515 prodiit, memorata Panzero, t. IX, v. 24.

Iam Is. Vossius ad Melam, l. III, c. 3, veterem adlegat Taciti librum, qui cap. 45 lectionis varietatem offert, in nullo nobis cognito deprehensam. Forsan idem est cum Groslotii codice, aut Fulvii Ursini, de quo videsis notata ad vitam Agricolae, c. 19.

Habui etiam editionem Poggii Flor. subiectam versioni latinae Diodori a. 1476, Venetiis, per Andream Iacobi Katharensem curatam, quam bibliotheca nostra Paullina suppeditavit. Eius lectiones ab initio libri indicavi, hoc consilio, ut appareret, eam plane cum editione Ioh. Spirensis, cuius etiam vitia omnia servat, consentire: omnes per totum deinceps libellum enotare supersedi. Editionem Bononiensem a. 1472 laudatam Pichenae ad c. 2, nunquam vidi, estque fortasse in eo nomine error memoriae, Bononiam pro Mediolano suggerentis. Nam a Minutiano eo, de quo supra dixi, hunc libellum etiam separatim editum constat, ut ab

Rhenano, eodem, quo cetera edidit primum, a. 1519, in-8.

Constat nunc, editionem Bononiensem a. 1472 esse ipsam, primam scilicet, a Poggio Florentino emissam cum Diodoro Siculo. V. Maittaire, p. 319; Panzer, t. I, p. 205; Debure, *Bibliogr. instr.*, n. 4766.

Venit etiam in manus exemplum tale, a Io. Rhagio Aesticampiano, viro clarissimo, proditum in hac urbe a. 1509, in-4. ex priori aliqua editione.

In libro de Oratoribus non eam diligentiam adhibui in notandis lectionibus veterum editionum. Nam nec tanti putabam in isto libello, cui ego nunquam tantum pretii statuissem, quantum vulgo solet; et tanta est multitudo varietatis, nullum magnopere usum habiturae, ut nemini me gratum facturum putarem.

Ad Dialogum de Oratoribus tres Vaticanos codices contulit Broterius, qui Lipsii diligentiam fugerant. Is enim Germaniam, Agricolam et Dialogum laudatum a Vaticanis abfuisse scribit. Dialogum hunc nuperus auctoris nostri interpres Dureau de Lamalle Tacito bene vindicavit. Inter alia argumento etiam a dicendi formis Cornelio suetis, quales *famam alicui circumdare*, *inserere fortunae*, *famae*, etc.

Sed praeter libros scriptos editosque, adhibui etiam in consilium viros doctos, qui vel ex instituto in Tacito corrigendo laborarunt, vel obiter in libris suis loca corrupta emendare tentarunt; cuius generis multa notata e lectionibus meis habebam. In illis etiam fuere Groslotii *coniecturae ad Dousam* a. 1581 missae quas *Syllogae suae epistolarum* inseruit Burmannus, t. I, p. 348, et Heinsii *observationes ad libros tres priores Annalium*, quas Dorvillius, a Burmanno Secundo, V. Cl. acceptas, *Observationum Miscell. vol. IX* inseruit. Sed nunc Heinsianas notas universas huic secundae editioni nostrae addidimus, acceptas ab eodem Bur-

manno, per Fr. Oudendorpium iam tum, cum editio prima fiebat, sed serius, quam ut tum addi possent. In iis usus est uno libro scripto Agricolae, cuius lectiones longe plures, quam Ryckius, attulit. Saepissime coniecturis, interdum audacius, quam in poëtis solebat; in quibus metri vincula coniectandi lubidinem facilius cohibent, quam in prosaicis scriptoribus. Facile intelligitur, ultimam curam defuisse, quae limaret scripta, et fluctuationem in coniectando tolleret; quae est interdum tanta, ut nobis quidem etiam molesta fuerit. Ceterum multum inest ingenii atque doctrinae. E bibliotheca ducali Vinariensi acceperam etiam, beneficio Bartholomaei, viri venerandi, qui in aula Vinariensi, pari cum doctrinae et sanctitatis laude, sacra faciebat, exemplum editionis Parisinae, a Morello 1612 duodenis, ad Lipsiani textus exemplar, factae, quod olim Heinsii fuit, passimque notatum erat eius manu. Sed chartae ita diffuderant transmiserantque atramentum, ut raro scripturam assequi liceret. Quae quidem assecutus eram, vidi esse aut scholia, aut coniecturas de lectione, vel ante apud alios iam repertas, vel incognitas ante mihi. Eas notare coeperam, cum spes adferebatur de notis Heinsianis e Batavis. Itaque tum nolui diutius oculis meis vim facere.

In Lipsii notis loca auctorum ab eo excitata studiose contuli et lectorum in gratiam adcuratius indicavi, subinde etiam errata quaedam emendavi. Idem in Heinsianis praestiti, quas ex Ryckii animadversionibus aliquoties auxi. Satis enim nunc constat, apud hunc sub amici nomine Nic. Heinsium latere, quod et Ernestio ad 4, 58, et Wopkensio ad 1, 11 visum. Unde praeterea Heinsio quoque vindicanda notata ad H. 2, 74, 4. 3, 29, 3. et 34, 2. 4, 14.

Ex eadem bibliotheca mihi submissum erat exemplum Berneccerianae editionis, quod Schurzfleischii

manu in margine notatum diceretur. Sed ibi quoque quam pauca repererim digna relatu, e notis nostris apparebit. Denique acceperam e bibliotheca Cizensi a I. Frid. Leisnero, viro doctissimo et vetere amicitia mihi coniuncto, qui tum ei bibliothecae praeerat, notulas Reinesii, in margine exempli scriptas, quo ille usus fuerat: e quibus nonnullas in notis meis commemoravi. Quae autem sub Schefferi nomine ad Agricolam attuli, ea sumpta sunt ex eius observationibus, quae in *Observ. Misc. Dorvillianis*, *vol. IX*, *t. III* reperiuntur. Ceterum et ipse operam dedi, ut examinandis diligenter verbis Taciti omnibus reperirem, ubi vel interpolatus esset, vel corruptus. In quo tamen hac, ut debui, moderatione usus sum, ut nihil mutarem de coniectura in textu, ubi non evidentia esset ea, ut quemvis viderem probare correctionem debere, qui latinitatis universae, et Cornelianae indolem accurate cognoverit, et usum rei criticae habeat.

Ernestinam editionem repetiit I. H. Dotteville ex PP. Oratorii, in editione curata Parisiis, in-8, vol. 7. Prodiit ea tertium a. 1792, adiecta versione Gallica, partim Bletterii Abattis, partim ipsius editoris. Contulit hic denuo codicem Parisinum Bibliothecae regiae, itemque alium congregationis suae, cuius ductu hinc inde quaedam mutavit in textu.

Sed hic mihi audaciae invidia deprecanda est in eo, quod non uno loco me existimare, aut suspicari professus sum, Tacitum interpolatum esse, ut A. XVI, 2, in voce *visoribus*, in Germ. 39 et aliis nonnullis locis. Possim me tueri, sociis istius culpae commemorandis. Gruterus quidem passim ἐμβλήματα agnoscit, reprehensus eo nomine a Iac. Gronovio ad l. IV Annal.; et Graevius, ut supra dixi, etiam illos antiquissimos codd. Florentinos interpolatos iudicabat. Sed non utar ista defensione. Etenim exemplis iis doceri potest, co-

dices Taciti etiam optimos interpolatos esse, de quo nemo hodie dubitet, postquam a Lipsio Pichenaque ea ipsa ἐμβλήματα sunt exempta. V. Lips. ad A. XIV, 8 extr.; et Pich. ad H. III, 20; me ad XVI, 2; H. III, 7, 8. In primis in Tacito interpolationes factae sunt duabus de caussis. Primo, concisus scriptor cum esset, glossae saepius, quam in aliis libris, in margine aut inter versus scriptae sunt, quae inscitia librariorum facile in textum venire potuere: sicut non uno loco docuimus, varietatem lectionis, in margine scriptam, in textum migrasse; quod et in aliis scriptoribus antiquis non raro factum. Deinde MSS. in his Guelferbytanus, docent, in margine Taciti scriptas fuisse a dominis sententias similes, versiculos poëtarum, capita rerum, et similia. Sic A. XI, 7. ad verba: *sublatis studiorum pretiis etiam studia peritura*, eadem manu adscriptum est e Ciceronis Tusculanis: *honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria, iacentque ea semper, quae apud quosque improbantur.* Ibid. 31, ubi in textu codicis est *feminae nebridibus cinctae*, in margine est glossa: *nebridibus, pellibus cervinis*, a prima manu. XII, 7, ad verba: *cuncta feminae obediebant*, in margine est a m. pr. *dux femina facti;* quod e Virgilio esse, sciunt omnes. Ibid. ad c. 66 extr. versus Iuvenalis: *Instituitque rudes melior Locusta propinquas per famam et populum nigros efferre maritos.* XIII, 17, iuxta verba: *antiquas fratrum discordias et insociabile*, scriptum est: *Fratrum quoque gratia rara est:* et, *non capit regnum duos.* L. XV, 33, init. in margine glossa haec est: *scena locus umbratilis, ubi fiunt demonstrationes.* Mox c. 39, extr. ad verba: *cecinisse troianum excidium*, in margine hemistichium Iuvenalis: *Troica carmina scripsit.* H. I, 10, ad verba: *bellum iudaicum Flavius*, ex eodem Iuvenali: *cum iam semianimem la-*

feraret Flavius orbem. Ad c. 21, verba: *nec cunctatione opus*, adscriptum Virgilianum: *rumpe moras.* Ad c. 30, verba: *muliebri ornatu*, in margine iterum e Iuvenali: *et pressum in faciem digitis extendere panem.* H. III, 7, ad *Galbae imagines subversas* additum: *et Galbam auriculis nasoque carentem* ex eodem. Hinc, quam proclive fuerit, aliquid in textum inseri, quis non videt, cum id etiam in aliis libris antiquis, ut Ciceronis, Livii, factum esse constet?

Interpretes nactus est Tacitus numero permultos, sed non admodum multos valde probandos. Sunt autem duo genera: alterum eorum, qui de emendatione corruptorum, et explicatione obscurorum laborarunt: alterum horum, qui prudentiae civilis e Tacito discendae magistros se professi sunt. Huius generis magna multitudo superiori saeculo extitit. Etenim tempus fuit, quo in magno pretio ista ratio haberetur, atque adolescentes cupide et frequenter ad scholas confluerent, in quibus non tam agebatur hoc, ut Tacitus recte intelligeretur, quam ut civilis prudentia, ut iactabant, e Tacito disceretur: allicientibus stultitiam adolescentum illius rationis praeconibus, qui politicas artes induere isti aetati stulte tentarent. Abiit tempus illud. Coeptum est intelligi, quam parum utilis in eo labor susciperetur. Itaque et libri ex eo genere nec requiruntur hodie, nec leguntur. Merito. Etenim haec ratio Taciti interpretandi, quae congerendis similibus sententiis exemplisque, et eliciendis quibusdam consectariis, ad mores vitamque humanam pertinentibus, continetur, nec ingenii aliquid requirit, nec quicquam docet, quod non sua sponte cuivis in mentem veniat, ubi verba Taciti recte intellexerit. Verissime Gordonus, Britannus in *Disput. historicis et politicis super Taciti libris t. I*, p. 72: « *De tous les commentateurs*

politiques de Tacite, je n'en trouve que bien peu d'estimables: je parle de ceux que j'ai vus, dont la plupart sont au-dessous du médiocre. Ce ne sont que des compilations ennuyeuses de lieux communs, des paraphrases languissantes, où le sens de l'original est noyé dans des explications superflues: les réflexions pleines de feu de Tacite, y sont converties en maximes usées, souvent malheureusement transformées, la plupart frivoles et affectées: ce ne sont encore souvent que des idées communes, à la portée du moindre paysan, ou d'un enfant; des déclamations bouffies et ennuyeuses, fort travaillées, et où l'on n'apprend rien. Voilà ce que l'on peut dire en gros des commentaires de Boccalini, d'Annibal Scoti, de Forstnerus, de Schildius, et de plusieurs autres.» Idemque mox de Amelotii conatibus recte iudicat: et erit, ut opinor, tempus, cum non multo secus de Gordono iudicabitur. Namque hoc genus interpretum cum altero illo critico et grammatico ita et pretio et usu et fato comparatur, ut ascetici theologorum libri, compendia et systemata doctrinae concionesque populares, cum commentariis in libros divinos eruditis Masii, Merceri, Bezae, Vitringae, Grotii, aliorumque similium. Utiles libri illi esse possunt imperitis, tironibus; a doctioribus non magnopere leguntur, et cum auctoribus fere moriuntur. Ex altero autem genere longe princeps est Iustus Lipsius, quo maxime duce uti debent, qui ad Tacitum legendum accedunt. Huic proximus est Ioh. Fr. Gronovius, qui iustum quidem commentarium non scripsit, ceterum notis, quamquam paucis, plurimum lucis Tacito adfudit. Itaque horum notas huic editioni addidimus. Magnam etiam laudem merito suo consecuti sunt Pichena, Freinshemius atque Ryckius. Sed eorum notas non capiebat modus libri, qui iuventuti

destinabatur. Et dedimus operam, ut, quae illi bona habent, in primis necessaria ad recte intelligendum, e notis nostris, sub eorum tamen nominibus cognosci possent: quod etiam in aliorum observatis fecimus: curavimusque, ut ne quis ceteras, quae in editionibus Gronoviorum reperiuntur, notas magnopere desiderare posset: in quibus multa sunt hodie vulgata, saepe etiam inepta, in primis in notis Salinerii, quae, vix adsequor, quare dignae habitae sint, quae istis editionibus insererentur, cum tam saepe ipsi Gronovii pro gerris siculis, fabulis, nugis repudient. Vid. ex c. Ioh. Fr. Gron. ad XII, 18. Iac. quidem Gron. ad XIV, 33, plane, *Salineriana semper claudicant et inepta sunt.* Similiterque interdum de notis Vertranii et Donati iudicant: v. ad XIII, 49, 51; XV, 74. H. I, 24 extr. de notisque Lupani iudicandum erat, quae subinde falsissimae sunt, adeoque noxiae esse non satis peritis possunt, nisi refellantur. Eademque de caussa ceteros Taciti interpretes recentiores negleximus, in primis Ludov. Aurelium (d'Orléans), cuius commentarium in Annales Paris., 1622, editum habemus, et Iulianum Pichonum, qui in usum Delphini Tacitum edidit: cum hic nullam operae suae laudem tulerit, ille etiam ineptiarum et peccatorum saepe puerilium merito arguatur. Vid. Fabrett. ad. Columu. Trai. p. 192, 253, etc. Unde falli patet Fabricium τὸν μακαρίτην, qui in *Bibl. lat.* v. I, p. 475, prolato loco e Colomesio, ubi *novus sed aliquando ineptus cogitator* vocatur, existimat, Colomesium scripsisse *non ineptus.* Accessere nuper duo Francici, Alemannus et Broterius, de quorum editionibus supra memoravimus: uterque usus est superiorum notis ad interpretationem pertinentibus: ceterum saepe nimis pueriles notas scripsere et explicavere, quae apud nos quidem nemo de tironibus sibi

explicari velit, praesertim ex iis, qui ad Tacitum legendum accedant. Broterius etiam dissertationes, ut vocat, addidit, in quibus plerumque loci communes antiquarii tractantur; super quos commodius erat lectores ad lexica aut antiquitatum scriptores ablegari. A nobis quidem cura habita est, ne quid inexplicatum relinqueremus, in quo haerere possent ii, qui ad Tacitum legendum admitterentur, hoc est, iam aliquantum literis latinis eruditi: qui sano non opus habent talibus notis, quales fere sunt hae, de quibus diximus, item quae, ad modum Minellii scriptae, in hac urbe a. 1714 prodiere. Neque illustrare neglеximus, ubi res postularet, quae ab aliis aut omnino non, aut non satis illustrata videbantur; in quo tamen brevitate usi sumus, apta consilio nostro. De *vexillariis*, quorum saepe mentio fit apud Tacitum, diatriben ad calcem posuimus, item de *SC. quo Vespasiano imperium datum est*, *et lege Regia*, admonitu I. M. Gesneri, V. C. ob raritatem orationis Gronovianae de lege Regia. Eam, in hac secunda recensione, etiam, per occasionem eorum, quae interea super hoc monumento scripta sunt, locupletavimus. Adiunximus etiam duo monumenta antiqua Graeca e Chishulli *Antiquitatibus asiaticis*, ad illustrandum Taciti locum de Asylis pertinentia.

Monumenti Ancyrani particulas quasdam subiungere constitueram; re probe pensitata totum illud, omissis pauculis, ex quibus nihil extricari potest, dare decrevi et succincte illustrando variorum observatis mea interspersi. Quarum unam ex fragmento graece verso, Pocockii industria servato, vir eximius mihique a multis retro annis amicissimus S. Croix scite emendavit. Laudati quoque viri beneficio dissertationem de re Parthorum publica debet lector, cui hoc eo erit gratius, quo frequentior apud Tacitum gentis eius mentio incidit.

Novos praeterea, et ad usum studiosorum accom-

modatiores indices fieri curavimus. Nam magnum illum Berneccerianum nec modus, quem huic editioni statueramus, capiebat, nec res et ratio magnopere desiderabat. Etenim, ut mittam, pluribus locis eum esse vitiosum (v. Praef. ed. Gronov. min.) multa non habere, quae nos in eo quaesierimus; innumerabilia exhibet, quae nemo quaerat, h. e. vulgaria et ubivis obvia, quorum exempla nemo a Tacito petat. Itaque sic instituimus, ut primo res a verbis seiungeremus, conficereturque *index historicus*, multo auctior iis, qui in editionibus Pichenae et Ryckii reperiuntur, hac quidem ex parte, qua titulus eius desideraret: nam sententias morales neglefimus: deinde, ut in verborum indicem referretur, quicquid aut non nimis tritum, aut Tacito proprium esset, efficereturque adeo *index latinitatis Cornelianae*, unde et cognosci ipsa, in unum locum congesta, a studiosis et suppleri lexica et peti formularum dicendi rariorum exempla, possent. Huius congerendi ac digerendi laborem sibi imponi passus est olim Car. Lud. Bauerus, A. M. disciplinae nostrae ante alumnus, nunc rector Gymnasii Hirschbergensis in Silesia, praeclari vir ingenii, idemque hebraice, graece latineque doctissimus: sed eum nos ipsi in hac repetita recensione innumerabilibus prope locis locupletiorem fecimus, cum, quicquid non vulgare, insolentius, etc., videretur, inspiceremus, an inesset, nec ne.

In hac nova editione quoque index aliquanto auctior comparet.

Illud quoque non alienum fuerit indicare, textum editionis Gronovianae minoris a nobis accommodatum praelis fuisse. Etenim id subinde scire refert eorum, qui in recensendis scriptoribus antiquis versantur, ut patet ex iis, quae de editionibus Taciti, in primisque

Lipsiana, diximus. Nemo est ita vel lynceus, vel semper satis attentus, in rebus praesertim tam minutis, qui non interdum aliquid vitii in textu libri, quem tractat, praetereat. Id si nobis quoque accidit, et aliquid inde vitii in hanc nostram editionem, quod operis non debeatur, irrepsit, fontem indicavimus. Ceterum illud confirmare possimus, actum hoc in primis esse, ut textus Taciti quam emendatissime exhiberetur. Itaque nec piguit me ipsum inspicere specimina typographica, et textum quidem totum quam diligentissime perlegere. Qua cura effecimus iam in prima editione, ut oppido pauca ab operis peccata remanserint, quae in calce operis tum notata, nunc et ipsa sublata sunt. In notis Lipsianis, quas ipsi non correxeramus, plura erant, praesertim in Graecis, parte quidem priori operis: nam, animadversa re, Graeca ipsi inspicere coeperamus: sed et hae nunc emendatiores reperiuntur.

Non tamen dissimulare licet, quod et Bipontinis aliisque observatum, multis mendis, potissimum in notis contaminatam esse Ernesti editionem secundam, in Graecis praeprimis, quae nunc plurimum correcta. Aliquoties integras lineas omissas deprehendi, ut ad H. IV, 28; V, 10; Germ. c. 7. Immo in nota ad H. II, 4, Freinshemii observatio neglecta sensum turbavit nexu sublato. In numeris frequenter peccatum est, quod ex confusione signorum romanorum et vulgarium ortum. Sic confusa 11 et 2 ad A. II, 48; XIV, 25, etc. Litera *l*, ubi *lege* signabat, nonnunquam reddita est per *libro*. V. ad A. II, 48; III, 19, etc. Nomina propria male posita, ut ad A. VI, 3, ubi *Suetonius* pro *Sidonio* citatur. Est et ubi Budensis codex perperam adlegatur, ut ad A. XVI, 9, item ubi Rhenanus, ut ad H. III, 22, ut alia mittam. Unde norit Ernestius, in Budensi A. XIV, 53, legi *me ipse*, non capio; Rhenanus saltem non indicaverat.

Multa adhuc restant, de quibus dici, de more praefationes talibus libris scribentium, possit: de Tacito ipso, eiusque libris, qua materiam, qua formam. Sed his pleni iam sunt eruditorum libri.

De ordine tamen, quo scripta Taciti ab ipso sunt elaborata, non erit superfluum addere pauca. Scripsit nondum quinquagenarius *vitam Agricolae*, soceri sui, vivo adhuc Nerva circa a. C. 97; librum *de moribus Germanorum*, consule II Traiano, anno sequente; *Historias* ab excessu Neronis ad mortem Domitiani, divo Nerva et imperante Traiano, e quibus quatuor libri priores et quintus mutilus extant; demum *Annales* ab excessu Augusti ad Neronis usque mortem. Eorum extant libri sex primi et quintus quidem mutilus, dein post quatuor librorum lacunam reliqui, quorum ultimus quoque in fine truncatus. Ordinem operum ab editoribus esse inversum res ipsa docet. Addi solet ex more *dialogus de Oratoribus*, quem alii Quinctiliano, codices manuscripti Tacito, tribuunt, qua de re vid. Ernestium in Fabricii *Bibl. lat.*, t. II, p. 325 seq.

Atque etiam temerarium sit fortasse, iudicium suum de Tacito interponere, cuius etiam dicendi genus is, quem supra commemoravi, Gordonus, magnus Taciti admirator (admirantur autem maxime et Livio aliisque, ut Plinium Ciceroni, longe praeferunt omnes, qui sibi valde acuti videntur), is igitur ita defendit, ut omnes a reprehendendo deterruisse videatur. *Nemo*, inquit, *Tacitum intelligit, nisi qui rempublicam gerat.* A perpaucis ergo, bone Tacite, intelligeris. *Tacitum esse*, francicus quidam scriptor ait, *oportet, qui Tacitum intelligere, qui de Tacito iudicare velit.* Quam modeste! Etenim ipse intelligebat haud dubie. Non dicam, quam sit in promptu cuique, pari modestia respondere: Livium, Ciceronem esse oportet, etc. Illud aequum est, quod dicam. Ego omnibus concedam, ut Tacitum Livio, Plinium Ciceroni, praeferant, et utriusque genus dicendi in primis admirentur et pulcherrimum dicant. Ipsi contra mihi concedant, Plinio et Tacito potius, quam ipsis credere: Plinio, cum se Ciceroni simillimum esse voluisse, id consequi per ingenium non potuisse, fatetur (I, 5, 12; IV, 8, 5); Tacito, cum Livium eloquentiae praeclarum in primis

(A. IV, 34) et eloquentissimum (Agr. 10) vocat. Dixerint magni rhetores (sic Gordonus, part. I, *Diss.* I, c. 5, probante auctore *Bibl. britann.*, t. I, p. 37) res a Tacito scriptas non pati Livii copiam? Feram facile. Sed ipsi pari facilitate ferant, me de Tacito credere, quod ipse de Seneca dixit: *Fuit illi viro ingenium amoenum et temporis illius auribus accommodatum.* Nam illud magni Baconis Verulamii (*de Augm. Scient.*, l. VI extr. p. m. 182) ad iniuriam faciundam dictum existiment, de stylo Plinii et Taciti: *Mediocribus ingeniis gratus esse solet.* — Imitatorem Sallustii vulgo Tacitum vocant. Si de verbis intelligunt; non minus saepe Virgilium et Livium imitatur, ut in notis passim indicavi, ubi quidem locus ipse cuiusque statim occurrebat; haud paullo saepius indicaturus, si non laborem quaerendi, cum numeros librorum capitumque non tenebam, fugissem.

Sed satis diu lectores tenui. Itaque finem faciam, sed lectoribus peritis harum rerum rogandis, ut, si qua in re a nobis erratum repererint, quod non uno loco ne factum sit veremur, aut ignoscere nobis, aut in viam nos reducere velint: sed ita, ut nos in aliis fecimus, hoc est, secundum Ennianum illud: *Erranti comiter monstrat viam.* Scripsi Lipsiae, mense maio a. C. CIↃIↃCCLXXII.

Equidem in curanda hac editione, praeter varia doctorum virorum observata, Ioh. Frid. Hilleri, Eloq. P. P. Wittebergensis, *racemationes* inde ab a. 1777, occasione programmatum, quibus ad Orationes academicas et alia sollennia invitabat, emissas, in usum traxi.

Khunius, cuius animadversiones quasdam nostris insertas videbis, nostras est vir celeberrimus olim universitatis orator et historiarum professor, qui istas aliasque exemplo, quo usus erat, Taciti ad marginem adleverat. Nonnullas quoque debeo interpreti gallo paulo ante memorato.

Quam sint egregia, quibus celeb. Thomas Wopkensius illustraverit Tacitum, ex iis indicare licuit, quae Cl. Wolfius in notis ad primos Annalium protulit. Cuius Obs. in Actis societatis traiectinae ab Henrico Ioanne Arntzenio publici iuris factas, ne qua re defraudetur criticae artis studiosus, dare visum, et meis inserere observationibus.

Sequitur index editionum Taciti, quae Ernestio fuere ad manus.

1. *Io. Spirensis.* in-fol.
2. *Franc. Puteolani* Mediolan. in-fol.
3. *Io. Rivii* Venet. a. 1512. in-fol.
4. *Phil. Beroaldi* Rom. a. 1515. in-fol.
5. Basileensis prima cum Obs. Alciati a. 1519. in-fol.
6. Basileensis secunda, *Rhenani* prima a. 1519. in-fol.
7. Basileensis tertia, *Rhenani* secunda a. 1544. in-fol.
8. Florentina *Iuntae* 1527. in-8.
9. *Aldina* Venet. 1534. in-8.
10. Seb. *Gryphii* Lugd. 1542. in-8.
11. *Lipsii* prima Antuerp. 1574. in-8.
12. *Lipsii* sec. ibid. 1581.
13. *Lipsii* quinta ibid. 1598.
14. *Lipsii* sexta ibid. 1600.
15. *Pichenae* Francof. 1607. in-4.
16. *Bernecceri* Arg. 1638. in-8.
17. *Theodori Ryckii* Trai. 1687. in-12.
18. *Hauffii* Lips. 1714. in-8. cum V. L. MS. Guelf.
19. *Gronovii* 1721. in-4.
20. *I. N. Lallemand* Paris. 1760. in-12. 3 voll.
21. *Gabr. Brotier.* Paris. 1771. in-4. 4 voll.
22. Taciti Germania per *Aesticampianum.* Lips. 1509. in-4.
23. *Eiusdem* ed. sec. ap. Schumannum cum Comm.
24. *Eiusdem* ed. Bas. cum Comm. 1519.

Equidem usus sum sequentibus:

1. *Franc. Puteolani*, Veneta 1497. in-fol.
2. *Andr. Alciati*, Bas. 1519. in-fol. verius Rhenani I.
3. *Rhenani* secunda, verius III. Bas. 1544. in-fol.
4. *Lipsii* prima, Antw. 1574. in-8.

5. *Seb. Gryphii*, Lugd. 1576. in-12.
6. *Aldi Manutii* c. obs. *Paschalii*. Par. 1581. in-fol.
7. *Curtii Pichenae*, Francof. 1607. in-4.
8. *Iani Gruteri* c. n. var. Francof. 1607. in-8.
9. *Car. Auberti* c. comm. var. Par. 1608. in-f.
10. *Lipsii* XII c. comment. Aur. Allobr. 1619. in-8.
11. *Eiusdem* XIV c. comment. Antw. 1627. in-f.
12, 13. *Matthiae Berneggeri* utraque, Arg. 1638 et 1664. in-8.
14. *M. Zuerii Boxhornii*, Amst. 1643. in-12.

Tum 15 seq. *Gronoviorum*, *Ernesti*, *Lallemandi*, *Broterii* et *Bipontinorum*. Item *I. H. Dotteville*, Par. 1792, 7 vol. in-8. Item *Dureau de Lamalle*. Par. 5 vol. in-8.

In recensenda Germania adfuere mihi editiones veteres romana et norimbergensis. In Agricolae vita editio Puteolani. Venet. per Phil. Pinci. 1497. in-fol.

C. CORNELII TACITI
VITA,
PER
IVSTVM LIPSIVM
CONSCRIPTA.

Caius Cornelius Tacitus, cui vulgo P. praenomen faciunt, non illa patricia Cornelia gente, sed alia minus illustri natus est, extremis, ut opinio mea fert, Tib. Claudii imp. temporibus. Pater avusque honores gesserint et ad remp. accesserint, necne, ut re vetusta et incerta, nihil adfirmem: propius a vero abest, ipsum primum ius imaginis et honores in familiam non nimis illustrem intulisse. Initium dignitatis illi sub Vespasiano fuit: a quo, Plinio auctore, procurator datus Galliae Belgicae rationes principis administravit: quae dignitas equestri ordini diu peculiaris fuit. Reversus, a Tito, ut opinor, quaesturam accepit: certe dignitatem suam, quam Vespasianus inchoaverat, auctam et adiutam esse a Tito, ipse in Historiis profitetur: nec aliud suspicari est, quam quaesturam, aut si forte aedilitatem, quia praetura xiv. demum consulatu Domitiani auctus est. In quo erroris manifestus est eruditus vir, qui Domitiano ix. et Verginio Rufo ii. coss. praetorem Ta-

citum constituit. Nam Tacitus quidem ipse in Annali XI. diserte ait se XV virum S. F. ac tum praetorem ludis saecularibus Domitiani cum cura adfuisse. Atqui ludos saeculares a Domitiano editos A. U. C. DCCCXLI. id est, quinquennio ipso posterius, quam Vertranio placuit, ex monumentis antiquis liquidae veritatis est. Extant numi non pauci cum his notis, IMP. CAES. FLAV. DOMITIANVS. AVG. GERM. PONT. MAX. TR. POTEST. VIII. COS. XIV. LVD. SAEC. FEC. Ad consulatum deinde satis longo intervallo imperante Nerva pervenit A. U. C. DCCCL. suffectus in locum demortui T. Verginii Rufi, illius, qui delatum a germanicis legionibus imperium constanter spreverat. Quem et defunctum pro rostris Tacitus laudavit. Exsulasse eum sub Domitiano quidam tradiderunt; magis tamen, ut opinor, pro more vulgi, qui magnis viris insignes casus adfingere amat, quam quod eius rei certus auctor sit. Ego legendo non aliud comperio, quam abfuisse eum aliquot annis ab urbe, idque eo ipso tempore, quo Iulius Agricola socer eius mortem obierit coss. Pompeio Conlega, et Cor. Prisco, non tam exsilii necessitate, ut arbitror, quam taedio temporum et cupidine otii. Nam, quod iidem, ut omni ex parte tam anxia diligentia constet, decennium in exsilio egisse scribunt, ac demum exorato Domitiano restitutum; latine ut loquar, inanis fabula est. Ac credo eos homines, cum hoc scriberent, indormiisse bello Troiano, et illinc decennia sua sumpsisse. Constat enim apud vigilantes et sobrios, Domitianum a ludis suis saecularibus, quibus certe Tacitus praetor Ro-

mae adfuit, VII. duntaxat annos vixisse, octavo conspiratione suorum occisum. Haec fere in rep. In privata eius vita ista sunt. Uxorem duxit A. U. C. DCCCXXX. Vespasiano IIX. et C. Iulio Agricola coss. Agricolae filiam, idque illi ad extremam aetatem concors et tranquillum matrimonium fuit. Liberos haud dubie reliquit, et ex iis, nisi coniectura fallor, longo intervallo nepotem M. Claudium Tacitum, qui postea imp. appellatus est (sic enim eum imperatorem numi appellant, non ut vulgus, P. Annium Tacitum), qui, ut Fl. Vopiscus refert, parentem suum appellare hunc Tacitum solebat. Historiae scribendae senex demum vacavit, cum reliquum aetatis in foro et caussis orandis egisset. Ex Plinii epistolis, et Tacitum in principibus oratoribus fuisse, et orationes aliquot edidisse, intelligimus. Aequales habuit, Fabium Quinctilianum, utrumque Plinium, Iulium Florum, Secundum, Maternum, M. Aprum, Eprium Marcellum, Vipsanium Messallam. Scripsit primum omnium, uti post docebo, Historiarum libros ab excessu Neronis ad imperium Nervae. Deinde Annales ab Augusti excessu ad finem Neronis; quorum omnium quanta iactura et quibus locis facta sit, in tempore memorabo. Nominantur et eius Facetiarum libri a Fulgentio, cum hoc fragmento, *Caesi itaque morum eclogio in filiis relicto.* Mortis eius tempus non exprimo: natalem tamen annum propemodum inveni. Odoratus sum ex Plinii Nepotis epistola, quae libro VII. Nam ait diserte, propemodum aetate aequalem se Tacito. At Plinius incendio Vesuvini montis, quo

avunculus periit, agebat, ut ipse ait, duoetvicesimum annum. Natus ergo Plinius (nam incendium illud secundo anno Titi) non dubie anno urbis conditae DCCCXVI, Memmio Regulo et Verginio Rufo coss. At Tacitus paullo maior natu, quod eadem illa epistola testatum reliquit Plinius. Ergo natus extremo imperio Claudii, vel potius, initio Neronis: vixitque, opinor, vel ad imperium Hadriani. Historiam quidem exorsus est scribere post mortem Nervae. Clarum, quoniam principio I Histor. vocat Divum Nervam: qui honos non habetur, nisi principi mortuo.

VETERVM SCRIPTORVM

DE TACITO TESTIMONIA,

VEL

EIVSDEM FRAGMENTA.

PLIN., lib. VII, *Nat. Hist.*, cap. XVI (XVII).

Ipsi non pridem vidimus eadem omnia in filio Corn. Taciti equitis r. Galliae Belgicae rationes procurantis.

PLINIUS NEPOS, lib. II, epist. I.

Laudatus est Verginius a consule Corn. Tacito. Nam hic felicitati eius supremus cumulus accessit, laudator eloquentissimus.

Eodem libro, epistol. XI.

Respondit Cornelius Tacitus eloquentissime, et quod eximium orationi eius inest, σεμνῶς.

Libro IV, epist. XV.

Idem Cornelium Tacitum, scis quem virum, arcta familiaritate complexus est.

Libro VI, epist. XVI.

Petis ut avunculi mei exitum tibi scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago: nam video morti eius, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam.

Libro VII, epist. XX ad Tacitum.

Erit rarum et insigne, duos homines, aetate propemodum aequales, non nullius in literis nominis, alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cum iam tua fama gloriaque floreret, te sequi, tibi longo, sed proximus, intervallo, et esse et haberi concupiscebam.

Libro IX, epist. XIV.

Nec ipse tibi plaudis; et ego nihil magis ex fide, quam de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri nescio: nos certe meremur, ut sit aliqua: non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, sed labore et reverentia posterum.

Orosius de Domit. loquens.

Nam, quanta fuerint Diurpanei Dacorum regis cum Fusco Duce proelia, quantaeque Rom. clades, longo contextu evolverem, nisi Corn. Tacitus, qui hanc historiam diligentissime contexuit, de reticendo interfectorum numero, et Sallustium Crispum, et alios auctores, quamplurimos sanxisse, et seipsum idem potissimum elegisse dixisset.

Idem.

Dein, ut verbis Corn. Taciti utar, sene Augusto Ianus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novae gentes saepe ex usu et aliquando cum damno quaeruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.

Flavius Vopiscus in Probo.

Et mihi quidem in animo fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, etc.

Idem in Tacito.

Corn. Tacitum scriptorem historiae Augustae quod parentem suum eumdem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iussit.

Sidonius Epist., lib. IV ad Polemium.

Caius Tacitus e maioribus unus tuis Ulpianorum temporum consularis, sub verbis cuiusdam Germanici ducis in historia sua rettulit, etc.

Idem, in *Panegyrico ad Anthemium.*

Quam Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quinctilianus:
Qua pompa Tacitus nunquam sine laude loquendus.

Idem in *Epigram.*

Et te qui brevitate Crispe polles,
Et qui pro ingenio fluente nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori.

Illa Quinctiliani lib. X, 1, 103 [1], fortasse ad Tacitum referantur.

Superest adhuc et exornat aetatis suae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec immerito, ut libertas, quamquam circumcisis quae dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abunde spiritum, et audaces sententias deprehendas etiam in iis, quae manent.

1 Ambigo ideo, quia haec vivo Domitiano Fabius scripsisse videtur. Atqui noster tunc, ut opinor, nil vulgaverat. Lips.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

QVATVOR PRIORES LIBRI.

C. CORNELII TACITI

ANNALIVM

LIBER PRIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Rei romanae status ante Augustum.* 2. *Eius artes et via ad imperium.* 3. *Varii ab Augusto destinati successores.* 4. *Status rerum et affectus civium sub Augusto. Iudicia de successoribus.* 5. *Morbus Augusti, et mors celata. Accitus ad successionem Tiberius.* 6. *Caedes Postumi Agrippae.* 7. *Roma prona in servitutem. Iuratum in verba novi principis. Eius cal-*

COMMENTARIVS.

Caii Cornelii Taciti. Id verum huic scriptori praenomen adserui. Sidonius epist. 4, 14, ad Polemium: *Caius Tacitus e maioribus unus tuis, Ulpianorum temporum consularis.* Et ad Leonem, 4, 22: *Namque et antiquitus cum Caius Cornelius Tacitus Caio Plinio Secundo paria suasisset.* Sed et epigrapha Farnesiani libri, *C. Cornelii Taciti Romanas historias scribentis ex his, qui reperiuntur liber primus.* Publium, praenomen, quod in libris tritis, a casu aut a volgo est. Mihi autem in ipso aditu testari placet, *Odi profanum vulgus et arceo.* Lips.

Annalivm. Bene Rhenanus, qui hanc inscriptionem adserit, etiam contra libros, in quibus plerisque est, *Actorum diurnalium*, vel, ut in Veneto, *Actionum diurnalium.* Qui tamen titulus non acceptos referendus alicui imperito. Unde enim illi in mentem fuissent Acta, vel Diurna? sed cuipiam antiquioris aevi, qui Taciti Annales non ineptissime comparavit cum Actis orbis: Quem tamen refellit ipse Tacitus, lib. 13, 31; 4, 32; 71, ioit. Etiam Iornandes in rebus Goth. 1, 2. Cornelium hunc citat *Annalium scriptorem.* Lips. August. Mascardus in Arte sua historica differentiam *Annalium* et *Historiarum* a Tacito discendam scribit: Annales admittere, quicquid patitur historia, sed id tradere concisius ac brevius; dein habere aliquid proprium, nempe res minus graves, quam frons historiae postulat. Sed postea fatetur, utroque scripto Taciti diligenter inspecto, se caussam edere non posse, quamobrem alterum potius *Annalium*, alterum *Historiarum* nomen praeferat. Nec certe dissimilis hac parte sibi Tacitus. Nam quod singuli Annales absolvunt complures annos, tot historiae vix unum exhauriunt, obertas materiae facit, non index librorum. Quod si plures historiarum libri exstarent, appareret non minus in his quam in Annalibus stylum annis, ut loquun-

lida tergiversatio. 8. *Augusti testamentum et honores eximii in funere.* 9. *De Augusto iudicia in utramque partem.* 10. *Iudicia sequiora.* 11. *Tiberius imperium subdole renuit, urgente senatu. Rationarium imperii.* 12. *Asinio iratus Tiberius.* 13. *Mox Arruntio, Haterio et Scauro.* 14. *Senatus adulatio in Liviam, a Tiberio temperata.* 15. *Ratio comitiorum. Ludi Augustales.* 16, 17. *Seditio Pannonicarum legionum; Concitor Percennius. Huius seditiosae conciones.* 18. *Furit miles, quem moderari conatur Blaesus.* 19. *Legatio ad principem.* 20. *Recrudescit seditio.* 21. *Blaesus frustra obnititur.* 22. *Vibuleni fallaci facinore paene oppressus.* 23. *Tribuni mil. pulsi. Lucillius caesus.* 24. *Drusus seditioni sedandae missus a Tiberio.* 25. *Drusus literas Tiberii recitat.* 26. *Militum postulata differt. Clamor.* 27. *Hinc tumultus acrior. Lentuli periculum.* 28. *Lunae defectio seditiosos terret, nec deest occasioni Drusus.* 29. *Miles ponit ferociam.* 30. *Capita tumultus caesa. Legiones hibernis suis redditae.* 31. *Gravior oritur seditio legionum octo germanicarum.* 32. *Saevitia in centuriones. Chaereae facinus.* 33. *Germanicus Caesar ad legiones e Gallia properat:* 34. *quas ad fidem cohortatur.* 35. *Eae querelas promunt: pars imperium offerunt acriter abnuenti.* 36. *Remedia quaesita.* 37. *Oblata missio et pecunia: sic paullum oppressa seditio.* 38. *Vexillarii turbant: quos fortiter coërcet Mennius.* 39. *Denuo legg.* 1 *et* 20 *turbant. Caesari vim, Planco mortem intentant.* 40. *Germanicus, filio et uxore dimissis,* 41. *militi poenitentiam iniicit,* 42, 43. *tum eum facunda oratione alloquitur.* 44. *Mutati*

tur, et consulibus accommodasse Tacitum. At quod discrimen reiicit ac pro nullo putat Mascardus, id solum secutus est auctor noster. Sic enim tradunt Servios ad Aeneida 1, 373; et a Verrio Flacco Gellius 5, 18: visum quibusdam antiquis, *Annales* temporum esse illorum, quos scriptoris haud vidit aetas; *Historiam* eorum, quibus interfuerit. Et, ut huius rei obscura esset ratio, quam multa sunt, quorum significationes ab origine non diversas usus secreverit, ut certa essent cuique rei vocabula? Sed et praebet rationem evidentem, si non *Annalium*, at *Historiae* vox dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, quod est noscere visendo vel inspicere. Plutarchus, βουλόμενος ἱστορῆσαι τὴν πόλιν. Sic καθ' ἱστορίαν ἰέναι καθ' ἱστορίαν πλανηθῆναι, lustrandi vel visendi gratia. Palaephatus, c. 1: καὶ γέγραφα ταῦτα, οὐχ' οἷα ἦν λεγόμενα, ἀλλ' αὐτὸς ἐπελθὼν καὶ ἱστορήσας' i. e. *quae ipse adii et comperi vel contemplatus sum.* Iam cum scribit Tacitus dignitatem suam a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, satis demonstrat, quae tradit in Annalibus, ea praecessisse suam aetatem, dumtaxat illam, quae rebus intenta esse, et maturum de illis iudicium facere posset. Gron.

poenas in se ultro poscunt: noxios ipsi puniunt. Centuriones novi suffecti. 45. *In turbidos adhuc vis paratur.* 46. *Trepidae urbis rumores.* 47. *Tiberius iter simulat.* 48. *Germanici minae.* 49. *Miles suos turbatores ipse credit.* 50. *Furorem expiaturi, in hostem eunt. Marsi oppressi.* 51. *Tanfanae templum dirutum. Insidiae in reditu irritae.* 52. *Tiberius maligne laudat Germanicum.* 53. *Iuliae mors et mores. Gracchus caesus.* 54. *Sodales Augustales instituuntur. Histrioniae turbae.* 55. *Proximo anno in Cattos excursus. Arminius. Segestes.* 56. *Catti improviso oppressi. Mattium incensum.* 57. *Segestem obsessum liberat Germanicus. Uxor Arminii capta.* 58. *Segestis oratio. Segestes cum suis benigne habitus.* 59. *Arminius in eum et Romanos invehitur.* 60. *Cherusci aliique populi rebellant. Bructeri fusi.* 61. *Monumenta cladis Varianae.* 62. *Reliquiae illius cladis tumulatae, improbante Tiberio.* 63. *Pugna cum Arminio.* 64. *Caecinam loco iniquo aggreditur Arminius intrepidum.* 65. *Milites consternati. Caecinae somnium infaustum. Caesi paene Romani.* 66. *Panicus terror ut repressus.* 67. *Consilium Caecinae de recessu.* 68. *Felix eruptio. Germanorum clades.* 69. *Agrippinae viriles curae Tiberium offendunt.* 70. *Legiones aestu maris cum periculo revectae.* 71. *Segimerus in deditionem acceptus. Exercitus damna suppleta.* 72. *Tiberii ficta modestia. Lex maiestatis revocata,* 73. *et in minimis quibusdam exercita. Delationum pestis ingruit.* 74. *Marcellus maiestatis postulatus. In eum ira Tiberii incautior.* 75. *Tiberii liberalitas.* 76. *Tiberis inundatio. Achaia et Macedonia levatae. Drusi munus.* 77. *Theatri licentia coërcita.* 78. *Templum Augusti. Centesima.* 79. *An aquae Tiberi subducendae.* 80. *Tiberius cur praesides raro mutarit.* 81. *Comitiorum confusa ratio.*

Haec fere biennio gesta,

SEXT. POMPEIO ET SEXT. APPULEIO, COSS.

NERONE CLAUDIO DRUSO CAESARE ET C. NORBANO, COSS.

NERONE CL. DR. Ryckius rescripsit *C. Iulio Druso Caesare*, lateque in hanc sententiam disputat. Legitimum id nomen Drusi fuisse, inducto patre in familiam Caesarum, non ambigitur. Sed legitimam illam rationem tum secuti in appellando non videntur. Nam ex ea nec pater *Tiberius* vocari debebat: similiterque mutanda foret inscriptio Vitae Tiberianae apud Suetonium. Ann. 1, 4, quidem habemus *Tiberium Neronem.* Et hinc fortasse indicari potest de iis, quae Perizonius de *Silio Nerva* consule a. U. 781 scripsit. V. ad 4, 68. ERN.

1. URBEM Romam a principio reges habuere. Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur, neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio; et Pompeii Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere: qui cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine *principis* sub impe-

Reges habuere. Ryckius consulto initium factum putat ab hexametro, quod tali initio etiam usus esset Sallustius in Iug. c. 5, hemistichio Livius. Quae ratio mihi levis videtur. Versus alios Taciti collectos, tum aliorum scriptorum prosaicorum indicatos vide ap. Fabric. in Bibl. lat., vol. 2, p. 389 et seq. ERN. Idem censet Fosterus in libro anglico de Accentu et Quant., p. 155, nec subtilius auctor libelli de Rhythmo Graecorum (Oxon., 1789, in-8), p. 55. Sane puerilis ista aemulatio esset. Contra quis tam surdus est scriptor, cui versus inscienti obrepat in ipso operis ingresso? Neque ita obrepunt boni versiculi. In istis, qui ex prosaicis operibus proferuntur magno numero, perpauci sunt suo nomine digni: v. c. illa hoc libro, c. 71. *Quorum.... armis.* Adeo plerique fracti sunt et elumbes; adeo in iis multa concurrunt, quorum quidque per se vitiosum versum facit. Atque ex hoc genere hunc quoque celebrem versum esse, ac multo magis Sallostianum, periti sentiant verbo moniti; ceteris explicare longum est. Ex his igitur imperfectis numeris, minime dubito, quin hic tantus masculorum numerorum artifex illud ἔρανον suum de industria quaesierit.

Dictaturae ad tempus. Quas diuturnas primus Sulla fecit, Caesar perpetuas. Et hic gradus ad principatum: quo praefatio ista ducit. LIPS.

Ultra biennium. Ita accipio, quasi dicat, haud multo ultra biennium. Nam exacte si putas, revera ultra biennium decemviri imperium tenuere. Livium 3, 38, et Fastos vide. Nec tamen Vertranio adsentior, *ultra triennium* sufficienti. Nam id includit, triennium eos imperasse: quod contra est, et non nisi supra biennium aliquot menses. LIPS. Ita vero se tutari iste queat exemplo 37 annorum c. 9. Verum *septem* menses, quos ex tertio anno delibarunt decemviri, non ius fuit, sed vis, et vis in dies incertior. Ceterum mirabatur P. Scriverius, cur huic uni rei adderetur notatio temporis; hinc progressus est ad utramque controversam vocem relegandam.

Nomine principis. Non ergo tam celebra tunc *imperatoris* nomen, ea quidem notatione. Et Augusto visum istud *principis* minuendae invidiae: quia etiam olim *princeps senatus.* Quod exemplum non dubie secutus Noster infra c. 9. *Non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam.* Ovidius de Augusto ad Romulum, Fast. 2, 142. *Tu Domini nomen, principis ille tenet.* Dio, 67, 8, de Tiberio: πρόκριτός τι τῆς γερουσίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον ὠνομάζετο. Καὶ

rium accepit. Sed veteris populi rom. prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Caiique

πολλάκις γε ἔλεγεν, ὅτι δεσπότης μὲν τῶν δούλων, αὐτοκράτωρ δὲ τῶν στρατιωτῶν, τῶν δὲ δὴ λοιπῶν πρόκριτός εἰμι: nec temere aliter Tacitus appellat. Inde principatus et principium etiam pro imperio. Sueton., Calig. 31. *Augusti principium, clade Variana; Tiberii, ruina spectaculorum memorabile factum.* Ita opt. liber, et puto sincere. Tertullianus quidem receptam eam significationem fuisse ostendit, adversus Hermog., c. 19. p. 275. D. Rigalt. *In graeco*, inquit, *principii vocabulum, quod est ἀρχή; non tantum ordinativum, sed et potestativum capit principatum. Unde et ἄρχοντες dicuntur principes. Ergo secundum hanc quoque significationem, principium pro potestate et principatu sumetur.* Sed et Glossae graecae distincte, ἀρχή· τὸ προοίμιον, *exordium*, et deinde, ἀρχή· *imperium, magisterium, praesidatus, principium.* Lips. Adde dicta Burmanno ad illum Suetonii locum. Sed tamen *principatum* ibi verum est. V. Oudendorp. ad Suet., l. c. De nomine *principis* tirones inspiciant etiam locum Suetonii Calig. 22. Ern.

* *Sub imperium.* Frustra d'Orléans *sub imperii vim.* Burm. ad Anthol. 1, 103, 8.

Veteris reip. Ita Vertranio placitum, traiectis notis, quae vulgo, *p. r.* Lips. At Mediceus verbo integro, ut nulla suspicio sit traiectionis literarum, *populi rom.* ut notavit Pichena, qui etiam modum loquendi *vetus populus* bene adserit. Ern. Adscripto 11, 24. Plura et alieniora afferunt alii. Tu antequam correctionem spernas, quaere similius exemplum *veteres populi r.* et conf. ad 4, 32. — * Confert hoc initium cum initio historiarum Vinc. Contarenus in variis lection., c. 20.

Deterrerentur. Deterrerentur, ita recta, non *deterrerentur.* Vid. Hist. 2, 76. Hor. pari metaphora *culpa deterit ingeni.* Lips. Si rem bene putes, versatur hic μορμὼ non levis. Sed non *deterret* tantum, qui gravem metum incutit, verum etiam qui studium alicuius qualicumque vel religione, vel ratione tardat, et alia cogitatis suadet. Sic Cicero et optimi quique veterum, hinc *adhortari* vel *cohortari*, inde *deterrere* et *avocare*, ponentes. Itaque *deterrerentur*, nihil est aliud quam, scribendi animum dimitterent, historiae condendae studium abiicerent atque deponerent, alii ob metum, partim ob stomachi fastidium. Cicero ad Att., 13, 28. *De epistola ad Caesarem, iurato mihi crede, non possum: nec me turpitudo deterret.* Vide reliqua. Gron. *Deterrere* sic dici, vel in levissimo terriculo, inter doctos constabat. Conf. Broukh. ad Tibull., 1, 3, p. 57. Ad alteram autem, ut h. l. aptius, inclinant praeter Moretum V. L. 11, 1, plures et elegantissimi translatores, Hispanus, Belga, Galli aliquot. Uter igitur sensus Tacitum, uter *decora* ingenia magis deceat, hoc unum dubitandum. Nempe generosi spiritus scriptores si adulatione saeculi *deterrentur* a tractando opere *periculosae aleae plenissimo*, si id aliorum studiis relinquunt, nihil illi decore suo indignum faciunt: ac si *deteruntur* communi labe, in-

et Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsae; postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi, pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum caussas procul habeo.

2. Postquam, Bruto et Cassio caesis, nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem

fectique ad scribendum accedunt, vix eos decoro nomina dignos habeas. Iam quum Hist. 1, 1, post actiacam victoriam dicantur magna ingenia *cessisse*, ibi prius illud, non hoc, significari apparet. Nam de ipsius Aug. principatu, et extremis quidam annis, intell. sunt verba *donec g. a. deterr.* Adeo Velleium neutra lectio tangit! Muretus vero audiendus non est, cui v. *deteri* venustatem trahere e contraria notione *gliscendi* videbatur. Denique cogita nobis ineptam iuncturam enuntiationum: Exstiterunt ing. decora, donec fierent deteriora! —. * Barcl. ad Agr. vult *detinerentur*; Wopkens *deterrerentur*.

Tiberii Caiique. Fines designat, intra quos hi libri, qui attingunt quatuor dumtaxat principes. Ut vel hinc liqueat, Historias seorsum scriptas, finemque Annalium fuisse in fine Neronis. Lips.

Florentibus ipsis. Itaque verissima scriptio de principibus, cum iam esse desierunt. Quod Arrianus Prooemio in rebus Alexandri pro argumento habet, fideliter eas a Ptolemaeo et Aristobulo traditas. Lips.

Falsae....compositae sunt. An *falso*, seu potius *false?* Forma proba et antiqua. Res *falsae compositae* non magis placent quam *fallere res gestas* sive *historiam*, id quod prorsus nihili est. *Falso* contra tradere, *falso* memoriae prodere, usitatum. Sic fuerit etiam, quod commode reddatur *recentibus odiis.* Iam perpendes, an forte ex notatis ad c. 7 vulgatum defendi queat.

Nulla publica arma. Senatus populique, pro re publica et a re publica. Tantum privata nunc arma, et in propriam potentiam. Lips.

Apud Siciliam oppressus. Non mehercules apud Siciliam. In Asia oppressum eum iugulatumque consentiunt scriptores: de urbe tamen ambigitur. Dio, 49, 18, caesum vult ἐν Μιδαείῳ τῆς Φρυγίας, in Phrygiae oppido, Midaio. Florus, 4, 8, et Appianus B. C., 5, 144. Mileti, quae Cariae adscripta. Sed noster victum eum saltem intelligit, et copias eius apud Siciliam oppressas. Ita et Florus de eodem: *In Siculo freto iuvenis oppressus est.* Lips. *Oppressus* sive *deletus* est Sext. Pompeius apud Naulochum. Suet. Aug. 16. Cetera Tacito sunt nihil ad rem. Nec tamen quicquam ambigitur. Captus est Midaii, occisus Mileti. Vid. Vessel. ad Simsoni Chron., p. 1540. Reimar. ad Dion., l. c. Hic quoque male suspicax Scriverius satis putabat *pompeianis oppressis.*

Exutoque Lepido, etc. Eleganter, id est, exarmato, et exercitu spoliato. Nam viginti legiones ei ademit. Lips. Sic infra 4, 21, *bonis exutus.*

partibus nisi Caesar dux reliquus: posito *triumviri* nomine, consulem se ferens, et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum; ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paullatim, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante; cum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti, tuta et praesentia, quam vetera et periculosa mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio, ob certamina potentium et avaritiam magistratuum; invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

Livius saepe *castris, agris, fortunis aruere*. De re v. Velleii, 2, 80. Ern.

Triumviri nomine. Tironum in gratiam dicam, hunc solum *triumviratum* propria dici, ac vere. Nam fuit magistratus cum summo imperio, quem in quinquennium accepere Octavianus, Antonius at Lepidus: eiusque nomina usi sunt, ut patet ex numis et inscriptionibus, sicut aliorum honorum. V. Casaub. ad Suet., c. 27; Pighius Annal. t. III, p. 474. Ceteri triumviratus, qui in vulgaribus libellis historicis traduntur, commentitii sunt. Nam v. c. Caesar, Pompeius et Crassus tantum privatim potentiae societatem inter se iniarant, neque aut publico aliquo scito accepere, aut nomine triumvirorum usi sunt, etc. Ern.

Tribunicio iure contentum V. de trib. pot. Annal. 3, 56. Ubi v. Lips. Add. Spanhem. de Usu et Pr. Num., t. II, p. 424. Ern. Conf. Bleterii Diss. in Memor. Acad. Inscript. et b. lit. T. XXV.

Ubi militem donis. Respexit hunc Victor, cum de eodem Augusto scripsit: *Illectis per dona militibus, atque annonae curandae specie vulgo, ceteros haud difficulter subegit.* Lips.

Populum annona. Muretus capit de copia et vilitate annonae. Immo multo magis frumento gratuito; haec enim illa lenta et perpetua plebis romanae vincula escaria. Sueton. Aug., 40 seq. Gron.

Opibus et honoribus. Ablativi sunt, uti posthac *pontificatu et cur. aedilitate*. Structura haec legitima; ne credas Intpp. Hor. carm. 1, 1. Sed note illud subaudi *tanto magis*, qua de ellipsi ad c. 57 et aliis locis dicatur.

Certamina potentium. Factiones in urbe, et tum bella, quae miseras provincias affligebant. Lips.

Avaritiam. Rapinas et extorsiones praesidum, in populi imperio dissimulatas, aut invicem donatas. Lips.

Vi, ambitu, postremo pecunia. Cicero etiam *pecuniam* solet *vim* vocare, omninoque, quae in iudiciis adhibentur praeter leges et caussam,

3. Ceterum Augustus, subsidia dominationi, Claudium Marcellum, sororis filium, admodum adolescentem, pontificatu et curuli aedilitate; M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militia et victoriae socium,

ut in Verr. 2, 31, *si aliqua se vi eripuerit ex hoc iudicio*, h. e. metu, gratia, vel largitione: in singulisque locis videndum, quod genus, aut quae intelligantur. In Quintiana autem, c. 1. coniungit *vim* et *gratiam*, opponitque inopiae et solitudini. Hoc loco per *vim* intelligo metum, per *ambitum* autem gratiam, sive studium gratiae ineundae. Vid. c. 75, seq. Ern. Iudicia repetundarum in re publ. corruptissima corrumpebantur saepe potentia, minis, quin et sicis intentandis, saepe precibus, modo largitione, occulta primum, tandem aperta: *nunc prece, nunc pretio, nunc vi*, ut poëta ait.

Subsidia dominationi. Sic vocat, item *subsidia aulae*, eos, qui succedere in imperio possunt, aut destinari successores: propterea, quod facilius et confidentius insurgit populus adversus principem, cuius morte fore se liberum putat, et quem si occiderit, nullum paratum videt ultorem, quam si videat, eo sublato, successorem quempiam ex eadem stirpe fore, ubi, futuri metu, praesentibus acquiescit, ut recte Muretus ad h. l. Adde mox Lipsium ad verba: *quo pluribus munimentis insisteret:* et Tacitum ipsum, c. 8, extr. item Suetun. Galb. 17. Ern. Modo absolutam constructionem notabis et graecam, eximiam brevitate. Non enim proprie ipsos, quos nominat, subsidia dicit, sed, *ut dominatio haberet subsidia in iis elatis*. Conf. c. 27, 30, init., et 49 *piaculum furoris*.

Claudium Marcellum. Magnam illam Romae et libertatis spem. De cuius laudibus plena manu Seneca ad Marc., c. 2. Lips.

Ignobilem loco. Adeo ut ipsum generis sui nominisque poeniteret. Vide Senecam patr. Controv. 2, 12, extr. Lips.

Bonum militia. Heinsius, in Misc. observ., vol. IX, pag. 282, malebat *militiae.* Si Cod. addiceret, non repugnarem. Delectatur enim graecismis Tacitus. Sed ablativo fere iungunt etiam alii graecismi amatores, Sallustius, Iug., 13, 49, atque poëtae, ut docet Drakenb. ad Silium, 10, 76, ubi similiter genitivum pro ablativo malebat Heinsius, ut in aliis locis permultis Ern. — * Wopkens. *etiam militia.*

Geminatis consulatibus. Ideone geminatis, quia his consul? Cave censeas. Tertium enim fuisse Dio, 48, 49, docet et Fasti: itemque Velleius, 2, 90. *Agrippa*, inquiens, *quem usque in tertium consulatum et mox collegium tribuniciae potestatis, amicitia principis evexerat.* Sed ideo id dixit: quia postremi duo consulatus Agrippae coniuncti continentesque. Qui sane honos erat: et raro cuiquam ea aetate tributus, praeter principes re aut destinatione. Lips. Immo nunquam. V. Pagius Appar. ad Crit. Baron., p. 26, b. Ern. *Geminatis*, nativo significatu, de continuatis consulatibus annorum 726 et 727, quos gessit cum Augusto, cui debuerat. Priorem a. 717 debuit liberis suffragiis tribuum, nondum verso statu. Is ergo huc non pertinebat.

geminatis consulatibus extulit: mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem et Claudium Drusum, privignos, imperatoriis nominibus auxit, integra etiam tum domo sua; nam genitos Agrippa, Caium ac Lucium, in familiam Caesarum induxerat;

Defuncto Marcello. Qui Baiis obiit, ut clare testatum reliquit, elegia huic rei propria, poëta Umber. Nec scio cur vir doctus tanto opere pertendat mortuum eum potius in Stabiano. Quid? Propertius, qui vixit id aevi, locum nescivit funestum iuveni tam illustri? Scivit, sed dedit hoc, inquit, Liviae, quae suspicione laborabat Marcelli interempti. Nec hercle immerito. Num ergo venenum dari Baiis minus potuit, ac in Stabiano? Scilicet soluta omni crimine illa aulica Medea, si Marcellus obiit Baiis. Ego vero, vir maxime, caussam nullam video huius tuae tam seriae adsertionis: placetque cum Propertio et vulgatis Servii ad Æn. 6, 826, libris mortuum eum in Baiano. Suspicionem quidem de Livia Dio, 53, 33, huiusmodi inseruit: Αἰτίαν μὲν οὖν ἡ Λιουία τοῦ θανάτου Μαρκέλλου ἔσχεν, ὅτι τῶν υἱέων αὐτῆς προετετίμητο. At Tacitus Pliniusque ea culpa non liberant etiam Augustum, Annal. 2, 41. Plinius 7, 45, inter Augusti infortunia: *Suspecta Marcelli vota, pudenda Agrippae ablegatio.* Quasi conceperit aliquid cupiveritque contra Augustum, amore pristini status et libertatis. LIPS. Vir ille maximus est Ios. Scaliger ad Propert., 3, 18, 7.

Imperatoriis nominibus auxit. Non eo more, quo rei romanae domini, imperatores dicti: sed quo olim, qui rem publ. militiae feliciter gessissent. Vulgatus olim honos: non item sub impp. qui rei prospere gestae lauream et laudem sibi adscribi volebant auspiciisque suis. Turbat in sententia huius loci vir doctus, et miror. Tu vide Dionem Cass., 54, 33, et 55, 6; et Velleium, 2, 125, itemque ea quae scribo ad 3, 74, extremum. LIPS.

Integra etiam tum. Antiquum mendum, nimis diu repetitum, sustuli. *Dum*, quod negationibus iungitur, non erat huius loci.

In familiam Caesarum induxerat. Emptos domi a patre per aes et libram. Ita loquebantur, non *per assem*, ut perperam inolevit Suetonii Aug., 64. Quamquam re vera in ea formula aes non aliud notat quam assem. Varro de L. L. 8, p. 148, Bip. *Pro assibus nonnunquam aes dicebant antiqui, a quo dicimus assem tenentes: hoc aere aeneaque libra.* Ritum hunc (ut omittam notata aliis) notat explicatque eleganter Clemens Alexandrinus Strom. 5, p. 574: Καὶ τὰ παρὰ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῶν διαθηκῶν γινόμενα τάξιν εἴληχε διὰ δικαιοσύνην, ἐκεῖνα ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοί τε καὶ αἱ τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις. Τὰ μὲν γὰρ ἵνα δικαίως γίνηται, τὰ δὲ εἰς τὸν τῆς τιμῆς μερισμόν, τὰ δὲ ὅπως ὁ παρατυχών, ὡς βάρους τινὸς αὐτῷ ἐπιτιθεμένου, ἑστὼς ἀκούσῃ, καὶ τάξιν μεσίτου λάβῃ. Triplex antiquitatis ritus, interpreti non intellectus. Aes et libra in testamentis, vindiciae, et antestatio. Nam καρπισμοὺς ad vindicias adsertionemque refero: τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, aurium tactiones, ad antestationem. Omnia enim haec ad familiae mutationem pertinent, quae per testamentum,

nec dum posita puerili praetexta, *principes iuventutis* appellari, destinari consules, specie recusantis flagrantissime cupiverat. Ut Agrippa vita concessit, L. Caesarem, euntem ad hispanienses exercitus, Caium, re-

de qua Quinctilian. Declam. 308. *Non dixerim testamentum, cui libripens deest et familiae emptor, et cetera iuri necessaria.* Gellius, 4, 27, at iurisconsulti. Lips.

Principes iuventutis appellari. Quod sane ridiculum, ut principes iuventutis sint, qui etiamnum in pueris. Natus autem Caius anno urbis 734, Sext. Appuleio, P. Silio coss. At Lucius biennio toto minor, ex Dione, 54, 18, in actis eius anni. Princeps iuventutis (πρόκριτον τῆς νεότητος Zonaras hic reddidit) ab Augusto invaluit, ad futurum imperium titulus et omen. Sunt numi cum inscriptione: C. L. Caesares. Augusti. F. Cos. Des. Princ. Ivvent., adpositae effigies Caii Luciique, cum clypeis et hastis, quae tirocinii die equites dederant, honoris Augusti caussa. Dio, 55, 12: Καὶ αἱ πέλται τά τε δόρατα, ἃ παρὰ τῶν ἱππέων ἐς τοὺς ἐφήβους ἐσιόντες χρυσᾶ εἰλήφεσαν, ἐς τὸ βουλευτήριον ἀνετέθη. Observa Dionem aureas hastas dicere, quas lapis Ancyranus (magnae apud me fidei, ut quem vivus conceperit Augustus ipse) argenteas. Verba sunt, uti ad me missa beneficio viri illustris Angerii Busbequii: equites. avtem. romani. vniversi. principem. . . . . hastis. argenteis. donatvm. appellavervnt. quam lacunam rite expleveris: *Principem iuvent. Caium.* Lips. Hodie, accuratius inspecto monumento a pluribus, lacuna sic expleta est: *Principem iuventutis utrumque eorum parmis et hastis*; ut iam monuit ad h. l. Iac. Gron. Adde quos laudat ad h. l. lapidis Ancyr. Fabric. in Augusti frag., p. 223. Ern.

Destinare consules. Et vero perfecerat. Romae marmor de Caio: qvem. popvlvs. cos. creavit. annos. natvm. xiv. Ait annos natum quatuordecim: et addicit Dionis ratio, 55, 9, qui consulem facit designatum anno urbis 748. Tamen Augustus in iam dicto lapide xv illi annum circumdat, sed nempe, quem ingressus erat, et iam agebat. Verba sunt: *Honoris mei caussa senatus populusque romanus annum quintum et decimum agentis consulis designavit, ut eum magistratum inirent post quinquennium ex eo die, quo deducti in forum.* Lips.

Destinari consules. *Designari* legendum putat, ut et ante *appellari*, Muretus. De forma verbi, subscribo, nempe *destinari* scripsisse auctorem, hoc est, designari. Suet. Caes. 1, *flamen Dialis destinatus.* Vide Obss. 2, 8. Gron. Olim depravato sensu legebatur *destinare*. Verum cum Ryckio Ernest. posuit.

Caium remeantem Armenia. In Lycia mortuum eum voluit Suetonius cum Velleio, ille Aug. 65, hic 2, 102. Etiam Florus, 4, 12, 42, *Massiliae Lucius morbo solvitur: in Lycia Caius ex vulnere.* Fugerit ergo ratio memoriosum illum senem necesse est, qui in Syria tradidit defunctum. Dico Senecam in Controv. 4, pr. Sed erit fortasse, qui culpam eam in exscriptorem conferet, rescribetque, *Lycia.* Addi velim Suetonii locum Tib., c. 15, *Caio et Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto.* Nec addi solum, sed et corrigi. Nam hoc de

meantem Armenia et vulnere invalidum, mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit; Drusoque pridem exstincto, Nero solus e privignis erat: illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribu-

triennio, noone nimis laxum? Apparet e Velleii l. l. *Caius*, inquit, *in urbe Lyciae morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar Massiliae morbo decessisset*. En, dumtaxat intervallum fecit paullo plus anni. Et ipse Suet., l. l., *duodeviginti* modo *menses* interponit. Non ergo ambiges, quin scribend. *intra biennium*: si hunc putamus sensum. Nam in alium me duxit P. Io. Deckerius e societate Iesu, qui refert ad *triennium* Tiberiani reditus, et vult utrumque periisse intra tres primos annos, ex quo iste Rhodo reversus. Historia approbat. Lips. Vere. Conf. Intpp. ad hunc Suetonii locum et ad illum Flori, ubi nunc legitur *Syria*.

L. Caesarem.... Caium.... mors abstulit. Cenotaphium iis positum fuisse autumat Ioh. Eb. Rau in confiniis Ubiorum ac Treverorum. Id saeculo superiore detectum describit in Diss. de tumulo honorario C. et L. Caess. inserta eius monumenti vetustatis germanicae, 8. Trai. ad Rh., 1738. Situm erat in loco, cui nomen *Iunkerraht*, et in ornamentis offerebat anaglyphum, quod Augustum et nepotes, ut putatur, essedo vectos exhibebat.

Novercae Liviae. Nata exitio rei publ. haec mulier, et suae domus. Sed bene quod Tacitus nusquam dissimulat fraudem eius et scelus. Plinius l. l., cautior, qui suspicionem hanc tangens, cavit sibi obscuritate sermonis: *Incusatae filiorum mortes, luctusque non tantum orbitate tristes.* Nec enim alio traxeris ea verba, non, me quidem interprete. Lips.

Druso pridem exstincto. Nempe ante annos circiter 12, priusquam Caius moreretur. Quippe Drusus obiit ex lapsu equi, in Germania, anno urbis 745. ex Dione 55, init., et Caius anno 756. Imposuerat mihi Dio olim, in cuius libro hiatus est, et anni aliquot omissi: atque ita narratur mors Caii, quasi biennio post illam Drusi. Sed, ut dixi, defectio et hiatus est, atque anni plures medii desunt: quod in notis ad Velleium observamus. Lips.

Collega imperii. De hoc collegio imperii eiusque initio, etc., late et erudite disputat Pagius in Critic. Baron. ad a. C. 11. Sed collegium imperii ille definit tribunicia potestate, et proconsulari imperio. Id per se non improbem. Sed l. l. ubi a *collega imperii* distinguitur diserte *consors tribuniciae potestatis*, collegam imperii factum Tiberium putem dato *imperatoris* praenomine. Clare in pari caussa Plinius de Traiano in Paneg. 8. *Simul filius, simul Caesar, mox imperator et consors tribuniciae pot.* Nam quod ibi idem Pagius pro consulare imperium intelligi disputat, ad a. C. 97, 98, 117, n. xv, nullo modo probare possum. Nam imperium extra urbem, cur praeferretur urbano? Proconsulare imperium sumtum ac datum tantum cum in provincias irent: hic perpetuum intelligitur. Nec illa ratio gravis, quod, nisi *imperatoris* nomine procons. imp. intelligeretur, eius in toto panegyrico nulla mentio esset. Vide impr. nostrum c. 7. Hoc quidem in loco videtur indicari verbis

niciae potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur; non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, ascirique per adoptionem a Tiberio iussit: quamquam esset in domo Tiberii filius iuvenis; sed quo pluribus

sequentibus: *omnisque per exercitus ostentatur*. Ceterum verbis *consors trib. pot.* Tacitus addere poterat *iterum*. Nam ante iam tribunicia potestate usus fuerat, vivis Caio et Lucio caesaribus. Ern. Satis erat laudare Velleii 2, 121, et Suet. Tib. 21. Quippe ibi narrata, quae, si Velleium audimus, ad a. U. 765 pertinent, hanc *collegae* appellationem vel certe vim eius designant. Nam nomen hoc fortasse illo tempore non fuit in usu publico (Conf. Dio, 56, 28, ad a. 766). Perpetuum imperium proconsulare an unquam Tiberio datum sit, dubito; ea quidem vi, qua id primum Augustus, mox Germanicus accepit. Vid. Dio, 53, 32. Si datum esset ista lege per coss. lata, appellationem hanc etiam adiecisset aliquis eorum scriptorum, quos supra nominavi. Itaque virum summum ad Suet., l. c., errare opinor. Quid autem hic vicat, non satis assequor. *Imperatoris* enim nomen, quod paullo ante memorabatur Tiberio ac Druso simul tributum, nunc iterum inculcari non potuit; neque ei rei nomen *collegae* conveniebat.

Ostentatur. Modo huic, modo illi exercitui impositus imperator, Germanicis maxime; tamquam non ambiguus successor.

Insulam Planasiam. Atqui Siciliam vocat scholiastes Iuvenalis vetus ad 6, 158. *Agrippa*, inquit, *in Sicilia propter morum feritatem ab Augusto relegatus est.* Errat; nam de Planasia adfirmat cum nostro etiam Dio, et ait vicinam Corsicae esse, libro extr. 55. In qua narratiuncula quod legitur, Καὶ τὴν Ἰουλίαν, ὡς μητρυιὰν, διέβαλλεν: meo iudicio τὴν Λιουίαν faciendum est. Non enim matrem suam Agrippa insectabatur (et illa vero iam relegata aberat), sed Liviam, ut probabile est, Augustae stirpi nunquam aequam. Lips. Wesseling. in Observ. var. 1, 26, p. 106, apud Dionem h. l. citatum *Iuliam* per anticipationem vocari censet; Reimaro contra potior videtur Lipsii emendatio, idque eo magis, quod Dio *Liviam* ne post mortem quidem Augusti *Iuliam* adpellari soleat.

Nullius tamen flagitii. Imitatione Livii, si forte: qui de T. Manlio: *Filium iuvenem, nullius probri compertum, extorrem urbe egit*, 7, 4. Lips.

Quo pluribus munimentis. Vere emendavi. Conf. Muret. Var. lect. 11, 1. Filii enim heredesque passim dicuntur subsidia et firmamenta regni. Tacitus H., 4, 52, *Non legio-*

munimentis insisteret. Bellum ea tempestate nullum, nisi adversus Germanos, supererat; abolendae magis infamiae, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae; eadem magistratuum vocabula: iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotusquisque reliquus, qui rempublicam vidisset?

4. Igitur verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris: omnes, exuta aequalitate, iussa principis aspectare; nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novae;

1. *Omnis exuta aequalitate iussa principis adspectare. Omnes praestiterit, ut sit, omnes iussa principis adspectabant*, H. 2, 38 *Rebus modicis aequalitas facile habebatur.* Senec. Epist. 30 *Quis queri potest, in ea se conditione esse, in qua nemo non est! Prima enim pars aequitatis est aequalitas.* Epist. 31. *Æqualitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi.* De Benef., 2, 29. *Naturam oderunt, quod infra deos sumus, quod non in aequo illis stetimus.*

nes, non classes, perinde firma imperii munimenta quam numerum liberorum. Eurip., Med., 600, *ξύνας τυράννοις παῖδας, ἔρυμα δώμασι.* Sic *subsidia aulae*, Suetonio, Calig. 12, *adminicula Augusti* Senecae cons. ad Marc. 4, heredes imperii dicuntur: et vere. Siculus ille momar: (exprimit, quod verum est, a me indignatio) cum sua coniectura, *sed qui pluribus morum vitiis insisteret*, abeat morbonium. Lips. In pr. edit. fuerat *monumentis*, correctum isto modo a pluribus. Conf. Lucret., 4, 1250.

Vocabula. Sed non vis aut potestas. Caesar in se traxerat. Lips. Intimum arcanum novi status, imago prioris. Ipse paullatim exolevit *priscus mos*, i. e., vetera instituta et ratio rei publ. administrandae, magistratuum creandorum; etc., ne forte disciplinam morum cogites. Mox dedi *omnes*. Iam Muretus vulgare vitium mutavit.

Nulla in pr. formidine. Eruditus quidam corr. *nullae formidines*. Cuiusmodi correctionum facilitas saepe fraudem facit. Dixi supra de hoc genere ablativorum, e quo statim hi sunt in proximis, *vetere superbia*, *urbem magnifico ornatu*, c. 9. Ubi non difficilius erat, Ciceronem in Tacitum intrudere scribendo *magnifice ornatam*.

Aegro et corpore. Velim traiici, *et aegro corpore*. Lips. Sed a Tacito solere transponi *et*, recte monet Pichena. Sic quoque tamen viris doctis omnia suspecta, et *animo* vellent interponi. Non dubium est, quin *et* *fatigabatur*, quod iidem observant.

pauci bona libertatis incassum disserere: plures bellum pavescere, alii cupere: pars multo maxima imminentes dominos variis rumoribus differebant: « trucem Agrippam et ignominia accensum, non aetate, neque rerum experientia, tantae moli parem: Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere.

referatur ad vocem *senectus*: sed eo sensu, quo apud Iuvenalem, 10, 75, *si oppressa foret secura senectus principis*. Nimirum postquam ipse princeps aetatis provectae, iam et morbis coepit attentari. Rationem reddit Tacitus, quare hominibus de re publica Augusto permissa pridem securis sollicitudinem attulerit exspectatio successoris: nempe, quod videbant, illum accessisse ad finem mortalitatis, utpote valde senem, nec iam crudo viridique, sed caussario et labanti corpore: ut ille apud Phaedrum leo describitur, *Defectus annis et desertus viribus*. Hic nihil prorsus necesse fuit *animi* mentionem facere. Non enim auctori cura, pingere Augustum omnibus partibus, qualis fuerit tali tempore, sed submonere de duobus illis publice notis et in oculos incurrentibus, quae adverterunt homines, tamquam praesagia instantis mortis. At animus neque vegetus in senio vitae longum duraturae, neque infirmior citae mortis praerogativa est. GRON. Exemi scrupulum virgula, quae *aegro* praeponitur, deleta. Tacito, Suetoniu aliisque nihil tritius est postposito *et*, non ad morem illum poëtarum, sed ut sit *etiam*, *adeo*, qua vi illius voculae nondum utitur aevum Ciceronis. Provectior aetas principis *etiam* morbis conflictabatur. Sic duo membra apte constringuntur in unum. Verbum *erat* in medio subaudire vix latinitas sinit. Rectum et Acidal. vidit. Freinshemii coniecturae, *animo allinentis*, et exemplo Liv. 38, 29, exemplum ipsius obverti poterat Supplem. Liv., 89, 37. Male coni. Wopkensius, *p. provecta iam senectute aeger*, *et corp. f.*

Imminentes.... differebant. Notabis ingenium plebis, *Cui mos humili laesisse veneno Summa, nec impositos umquam cervice volenti Ferre duces*. Stat., Theb. 1, 171. LIPS.

Quamquam premantur. *Indicia* proprie non *premuntur*, sed vitia, h. l. saevitia. Itaque inclinarem in eam partem ut Tacitum scripsisse putarem *prematur*, nisi scirem, hunc scriptorem et in aliis dariorem esse, et ab vulgari consuetudine loquendi saepe consulto recedere. Et favet vulgatae alius locus. H. l. 26. ERN. Immo rei ratio ac sermonis proprietas. Vitia animi premere, virtus est; id vero est coërcere ea at compescere: at significationes eorum nobis incautis erumpentes premere h. e. occultare et oculis hominum subducere, *simulatio* est virtutis. Haud abnuerim, figurate etiam alterum dici posse, sensu eodem, sed in alia verborum collocatione. De superbia Claudiorum vel Suetonium vide Tib., c. 2, et Livium passim.

Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice: congestos iuveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi, specie secessus, exulem egerit, aliquid quam iram et simulationem et secretas libidines meditatum. Accedere matrem muliebri impotentia: serviendum feminae, duobusque insuper adolescentibus, qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant.»

5. Haec atque talia agitantibus, gravescere valetudo Augusti: et quidam scelus uxoris suspectabant. Quippe

Exulem egerit. Ita *principem agere, et agere se paullo minus quam privatam*, in Suetonio aliisque lego. Et in nostro H. 3, 2. M. Antonio tamen Mureto, var. lect. 11, 1, cuius scripta Venus inhabitat pariter cum Musis, legendum videtur, *exul egerit.* Lips. — *Wopkens. contra Muretum adfert, a. 13, 14. H. 1, 30; 2, 83; 4, 2; 21. — Gravius videri potest ulcus subesse, quamvis perquam similis oratio sit 4, 44; sed diversa res. Quid enim aliud est *exulem agere* nisi speciem seu personam exulis induere et gerere? At secedentis specie, non exulis, Rhodi vixit Tiberius. Quid vero *exul agere* nisi verum exilium indicat? Cui rei ecquis auctor? Nullus praeter frigidum rumorem, quem, ut minime probabilem, Dio, 55, 9, certioribus illius secessus rationibus subiicit. Verum aliam, ac veriorem caussam norat Tacitus, c. 53. Nam nulla, *exulem* irrepsisse putabam aliquando ex glossa librarii, cui verbum *egerit*, absolute sic toties positum, h. l. novum fuisset. Iam comparato Suet. Tib., c. 13, id me maxime in viam retrahit, quod fama vulgi hic affertur, non sententia scriptoris. Ac forsan ita tueare vulgatum, ut eodem modo dictum sit, quomodo quis Augustum dicat Romae *egisse dominum specie antiquae libertatis.* Sic fere etiam Hooftius vertit.

Aliquid pro *aliud quid*, ne quis haereat, et *aliud* legendum suspicetur. Sic etiam hoc verbo uti Ciceronem et alios demonstratum est a Pearc. ad Cic. de Or., 2, 42; Drakenb. ad Liv., 6, 3; et Oudendorp ad Suet. Tib., c. 47. Ern. Hic vero *aliquid* est *aliud quicquam*, propter negationem: quod longe rarissimum.

Interim pr., quandoque d. Dixi corruptum olim locum mutilumque. Redeo in viam admonitu amici, qui explicat: Drusus et Germanicus nunc quidem coniuncti prement rem publicam; at olim orto, fors fuat, dissidio, eandem distrahent per bellum civile, dissipabuntque. Consule Muret. V, L. 11, 1. Lips. *Interim* est τέως per aliquod tempus (vivo Tiberio), parum frequens significatio. Non est h. l. *interdum*, ut explicant ad Florum, 1, 26, 6. — *Crusius, Prob. crit., p. 29, legit: *qui populum romanum interim prenseat* (i. e. Tiberio superstite, prensando captent, et favoris aucupio et patrandis successioni praesidiis misceant), *quandoque distrahant* (Tiberio defuncto, ubi de successione ambigendum fuerit, distrahant in partes).

Scelus uxoris. Haec est tertia ve-

rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno, Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam: multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis; spemque ex eo, fore ut iuvenis penatibus avi redderetur. Quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae: gnarum

nenariae boius palma, et iora lemniscata. Tsngit vero soapicionem illam de fienbus, quae nota ex Dione, 56, 30. Lips. Inter receutiores sunt, qui fidem demant atroci soapicioni, et ipsum Planasium iter, inscia Livia factum, ad vanos rumores reiiciant. Scilicet veneno grassari si voloisset mulier, id non in 76 annom mariti distulisset. Mihi nec haec ratiuncula satisfacit ad refelleudom, neque vagus rumor ad firmandom.

Maximum uxori Marciae. Habes eleganter historiam totam in Plutarchi περὶ ἀδολεσχίας, p. 508. A. quem locum, pretium puto, ut convertam beua verbatim. *Fulvius vero Caesaris Augusti amicus, cum iam senem eum saepius querentem audiret de solitudine suae domus: quodque duobus nepotibus fato functis, Postumo, qui solus reliquus, ex calumnia nescio qua exsulante, cogeretur uxoris suae filium ad successionem imperii vocare, quamquam miserans et consilium captans revocandi ab exsilio nepotis: cum, inquam, haec audiret Fulvius, enuntiavit suae uxori, illa Liviae. Livia autem acerbe cum Caesare egit, cur, quoniam iampridem id decrevisset, non arcesseret nepotem, sed se odio invidiaeque successoris obiiceret? Venientem igitur, de more, mane Fulvium, et solitum illud dicentem Ave, Caesar resalutavit, Vale, inquit, Fulvi. Atque ille id intelligens, domum se illico subduxit, et vocata uxore: Resciit, inquit, Caesar, non siluisse me arcana: ideo mori mihi decretum est. Uxor autem: Iure, ait, quoniam tamdiu mecum habitans vivensque, nec noveris, nec caveris intemperantiam meae linguae. Sed praecedam tamen ego, et accepto gladio, seipsa viro coram interemit.* Haec Plutarchus: nec alibi tam liquide narrata res. Hoc tantum male, quod φούλβιον ubique vocat, qui Fabius est. Fabius ille Maximus, qui consol fuit anno urbis 742. Item, quod Marciam interfectam vult ante maritom: cum noster clare, vixisse eam dicat, et auditos gemitus eius in fonere mariti. Atque haec homini vera caussa mortis: ne innocuom poëtam oneremus, aot potius ipse se, de Ponto, 4, 6, 11. *Occidis ante preces, caussamque ego, Maxime, mortis, Nec fueram tanti, me reor esse tuae.* Est enim hic Maximus, quem Naso coluit, et ad quem elegia non una. Sed et Uxor Nasonis, propinqua Maximi, seu coniogis eios Marciae, ex bis versibus ibid. 1, 2, 138. *Ille ego, de vestra cui data nupta domo est. Hanc probat, et primis dilectam semper ab annis Est inter comites Marcia censa suas. Est censa*, pro censuit, satis nova, immo antique. Sic *adfectatus est regnum*, pro adfectavit: *Spectatus est suem*, in Varrone lego, retineoque: *Communicati sunt*, pro communicaverunt, in Livio: *Peragratus est regionem*, in Valleio, at plura. Tangit hanc de

id Caesari: neque multo post exstincto Maximo, (dubium an quaesita morte) auditos in funere eius Marciae gemitus, semet incusantis, *quod caussa exitii marito fuisset.* Utcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris literis accitur. Neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia: laetique interdum nuntii vulgabantur, do-

a *Acrioribus namque custodiis domum et vias sepserat. Paribus custodiis* satius fore mihi videbatur olim: nam *acres custodias* vix alibi mihi lectas recordor. Nunc praefero *artius* vel *artioribus custodiis.* Sic Livius, 26, 4, *custodias artas* dixit: et ibid., c. 17, *huius saltus fauces, ut Nero, arte praesepsit*, sic lego. Vide Gronovium. Justinus, 27, 3, *servari eum artissima custodia iubet*: et 38, 9, *Demetrium artioribus custodiis observari iubet.* Ubi MS. *acrioribus*. Et ita Tacitus H. 1, 88. *Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arta custodia, neque obscura.* Ann. 3, 28. *Artiora ex eo vincula, inditi custodes.* Sic recte Pichena, non *acriora*, 13, 28, *cohibita artius et aedilium potestas. Intentas custodias* dixit noster H., 4, 28.

Fabio tragoediam etiam Plinius, l. l.: *Iuxta haec abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem, desiderium post relegationem, inde suspicio in Fabium, arcanorumque proditiones.* Lips. In illo, *censa est*, explicando falli summum virum monuimus observ. 4, 3, extr. Gron. Etiam verbum *peragrari* subtraxit Ruhnken. ad Velleium, 2, 97.

C. Navum id. Pridem emendavi firmavique, *gnarum id Caesari.* Caii Navi nulla persona est in hoc actu. Sic 6, 46, *gnarum id Caesari, eoque dubitavit de tradenda re pub.* 1, 51, *quod gnarum duci, incessitque itineri et praelio.* Sed ecce, hanc mihi quasi desponsam coniecturam, est, qui sine ullo divortio velit abducere. Ego vero non dimitto; nec enim soli Atridae uxores suas amant, ait ille. Lips. Muretum tangit ob V. L. 11, 1. Conf. utriusque epistolas in Mureti Opp., t. 1, p. 537, et require, si potes, urbanitatem illorum temporum. — * Albericus Gentilis in Lect. Virgil., c. 19, p. 177, legit *Liviam id Caesari.* Kh.

Quaesita morte. Illata, et violenta machinatione Augusti. Lips. Voluntaria, sponte sumta, ut bene Freinsh.

An exanimem. Prius tradunt Velleius, 2, 123; Suet. Aug., 98; et Tib. 21. Dio, 56, 31, quamquam hic prudentius dubitat.

Acribus custodiis. Heinsius, in Misc. Obs., vol. IX, p. 282, voluerat statim *paribus*, dein emendat *artioribus*: quod est frequens huius verbi epitheton, ut ibi docet, permutaturque cum *acrior* ap. Iustinum, 38, 9, atque nostrum, 3, 28, ut videtur viris doctis. Sed, quia tamen *acre* proprie dicitur de diligentia et rebus iis, in quibus diligentia spectatur, sine libris nihil muto. Sic 6, 17, opponuntur *acria initia et incuriosus finis.* Ern. De vulgato nemo ambigat. Apud Liv., 39, 19, est *custodia intentior*, voce plane συνωνύμῳ.

nec, provisis quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit.

6. Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes: quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno, custodiae apposito, «ne cunctaretur Agrippam morte afficere, quandoque ipse supremum diem explevisset.» Multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adolescentis questus, ut exsilium eius senatusconsulto sanciretur, perfecerat: ceterum in nullius unquam suorum necem duravit; neque, mortem nepoti pro securitate privigni illatam, credibile erat; propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. Nuncianti centu-

Centurio aegre confecit. A tribuno interfectum Suetonius voluit, c. 22. Sed Dio, 57, 3, pariter ut noster, a centurione. Credo verum esse, ut a centurione occisus sit, at iussu tribuni. Lips. *Aegre*, obnitente praevalido homine, et, quantum nudis manibus poterat, ictus reddente. Annal. 16, 9. Falso Broterius misericordiam centurionis cogitabat. Caeterum *firmatus* a Sallustio cum genit. *animi* constructum erat, teste Arus. Messio libello Elocut. Quam rarus nostro scriptori sit ablativus in hoc genere, index docebit.

Quandoque. Sic eum Iac. Gron. reponere non dubitavi, cum Codex scriptus sic habeat, quod Beroaldus, ut vitiosum mutavit, sequacibus editoribus posterioribus. Bonae autem latinitatis esse *quandoque* pro *quandocumque* docuit Gron. ad Liv., 1. 24, et alii. Ern. Prior sic correxit Muretus, a quo sumptum fortasse; in textu habet Aurelius.

Duravit. Absolutum verbi usum animadverte; uti est 14, 1, aliaque exempla ap. Quinctil. Similiter, c. 7, *dabat famae*, ubi alias semper additur *aliquid*. Mox praeteritum ponitur *erat*, respectu priorum temporum. *Tum hominibus* parum credibile *videbatur*. Sic infra, c. 53, *credebantur*; et 4. 74, apudque Cic. Tusc., 3, 27, *constabat*, pro quo Boherius male corr. *constat*.

Nuncianti. Legitimum verbum in hac re est *renunciare*, idque Tacito reddendum putat Drak. ad Liv., ep. 47, ubi v. exempla. Praecedentis verbi ultima syllaba potuit *re* absorbere. Ern. Legitima et propria non raro optimi scriptores spernunt consulto: id promtius erat h. l. ob memoratum *morem militiae*. Ita deinde *Vestae virgines* vocantur, quae

rioni, ut mos militiae, « factum esse, quod imperasset: neque imperasse sese, et rationem facti reddendam apud senatum, » respondit. Quod postquam Sallustius Crispus, particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos), comperit: metuens, ne reus subderetur, iuxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liviam, « ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur: neve Tiberius vim principatus resolveret, cuncta ad senatum vocando:

Vestoles sunt publico vocabulo, adeo ut Dionysio Halic. opos videretur facere τὰς Ἑστιάδας. Accedit, quod simplicia verba poëtarum more praeferuntur compositis. Ut, c. 7, *posuit*, *edictum* est *proposuit*, quod ipsum ibi legere volebat Muretus. Suetonium, c. 22, et alios cum centurionibus loqui facile patimur.

Ut mos militiae. Solemnia militiae verba, factum quod imperasti. Sueton., l. c. *Renuncianti tribuno factum esse quod imperasset.* Et in Claud., 29. *De nece consularis viri renunciante centurione factam esse quod imperasset.* Lips.

Sallustius Crispus. Est ille, cuius vitam mortemque infra memorat, 3, 30, Sallustii, historiarum regis, ex sorore nepos. Nominat eum Seneca inter intimos Augusti, de Clem., 1, 10. *Ignovit abavus tuus victis. Nam si non ignovisset, quibus imperasset? Sallustium et Cocceios et Duillios et totam cohortem interioris admissionis ex adversariorum castris conscripsit.* Sed cedo, quis in Seneca Duillius? Falsus, scribendumque, *Dellius*, sive *Dellios.* Dellius a Seneca patre dicitur, in Suas. 1. med. *Bellissimam tamen rem Dellius dixit*, etc. Graecis tamen est Δίλλιος, Plutarcho Dionique. Item Horatio, inscriptione odes 2, 3; ubi temere interpretes *Gellium* sufficiunt. Plutarchus in Anton., p. 943, D. eum historias quoque scripsisse ostendit. Πολλοὺς, inquit, καὶ τῶν ἄλλων φίλων οἱ Κλεοπάτρας κόλακες, ἐξέβαλον τὰς παροινίας καὶ βωμολοχίας οὐχ ὑπομένοντας, ὧν Μάρκος ἦν Σιλανὸς; καὶ Δέλλιος ὁ ἱστορικός. Eadem Dio, 50, 13, et 23. Ad Sal. autem istum facit, quod Plinius, 34, 2. *Metallum quoddam Sallustianum appellatum*, scribit, *ab amico divi Augusti.* Lips. Conf. Ruhnken. ad Velleium, p. 353.

Miserat codicillos. Ita enim receptum, quo magis occultum militibus esset, caedem mandari per libellum. Scilicet ne imperator auctoritatem posset defugere. Pulchre Herodianus, 3, 11, 8, de Saturnino et Plautiano: Ὁ δὲ Σατουρνῖνος γραμματίδιον ᾔτει του φόνου φέρον τὰς ἐντολάς, etc. Ad quem usum duplices adhibitos, alibi lectum. Lips.

Ficta seu vera. Ficta, si a Tiberio crimen amoliretur; ne ipse eius damnaretur a senatu. Vera, si Tiberium auctorem ederet, ab eo puniendus aut tollendus. Lips. *Periculoso*, ablativus, et omissio prioris partic. seu, Graecum et poëticum colorem habent. Notatur illa saepe ad Horat. Male ergo quidam lenium

eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.»

7. At Romae ruere in servitium consules, patres, eques: quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas, gaudium,

3. *Tanto magis falsi.* Opinabar, *tanto magis fassi*, qua illustriores, eo apertiores ruebant in servitium, dum Tiberii benevolentiam hoc ipso aucuparentur. Sic *famem ieiuniis fateri*, H., 5, 4. *Fortuna fateri* aliaque compluria apud nostrum. Quinctil., 8, 3, *ut in his nullus sit ornatus, sed ut pressior et severior, eo minus confessus.* Sed et vulgata ferri potest, Ann. 3, 3, *ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur.* H. 2, 17, *ita ceteros terruere, ut adesse omnem Cinnae exercitum trepidi et falsi nunciarent.*

4. *Lacrimas, gaudium, questus, adulatione miscebant.* Sic scripti. Sed τὸ *m* geminari debuit ante τὸ *miscebant*. *Adulationem* scilicet reponi oportet, etsi nec male Muretus.

correctionem amator coni. *Periculo seu ficta seu v. p.* Metuebat, ne reus subderetur *ipse*, quum aeque periculosum futurum esset, etc.

Ut non aliter ratio constet. Scitum dictum, nec quidquam mutemus. A mensulariis ductum est, quibus constant rationes cum pares sunt. Plin., Epist. 1, 9, init.; Paneg. 38, 4. Usi et auctores prisci iuris, lib. 2; de Obseq. parent., l. penult.; de Re militari. Adde Valentis dictum apud Trebellium Pollionem Trig. tyr. 21. *Non sibi apud deos inferos constare rationem, quod quamvis hostem suum, Pisonem tamen iussisset occidi, virum cuius similem Rom. res publ. non haberet.* Lips.

Falsi. Heinsius coniiciebat *fassi* in Obs. Misc. V, ix, p. 283, male. Simulationem assumptam dicit, de qua exquisite *falsus* dicitur, imitatione Sallustii Cat. 10, ubi v. Cortius. Ern.

Lacrimas, gaudium. Acute Muretus V. L., 11, 3, *lacrimas gaudio, questus adulatione miscebant.* Placet rei hominisque caussa. Lips. Praemissa ratio clare indicat, hic peccatum esse, ablativo in accusativum mutando. Nam quod Salinerius et Pichena sic accipiunt, quasi Tacitus in omnibus adulationem adhibitam dicat, id frigidum est, nec caussae praemissae convenit. Ceterum putem etiam legi posse *lacrimis gaudium, questus adulatione miscebant.* Nam ita minus abitur a scriptura librorum, et Tacito solenne est variare modos loquendi, non omnia eodem modo atque ordine exprimere, ut attenti lectores facile observabunt. Heinsius etiam coniiciebat *adulationem*, ut ultima absorpta sit a prima sequentis verbi. Nec hoc male. Ern. Certi aliquid statuere, difficile est. Interim mihi quoque prae ceteris placet ratio Heinsii, vel Lipsii *adulationes* ob Hist., 3, 74. Certe iners est ablativus pro gerundio. Non demum nunc subiecisset *questus*, si nihil esset quod responderet huic voci. Paullo ante notabilis est ellipsis substantivi vel similis verbi, in Hist., 1, 85, expleta: *ne viderentur.* Pro *tristiores* in Cod. est *tristior.* Id Iac. Gronov. in textum retrahit, propter incredibiles, ut ait, varietates Taciti in constructione. Nec laudator defuit Cortius ad Sallust. Cat., 20.— * Wopkens. plane reprobat. Recte.

questus, adulatione miscebant. Sext. Pompeius et Sext. Apuleius coss. primi in verba Tiberii Caesaris iuravere: apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae:

In verba Tib. Caesar. iuravere. Rem, quae per se satis habet indignitatis, magis turpificat Muretus, dum censet, hoc loquendi genus proprium gladiatorum, qui se addicebant lanistis; quasi ad facienda perpetiendaque omnia, quae is, cuius in verba iuratur, iusserit, obstringi sit. Immo militum est proprium, qui se devovebant imperatori. Liv. 3, 20. Eumenes apud Iustin. 14, 4: *Quater intra hunc annum in mea verba iureiurando obstricti estis.* Quod hic narratur, initium sumpsit in Divo, de quo Sueton. Caes., c. 84, *item iusiurandum, quo se cuncti pro salute unius adstrinxerant.* Et mox: *confisum novissimo illo SC. et iureiurando.* Appianus, B. C., 2, 124, *ὧν Καίσαρι πάντες ὠμόσαμεν, φύλακες τοῦ σώματος ἢ τιμωροὶ παθόντι τι ἔσεσθαι.* Iterum, c. 145, *καὶ τοὺς ὅρκους, ἦ μὲν φυλάξειν Καίσαρα καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος σῶμα παντὶ σθένει πάντας, ἢ εἴ τις ἐπιβουλεύσειεν, ἐξώλεις εἶναι τοὺς οὐκ ἀμύναντας αὐτῷ.* Nec Augusto defuit foeda Sex. Pacuvii adulatio, de qua Dio, 53, 20. His exemplis cessit pudor, et Tiberio iam quasi legitimum ac solenne faciunt. Vis fuit, salutem propugnaturos et acta rata habituros. A militia etiam translatum ad gladiatores; sed horum sacramentum *uri, vinciri, virgis ferroque necari.* Gron. Iusiurandum Caesari praestitum ab hoc differre puto: fuit enim extraordinarium. Nec iusiurandum in acta huc pertinet, quod post oblatum Tiberio SCto, sed repudiatum, auctore Tacito, infr. 72; Sueton., Tib., c. 67. In verba Tiberii iurarunt ut imperatoris. Vis fuit: se dicto audientes fore, imperata facturos. Ita olim milites iurasse auctor Polybius. V. Lips. Mil. R. I, 6. Ern. Confundit etiam Broterius, quum rem discere potuisset ex Mem. Acad. Inscript., t. xix, edit. in-4.

Apudque eos. Apud coss. emendabat Muret. Eleganter. Copula languet prae more Taciti. Minus bene idem mox pro *vetere* cuni. *Vigente* ex vet. librorum nescio quorum scriptura *vintere.*

C. Turranius. Et quidem primus in eo munere, ab Augusto. Nam Augustus acceptam a populo praefecturam, nisi fallor, tenuit dum vixit: aut certe paullo ante mortem substituit sibi Turranium istum. Adsero id ex Cornelii nostri verbis, Annal. 11, 31, init., nisi tamen aliter accipis, ut in loco videbo. Turranii etiam mentio Senecae de Brev. vit., 20, nescio an huius, quia procurationem ille tribuit, non praefecturam. Nominat et Ovidius in poëtarum albo ex P. 4, 16, 29: et in doctorum, Plinii index. Sed quaeras, cum praef. praetorio et annonae in verba Tiberii iurarint, cur omissus praefectus urbis? cuius auctoritas non minor (maior immo illo Annonario), et cui proprius in urbe miles. Credo equidem omissum, quia nemo fuit. Taurus Statilius defunctus erat, cui Piso suffectus post aliquot annos a Tiberio, uti doceo clare, 6, 10. Lips. De praefecto annonae, V. Burman., de Vectigal. P. R., c. 8, p. 118. Ern.

mox senatus, milesque et populus : nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere re publica et ambiguus imperandi. Ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit, sub Augusto acceptae. Verba edicti fuere pauca et sensu permodesto : « de honoribus parentis consulturum : neque abscedere a

Neque abscedere a corpore. Non rei publ. corpore, ne inducat te Maurus, sed Augusti. Datum enim honori defuncti Augusti a Tiberio, quod ab eo olim Druso: 3, 5. Sed cur id e publicis muneribus? Visum its Tiberio loqui, ad honorem Augusti: quasi magistratuum praecipue esset, et eorum, qui rei publ. primi, curare funus semonis illius et viri supra viros. Lips. Ego vero sic intelligo: neque se discessurum ab hac una re, de funere Augusti; hoc unum, nempe *consulere senatum de ea re*, ac de publicis muneribus usurpaturum. Quam interpretationem confirmat illud, quod c. 8, dicit, *nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti.* Vulgaris illa interpretatio Lipsii aliorumque locum habere non posse videtur quia privata ista pietas esset, non publicum munus: deinde quia inde non apparet *edicti sensus permodestus*, h. e. quo indicare videretur, se principatum non affectare: denique, quia falsum est, non discessisse a corpore Augusti Tiberium, sensu proprio. Fuit enim Romae, senatum habuit, et de honoribus Augusto habendis egit, ut e seq. patet. *Suprema* dicuntur de morte, in primis de funere, de quo h. l. accipienda, ut docuit Salmas. ad Solin., p. 16, 31. — * Ibi Salm. explicat *de reliquiis corporis.* Ern. Ne *corpus* ad celebrationem funeris aut sermonem de ea re habendum trahamus, tum usus latinus vetat, tum locus a Lips. laudatus aliusque Curtii, 10, 7, extr. denique tempus instans verbi *abscedere*, quod, ut tempora liceuter mutet Tacitus, tamen in isto sensu adhibiturus non fuerat. Illa vero palmaria est observatio Boecleri, sententiam postremi membri rursus revolvi ad primum, quasi illud de custodia cadaveris interiectum sit. Igitur hoc dicit: relaturum se de sepultura patris, cuius corpori ut assideret, pietatem poscere; hanc convocationem senatus unum esse ex senatoriis sc. tribuniciis muneribus, quo fungi animum induxerit: idque omitti sibi non licere, quoniam ad honorem Aug. pertineat. Quid hac oratione modestius esse potuerat in eo, quem successorem imperii sperabat senatus omnis metuebatve? Gravis autem significatio est in ista παρενθήκῃ, eo spectans nimirum, ne quis illum iam nunc aliquid moliri suspicetur ad occupandam rem publ., videantque omnes, nihil nunc ei potius curae venerandi corporis esse, sive custodiendi sive comitandi. Nam edictum hoc fortasse Nola aut ex via Romam misisse putandus est. Nola missi sunt, qui Agrippam necarent; Nola sunt mandata ad exercitus distributa; iam Nolae quodammodo aula fuit. Quippe haud paucos intra dies omnia illa peracta esse arguunt kalendaria vett. Postero statim die,

corpore : idque unum ex publicis muneribus usurpare. » Sed, defuncto Augusto, signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat, excubiae, arma, cetera aulae : miles in forum, miles in curiam comitabatur. Literas ad exercitus, tamquam adepto principatu, misit : nusquam cunctabundus, nisi cum in senatu loqueretur. Caussa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam expectare mallet. Dabat et famae, ut vocatus electusque potius a re publica videretur, quam per uxorium ambitum et senili adoptione irrepsisse. Postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem. Nam verba, vultus, in crimen detorquens, recondebat.

quam corpus in urbem illatum erat, hic senatus agebatur. V. Dio, 56, 31; 57, 2 et 3.

Excubiae, arma. Praecipua haec signa tunc principis. Conf. H., 4, 11. LIPS.

Cetera aulae. Quae haec cetera? Puto lictores, fasces laureati, et siquid praeterea tunc receptum principi distinguendo. Neque enim adhuc illa principatus insignia, ignis, diadema, purpura : quae reperta sequenti aevo, et ad exemplum regum. Vide Excurs. in litt. *A.* LIPS.

Ex formidine. Cunctandi nempe caussa, formido ex Germanico : ne, si ille tantis viribus et gratia imperium vellet, ipse turpiter abiiceretur. Melius ergo censebat non agnoscere, donec nosset eius mentem. LIPS.

Tot legiones. Octo ad Rhenum, in ripa gallica : praecipuum, uno loco, imperii robur. Atque eae cum suis auxiliis et equitatu, facile ad C. M. militum accedebant. LIPS.

Uxorium ambitum. Matris Liviae, quae a marito id exambierat. LIPS.

Senili adoptione. Quae facta esset a sene iam delirante, ideoque non satis gloriosa adoptatio. ERN.

Inductam dubitationem. Scribo *indutam.* Est enim *induere* nonnunquam praeferre, obtendere, ostentare. Livius, 1, 56, de Bruto : *longe alius ingenio quam cuius simulationem induerat.* Seneca, de Benef., 2, 2, *laetus facit et induit sibi animi sui vultum.* Noster 6, 42; 15, 69. GRON. Immo *inductam* verum est. Sic Cicero, pro Coel., 11, *oratio inducta* pro adhibita. Nempe *induere* proprie refertur non ad rem, sed ad speciem, aut ad personam, habitum, praetextum, ut in omnibus exemplis a Gron. prolatis; cuiusmodi verbum hic non est. *Species dubitantis* indui potest, non *dubitatio*, ut opinor. Vulgatum defendit etiam Ryckius, sed alio modo, qui probari non potest. ERN. Mihi is modus unice

8. Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti : cuius testamentum, illatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustae adsumebatur : in

probabatur, priusquam eius auctorem legeram. *Induci* proprium est in opere tectorio, in coloribus et pigmentis; legiturque ita ap. Plinium saepissime. Hoc vult Ryckius, etsi aliena affundit. Itaque *inducta*, ut fucus, opponuntur sinceris verisque: at quis nescit Persii *tectoria linguae?* Ad rem. conf. Aurelii Vict. de Caes., 2.

Virgines Vestae. More scilicet Romanorum, qui pactiones, foedera, testamenta, pecunias etiam, deponebant in templis: at saepissime in isto Vestae, quod religione primum. Dio, 48, 37, de pace inter triumviros et Sextum inita: Ταῦτά τε οὖν συνέθεντο, καὶ συγγραψάμενοι, τά τε γραμματεῖα ταῖς ἱερείαις ταῖς ἀειπαρθένοις παρακατέθεντο. Eadem in re Appianus B. C., 5, 73, Καὶ ταῦτα συγγράψαντες, καὶ ἐνσημήναντες καὶ ταῖς ἱεραῖς παρθένοις φυλάσσειν ἔπεμψαν ἐς Ῥώμην. Sed ut Iulianum testamentum virgini Maximae traditum, Sueton., Caes., c. 83, ait: M. Antonii, depositum apud Vestales, Plutarch., p. 942, E. Et generatim de templis, Ulpian., l. III, de tabb. exhib. *Si custodiam testamenti aedituus suscepit.* Dixi et pecunias in templis deponi solere: quod verum adeo, ut quidam omnes fortunas in iis haberent, quasi custodia certa. Vid. Herodian., de templo Pacis, quod exustum sub Commodo, 1, 14, 3. Nec mirum, quia milite haec templa custodiebantur. Tertullianus, de Corona, p. 127, C. ubi non vult christianum militem scribi. Et in Apologetico, p. 29, D. Idem Iuvenalis, 14, 260. Castora vigilem dixit: *Et ad vigilem ponendi Castora numi.* LIPS.

Livia in familiam Iuliam. Ideo in numis et lapidibus exhinc fere Iulia scripta aut sculpta, non Livia: quod item in notis ad Valerium observamus. Sed nomen Augustae an recepit? Negat ecce Suetonius Claudio, c. 11. Dicit ab avia id recusatum: quae non alia quam Livia est. Mirum. Liviam enim Augustam faciunt scribuntque alii omnes: et hercle, si, ambitionem feminae novi, non recusavit. Tacit. 3, 64: 4, 16; 5, 1. Plinius, 15, extr. *Livia Drusilla, quae postea Augusta matrimonii nomen accepit.* Idem lapides sexcenti testantur et numi. Quid ergo Suetonio, l. c., visum dissentire! Non ipsi quidem, sed librario, qui pervertit. Liquet enim nobis corruptum locum scribendumque *ab viva recusatum*, vel, *ab ea viva.* Ad matrem Antoniam haec referuntur, non ad aviam: uti docet vel ἀκολουθία sermonis. Quae viva donata Augustae nomine a Caligula (ταύτην τε γὰρ Αὐγούσταν εὐθὺς καὶ ἱέρειαν τοῦ Αὐγούστου ἀπέδειξε, ait Dio, 59, 3) id sprevit: et mortua nunc per Claudium recepit. Itaque in lapidibus claudiani aevi: ANTONIAE. AVG. DRVSI. sculptum hodieque. Hoc verum; at interpretes in suetoniano loco quam natant? qui licet ad portum se recipiant, me duce. LIPS. Emendationem optimam etiam numi firmant. In nostro autem loco *nomen Augustum* sine idonea auctoritate exsculpsit I. Gronov. ex codicis scriptura,

spem secundam, nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi CCCCXXXV, praetoriarum cohortium militibus singula numum millia, legionariis CCC, cohortibus civium romanorum

Augusta. Ita quidem est ap. Lamprid. Severo, c. 1, et ceterus istius classis, non apud priores. Alia ua cumulem, Plinius, Paneg. 84, *cognomen Augustarum*, Suet., l. l. De nomine *Iuliae*, V. Ruhnken. ad Velleium, p. 311.

Sed iactantia gloriaque. Quare *iactantia?* quasi sine effectu scilicet, optimos utilissimosque patriae legisse. LIPS.

Civilem modum. i. e. nihil praecipuum novumque in legatis, nihil regium, aut praeter civium modum moremque. Nam de Falcidiae modo accipere (ignoscent viri magni) pravum acumen est. LIPS.

Populo et plebi CCCCXXXV. Video placere viro docto, emendari e Sueton., 101: *Populo et plebi CCCC, tribubus* XXXV, ut intelligamus, ait, praeter quadringenties legatum populo, etiam in singulas tribus centena millia relicta esse. Haereo: et e vulgatis Taciti verbis eruo bonum sane sensum. Coniunctim scilicet extulit noster, quae magis distincte Tranquillus. Est tamen eius meus, ut populo legatum sit quadringenties, tribubus sive plebi XXXV. Ni esset, non iunxisset duas eas voces, *populo et plebi.* Sed populus ergo alius a tribubus? Alius, hac quidem in parte. Populo legavit quadringenties viritim distribuendum, et κοινῇ tribubus tricies quinquies, id est, corpori tribuum universo: veluti si collegio legem, at collegis singulis seorsum. Discrimen hoc summamque exactam neglexit Dio, 56, 32, qui satis habet dicere legatum populo CCCC. Neglexi, vereor, et ego, dum in electis motus haesitatione aliorum tentavi corrigere in Suetonii verbis, *tribubus* XXXV. LIPS. Add. Casaub. ad Suet., l. c., et Muret. V. L. 11, 3. Distributionem alii rectius sic faciunt, ut quod populo legaverat, in aerarium ad publ. usus delatum sit; quod tribubus, vicatim vel viritim perunumeratum.

Legionariis cohortibus civium. Bene additum, ne accipiamus etiam cohortes sociales. Ideo et Dio vertit, τῷ τε λοιπῷ πολιτικῷ πλήθει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα δραχμάς. Itaque ille idem legiones πολιτικὰ στρατόπεδα non semel appellat, quia scripta ex civibus tantum. Fuit tamen, cum in Dione placeret, τῷ ἐκλιτικῷ πλήθει. Male. Sueton., l. c. *Legionariis trecenos numos: quam summam repraesentari iussit; nam et confiscatam semper, repositamque habuerat.* Ubi *confiscatam*, in fiscis adservatam: uti Tertullianus eleganti metaphora, de fuga, p. 698. B. *Felices itaque pauperes, qui animam totam in confiscato habent.* LIPS. Si rem, ut erat, edidit Tacitus, scripsit: *legionariis trecenos, cohortibus civium romanorum quingenos numos viritim dedit.* Sic enim Suetonius, sic Dio. Hoc si obtinere nequeam, admisero Freinshemianum, *leg. autem et coh.*

ccccc numos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi: «ut porta triumphali duceretur funus,» Gallus Asinius; «ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur,» L. Arruntius censuere. Addebat Mes-

ea tamen conditione, ut cohortes civium romanorum solae sint urbanae cohortes; non quae aliae sub certis legionibus non continebantur; quas ille adiungit. Et fuerit aut error, aut negligentia Taciti, uno ordine habentis urbanos et legionarios; quum tamen urbani non in Augusti modo, sed etiam in Tiberii testamento lautius fuerint tractati. Sed, si verum licet fateri, magis placet prius. Gron. Freinshemianam rationem Ryckius dedit. Iac. Gronovius autem e Cod. mediceo *legionariis aut cohortibus*. Legiones quidem et cohortes saepe distingui certum est. Ego interea post *autem* interpunxi. Copula *et* potuit e Tacito ipso omitti, ut mox: *ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur*. *Aut*, quod in MS. esse testatus est Gronovius, vereor, ne Beroaldus recte acceperit pro *autem*. Ern. Valde vereor, ut recte acceperit. Tacitum asyndeton decebat in tali enumeratione; non adversativa *autem*, qua omnino rarius utitur, ne semel quidem in hoc toto libro; minime error in re notissima et gratae in vulgus memoriae. Adde quod *et* omissum post *autem*, nescio quo modo, vehementer displicet, nec illo exemplo bene defenditur; neque locum habet *aut*, cui particulae Crollius simplicis copulae vim tribuit, quibusdam locis male intellectis deceptus. Neque vero Broterii correctio, *leg. atque coh.*, vestigia corruptae scripturae cum fide sequitur. His de caussis Gronovio maiori sine ulla dubitatione assentior, *aut* ex numerali nota ccc, et proximo versu ccc ex ccccc depravata esse, atque ad hunc modum quo feci, mutanda. Tantum in re aperta et testata licet circa notas istas toties multo foedius habites, praesertim in tanta similitudine elementorum.

Ex quis m. i. visi. Visi sunt hi, qui statim ponuntur. Wopkens. vel expungendum hoc *visi*, vel duplex ut nominibus censentium praefigendum putabat.

Porta triumphali. Sueton., 100. *Inter alia complura censuerunt quidam, funus porta triumphali ducendum, praecedente Victoria.* Neque dicit id factum: quod tamen viri docti ex Dione asserunt, me mirante: qui video Dionem nihil tale, immo contra scribere, 56, 31, *funus eius ab equitibus noctu urbi illatum.* Si noctu quid refert per quam portam? Hoc tamen Dio, c. 34, *imaginem eius e palatio ceream, habitu triumphali, ductam; itemque alteram in curru triumphali.* Lips. Spectabant viri docti Dionis cap. 42, ubi funus non ducendum porta triumphali, sed ductum, narrat. Perperam Lipsius cogitabat de corpore e Campania in Urbem deferendo.

Porta triumphali. De hac porta videndus Alex. Donatus in Roma vetere, 1, 22, ita tamen, ut homini, quantumvis docto, ne credas, nescio quam religionem inferendi cadaver

salla Valerius, « renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii: » interrogatusque a Tiberio, « num se mandante eam sententiam prompsisset? sponte dixisse, » respondit: « neque in iis, quae ad rem publicam pertinerent, consilio, nisi suo, usurum, vel cum periculo offensionis. » Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, « corpus ad rogum humeris senatorum ferendum. » Remisit Caesar adroganti mo-

Augusti per hanc portam Romanis obiectam, eaque religione vetitos, mortuum Augustum isthac recipere. Gron.

Renovandum per annos. De eo ritu dico ad 15, 67. Valuit autem haec sententia, et voluit Tiberium iam principem esse: neque enim alii iuratur. Eoque velut offensus, rogat, quo auctore dixisset? Lips. Sacramentum *in nomen* non est aliud quam supra dictum *in verba.* Etiam militis sacramentum singulis annis renovari moris erat. Quare qui id transferendum censebat in novum principem, is primus militaris principatus fundamentis iactis libertati funus parabat. Atqui potuit Messalla hanc adulationem sententiae suae intexere? Per egressionem puta, de qua vid. 2, 38, eoque spectare videtur verbum *addebat.* Iam sane talia plura immisturi erant senatores: sed *nihil ille agi passus nisi de supremis Aug.* Cogi volebat.

Corpus humeris. Qui honor, nisi fallor, Sullae habitus primo Romanorum. Appianum lege, 1, 106, Civil. Lips.

Remisit Caesar. Quid? non ergo elatum corpus humeris senatorum? Est vero. Sueton., 100. — * Id. Dio. At remittendi verbum eo valet, ut non sit factum. Lib. 3, 55. *Remissa aedilibus talis cura.* Lib. 11, 3. *Hortantibus dehinc inediam et levem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait.* Scribo ergo, *permisit Caesar.* Sed eam ipsam permissionem arrogantem esse vult Tacitus, quia per speciem modestiae, et quasi pugnare cum senatu nollet, habuit amplissimum ordinem inter vespillones. Simile illud, 6, 23, de Asinio Gallo: *Consultusque Caesar an sepeliri sineret, non erubuit permittere. Add.* De correctione nunc ambigo, quia docuit me vir ille qui omnes, (Cuiacium dico, quem nemo satis unquam miratus est, qui cepit) eamdem vim inesse verbo *remittendi.* Exempla apud ipsum in obss. 21, 29. Et sane in Irenaeo, 1, 8, etiam legi: *Remittite mortuos sepelire mortuos suos.* Lips. Sic accipio, *remisit* in adversando, et cessit instantibus patribus, superbus specie pudoris et modestiae, facto eodem verecundus simul et arrogans. De Cuiacii observatione, quam laudat ὁ πάνυ, vide quae diximus obs. 4, 2. Gron. Locis ibi excussis adde Caes. B. G. 7, 20, med. Quod non simpliciter dissuadebat, aut significabat indecoram rem esse, mera arrogantia erat: modestia videri poterat, quod nec imperabat, nec prohibebat, quum utrumque facere posset. Temperamentum fuit eiusmodi, quo abuti solemus in collegiis,

deratione; populumque edicto monuit, «ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent.» Die funeris milites velut praesidio stetere, multum irridentibus, qui ipsi viderant, quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis inprospere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret.

9. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: «quod idem dies accepti quondam

quorum pars sumus, ut, quum nostra ipsorum res agitur, eam rem ad humanitatem collegarum reiiciamus. — * Crusius, Probab. crit., p. 28, intelligit, Caesarem remisisse molestiam illam rei per se non iniustae, nec alienae, ut moderatio sit in remittenda molestia, adrogantia in eo, quod rem ipsam non improbaret.

In campo Martis. Primum Sullam in campo Martio, per honorem, sepultum tradit Appian., l. c. Nam alii, etiam illustres viri, extra urbem. At postea Iuliae ibi tumulus, et mox ipsius Iulii, nunc Augusti, *sede destinata*: id est, in mausoleo, quod sibi struxit. Lips.

Praesidio stetere. Tanquam metuendum fuisset, ne plebi, quae nundum vetus servitii, exsequias divi Iulii tantis studiis concelebraverat, nunc demum, postquam ad libertatem tot per annos omnium animi occalluissent, mitis domini supremum honorem turbare, seque eadem opera militibus discerpendam obiicere liberet. Ita propemodum Muretus. Supervacui apparatus risorem in ipso senatu vide ap. Dion. 57, 2.

* *Improspere repetitae.* Iac. Gronov. malebat *improspera.* Male Wopkens.

Provisis h. in rem p. opibus. Quum provisum esset, ne successuris exercitus et reliquae opes deessent ad opprimendam rem publ.

Quod idem dies. Erit fortasse, qui hic adhaereat; cui adiutorium ego. Triplex enim ratio numerandi imperii augustei. Alii plurimique ab actiaca pugna numerant, cum victo Antonio potens fuit imperii solus. Ea pugna pugnata IV nonas septembres. Quidam a sexto eius consulatu, cum imperium illi a senatu firmatum, datumque cognomen Augusti: quasi is legitimi principatus primus dies. Id fuit VII idus ianuar. Atque ea ratio numerandi provinciis fere familiaris. Ita in lapide, qui Narbone: VII. QVOQVE. IDVS. IANVARIAS. QVA. DIE. PRIMVM. IMPERIVM. ORBIS. TERRARVM. AVSPICATVS. EST. TVRE. VINO. SVPPLICENT. Orosius 6,

imperii princeps et vitae supremus : quod Nolae in domo et cubiculo, in quo pater eius Octavius, vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul aequaverat : continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas : nomen imperatoris semel atque vicies partum aliaque honorum multiplicata aut nova. » At apud prudentes vita eius varie extollebatur, arguebaturve. Hi, « pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent, neque haberi per bonas artes. Multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. Postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse, quam

20, paullum a lapide dissentiens, VIII nominat idus. Longius recedit Censorinus, de D. N. 21, qui reiicit in XVI cal. febr. Ovidius idus dumtaxat nominat Fast. 1, 587 et seq. Sed lapidem ego credo verum dicere. Tertii denique numerabant a primo eius consulatu : scilicet quia is gradus et aditus ad reliquos honores. Is fuit XIV kal. septembres. Eam rationem sequutus est quicumque ille scriptor de caussis corruptae eloquentiae, c. 17, qui imperitasse Augustum ait annis 56, fallente numero, nisi ad hanc rationem. Quam ipsam sequuti curiosi isti, qui initium imperii et finem Augusti vitae in eumdem diem, miraculi caussa, conferebant. Satis dixi : tu ubi liber et expeditus. LIPS. Conf. Monim. Ancyr. in Chishulli Antiq. asiat., p. 172. Norisii Cenot. Pis., p. 102, et ex vett. maxime Dio, 56, 30.

Simul aequaverat. Nam Valerius sextum, Marius septimum consul. At *ter Latio deciesque tulit labentibus annis Augustus fasces*, ut ait Statius Silv., 4, 1, 31. LIPS. Valerii illius verum cognomen *Corvum* fuisse, non *Corvinum*, quod h. l. vulgatur, docuerunt Sigonius, Pighius, alii. Quidni ergo Medicei fidem sequamur cum I. Gronov. et Allemando?

XXXVII *annos tr. p.* Accepit eam Aug. V kal. iul., ut per XXXVI annos et duos ferme menses gesserit. Dio, 53, 32, cum Norisii Cenot. Pis. p. 260 et seq. Mox *nomen imp.* illud dicitur, quod prisco more post poni solebat. Conf. Dio, 52, 41.

Aliaque honorum multiplicata. V. Sueton., Aug., c. 26 seq. et 57.

Necessitudine rei publ. Id est, necessitate : quia, ut mox loquitur, *tempora rei publ.* id poscebant, et asperum hoc remedii. LIPS.

Dum interfectores. MS. dabat *tunc.* Inde Beroald. coni. *quo*, Rhenanus *ut*, Muret. et Pichena *dum.* Iac. Gronov. *tunc interf. p.* ut *ulcisc.* Acutius, ut solet.

ut ab uno regeretur. Non regno tamen, neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam: mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa: ius apud cives, modestiam apud socios, urbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset. »

10. Dicebatur contra, « pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta: ceterum cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos, paratum ab adolescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium: mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium, et machinator doli Caesar abstulerat), utriusque copias occupavisse: extortum invito senatu consu-

Mari Oceano. Hoc verum, et docui in admirandis I, 3, 4. Tamen addendum hic ex Herodiano, de Augusto, 2, 11, 5. Illic distincta pleraque: noster universe, et praecipua dixit. Sed fuere alibi *fossae, castra, stipites*: quae talia *limites* appellat Spartianus in Hadr. 11. *In plurimis*, inquit, *locis, in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis, in modum muralis sepis, funditus iactis atque connexis, barbaros separavit.* Fuit instar valli castrensis, aut potius sudeti. Hic passim limitanei milites, quos Zosimus, 2, 34, narrat a Constantino sublatos, magno rei romanae malo. Lips.

Dicebatur contra. Uberius hanc partem exsequitur: an quia ipse in ea? non ambibo. Lips. Propterea illum iusto acrius carpit Famian. Strada Prolus. 1, 11.

Largitionem. Sic cod. et edit. pr. Vulgo *largitiones.* Id cur tam sedulo repetant editores, praesertim a I. Gron. moniti, non video. Etiam magis miror paullo post ab omnibus servatum *abstulerant*, quum iidem testes et grammaticus usus singularem commendet.

Consulis legiones. D. Iunii Bruti, quas in Mutinensi obsidio ad se traxit. Lips. Immo Antonii Quartam et Martiam, quae donis promissisque corruptae, M. Antonium consulem deseruerunt, seque cum Octavio coniunxerunt, ut recte Muretus. Gron. Cic, Philipp. 4, 2; Appian. B. C. 3, 93.

Fasces et ius praetoris. Suadente Cicerone, Philipp. V. Ern.

Extortum invito senatu. Muretus in commentario habet *senatui.* Apud Ciceronem id praeferendum esset. Historiam narrant Suet., Aug., 26;

latum, armaque, quae in Antonium acceperit, contra rem publicam versa: proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem, qui cepere, laudatas. Sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos (quamquam fas sit, privata odia publicis utilitati-

5. *Ne ipsis quidem, qui coepere, laudatas.* Itane scripsit, an *fecere*? Locus luxatus Forte, qui *reperere*. Ut ipsum Augustum oblique tangat: qui videri volebat invitus, et necessitate adactus, proscriptioni et agrorum divisioni consensisse. *Qui reperere* sunt, qui auctores proscriptionis fuere. Eo verbo saepius utitur noster Ann. 2, 30. *Callidus et novi iuris repertor Tiberius.* C. 83 *Honores, ut quis amore in Germanicum validus, reperti decretique.* Ann. 3, 5. *cuncta a maioribus reperta: aut, quae posteri invenere, cumulata.* C. 26. *repertaque quaedam a Tullo et Anco.* C 56. *id summi fastigii vocabulum Augustus reperit.* C 69. *sapienter reperta et semper placita.* 4, 11. *Seianus facinorum omnium repertor.* C. 19. *Proprium Tiberio fuit, scelere nuper reperta priscis verbis obtegere* C 30. *delatores publico exitio reperti.* C. 71. *Latinius atque Opsius ceterique eius flagitii repertores.* 6, 3. *reperisse prorsus, quod D. Augustus non providerit.* 11, 25. *mitem et recens repertam rationem adhibuit.* 12, 53. *Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia censuit.* 13, 31. *ex dignitate populi romani repertum*, quod male sollicitat Muretus. Proprie tamen proscriptionis auctor Sulla. De quo Seneca, de Benef., 16. *proscriptionem commentus est*; et Velleius, 2, 28 *Primus ille, et utinam ultimus, proscriptionis exemplum invenit.* Vides *invenire* dici Velleio, quod *reperire* Tacito dicatur. *Coepere* est ex mutilatione vocis Ut ita Ann. 2, 36 *auretur* pro *augeretur* in codice Mediceo. 4, 51. *sponte incorum* pro *incolarum* in eodem codice. 65 *tavisset* pro *ductavisset* Vid. et 5, 4, laudavit vero proscriptionem a patre repertam Sullae filius Faustus. Valer. Max., 3, 1, 3.

Dio, 46, 32, seq.; Appian. B. C. 3, 48, seq.

In Antonium. De hoc Iulio Antonio, ut supra, c. 5, de Paullo Fabio Maximo vid. Reinesii ep. 21 ad Rupertum.

Acceperit. Muretus malebat *acceperat*: sc. quia mox *fecere*. Tacitus utroque modo utitur: paullo ante *invaserit*. Sed saepius tamen plusquam perfecto, ut attentus lector facile observabit ERN.

Qui fecere. Muretus legi volebat *cepere*: idque probat Ryckius. Bene, ut opinor. Heinsius in Misc. Obs. v, IX, p. 283, *caepere* esse in scriptis ait, et emendat *fecere* vel *reperere*. Sed unus modo scriptus exstat, et is habet *fecere*, teste Pichena. Agnoscit tamen Sullam propria esse proscriptionum auctorem at repertorem. Ego non ignoro, etiam Augustum simulasse, se invitum proscribere: sed si hoc voluisset Tacitus dicere, dixisset, ut opinor, brevius: *nec ipsis laudatas*. Longe gravissima sententia est, si nec illi probarunt divisiones agrorum, ad quos fructus ex iis pervenit. ERN. Verissimae sunt hae duae rationes, emendatio autem felicissima; cui futilia quaedam nuper opposita sunt. Speciosius iste abuti potuisset loco H. 1, 6, ut dictum videretur de mensoribus ex partibus triumvirorum. Sed cui placere hic potest harum operarum mentio? Immo quod in hoc genere largitionum. Cic., de Off., 2, 22, 79, accidere ait, ut eas ne sperata quidem gratia sequatur, in illa agrorum divisione evenisse, clare testatur Suet. Aug., c. 13. Haec maxime auctoritas fecit, ut *cepere* dederim in textu.

Privata....remittere. Vid. Cic., post reditum in senatu, c. 8. Idem, de provinciis consularibus, c. 18, Livius, 9, 38. GROS.

bus remittere); sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos: post, Antonium tarentino brundisinoque foedere et nuptiis sororis illectum, subdolae adfinitatis poenas morte exsolvisse. Pacem sine dubio posthaec, verum cruentam: lollianas, varianasque clades; interfectos Romae Varrones,

Sed Pompeium.... Lepidum. Sic Livio restituimus, 24, 14. *Libertatis auctorem eis non se fore solum, sed consulem M. Marcellum, sed universos patres.* Gron. Alia exempla ad h. l. attulit Vertranius. Sic, c. 22, *cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero*, c. 59. extr. bis *ne*. c. 62. pr. *ut*, etc. Add. Gron. et Drak. ad Liv. 3, 11. Ern. Seneca de Benef. 1, 1, med. *Sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis, et vix exeuntibus verbis.* Memini me talia etiam quater repetita legisse.

Tarentino. . . . foedere. Ὑστερολογία est. Nam brundisinum foedus aliquot annis prius tarentino. Utrumque autem a loco, ubi ictum. Brundisinum, quod Caesar cum Antonio coiit, Perusia capta: cum morte opportuna Fulviae sublatum esset non dubium bellum, a. U. 714. Octavia tunc Antonio data, et provinciae Orientis. At tarentinum triennio posterius est: cum iterum simultate exorta, ὁ μὲν Ἀντώνιος (verba Appiani sunt civilium 5, 93.) ἐξ Ἀθηνῶν ἐς Τάραντα διέπλει ναυσὶ τριακοσίαις· sub prudentia Octaviae, adnitente item Agrippa et Maecenate, iterum compositae res. Antonius Caesari centum navas ad bellum siculum, ipse illi duas legiones ad bellum parthicum attribuit. Adi, si libido est. Plut. Antonio, p. 931. F. Dion. 48, 54. Lips.

Nuptiis sororis illectum. Octaviae ex Ancharia. de quo instabili coniugio mire foedatus Senecae patris locus Suasoria prima. V. Excurs. in B. Lips.

Lollianas. Non impleo paginas istis, quae alibi exposita et prompta. In hac lolliana clade Iulium Obsequentem emendo de Prodig. 131. *Insidiis Romanorum Germani circumventi, sub M. Lollio legato, graviter vexati.* Nam contra scribo, *insidiis Germanorum Romani circumventi.* Vide praeterea Sueton. Aug., c. 23; Dion. 54, 20; Eusebium Chronicis Olymp. cxc. Lips. Conf. Velleium, 2, 97, et ibi Ruhnken.

Varianasque clades. Clades ea nota; sed Senecae de illa locus non sine labe, etiam in emendatis nuper libris. Epist. 47. *Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casulae fecit.* Cladene Mariana? ubi ista, aut quando? Nam C. ille Marius victor, ubique, si memini, et fecit servos, non dedit. Quod de ea accipias, quam Germanis intulit: nugae. An germani senatorium per militiam auspicantur gradum? Certissime rescribendum *variana.* Hanc enim nostram intelligit: et opportuno recentique exemplo admonet, posse a summa fortuna labi ad imam. Lips.

Varrones. Fuit Licinius Varro Murena: de cuius insidiis, praeter

Egnatios, Iulos. » Nec domesticis abstinebatur. « Abducta Neroni uxor: et consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu rite nuberet: Q. Tedii et Vedii Pollionis luxus: postremo Livia, gra-

alios, Strabo, 14, p. 670. Lips.

Egnatios. M. Egnatius Rufus aedilis; de quo Dio, 53, 24; Suet., c. 19. *Mox M. Egnatii, exin Plautii Rufi.* Ita ibi scrib. non *Genutii.* Vide Senecam de Clem. 1, 9. Lips.

Iulos. Dicere videtur iussu Augusti occisum Iulum: idque et Dio prodidit, 55, 10. At Velleius sua manu cecidisse eum dat intelligi, 2, 100. Quid tum? nihil haec pugnant. Praecessit scilicet iussus Augusti: quem ille exsecutus sua manu. Iulum autem Antonium intelligit: triumviri filium, ad quem Horatii Oda 4, 2. Cognomen ei Africanus: quod male adhaesit Fabio, cum quo consul fuit, apud Suetonium in Claud., c. 2. Paolin enim Fabio cognomen Maximi fuit: et sunt duae ex ordine horatianae Odae, libri quarti prima et secunda, ad hos non dubie consules, perque eam occasionem coniunctim scriptae. De eo Iulo Seneca in de Brev. vitae, c. 5. *Filia et tot nobiles iuvenes; adulterio velut sacramento adacti, infractam aetatem territabant. Postquam* (melius, *postque*) *iterum timenda cum Antonio mulier.* Apparet enim hunc Iulum arcanum aliquod scelus (cui proximus ab adulterio gradus est) cum Iulia in Augustum concepisse: uti olim cum Cleopatra eius pater. Lips. Contra particulam huius notae, quae pertinet ad consulatum Iuli et Paulli Fabii, et cognomen Africani disputant Reinesius et Rupertus in Epistolis. Ern. — * Item Reinesius in V. L. 1, 17 et Intpp. ad Horat.

Q. Tedii .... luxus. Non extrico; quis hic Tedius. Utrumne *Atedius* scribendum? ut sit ille, qui Ciceroni ad Att., 12, 4 et seq. dictus inter Caesaris amicos. An Sex. Tedium Afrum capimus, qui consul designatus se praecipitavit, apud Sueton. Aug., c. 27? Leviter placet. Magis est, ut geminata ab haesitante librario vox sit, scribamusque: *Qui Vedii Pollionis luxus.* In Seneca sane simile mendum succreverat, de Ira, 3, 40. *Divus Augustus cum coenaret apud Vedium Pollionem*, ita restituit Pincianus, cum antea, *Atedium*, legeretur. Pincianus, selectus mihi censor, et verbis modicus, re iudicioque ingens. Mentio huius Vedii luxuriaeque eius apud multos, Dionem 54, 23; Plinium, 9, 23; Tertullianum de Pallio, c. 5, p. 138. *B.* Hic est ille Pollio, qui testamento Caesari Pausilypum legavit, et e cuius diruta domo facta Romae porticus, quae Livia dicta. Lips. *Atidius* praefectus Verris nominatur Ciceroni, 3, 32; et in.... *Atidius Geminus* pictor. Ad Atticum, 12, epist. 4 et 24, ex Caesarianis appellatur *Atedius*, qui forsan hic *Atedius*, ut suspicatur et Lipsius. Alioqui posses cogitare *Q. Asellii* ex Acrone ad illud Hor. sat. 2, 7. *Tutoque ciconia nido, Donec vos auctor docuit praetorius: Asellius quidam praetor fuit, qui usum ciconiarum condendarum primus reperit.* Gron. In Cod. erat *nuberetque Tedii.* Hinc Beroald. coni. *qui*; cui pronomini, hucusque per editt. vulgato, nullus hic locus est, quo id cunque torseris. Illud cer-

vis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. Nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam saevitiamque eius introspexerit, compara-

tom puto, in eo latere nomen *Quinti*, primum propositum e Rhensno; idque nune reductom nemo doctos reprehendet. De nomine altero et, quam occulit, persone nihil eumpertum habeo. Non lubet, nobiles popinones omnes simili nomine exagitare ex lostris suis, hoc ipso Tedio (seu Atediu) nihilo notiores. Si tamen nominis similitudo sufficeret, ex proximo caperem Augusti coheredem, *Q. Pedium*, cui nemo adhuc manum iniecit. Sed nuperus quidam editor (Crollius. V. com. Acad. Palat. vol. 6 hist. p. 23. Cf. Goett. Auz. 1790, n.° 34 *), admirans in notis domesticae turpitodinis omissa adultaria, post loogissimas disputationis taedium nos mactat coniectura, quam adeo in ordinem recepit, *nuptaeque taedia*. Haud vidi magis: id videt, opinur, quisque, malae linguae vulgi unum exemplum luxuriae satisfacere non potuisse.

Gravior domui Caes. Sic rescripsit Pichena, quem editores deinceps secuti sunt: sicque coniecerat Groslotius ad Dousam, (Burm. Syll. Epp. viris ill. script. t. 1, 48 *), ut concinnius et Tacito dignius, sed tamen nihil mutari volebat. In MS. est *gravius*, unde Beroaldus ediderat *gravis*. Iac. Gron. *gravis* servandum censet. Sic 6, 26, *grave conscientiae, grave famae suae.* Caussam affert, quod illod, rei publ. obtrudere fraudibus suis filium saevissimum, peius sit; certum praeterea, cum hoc dubium sit. Sed in criminando rumores pro certis rebus sumuntur: et in perdendis privignis maior saevitia. Ern. Loqountur prudentes, quibus publica res antiqoior. Recte igitur nutant Allem. et Croll., gradationem ad h. l. alienam esse. Illa eiusdem vocaboli repetitio vel sine ulla maiore emphasi fieri solet. Ut c. 7, *miles in forum, miles in curiam.* Velleius, 2, 125, *daturos senatui, daturos principi leges.*

Templis et effigie numinum. Magna et insana ambitio: quem exemplo Herculis et Liberi patris excusare tamen videtur, 4, 38, noster. Sed Augustus adhuc vivus, et hominem fungens, in provinciis esse colique voluit pro deo; in provinciis, non in Italia, aut Romae. Sueton., 52, de urbe ait: Dio etiam de Italia, 51, 20. Quod Tacitus scribit effigie numinum: valet in eam mentem, ut signa adposita Augusti statuis sint: quae solent deorum: puta, radius, hasta, fulmen. Lucan. 7, 458. *Fulminibus manes, radiisque ornabit et astris.* Itaque nummi etiam hodie, in quibus Augusti caput radiatum. At de flaminibus et sacerdotibus Augusti, plena omnia monimenta, et potidum sit referre. Vide pluscula in Excurs. C. Lips.

Comparatione deterrima. Sive placet, *teterrima.* De re Suetonius Tib., c. 21. *Augustum ambitione tractum, ut tali successore, desiderabilior ipse quandoque fieret.* Lips.

tione deterrima sibi gloriam quaesivisse. » Etenim Augustus, paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem e patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat, quae velut excusando exprobraret.

6 *Quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat.* De cultu Tiberii insolentiore quidquam sibi lectum homines eruditissimi negant, et recte. Legendum enim, *de habitu vultuque eius.* Habitum pro vestitu accepit librarius imperitus, cui *cultum* rectius quam vultum adiungi credidit. Ut Ann., 2, 59. *Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto*; et alibi saepe. Atqui *habitus* corporis aeque animorum obvius apud scriptores: plerumque etiam cum *ore* aut *vultu* coniungitur. Noster Ann., 16, 22. *Habitum vultumque eius sectantur, rigidi et tristes.* H. 1, 17. *nihil in vultu habituque mutatum.* 2, 52, *vultum habitumque trahere in deterius.* De quo nos ad Claudiani Epith. Honorii 73. plura. Utrumque coniungit noster Ann. 12, 18 *cultu vultuque ad praesentem fortunam comparato.* Unice coniecturam nostram confirmat Suetonius Tiber., 68. *Incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus.* Tum, ne dubitare possis: *Quae omnia ingrata et arrogantiae plena animadvertit Augustus, et excusare tentavit saepe apud senatum et populum.* Vides, arrogantiam vultus in Tiberio excusari apud senatum ab Augusto, nihil illic de *cultu.* Noster Ann., 2, 29. *Manum ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur.* De Pompeio Lucan., 8, 665. *Nihil ultima mortis Ex habitu vultuque viri mutasse fatentur.* Senec de Benefic., 2, 19. *quid vultum habitumque oris pervertit.* Epist. 82. *insanum vultus habitusque demonstrat.* Valer. Max. 5, 10. Ext. 1 *vultu pristinum habitum retinente.* De oris habitu, vide locum e nobis restitutum Ann. 6, 20 et de hoc ipso Tiberio noster, 4, 57. *Erant, qui crederent, in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse.*

Verum arbitror *deterrima.* Non placet *deterrimi* sine fulcro substantivi, multoque minus *teterrima.* Illud dicitur, ut *honorifica comparatio*, quae in honorem alterius utrius partis cedit; et sic in aliis, etiam κατ᾽ ἐπιτομήν (?), permutantur attributa. Sic Germ. c. 5, terra nostra est *improcera* ob *improcera corpora* pecudum. De re, ne Augustus monstrum habeatur, vid. Ann. 4, 57; Dio 57, 3, 12; Suet. Tib., c. 23; Calig. c. 4, ipsamque rem perpende et fortunam domus principalis.

Habitu cultuque.... eius. Ad habitum spectant haec Sueton. Tib., c. 68. *Incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus*, etc. Addit pro Tacito etiam: *Quae omnia ingrata, et arrogantiae plena, animadvertit Augustus, et excusare tentavit saepe apud senatum et populum.* Atqui haec ad *habitum*: in *cultu* ejus quid notabile aut arrogans, haud nunc memini legere. Lips. Recte. Itaque verissime Heinsius in Observ. Misc. v, ix, p. 284, emendat *vultuque*, quod unicuique in mentem venire debuerat e loco Suetonii. Cervix rigida et obstipa est habitus superbior. Atque etiam Tacitus haec duo alibi iungit: Ann. 16, 22. H. 1, 17; 2, 52, ut ibi iam notavit Heinsius, quem vide. Itaque in tanta evidentia non dubitavi rescribere *vultuque.* Adde infr., c. 33. Ern. Assenserunt Allem. et Brot. Rectius scripturam Cod. nunc reductam defendit Croll. fecitque iam Lipsius docto, ut saepe alias, silentio. *Habitus* in primis oris et vultus est, iungiturque modo *vestitus*, modo *cultus*: cuius pars est *vestitus.* Vide Suet. Aug., c. 44, et hunc ipsum Ann. 2, 59. In tali homine cultum habitui similem fuis-

11. Ceterum sepultura more perfecta, templum et coelestes religiones decernuntur. Versae inde ad Tiberium preces. Et ille varie disserebat: de magnitudine imperii, sua modestia; « solam divi Augusti mentem tantae molis capacem; se, in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse, quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. Proinde in civitate, tot illustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecuturos. » Plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat: Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu natura, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrimas,

se, vel tacente Suetonio facile intelligitur.

Templum et coelestes. Templum in Palatio ipso, ex decreto senatus. Dio 56, 46. *Καὶ αὐτῷ (Αὐγούστῳ) ἔν τε τῇ Ῥώμῃ ἡρῷον ψηφισθὲν μὲν ὑπὸ τῆς γερουσίας, οἰκοδομηθὲν δὲ ὑπό τε τῆς Λιουίας καὶ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἐποιήθη, καὶ ἄλλοθι πολλαχόθι.* Liviae tamen soli id opus attribuit (praeter Dionis et Suet., c. 47, mentem) Plinius, 12, 19. Huc respicientem credo Senecam scribere, Cons. ad Polyb., 35, extremo. Puto enim id templum in Palatii vestibulo fuisse, etsi referre forsitan possis ad templum Apollinis Palatini. Ceterum *ἀποθέωσιν* hanc Augusti, quam Tacitus commemorat, carmine singularis libris complexus videtur Ovidius, ut ipse quidem indicat, De Ponto, 4, 6, 17, et alibi. Lips. Quae hic *coelestes religiones*, in Kalendario amiternino vocantur *coelestes honores*, qui Augusto decreti dicuntur a. d. XIII kal. octobr. Nam dissentio a Fogginio, qui illarum rerum discrimen ex Dione trahit Fast. Praenest., p. 130.

Preces. Ut onus cuncta regendi sibi imponi patiatur. Post hoc scribendum forsan *At ille*.

Modestia. Id est, moderatione, animo minime ambitioso; atque sic alibi usurpat: Mureto notatum. Lips. Quod tamen h. l. non satis convenit, ubi opponitur magnitudini. Sensus requirit *mediocritate*: quo sensu fortasse *modestia* h. l. dictum. Sic *modestia hiemis*, 12, 43. Ern. Ipse Muretus accurate expl. tenuitatem virium V. L., 11. 4. Conf. Dio 57, 2, ubi Tib. aetatem et visus imbecillitatem excusat.

At patres. Confer. Dio 57, pr. Kh. *,

vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere: cum proferri libellum recitarique iussit. Opes publicae continebantur: quantum civium sociorumque in armis: quot classes, regna, provinciae, tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. Quae cuncta sua manu perscripserat Augustus: addideratque consilium coërcendi intra terminos imperii, incertum metu, an per invidiam.

12. Inter quae senatu ad infimas obtestationes pro-

Ad effigiem Augusti. Quae in ipsa curia. Apparet enim ex illis, quae de Hortensio, 2, 37. Lips.

Cum proferri libellum. Libellum eumdem, quem Sueton. Aug., c. 28, *rationarium imperii* non incommode appellat: scilicet, quia rationes ao publicae continebantur. Videbatur autem prolatione libelli flexus paullum Tiberius, at imperium accepturus, cum curas susciperet. Vocat idem auctor etiam *Breviarium imperii* cap. ultimo. Ubi nota mihi etiam, indicem hanc rerum Augusti certo illum esse, cuius exemplar Ancyrae positum, et curante nobilissimo Busbequio exscriptum. Nam titulus in ea ipsa tabula ista: *Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi romani subiecit, et impensarum, quas in rem publicam populumque romanum fecit, incisarum in duabus ahenis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar subiectum.* Ex quo haud temere collegerim, dixerimque, in Suetonio scribendum, *in aeneis pilis*, non *tabulis*. De eadem re loqui utrumque, id quidem clarum est. Lips.

Opes publicae continebantur. Heinsius, l. c. omissum coniicit *eo.* Credo Tacitum ipsum omisisse studio brevitatis, ut alibi facit in pronominibus. Ern. Exempla collegit Wopkens. ad h. l.

Necessitates ac largitiones. Necessitates vocat onera publica, quaeque necessario in milites, in populum, aliasque imperii res eroganda. Livius eadem sententia, 23, 48. Lampridius Alexandro, c. 38. Capitolinus paullo aliter in Gord., c. 32. Tacitus, 2, 27, extr. pro onere vel angore, ex aere alieno sive et paupertie. Lips. De larg. conf. lap. Gr. p.... vel Chishulli Monim. Ancyr. p. 174.

Addiderat consilium. Quod consilium suum plene extollit Augustus ipse apud Iulianum in Menippea de Caesaribus, p. 326, C. Spanh. Sed qui termini sive limites Rom. imperii sub Augusto? Duos nominat Iulianus, Istrum et Euphratem: quibus adde Rhenum et Oceanum, et quae supra dixi. Lips.

Metu, an per invidiam. Metu, quem pro ipsis habebat, *ne studio plura quaerendi ante parta amitterent.* Atque hanc rationem ab ipso Augusto in libello datam, Dio est auctor, 56, 33. Lips. *Per invidiam*, ne quis successorum proferendo fines augeret gloriam, et latius imperasse diceretur. Ern.

Dixit forte. Excidit hoc ei in

cumbente, dixit forte Tiberius, «se, ut non toti rei publicae parem, ita, quaecunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum.» Tum Asinius Gallus, «Interrogo, inquit, Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis.» Perculsus improvisa interrogatione, paullulum reticuit, dein, collecto animo, respondit: «Nequaquam decorum pudori suo, legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet.» Rursum Gallus (etenim vultu offensionem coniectaverat): «non idcirco interrogatum, ait, ut divideret, quae separari nequirent; sed ut sua confessione argueretur, unum esse rei publicae corpus, atque unius animo regendum.» Addidit *laudem de Augusto*, Tiberiumque

7 *Unum esse reipublicae corpus.* Malo *rempublicam, atque unius animo regendam.* Sic Hist., 1, 30. *Si respublica et senatus et populus vana nomina sunt.* 2, 32 *Senatumque et populum, nunquam obscura nomina.*

calore sermonum, quum reliqua omnia probe meditata domo attulisset. Ne fortuiti speciem artem mimi putes. Suet., c. 24. Illud non fert latinitas.

Quam partem rei p. Explicat Dio 57, 2. Tiberius, inquit, tres fecerat rei publ. partes: prima Romam et Italiam complectebatur: altera, exercitus: tertia, provincias. Uni ex istis parem se aiebat, non omnibus. At bono histrioni detracta propemodum persona est, improvisa interrogatione Galli. Lips.

Perculsus. Legendum puto *percussus*, i. e. perturbatus et velut captus; de quo *percuti* dicitur non *percelli*, inprimisque in rebus repentinis. Sic Cic., Ep. ad Div., 9. 25, *repente percussus est atrocissimis literis*: ubi male quidam *perculsus*. Saepe haec verba confundi notissimum est. Ern. Vix id probavisset Bentleius, ad cuius doctrinam Ernest. in eadem correctione ad Suet. Tib., c. 11, provocat. Nam recollectus animus vocabulum gravius poscit. Atque proprium est *percelli* in terrore et formidine ex inopinis. Adde quod altero illo Tac. ne semel quidem utitur, hoc multis in locis. Quae res magnum in hoc genere momentum habet. Mecum sentit Wopkens. laudans H. 4, 16; 3, 36; 2, 25. A. 1, 28; 4, 54; et alia; adeoque in Cic. epist. 9. 25, nonnullorum lectionem bene restituit *perculsus*.

Rursum Gallus. Volgo *rursus*. Scripturam Codicis, auribus gratiorem, habent priscae editt., ut c. 10, 25, 29. Alibi *adversum*.

Vultu offensionem coniectaverat. Int. e vultu Tiberii, in quo signa offensionis non satis dissimulatae eminebant. Praepositionis huius omissae plura exempla sunt apud nostrum Ern.

Laudem de Augusto. Liberiorem usum particulae *de* saepe notavi in

ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. Nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tanquam ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret, Pollionisque Asinii patris ferociam retineret.

13. Post quae L. Arruntius, haud multum discrepans a Galli oratione, perinde offendit: quamquam

optimis auctoribus latinitatis. Fortasse ergo nihil opus Mureti correct. *Addidit de laudibus Aug.* Et magis in promptu erat *laudem Augusti*; ut natum esset mendum ex male repetita finali syllaba *de*.

Plus quam civilia. Calpurnius Flaccus Declam. 6. *Sceleratis ingeniis et plus quam civilia cupientibus non dominari instar servitutis est.* Lips.

Pollionisque patris ferociam. Sic vocabatur in aula, quod, submittentibus sese, inservientibusque aliis, paullo plus libertatis et iuris sui retineret, qui, puero etiam tum privatoque Octavio, magnis legionibus imperitarat, dein adiutor partium, se iudicaret commeruisse, ut regni, cuius condendi non leve momentum fuerat, particeps magis quam *famulus ultimus esset*: ut canit Ennius. Nec dubito, quin *ferociam* interpretati sint aulae interioris ministri, quod Timagenem, cum Augustus desiisset, amare coepit et contubernalem habuit, postquam ei domo sua ille interdixerat, ut tradit Seneca de Ira, 3, 23: quod Aeserinini nepotis sui casum, qui in ludo Troiae crus fregerat, in curia graviter invidioseque questus est, teste Sueton. c. 43 (omnis enim ea invidia in principem, qui ludum ediderat, redundabat): quod bello Actiaco, cum tota Italia coniuraret pro Caesare, unus quievit, et se discrimini subtraxit, se praedam victoris fore praefatus, ut est apud Velleium, 2, 86. Hunc ego Velleium Asinii Galli clientem fuisse suspicor, atque eius gratiae non modo laudes patris, quas etiam cap. 36 et 62, et 73 et 76 decantat, sed etiam L. Munatii Planci, quae cap. 63, et 67, et 74, et 76, et 83, et 95 exstant, vituperia dedisse. Nam inter Plancum et Asinium simultates intercessisse discimus ex praefatione Plinii, ubi narrat non illepide Plancum, *cum diceretur Asinius Pollio orationes in eum parare, quae ab ipso aut liberis post mortem Planci ederentur, ne respondere posset*, dixisse, *cum mortuis non nisi larvas luctari*: atque eo dicto sic repercussisse illas orationes, ut apud eruditos nihil impudentius iudicetur. Unde colligere est, quantum fidei sit habendum convivae apud dominum de inimico illius haereditario male opinanti. Blandum fuisse aptumque auribus regiae (nam ut supparasitaretur, fortunae illius alienum erat) et inventum Augusti cognomen et Seneca in Praef. Quaest. Nat. 4. ostendunt. Virum tamen εὖ τυχόντα et res aliae gestae et conditum Lugdunum, oratorem summum epistolae in decimo Ciceronis Familiarium evincunt. Denique, quo

Tiberio nulla vetus in Arruntium ira; sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque: « M. Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem; Gallum Asinium avidum et minorem; L. Arruntium non indignum, et, si casus dare-

de incepimus, inter Asinium et Munatium hoc interfuisse puto, quod inter Labeonem Antistium et Ateium Capitonem: quaeque Asinii ferocia dicta est, eandem Labeonis *insaniam* vocatam fuisse. Dio, 1, 57. Ἀσίνιος δὲ δὴ Γάλλος παῤῥησίᾳ ἀεί τινι πατρῴᾳ καὶ ὑπὲρ τὸ συμφέρον αὐτῷ χρώμενος. Gron. Ad partem huius animadversionis pro Velleio suo accurate disputat optimus Ruhnken. 2, 63.

Arruntium divitem. Est is, qui consul anno urbis 732 artes in eo doctrinamque suspicit. Non vane, quoniam ex Plinii indice, lib. 3 et 5, inter scriptores censitus illustres fuit. Et scripsit, nisi fallor, Geographica. Divitias etiam commemorat. quas Seneca non fuisse ostendit a bona arte, si de eo quidem sensit De Benef., 6, 38. Sed alium ab isto, opinor, intelligit Seneca: qui sub Caio magnus, et qui ante praeco. Iosephum vide Antiq. 19, 1, sub fin. Lips. Ryckius intelligi potius vult eum, qui a. U. 759 consul fuit, et, auctore Dione 58, 27, a. U. 790 se interfecit ipse: filiumque putat illius fuisse. Verum videtur. Ern. Est etiam. Diligenter id docuit Brummerus de Lege Cinc., p. 84.

Divitem, promptum. Cicero ad Famil. 2, 18. *Tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos* Lib. 1, 2, 14, in Verrem: *Heraclium hominem esse maiorem natu, non promptissimum.* Lib. 4, 17. *C. Cacurii, promptissimi hominis et experientis.* Iustinus, 22, 2, extr. *ex plebe quoque locupletissimos et promptissimos interficit.* Agric. 3. *Promptissimus quisque saevitia principis interciderunt.* Gron. Conf. Ruhnken. ad Velleii 2, 75.

M. Lepidum dixerat. Sic restituere ex Roperti admonitione et demonstratione I. F. Gronovius et Ryckius, cum ita esset etiam in antiquioribus edd. ante Lipsium. Pichena et Freinsh. dederant *Manius Lep.* e Lipsii coniectura ad Ann. 3, 35, ubi vide. Ern. Conf. Burm. ad Velleii 2, 114.

Avidum, et minorem. Mureto legenti, *avidum, sed minorem,* Pichena assentitur. Vid. ad 5, 3. Ego *at* rescripserim. Ern. Dedit hoc Brot. Animadvertat hic nobis studiosus eloquentiae, quanta arte sine ulla affectatione variatae sint locutiones, *suffecturi abn.* et *impares vellent.*

Si casus daretur. Nempe a fortuna. Quemadmodum H. 1, 65. *Quoties fortuna contra daret.* Puta casum. A Sallustio in Iug. 56, *fortunam illis praeclari facinoris casum dare.* Vide ad Livium 30,

tur, ausurum. » De prioribus consentitur: pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere: omnesque, praeter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere: Haterius, cum dixisset, « Quousque patieris, Caesar, non adesse

30. Noster 11 9, *casus Mithridati datus est occupandi Armeniam.* Lib. 13, 36, *bene gerendae rei casum offerri.* Quorsum ergo, *si casus daret, vi usurum?* Gron. Sic Aurelius, qui passim vapulat e Gronovio, ne nominatus quidem.

Circumventi sunt. Exquisite pro oppressi, ad perniciem redacti, Ern. *Omnes* dicit de tribus illis, quorum mortes enarrat 3, 15; 6, 23, 48, quibus tamen locis accurate lectis mirabere, cur tam affirmate loquatur de omnibus.

Non adesse caput r. p. Sententiam potius in hoc loco expedimus, quam verba. Lectio quam posui, a Ferreto est, qui adseverat, in Mediceo Cod. sic scriptum. Et cur ambigimus? Sententia hercle percommoda est: offensum Tiberium, pro reliqua sua modestia, quod *caput rei publ.* nominaretur, qui tanquam veteri libertate unus vellet esse e multis. Nec absurde legeris e vulgatis, *non esse caput te rei p.?* Lips. Dicit hoc quidem Ferretus, sed aliud Pichena testatur, ibi legi corrupte; *non adesse caput te rei publicae*; quemadmodum vulgabatur olim, antequam Rhenanus coniiceret, quod nunc habetur. Cui omnino acquiescendum censeo, et illud, *non esse caput te*, iuxta miserum ac supervacaneum iudico ac Vertranii, *non esse apud te caput.* Aeque περίεργος Muretus cum suo, *desse caput rei publ.*, quae sit vetus scriptura, pro *deesse.* Quid quaeso opus? aut quid minus est *non adest*, quam *deest?* Immo nescio quid gravius et suavius in isto. Cicero Bruto, 54. *Intelligens dicendi existimator*, etc. Tiberius dici sibi putavit: Quousque sines rem publ. quasi truncam et absque capite, quod scis esse atque esse debere Caesarem, neque ex illis, qui nomen hoc ferunt, alium quam temetipsum esse posse, nisi bellum civile volumus existere? Nolebat autem sciri, Caesarem rei publ. caput esse, quippe *ignota etiam tum Caesarum potestate*, quem ipse *onerosam servitutem* vocabat, et principem *servire senatui oportere* dicebat. Nolebat suspicari homines, si Caesar caput rerum foret, spe successionis in imperio id se nomen admisisse. Invitus audiebat per ipsum stare, quo minus rem publ. quaecunque pars, nedum caput, deficeret. Nolebat notescere, alium principem ac rei publ. caput esse non posse, qui *modestiam* loquebatur et malle privatum pati se simulabat, quum iam eo processisset et milite et provinciis occupatis, ut privatus vivere non quiret. Praeterea illud, *quousque*, impatientiam quandam et familiaritatem praefert multum rogari et rogando fatigari volentis, nec nisi tardissime exorandum sese praebituri minime agenti contrariam. Gron. Rhenanus in contextu servavit lectionem Cod. MS. supra indicatam: sed Aldus,

caput rei publicae? » Scaurus, quia dixerat, « spem esse ex eo, non irritas fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset. » In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit: fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paullatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, cum deprecandi caussa palatium introisset, ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius, casu an manibus eius impeditus, prociderat: neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, eiusque curatissimis precibus protegeretur.

14. Multa patrum et in Augustam adulatio. Alii *parentem*, alii *matrem patriae* appellandam; plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur, *Iuliae filius*, censebant. Ille, « moderandos feminarum honores, dictitans, eademque se temperantia usurum in iis, quae sibi tribuerentur: » ceterum anxius invidia, et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est; aramque ado-

qui alias sequitur Rhenanum, dedit, *non adesse apud te rem publicam*: sive data opera, et de coniectura, sive casu. ERN. Quum dicit, *quousque pat.*, rem in unius sitam Tiberii potestate significat. Et *caput rei publ.*, *imperii*, senatus dictus vulgo, ut Hist. 1, 84, et tractatur ita saepe, nomine saltem, a posterioribus principibus. — Cf. Ferrarii Elect. 1, 10, ubi ostendit male affectum Tib. quod videret simulationem suam detegi, et artes suas perire.

Prociderat. Ceciderat supinus. Suet., 24, ubi rem attingit sine consularis nomine, quum istam *expostulationem singulorum* accuratius narrasset, c. 24.

Eiusque curatissimis. Ita correxi · vulgo, *et usque*. LIPS.

Parentem... patriae. Coniungenda sunt haec, non, ut plures faciunt, *parens κατ' ἐξοχὴν* sic intell., quasi sola dici meruerit parens, quae Tiberium peperisset. In proprio et magis genuino nomine *matris* maior est effectus caritatis. Cf. Dio 57, 12; Suet., c. 50.

Ne lictorem quidem. Quo tamen vulgo feminae principes usae, Ve-

ptionis et alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit: missique legati, qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur: quo minus idem pro Druso postularetur, ea caussa, quod designatus consul Drusus praesensque erat. Candidatos praeturae duodecim nomina-

staliom esamplo. Claudii quidem Agrippine, etiam duobus. Tacit., 13, 2. Lips.

Aramque adoptionis. Ludos hic facit vir doctus, equite non plaudente. Damoal lectionem veterem, et multis verbis suedet henc novam, *aeraque adoptionie*, quasi Tiberius, inqoit, in aes incidi adoptionem publiceque proponi vetoerit. Mi homo, hodie nihil credo tibi. Nam ootus mihi mos romanus, quo receptum, ot propagandae memoriae caussa, era eol templum statueretur virtuti raique, quem cuperent laudatam. Noster 3, 57. Ita apnd eundem, cnm Tiberius publico iudicio ultus esset Germanici mortem: *Coecino Severus censuit aram Ultioni*, 3, 18. Et ob emicitiam com Seiano, 4, 74. Patres *aram Clementioe*, *arom Amicitiae*, *effigiesque circum Caesaris et Seiani censuere.* Et 15, 23, post natam ex Poppaee prolem, *supplicationes a senatu decretoe*, *et templum Fecunditati.* Eodem trabo Suetonii illud in Calig. 8, praeter interpretom mautem: *Addit etiam pro argumento*, *oras ibi ostendi inscriptas*, *ob Agrippinae puerperium.* Errat idem ille, dum censet, de Tiberii adoptione hic agi: cum Tecitus intelligat de Liviae. Nam Livia testamento adoptata in familiam Iuliam nomenqua Augustae: et novo exemplo, coniux facta filia mariti. Ideo dum Livia adulantur, decreta ara Adoptioni. Passim in lapidibus et numis, *divi filia* lego. Ut in mermore hispaniensi:

IVLIAE. AVG.
DIVI. F. MATRI.
TI. CAESARIS. AVG. PRIN-
CIPIS. ET. CONSERVATORIS.
ET. DRVSI. GERMANICI.
M. CORNELIVS. PROCVLVS.
PONTIFEX. CAESARVM.

Numo sereo, S. P. Q. R. DIVAE. IVLIAE. AVGVSTI. FIL. carpenti forma tracti a duobus mulis. Lips. Cf. Rohnken. ad Velleiom 2, 75, p. 322.

Proconsulare imperium. Quodna ante hebebat? Nem Dio 56, 25, diserte proconsulare imperiom illi tribuit, anno 764, id est, triennio ante. Sed intelligit, credo, proconsulare imperium perpetoum: quod inter titolos principatns. In oratioon Alexandri apud Lamprid. 8. *Gratiae vobis P. C. de Caesoreo nomine*, *de pontificatu max.*, *de trib. potestate*, et *proconsulari imperio*, *quae omnio novo exemplo uno die in me contulietis.* Ab eedem maote Nero 12, 41, curante Agrippioa, *proconsulare imperium extra urbem habet*, *et princeps iuventutie appellatur.* Exemplum eb Augusto, cui decretum perpetuum proconsulare imperiom Dio tradit 53, 32. Lips.

Candidatos proeturae duodecim. Practorum origo, progressus, augmaotum, satis embigue tradita: atiam ab iis, quibus haec una cure

vit, numerum ab Augusto traditum: et, hortante senatu, ut augeret, iureiurando obstrinxit, se non excessurum.

15. Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: et senatus, largitionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quam quatuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae tribuni plebei petivere, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine

fuit. Ego breviter rem expedivi et ad historiae fidem; quae vide, si vis, in Excurs. *D.* Lips.

Numerum ab Augusto. Diffuse magis Velleius 2, 124. Lips. Mox malim *iureiur. obstrinxit se, non exc.* Ern.

Tum primum comitia. Comitiorum res, amissa libertate, varie habita: ac vide omnino in Excurs. quae huc faciunt, litt. *E.* Lips. *Summota e Foro seditio, ambitio Campo*, ait Tiberii adulator Velleius 2, 126. — * Arntzenius fil. in Misc., c. 11, p. 118, putat, non omnem comitiorum rationem ad patres esse translatam, sed tantum ius magg. in comitiis creandorum.

Ambitu desig. Id est; ut nec opus quidem haberent in senatu ambire, sufficeretque sola principis commendatio. Lips.

Ludos, qui de nomine Augusti. Verum est. Nam et in kalend. veteri hodieque legimus, IV eid. octob. AVGVST., id est, augustalia. Eorum ludorum originem reperio, anno 735, cum ex graeciensi et sicula peregrinatione redux Augustus passus est inter alios honores, *Τύχῃ τε ἐπαναγώγῳ βωμὸν ἱδρυθῆναι, καὶ τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἀφίξοιτο, ἔν τε ταῖς ἱερομηνίαις ἀριθμεῖσθαι, καὶ Αὐγουστάλια ὀνομάζεσθαι.* Dio 54, 10. Ludique eo die ex decreto senatus instituti, octennio posterius, Aelio Tuberone, Paullo Fabio coss. Idem scriptor, c. 34. *Τὰ δὲ δὴ Αὐγουστάλια, ἃ καὶ νῦν ἄγεται, τότε πρῶτον ἐκ δόγματος ἐτελέσθη.* At Suidae v. *Αὔγουστος.* Augustale etiam locus est, in quo praefecti regionum et cultores Augusti saltabant, idibus octobris. Video hominem alludere velle ad hos ludos, sed ita, ut eum plane non capiam. *Αὐγουστεῖον*, inquit, *ἐκλήθη, διότι τῇ τε τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς οἱ γειτονιάρχαι καὶ σεβαστοφόροι ἐχόρευον ἐν τῷ Αὐγουστείῳ, οἷον ἐν τῷ ὀψοπωλίῳ, εἰς τιμὴν Τιβερίου.* Scies tamen et alios ludos fuisse, die natali Augusti, qui pariter celebrantur in Circo, notatos Fastis, IX kal. octob. N. D. AVGVSTI. NATALIS. LVD. CIRC. Quorum mentio est Dioni l. c., in actis annis 743, et Suetonio, nisi fallor, c. 57. *Equites romani natalem eius sponte atque consensu bi-*

Augusti, fastis additi, Augustales vocarentur. Sed decreta pecunia ex aerario, utque per circum triumphali

duo semper celebrarunt. Quos intellegit et Ovidius de Ponto 4, 9, 115. Sed eos cave cum Augustalibus confundas. Lips. Suidae locus, quamquam obscurior, ludicra memorat in Tiberii, non Octaviani honorem instituta, ut contra Lips. recte demonstravit Contarenus V. L., c. 3. Ern.

Utque per circum. Tribuni, mortuo Augusto, praefecti hic ludis, ait Dio 56, 46, quasi sacri: ut id quoque cederet honori Augusti. Ludi autem ipsi, circenses, id est curules, et, si forte, venatio. Quod vestem triumphalem petunt tribuni: faciunt ad exemplum consulum et praetorum, quibus in circo ludos praebentibus ius togae pictae. Iuvenal. 11, 193. Quo versu haesi aliquando, num pro *praedo* leg. *praeda*, quia magna scilicet pecuniae vis effundenda praetori in aurigas et equos, iisque ipse quasi praeda. Conf. idem 10, 37. Nec alius sententiae illud Cornelii nostri 12, 41, ut dicam in loco. Lips. Iustinus, 16, 5, de Clearcho: *Veste purpurea et cothurnis regum tragicorum et aurea corona utebatur.* Conf. Dio 56 extremo: Τά τε Αὐγουστάλια, etc. At vir nobilis apud Tacitum corrigit, *triumphali veste veheretur.* Nimirum eam hic verbis sententiam tribuit quae requirit ex superioribus intelligi τὸ *petivere:* tanquam sit integrum, *iidem tribuni petivere, ut per circum triumphali veste veherentur:* sic putat duplex eorum desiderium exponi, alterum de veste, alterum de curru, quod quia mox negatum dicetur, concessum illud apparere. Me vero a vetere scriptura tenenda nondum deterret haec ratio. Neque enim petitionem tribunorum, sed decretum senatus aut responsum ad petitionem ea verba continere censeo: sive illi aperte utrumque postularint, sive ius edendorum ludorum complectebatur hos honores, ut etiamsi nominatim mentio de illis facta non esset, eos fuerint usurpaturi, nisi senatus de altero vetuisset. Suppleo autem, quod compendifecit Tacitus, vel ex praecedentibus, vel ex subsequentibus. Satis enim commode intelliges, quasi dictum esset: *decreta pecunia ex aerario simulque decretum, ut per circum triumphali veste uterentur.* Nec minus commode: *utque per circum triumphali veste uterentur, permissum; curru vehi haud permissum.* Quale illud, 13, 56. *Deesse nobis terra, in qua vivamus; in qua moriamur, non potest.* Ubi perinde dissimulatum τὸ *potest*, ut illic τὸ *permissum.* Gron. Durum mihi videtur: *ut per circum triumphali veste uterentur.* Nam si capias *in circo*, dum ludis praesiderent, vix credo *per* sic dici de loco de re transitura, ut coena, die, ludis, recte dici constat. Intelligere, dum per circum irent, id ipsum quoque displicet. Venit in mentem suspicari, locum mutasse verba, et sic transponenda esse: *per circum curru vehi haud permissum*, sc. ad locum, quo escenderet ad quadrigas mittendas, et inde ad foros publicos. Livius 45, 1. *Quadrigis missis, consul currum conscendit, et cum per circum reveheretur ad foros publicos, etc.* Adde Plinium H. N., 34, 5. Ern.

veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

16. Hic rerum urbanarum status erat, cum pannonicas legiones seditio incessit; nullis novis caussis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum, et ex ci-

Mira crisis. Dubium esse nequit, *per C.* esse *in circo*, quatenus certus locus circi non significatur. *Bella per Emathios*, etc. Pliuii verba nihil efficiunt. Dio l. c. *Καὶ γὰρ τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπινικίῳ ἐν τῇ Ἱπποδρομίᾳ ἐχρήσαντο, οὐ μέντοι καὶ τοῦ ἅρματος ἐπέβησαν.* Ceterum prior Gronovii ratio naice vera est: *decretum ut... uterentur.* Apte comparavit Wopkens. Annal. 14, 12; Liv. 40, 44, med.

Curru vehi haud permissum. Na prorsus aequarentur potestati maiori. De curru praetorum in circo Iuv. 10, 36; Plin., l. c. De consulum, Plinius alter in Laudatione Traiani c. 92 extr. Scripsique de his uberius peculiari de spectaculis libro, cui Saturnalia index. Lips.

Celebratio annuum. MS. Beroaldus, Rhenanus habent *annum*, quod Aldus correxit *annuum*, secutus coniecturam Beroaldi, volebatque servatum I. Gronov. qui tamen retinuit in contextu *annua*, quod editiones recentiores obtinet. Id venit in textum, ut opinor, sedulitate correctoris vel operarum, cum in *annuum* vitium esse putarent. Si tum primum instituti fuisseut ludi augustales, *annua* probarem: nunc friget hoc epitheton. Itaque veterem lectionem restitui. Praetori peregrino anni cuiusque cura ludorum mandata. Ern. Ernestium secuti sunt Allem. et Brot. Ferri posset, si legeretur *annuum magistratum cui*, etc. Nunc magistratus nomine addito frigidum et absurdum fit adiectivum; idque sibi ipsius sententiae vi asciscit *celebratio*. I. Gron. et qui huic paruerunt, errabant in eo, quod ludos illos iam ante hoc decretum senatus statos et quotannis celebratos putabant. Id autem non liquet ex Dione, tum locis duobus illis, tum 55, 6; 56, 29, et 46 seq. Sed ut illud pro certo sumam, quotannis celebratos esse (credibila facit adulatio saeculi), ex uno tamen horum locorum plane apparet, a. U. 743, a senatu rem nondum constitutam vel ordinatam fuisse in singulos annos. Neque, si id factum esset, fieri poterat, ut nunc, quasi nihil actum esset, tribuni pl. operam suam ac sumptus offerreut, aut de modo celebrandi ulla consultatio apud senatum oriretur. Alia quaedam, quae nostrae lectioni firmandae fuerint, ad cap. 54, disputabo adversus Lipsium, qui hic mecum sentit in notula primae edit. adscripta. Iam una restat dubitatio, a Freinshemio mota. Putat is, infectum verbum *vocarentur* ex obliqua oratione pendere, ne Augustalia tum demum in Fastos relata nomenque adepta videantur petitionem eius generis modum tribunorum egressuram, itaque eos dicere, *ludos qui.... Augustales vocantur.* At grammatica haec ratio, apud Cic. certissima, multum cautionis habet in Tacito, quod claris exemplis

vili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso: qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis, ob iustitium aut gaudium intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem adspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium ope-

alibi doceo. H. l. certe, si illud voluisset, non tanta umbage, sed simpliciter *Augustales* scripturus fuisset. Neque video, quae lex aut mos magistratum, qui ius relationis haberet, ab illa re addenda deterrere potuerit. At Dio repugnat, aiunt. Nondum video. At licet repugnet is, qui Augustalium nomine tam parum accurate utitur, ut quemvis prope diem, in Augusti honorem celebratum, ita appellet. Illum aliquid turbare in hac re, iam Fogginius sensit, l. c., p. 133, et antes Reimarus, p. 827.

Ostendebat. Arguta brevitas: *mutatio principatus spem lucri ostendebat ex bello civ.* Mutatio enim illa erat prima caussa turbarum, *quae occasionem lucri ostentabant.* Postremum hoc verbum Freinsh. in Indice Flori malebat potius quam *ostendebat.* Sane alterum Tacito frequentius est; sed ea una ratio non satis valet. — * Wupkens. stat pro vulg.

Iustitium aut gaudium. Iustitium, ob mortem Augusti indictum, et publicus dolor et cessatio: gaudium, ob initia Tiberii. Et tunc quoque feriae in natali imperii. Lips. Acutissime monuit Muretus, sed nulli Intpp. auditus, verba *aut g.* ex priore vocabulo perperam iterato nata, vel adiecta esse ab aliquo, qui, iustitium quid esset, parum recte teneret. Fuerunt enim feriae, gaudentibus iuxta et maerentibus indictae ex more, sicut hodie publici luctus in morte principum. Secutam mox aut coniunctam cum iustitio fuisse publicam gratulationem seu laetitiam, nusquam lego; et ineptum videtur *gaudium* de praesidis affectu privato. Ursinus malebat *ob moestitiam aut g.* Etiam ineptius. Dicamne quod sentio? Mihi hoc totum glossam olet.

Dux olim........ operarum. In theatro, sicut in circo, suae partes et factiones: distracto videlicet favore plebis in hunc histrionem, in illum. Eae non raro in tumultum exibant, imo pugnam, imo caedem. Dux his factionibus et signifer, levissimus quisque e plebe: cui lingua manusque ad iniurias et contumelias promptae. Ab uno exemplo disce rem totam apud Suetonium Nerone, c. 26. Operae autem theatrales Tacito: ut Ciceroni, operae clodianae: at in lapide prisco, OPERAE VETERES A SCAENA. Plinio etiam operas in circo, sed a me correcto, 8, 6. *L. Piso inductos duntaxat* (elephantos intelligit) *in circum, atque ut contemptus eorum incresceret, ab operariis hastas praepilatas habentibus per circum totum actos*, ubi, ab *operis* scribendam

rarum, dein gregarius miles, procax lingua, et mi-

esse confirmo. Lips. Eorum, qui operam suam locabant ad fabulas agendas, interpretatur Muretus. Video, qoid virum magnum deceperit. Sic enim Sueton., Aug., c. 43: *Ad scenicas quoque et gladiatorias operas etiam equitibus romanis aliquando usus est.* Conf. c. 45, et Ner. 12. Itaque Salinerius quoque Lipsio cornua obvertens, *ducem theatralium operarum* facit, qui regit gregem histrionnm: qualis, qoi in Terentii Hecyrae et Heautontimorumeni prologo loquitur, aum sumere sibi suoque gregi comoedias recitandas, quas alii composuerunt: et addiscendo multa, multa recitando, non ineptum ad turbas conciendas evadere. At non de hic Tacitus, cui *operae theatrales* sunt in spectatoribus, qui plaudebant ipsi primi, et fautores plausoresque histrionibos comparabant. Hi sunt, quos Plautus egregie describit in prologo Amphitruonis, v. 65. sqq. Ubi habes omnem operam, quam praestabant hae operae. Eodem pertinet infra, v. 82 sqq. Nimirum *operae theatrales* sunt *fautores delegati.* Nam quod ex Coelio Rhodig., 5, 8, nescio quod nubilum Plauti monent illustrari, et Coelius et ipsi tenebris circumfusi sunt. Plinios, Epist. 7, 24. *At hercule alienissimi homines in honorem Quadratillae (pudet me dixisse honorem) per adulationis officium in theatrum cursitabant, exsultabant, plaudebant, mirabantur: ac deinde singulos gestus dominae cum canticis reddebant: qui nunc exiguissima legata theatralis operae corollarium accipient ab herede, qui non spectabat.* Ubi longe devius a vero doctissimus Augustus Buchnerus. Corrigit se, inquit, quod id, quod Quadratillae mimi praesente domina faciebant, non honor esset, sed adulatio turpis. Immo, corrigit, quod eos, qui Quadratillae pantomimis studuerant, id in honorem dominae fecisse dixerat. Scribendum: (*pudet me dixisse honorem, per adulationis officium*) ut intelligas ad posterius membrum, *immo vel volui dicere.* Nisi simplicius est (*pudet me dixisse honorem; quod est adulationis officium*) *in theatrum.* Gruterus hic aliquid esse scabri vidit. *Cursitabant* (pergit) quasi cupidi eam videndi. Non eam, sed pantomimos eius. *Exsultabant* (addit) quasi exhilarati eius aspectu. Nequaquam, sed simulantes ita se permoveri ac pertentari artificio saltantium, ut decoris obliti quiescere ac locum tenere segnes non possent. *Plaudebant, mirabantur* (subnectit) ut gratulabundi et qui magnifacerent ipsius dotes. Non ipsius, sed pantomimorum: neque ex animo: sed ut plaudendi principium esset, atque haberent, quod imputarent dominae. Volebant enim suos in hoc genere laudari. Lucianus περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ, §. 28. Denique, Sed eo non contenti, ait, *singulos etiam gestus dominae*, et eos *cum canticis reddebant*, id est, imitabantur et exprimebant; accinentes saltando aliquid, quo dominae laudes attollerent. Nulla hic sublatio laudum aut imitatio gestuum dominae: sed cum Nomidia praesens in theatro non fuisset, hi clientes ad patronam domum venientes narrabant συμμιμήματα pantomimorum eius, ut scenam tenuissent, quos plausus meruissent: quin etiam addebant, quae cantica ab tragoedo pronuntiata quibus gesti-

scere coetus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et, quaenam post Augustum militiae conditio, ambigentes, impellere paullatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die, et, dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregare.

17. Postremo, promptis iam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat: « Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent:

bus effinxissent, ipsique eos repraesentabant saltando, in quibus placuerant maxime: nulla alia de caussa, quam ut Numidia talibus mancipiis aut libertis gauderet, ipsi cum vivi coenarent, in mortuae tabulis augusto loco haererent. Eodem pertinet, quod Suetonius refert de Ner., c. 20. Denique *duces theatralium operarum* sunt, quos idem Suetonius appellat in Tib., c. 37, *capita factionum*. Ad has etiam operas pertinere videntur tesserae in reliquiis antiquariorum, inscriptae *SP.* vel *SPECT.* vel *SPECTAVIT*, in quibus laborat Laur. Pignorius. Vult autem conductos quosdam gladiatores olim rude donatos, qui spectarent: et nomina servilia iisdem *Anthus*, *Faustus*, *Ingenuus*, *Olympus*, *Repentinus*, *Hermes*, *Felix*, *Philodamus*, *Philargurus* esse illorum, a quibus, cui tessera obtigisset, pecuniam posceret; aut etiam ipsorum rudiariorum, qui spectassent: denique si nihil aliud, statuendum, huiusmodi tesseras in usu fuisse, ut spectatores inde aliquid lucrarentur. Suspicabar tesseras illas fuisse inter fastidia divitum, qui a clientibus suis frequentari spectaculum, sive ab ipsis datum, sive ad illud editori histriones, equos et aurigas, homines ad ferrum praebuissent, quibus plaudendi auctores utique deesse nollent, sua referre putarent: nomina autem esse custodum appositorum ad observandum, qui praesto fuissent, qui non: atque eos, qui officium fecissent, pro testimonio tesseris acceptis a custodibus istis et ad regem suum dispensatoremve eius allatis coenulam vel sportulam vel aliud quid praemioli meruisse. GRON.

Histrionali studio. Id est, studio; quod solitus erat praestare histrionibus in comparandis factionibus plausorum. GRON.

Tricena aut quadragena. Atqui vicena, ex lege, debebant tantum: et tunc *veterani* dicebantur. Suidas: Βετεράνος παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας. Ἐπὶ εἰκοσαετίαν δὲ οὗτοι ἐδούλευον. Quod verum est: sed sub

ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre: ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi, per nomen agrorum, uligines

principibus, ut hic dicitur, parum servatum. Lips.

Apud vexillum retentos. Attendo, qui historiam principum legis. Apud antiquos simplex et una honesta missio: ab Augusti aevo facta duplex: Exauctoratio et Missio. Tacitus auctor sic distinguendi, infra, c. 36. Exauctorationis ea vis, ut (exempli caussa) legio aliqua sacramento solveretur, signis aquilaque ademptis: non tamen dimitteretur protenus, sed seorsum in exercitu ageret sub uno aliquo vexillo, donec praemia solverentur et agri. Interea immunis a labore, excubiis, vigiliis et munere omni castrensi esset: excepta pugna in hostem. At plenae missionis effectus, ut statim ab exercitu castrisque domum aut in colonias irent praemiis acceptis. Cui bono hoc inventum? inquies. Bono fisci. Vid. Sueton., Tib., c. 48. Praemia enim, de quibus mox dicam, mortuis non debebantur: sicut nec cum caussa missis, ante stipendia completa. Ideo Caligula (Suetonio narrante, c. 44) *in exercitu recensendo plerisque centurionum maturis iam, et nonnullis ante paucissimos quam consummaturi essent dies, primos pilos ademit, caussatus senium cuiusque et imbecillitatem.* Capis ergo nunc, cur hic de tricenis quadragenisque stipendiis querela: et infra toties mentio retentionis apud vexillum, sive pannonicae et germanicae seditionis. Lips. Iac. Gronovius e vestigiis MS. coniicit legendum *tendentes.* Sed Beroaldum verum vidisse puto, cum *retentos* dedit. Est enim verbum proprium in hac re. Cf. c. 36. Mox etiam hoc capite *sub vexillo teneri.* Ern.

Alio vocabulo. Quomodo? veterani enim proprie dicebantur, non legionarii. Ita 3, 21. *Vexillum veteranorum, non plus quingenti.* Cf. H., 2, 11. Nam et praetoriani post 16 annos habebantur sub vexillo. Dicti etiam emeriti. Glossae priscae, *emeritus*, ἀπολυτευσάμενος ἢ ἀπεστρατευσάμενος. Iterumque *emeritus*, ἔντιμος κατὰ στρατιωτικοὺς καμάτους. Significat *immunes* eos fuisse et operum vacuos. Dicti saepe item vexillarii; ut mox *vexillarii discordium legionum:* in Hist. libris, *vexillarii* XIII, XV legionum, etc. De iisdem laboribus, quod addunt, mentiuntur. Lips. Postremum vocabulum huc unice pertinere, contextus arguit.

Ac si quis tot casus. Nonne melius? *si qui tot casus vitae superaverint.* Lips. Caesar B. G., 6, 19, *uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.* Virgilius, Aen. 11, 244. *Atque iter emensi casus superavimus omnes.* Gron. *Vita superare* exacte respondet nostro *überleben* (gallice *survivre*) Nec propter seq. plurale *accipiant* opus est Lipsii coniectura, quum *si quis* hanc commutationem libenter ferat. — * Crus., Probab. crit., p. 30, legi iubet: *si quis tot casibus vita superaverit;* vel *si queis tot casibus. v. sup.*

Uligines paludum, vel inculta. Id quidem contra leges militares. Nam in Flacco Siculo lego, p. 17. *Silvas*

paludum vel inculta montium accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem

at loca aspera in assignotionem non venisse, siquid amori vel incerti soli esset, id assignatione non datum: sed militi veteranoque culturam assignatam. Querela autem consimilis apud sallustianum Lepidum, frag. Hist., lib. r. *Egregio scilicet mercede, cum relegati in paludes oc silvas, contumelium atque invidiam suam, praemia penes olios, intelligent.* Illudit enim atqoe immiouit sullaoas agrorum divisiones, quod pleraque palustria assignata militibus aut inculta. Lips.

Denis in diem assibus. Gordius, ut multis visum, hic nodus: nec ego tamen Alexander. Solvi enim, non abrupi: et Excurs. nostros adi in *F.* Lips. Aleistus, hunc ostendere locum putavit, denarium decem aeris esse. Quod reiicit a primo Ferratus, tanquam nihil dici potuerit alienius: planissimum enim et hinc fieri pluris esse *denarium* quam *denos oeris*, Pliniumque et Volusiom id confirmare; eoque ipse mirari, cur idem Plinius, 33, 3, *in militari stipendio semper denarium pro decem ossibus datum* scribat. Mox et Suetonium ait non congruere eum Tacito: apod eum, e. 25, contendere seditiosos, *ut stipendio praetorianis aequarentur;* petisse igitur binos. Inde ut in concordiam redigat Tacitum et Suetonium, repetit, quod spreverat, denarium esse decem asses, binos petisse militem, et quod dicitur, *ut singulos denarios mererent*, explicat, singulos, vel alios decem asses, praeter illos, quibus querantur *animam et corpus aestimari:* tum, *ut denarius diurnum stipendium foret*, supra denos videlicet ordinarios asses. Vertranius notat pro ea, quae fuerit veteris disciplinae observatio, denarii aestimationis auctae nullum militem commodum sensisse, quamvis in paganorum commercio denarius (in quo vetustiores denos aereos asses constituerant) sexdecim asses valuerit, Vitruvio, Plinio et Maeciano testibus. Lipsius contra Ferretum disputat: ubi quod de denario duodecim assium explosum satis. Reprehendit etiam, quod posuerat Ferretus ex Suetonio, seditiosos aequari voluisse praetorianis: de germanico enim id dici, non de pannonico exercitu: sed ipse deceptus est prava lectione verborum Suetonii, quae Torrentius correxit. Nec vero necesse est Suetonium et Tacitum idem per omnia dicere: tradidit enim uterque, quod a suis auctoribus accepit. Et forte fuerunt aliqui primo fervore tumultus, qui clamarent aequari omnes oportere; plures ad spem profici putarunt, si dimidio contenti essent, et sic omnium nomine in postulatis ad principem editum. Hoc secutus est Tacitus curatius rem narrans; illud Suetonius verbo periculum ex insolentia militum perstringens. Recte vero Ponzani comes: cum decem asses aereos haberent, exposcebant denarium argenteum, qui tunc sedecim assibus permutabatur. Decem illi asses nostrae pecuniae sunt quatuor oboli aut stuferi minus duobus chalcis aut dentis: sive malis, tres stuferi et albus vel blanca. Haec Iulii Caesaris largitio. Antea, et quidem a bello punico secundo, quinque asses merebant diurnos, id est, nostros quindecim chalcos sive aereolos: nisi

assibus animam et corpus aestimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. At hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. Nec aliud levamentum, quam si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent; sextusdecimus stipendii annus finem adferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris praemium pecunia solveretur. An praetorias cohortes, quae binos denarios acciperent,

ipsos sedecim, hoc est, duos stuferos aut obolos, quos tribuit eis Polybius, et deni asses rotunde dicuntur pro denis assibus duobus trientibus. Sed de his vide, quae diximus pecuniae vet. 3, 2. Gron.

Hinc vestem, arma. Vides ergo, auctum ab Iulio vel ab Augusto stipendio, abrogatam illam Gracchi legem, qua militi a publico vestem dari iussit, sine ulla stipendii detractione. Quod fugerat me admonere in Electis, cap. de stipendio. Ambigas tamen an secuti principes iterum non reduxerint Gracchi hac parte legem. Lampridius certe in Alex., c. 39: *Donavit*, inquit, *et ocreas, et braccas, et calciamenta inter vestimenta militaria.* Et c. 52: *Qui acceptam a provincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit.* Lips.

Vacationes munerum. Scripsi ea de re ad libros Hist. 1, 46. Lips.

Praemium pecunia. Quale istud pecuniarium praemium? Pete ab Excurs. nostris in G. Lips.

Quae binos denarios. Bini denarii decreti a senatu praetorianis, in honorem Augusti: ut scilicet fidelem gererent eius curam, in salute cuius salus publica nixa. Id accidit in VII eius consulatu. Si tamen Dionis, 53, 11, verba vera, non binos denarios meriti praetoriani: sed tantum 20 asses. Nam ait, τοῖς δορυφορήσουσιν αὐτὸν διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις διδομένου ψηφισθῆναι διεπράξατο. Si, inquam, duplum quod ceteris militibus, datum praetorianis: constat invidiosam orationem esse nebulonis Percennii de duobus denariis, et augendae rei. Quantum enim intersit, docui ante. At exemplum hoc stipendii praetorianis augendi, sumptum a militia veteri: apud quos praetoria cohors sesquiplum accipiebat, honoris caussa. Vid. Festum in Praetoria cohors. *Add.* Vir doctus (*Hotomannus*) in re numaria, nuper emendari censuit, *quae bis denos acciperent.* Nam constat ex Dione, inquit, accepisse eos saltem duplum quam alii milites; nec id plus fecerit, quam vicenos nummos. Denarium autem duorum aestimatio amplior. Intelligo: vellem et ipse ea, quae in hanc rem satis scripsi. Quis nostrum exigit ista rigide ad veri lancem? Binos denarios? sic nempe, quomodo legionarii unum denarium. Is enim ei definitus, sed solutus nunquam nisi aestimatione

quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem adspici.»

18. Adstrepebat vulgus, diversis incitamentis: hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio vertunt, atque una tres

infima et prisca. Eadem igitur fide et pretio duos denarios cepere praetoriani. Quos quod diserte tamen exprimit Percennius quis miretur? in seditione id facit, et ad animos scilicet vero an falso inflammandos. Lips. Simplicius forsan *acciperent*, quod marginibus allinunt. Sed potest defendi, ut sit, quae *ἐντεῦθεν* binorum denariorum consecutae fuerint: quibus Augusti constitutio binos denarios dederit: quibus senatus in honorem Augusti binos denarios stipendium, statuerit. Fuisse autem hoc praetorianorum stipendium, nec per invidiam ultra, quam erat, augeri, probabili coniectura ex testamentis Augusti et Tiberii eruimus primi dicto loco pecunias vet. Gron. Adde Schel. ad Polyb. Castr., p. 217, 218, qui Tacitum potius quam Dionem audiendum docet. Ern.

Quae post sexdecim annos. Lapsus ergo Dio, qui, 54, 25., diserte tradit, Augustum definisse annos praetoriis cohortibus duodecim, aliis sedecim. Nisi tamen id decretum mutatum postea, anno 758. Quod apparet ex eodem Dione, 55, 23., ubi de praemiis militaribus, quem adi Lips. Ceterum *redderentur* legendum, non *reddantur*, nisi scriveter *acceperint*, quod vett. edd. habent. Ern. Propter temporum quidem rationes id non necessarium esse, recte vidit Croll. At *acciperent* sero invectum est ex coni. Faerni; et alterum ab I. F. Gr. bene defensum.

Exprobrantes. Vid. infra c. 35, init. Ern.

Eo furoris.... agitaverint. Si ex omnibus una legio fit, una tantum aquila, unius legionis signa, unum nomen legionis sumitur; ceterae aquilae et signa abiiciuntur, duarum legionum nomina tolluntur: id quod e seqq. intelligitur. Nam aemulatio, qua depulsi sunt a consilio, haec fuit, quod suam quaeque aquilam, sua signa, suum nomen servari vellet. Hoc consilium furorem vocat Tacitus, ut opinor, propterea quod religionem violabat, et quidem pluribus modis: primum in aquilis et signis, quae sanctitatem habent, ut satis notum est, et religionem, quae dissolvitur iis sublatis et abiectis; deinde in eo, quod deserunt signa sua, quae se non deserturos, ad quae conventuros, nec iniussu imperatoris discessuros, iuraverunt: tertio, quod legiones dissolvuntur, quae et ipsae sanctitatem habent. Ern.

aquilas et signa cohortium locant: simul congerunt cespites, extruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque

Signa cohortium. An cohortes propria signa habuerint, diversa a signis manipulorum, disputat Lipsius de Milit., 4, 5., putatque signa cohortium esse eadem, quae manipulorum, aut signa triariorum, sic dicta, propter dignitatem. Schelius autem, p. 299, distinguit signa cohortium et manipulorum, si recte mentem eius cepi. E verbis solis *signa cohortium* aut *cohortis* nihil intelligi tale potest. Nam etiam *legionis signa* occurrunt, et *centuriones cohortium*, et tamen intelliguntur signa manipulorum, qui sunt in legione, et duces centuriarum, quae sunt in cohorte. Deinde intelligi possunt *cohortes sociorum*, ut in loco Livii, 27, 13, in quo *signa cohortium* distinguuntur a *signis manipulorum*, ut vidit Dukerus ad illum locum post Schelium, p. 315, quod tamen ab hoc loco est alienum: in quo intelligenda signa manipulorum, qui in quaque cohorte essent. Ern.

Simul congerunt cespites. Nota morem antiquum. Tribunal imperatorium ecce in castris, etiam illa aetate cespiticium. Plin., Paneg., c. 56. Xiphilinus, 62, 2, de Boodicia, regina Britanniae: Συνήγαγε δὲ τὸ στράτευμα ἀμφὶ δώδεκα μυριάδας ὄν, καὶ ἀνέβη ἐπὶ βῆμα ἐκ γῆς ἑλώδους ἐς τὸν Ῥωμαϊκὸν τρόπον πεποιημένον. Eleganter. *Et ascendit*, inquit, *tribunal e terra palustri more romano confectum.* Statius in Silvis 5, 2, 144. *Hic suetus dare iura parens, hoc cespite turmas Adfari.* Ammian., 23, 5. Lucanus, 5, 316. Plutarchus in Pompeio, p. 641, A. Βήματος δὲ οὐκ ὄντος, οὐδὲ τοῦ στρατιωτικοῦ γενέσθαι φθάσαντος, ὃ ποιοῦσιν αὐτοί, τῆς γῆς ἐκτομὰς βαθείας λαμβάνοντες, καὶ καθ' ἀλλήλων συντιθέντες, etc. Claudianus de Bello Gild., 424 sqq. Lips. Schel. ad Hygin., p. 142, putat non intelligi *tribunal* duci destinatum: nullum enim dum ducem seditiosorum fuisse: sed aggerem, in quo signa et aquilae ponerentur: nam etiam apud Hyginum est tribunal, in quo tormenta ponuntur. Dicam de hoc verbi huius sensu, quod ipse de *manipulo*. v. ad c. 65. Lipsium verum vidisse puto. Satis distinguitur collocatio signorum et exstructio tribunalis. Ern.

Quo magis conspic. s. f. Sensus est: ut videre quisque posset, ubi essent, qui ferre iniurias non possent, meliores conditiones poscerent, ubi conveniendum, quo eundum esset ei, qui se iis aggregare vellet. Ern.

Properantibus Blaesius advenit. Si fuisset in unico libro *operantibus*, non huic istud praeferrem. Sueton., Claud., c. 20. Noster inf., c. 64. *Miscetur operantium bellantiumque clamor.* Cf. Veget., de Re mil., 2, 22. Gron. *Properantibus* efficacius est. Non modo *operabantur*, sed etiam acriter laborabant, ut celerius perficeretur opus, item, studio incensi. Sic *properare* dicitur: ut *properare cibum* apud Virgilium, opinor. Noster, 2, 6, *naves properatae.* Ibid. 31. *mortem properare*, et c. 80. *tela ad subitum usum properata.* Et sic optimi quique. Vide Broukhus. ad Tibull., 4, 1, 205. Ern. — * Sic et Wopkens.

ac retinebat singulos, clamitans: « Mea potius caede imbuite manus; leviore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus poenitentiam adcelerabo. »

19. Adgerebatur nihilominus cespes, iamque pectori usque adcreverat, cum tandem pervicacia victi incoeptum omisere. Blaesus multa dicendi arte, « Non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda, ait: neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse: et parum in tempore incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint; cur contra

Clamitans; Mea potius caede. Mirum videri possit, et quid caussae, cur ob tribunal cespiticium adeo inclamet Blaesus? Nam subiungit: *Leviore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis.* Capitale ergo adeo facinus illud? capitale prorsus. Nam tribunalis exstructio ascensioque, signum proprium imperatoris: quod allocuturus milites conscenderet. Simile apud Vopiscum in Probo, c. 10. Sed et allocutio ipsa soli imperatori servata postea. Ammian., de Iuliano nondum principe, 16, 12. *Et cum alloqui pariter omnes nec longitudo spatiorum extenta*, etc. LIPS.

Poenitentiam adcel. Poenam coni. Cuiac. Vulgatum ἠθικώτερον, et ad misericordiam permovendam accommodatius.

**Iamque pectori usque.* Iac. Gronov., improbante Wopkensio, vult *pectoribusque adcreverat*, vel *pectori et usque adcrev.*, quia in MS. *pectori eiusque.*

Pervicacia victi. Ipsius Blaesi, et si qui alii fortiter obsisterent. LIPS.

Desideria mil. Proprium hac aetate in tali re verbum: pro quo Cicero *postulata* dixit. Sic etiam Suetonius, Aug., 17, 53, etc., quae loca iam attulit Pichena. *Postulata* vocat et ipse, c. 25, ext. ERN.

Incipientes principis curas. Acidalius coni. *incipientis.* Satis placent *incipientes curae.* Sic Ovidio de Art. am., 2, 648., *incipiens omnia sentit amor.* Et Met., 12, 395, *Barba erat incipiens.* Noster H., 1, 31., *incipiens adhuc et nondum adulta seditio.* GRON. Mox rescripsi *meditarentur* pro *meditentur*, quod repudiat praecedens *tenderent* et seq. ERN. Redoxi antiquum *meditentur*, —*quod bene edidit Rhenanus: — rationem attuli in praepos. Comment. Difficilius est dicere, *incipientis* praestet an *incipientes*, in quo nulla est auctoritas librorum. Exemplis Gronovii contraria, si probe memini, *plura sunt ap. Quinctil. et alios huius aetatis. Ut Plin., Panegyr., c. 57., *principes incipientes et desinentes.*

morem obsequii, contra fas disciplinae, vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent.» Adclamavere, «ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis. Cetera mandaturos, ubi prima provenissent.» Profecto iuvene, modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati, orator publicae caussae, satis ostenderet, necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

20. Interea manipuli, ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt;

Ubi prima provenissent. Eleganter pro *successissent.* Sic etiam H. 2, 16. *inani auxilio, etiam si provenissent.* Cf. Ovid. Trist. I, 1, 39. Plin. H. N. 18, 3. Adde Interpp. ad Sueton. Vesp. c. 5. Ern. —* Et Caesar. B. G., 7, 29.

Ob itinera. Expeditionem ergo meditabantur, eoque haec praecurrebant: neque alio fine simul in aestivis erant. Lips.

Vexilla convellunt. Freinshemius putat esse, discerpunt, frangunt. Videtur abreptus ab eo, qui exponit, fixa solo evellunt et detrahunt; abduntque non visenda militibus: quasi vexillorum reverentia militi turbanti esset pro conscientiae flagello. Sed quod non absurdum concedit esse, e solo avellere, hoc solum verum est. Nam detrahere vexilla et solo affigere solebant, qui prorsus aut ab imperio, aut ab imperatore desciscerent, nec sibi receptum ad poenitentiam reliquum facerent. Hi vero nec deficiebant, nec sacramenti religione solvi volebant: sed conditionem suam meliorem facere conabantur. Cogitandum eos Nauporti, quo missi erant, aliquamdiu tranquillos, et in officio, operique intentos fuisse, stantibus et fixis vexillis: quum tumultu castrorum comperto abiecerunt opus, iniussuque et ingratiis ducum sustulerunt vexilla, et festinarunt, ne communi caussae deessent. Quod vero ait, se nescire, quorsum ad diripiendos vicos signa praetulerint: non quidem praetulerunt signa vicorum diripiendi ergo, sed proficiscendi. Sed tamen, quemadmodum paullo ante operabantur subrectis vexillis, ut appareret militari eos munere fungi, et milites esse, non viles manus undique contractarum aut oblocantium semet operarum; sic inter movendum, ad secundam rabiem versis, stetisse vexilla, etsi non narretur, credibile satis est, et moris securitatisque caussa (non enim sine custodibus facile relinquebantur) et ut ostenderent, se milites esse, fraudatus iustis, et indigne habitos atque ob id iratos, et pignora capientes; non latrones et praedones meros. Vide quae ad Liv., 3, 54, diximus. Gron.

direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones irrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur: praecipua in Aufidienum Rufum, praefectum castrorum, ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes: « an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? » Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eo immitior, quia toleraverat.

8. *Quem dereptum vehiculo.* Sic bene vetusti codices apud Valer. Flacc., 2, 159, *nostrosque toros virgata tenebit, Et plaustro derepta nurus.*

9. *Vetus operis ac laboris.* Ita Lipsius et Pichena e scriptis, qui constanter cum priscis editionibus *intus* habent, non *vetus*. Alii alia reposuerunt, quae apud Pichenam vide. Quid si tamen *intentus*? aliud nempe, *operis ac laboris intentus*: aliud, *intentus operi ac labori*. *Intentus operi*, qui diligenter laborat ipse: *intentus operis*, severus exactor alieni laboris, et qui intendit laborem militis, ut verbo utar, quod nostro est perquam familiare. *Intendere* et *remittere* contraria apud nostrum: nec vacat indices compilare. De Corbulone A. 11, 18, *Originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.* Videantur, quae praecedunt, nam mire coniecturam nostram illustrant: nec abludunt ista Plinii in Paneg.

Nauporto. Meminit et Velleius 2, 110. Strabo 7, p. 314., collocat in Tauriscis, situ ab Aquileia stadiis 350, sed vocat Ναύποντον, corrupte, ut opinor. Lips.

Praefectum castrorum. Munus fuit, nescio an antiquum. Mentionem quidem eius ante principes nondum inveni: postea saepius. Vide Excurs. *H.* Lips.

Quem dereptum vehiculo. Sic e MS. pro *direptum* Pichena; recte. Sic emendabat etiam Heinsius, quem v. l. c. p. 285, et ad Ovid. Met. 3, 52. Mox in *ferret* est dilogia, et intelligitur proprie, relatum ad *onera*, tropice ad *itinera*. Ern.

Vehiculo. Honestiores ergo militum etiam tunc in vehiculo aut equo. Lips.

Invictus operis. Medicea scriptura, *intus operis.* Verum censeo *vetus operis.* In Tacito H. 4, 20. *vetus militiae*, et in Silio ipsa haec verba, 4, 532, *gnaros belli, veteresque laborum.* Lips. Recte recepit Pichena, Gronovius, Ryckius. Probat etiam Scheffer. in Anecd. Obs. Misc. VIII, p. 408. Ceterae coniecturae, ut — *intentus operi* quod placet Boxhornio, — *intentus operis*, pro exactore operis, quod placebat Heinsio, l. c., *tritus* Gronovii, aliaeque aliorum minus placent. Lib. 2, cap. 66, est *vetus stipendiis* sive *stipendii*, ut Pichena vult: contra 4, 52; *recens praetura*, sive ut Heins. vult, *praeturae*. Aldus dedit *immitis*, quod Moreto placebat. Ern. Etiam Wopkensio merito placet Lipsii correctio, quae unice vera.

21. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumiecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum, affici verberibus, claudi carcere iubet. Nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, cuius manipularis erat, cohortem, legionem, «eadem omnibus imminere,» clamitantes; simul probra in legatum cumulant, coelum ac deos

19, *Sic imperatorem commilitonemque commiscueras, ut studium laboremque omnium et tanquam exactor intenderes, et tanquam particeps sociusque relaxares* Senec. de Ira, 1, 1, *pertinax et intentus.* Rursus noster Ann., 6, 50, *Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat: Idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate.* 12, 38, *quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit.* c. 42, habes *intentiorem disciplinam militarem.* 15, 62, *Lacrimas eorum, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat.* Ita Sulpicius Quirinus *impiger militiae* dicitur Ann. 3, 48. *Intus* vero pro *intentus* fuit scriptum, quomodo et exaratum offendes apud Festum in *rabula*. Sic *inhostum* pro *inhonestum* Hist. 2, 31, et Hist. 2, 16, *tanta* pro *tentata* Gronovius censebat scriptum fuisse. *Vetus operis* posset etiam defendi, ut sit dictum, quale illud Plinii in Paneg. 16, *innutritus bellicis laudibus Traianus;* et quia Tacito familiaris ille genitivi usus. Ita *vetus stipendii* Pichena corrigente Ann. 2, 66; *Modicus voluptatum*, ib., 73; *modicus severitatis*, 6, 30; *modicus pecuniae*, 3, 72; *formidolosus hostium*, pro *metuens hostium*, 1, 62; *ferox scelerum*, 4, 12; *securus potentiae*, 3, 28; *anxius potentiae*, 4, 12; *occultus odii*, 4, 7; *T. Livius eloquentiae ac fidei praeclarus*, 4, 34; *recens praeturae*,

Claudi carcere. In castris stativis ergo carcer: et cum exercitus moveret, eosdem catena trahebant, more militari, ut alibi dicam. Iuvenal. 6, 560. Lips.

A centurionibus. Hoc parum congruere videtur cum reliqua narratione. Centurionum saevitiam primum querebatur seditiosa turba, c. 17, ut prope semper assolebat: mox iidem contumeliis et verberibus afficiuntur: tum unus eorum occiditur; et, ne in hunc aut paucos saevitum putemus, *ceteros* omnes (non *alios*) latebrae texere, c. 23. Etiam, c. 28, centurionum pauci dicuntur vulgo grati fuisse; nec usquam iudicium est, quando officium facere desierint. Quid igitur? num leg. *ac centurionibus ab o. q. manipularium?* Satis facilem emendationem vides: an aeque necessaria sit, tute videris. Ne ipse quidem ego id puto: verum, nescio quo pacto, magis mihi satisfacio in accusanda quam in defendenda vulgata lectione.

Cuius manipularis erat. Melius foret sic: *m. centuriam quisque, modo cohortem, cuius manipularis erat.* Nam manipuli sunt cohortium, non centuriarum. Sed nihil muto. Etenim, etiam qui in centuriis sunt, manipulares, quia quaeque centuria manipuli certi est, et a centuria milites non dicuntur, ut nec a cohortibus. Ern.

obtestantur; nihil reliqui faciunt, quo minus invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et, carcere effracto, solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent.

22. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces: et Vibulenus quidam, gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et, quid pararet, intentos: « Vos quidem, inquit, his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem, missum ad vos a germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet

sic corrigo, 4, 62. Ut etiam *recens doloris et irae*, 1, 41; *stipendii recentes*, 15, 59, ut legendum puto; *erectus et fidens animi*, 4, 59; male a Pichena tentatum *silvae frequens fecundusque mons*, 4, 65; *noxius coniurationis*, 5, 11; *irae properus*, 11, 26; *penates vacui principis*, 6, 51: *trepidus admirationis et metus*, 6, 21; *Aequus absentium*, 6, 36, pro absentibus; *Insolens contumeliarum*, 6, 34; *indomita animi*, ut corrigo, 1, 33; *retinens conditoris Seleuci civitas*, 6, 42; *providus futurorum*, 6, 46.

10. *Quo minus invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent. Quo minus invidia, misericordia, metu et ira permoverent.* Ni fallor; nempe commilitones permoverent.

Quo minus invidiam, etc. Heinsius ablativos malebat, intellecta *commilitones*: quibus sana aptius verbum *permovere*. Invidia movetur, non permovetur. V. H. 4, 27, ubi *permovere* est pro *movere*. Ceterum latinitas postulat scribi *permoveant*. Ern. Haec vana sunt. *Permoveri* affectos non minus quam homo dicitur, nisi quod illud efficacius est verbo simplici. — * Sic et Wopkens. ep. 3, 23; 16, 32. — Quem locum Ernest. in animo habuerit, non reperio; sed plures attulit Croll. Is autem corrigi vult *quo omnes invidia... ira perm.* ex mala comparatione loci, 15, 37. Alius vir doctus, *quo militibus invidiam*, etc.

Sibi iam miscent. Suspectum est viris doctis τὸ iam: unde Faërnus et Pichena malebant *sibi immiscent*. Me quidem particula illa non offendit, quae habet h. l. vim augendi, ut alibi. Sensus est: non modo sui furoris socios e carcere eximunt, sed eos adeo ipsos liberatos sibi miscent, qui criminum causa in carcere fuerant. Ern.

De commodis communibus. Pannonico et germanico exercitui.

Per gladiatores suos. Refer ad solitum seculi eius morem, quo praesides, praefecti provinciarum, familias gladiatorum alebant, ad spectacula exhibenda. Non enim inter milites lecti, ne erres. Lips. Add. Dion. Vossium ad Caes. B. C. 1, 75, ubi etiam paullo ante legendum

atque armat. Responde, Blaese, ubi cadaver abieceris? ne hostes quidem sepultura invident. Cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque

11. *Ne hostes quidem sepulturas invident. Sepultura* scripti cestanler Cur moverant! est enim latine, si quid aliud dictum, *invidere sepultura mortuis.* Ne dubitare possis, audi Lucanum, 7, 798, *Invidet igne rogi miseris.* Plin. in Epistolis passim, ubi veterrimus codex Mediceus huic loquendi modo suffragatur. Quinctil., 9, 3, dicit Ciceronem solere dicere *invideo hanc rem*, non *huic rei* Sed forte legendum *hac re*: vide de hoc loco disputantem Voss. de constructione, c. 34. Noster Ann. 15, 63, *Tu mortis decus mavis: non invidebo exemplo*, hoc est non invidebo tibi meo exemplo. De Mor Germ, c. 31, *nam ne spectacula quidem proelii invidere* subauditur *nobis*.

censet *reddet*, non necessaria coniectura. Ern. Nec bona. Elegantius est tempus instans in tali commotione.

Ubi cadaver abieceris. Ingratus labor est Alb. Gentilis, lib. 2, de nuptiis ex IC reliquiis, quod Velleio 2, 54., impegerat Titius, *ubique ire* defendentis. Quis ignorat illam aetatem multa sibi permisisse, quae neque Velleius neque aequalium eius quisquam dicendi studiosus ausi? Addit a Livio corruptum *accitusque ibi*. Non melioribus utitur auctoribus in assertione Titius: quae a melioribus petit; aut corrupta, aut aliena sunt. Ut cum e Gellio, *ubi transiret*, pro *ut transiliret*; ex Panegyrico, *ut ubique possint ire, fest nant*; ubi exstat, *ut ubique prosint, ire festinant.* Sic e Virgil. Aen. 5, 344. *Gratior et pulchro veniens in corpore virtus*, quasi voluerit ille *virtus veniens in corpus*, et non *virtus in pulchro corpore sive*, vel, si sit, *gratior veniens*, accidens, apparens. Tum Propertii, 3, 7, 37, *arcem sedisse* vel *sidisse in cineres* (si tamen sic scripsit) quis non videt esse combustam et collapsam fuisse in cineres? At Barthius *Ubi* pro *Quo* damnasse Caprum grammaticum, ita loqui tamen hic Tacitum, cui se quam toti gregi Caprorum credere malle festive ait Advers. 33, 5. Quicquid conentur cum latine loquimur, sicubi τὸ *Quo* requiritur, illic τῷ *Ubi* locus non est: et recte quidem dicimus *quo abieceris*; sed pro eo non dixit Tacitus *ubi abieceris*, verum more illo suo praegnantes sensus breviter efferendi pro eo, quod est, ubi non humaveris aut condideris, sed iacens, sub dio reliqueris: vel ubi non tenui terrae iniecta contectum sed sic abiectum relinqui iusseris feris lacerandum. *Ubi abieceris*, ubi sine iustis posueris; ubi feceris, ut foede iaceat. Hyginus fab. 165, *cantans se in aqua adspexit, et vidit se merito irrisam, unde tibias ibi abiecit.* Gron. Recte ista habent. Simplicius erit ac facilius: ubi significatio *in loco* et *in locum* concurrunt, ut h. l., *ubi et quo* poni possunt; non, cum sola est significatio *in locum*: sed ibi necessario *quo* dicitur. V. Clark. ad Hom., Iliad, α, 593. Ceterum in MS. est *abegeris*, quod non displicet I. Gronovio. Ern. Plura et aptissima exempla particulae affert Wopkens., ut Suet. Ner. c. 48; Galb. c. 20.

Sepulturam invident. Cum exstet in calamo exarato codice *sepultura*, revocandum esse censet Gruterus; ei enim casui iungi posse, pluribus

trucidari iube; dum interfectos, nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.»

23. Incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disiectis, quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiaeque concivit, ut

alio locó ostendisse. Nimis vellem; de pluribas bic aliquid praelibasset: neque enim, quis hoc verbo sic usus sit, memini. At *sepulturam*, an *sepulturae* scribas, ciccum non interduim: nam utrumque auctores babet optimos. Quia et cum *invidere alicui* dicitur semper intelligi accusativum censeo, rei, quae invidetur: et cum *invidere aliquid*, dativum personae, cui invidetue. Cicero cum in Attio notat Tusc. 3, 9. *Quis florem liberûm invidit meûm*, nou improbat *invidere aliquid alicui*, sed *invidere aliquem* pro *alicui*. Nequo id veteribus placuisse video: et vereor, no in Attio praecesserit membrum orationis, in quo esset τὸ *mihi* in bis repetendum. Scio Scioppium alitee seutire in Paradoxis, sed nibil me movet. Horatii, *ego cur acquirere pauca Si possum, invideor*, non ultra producendum est. Ovidii in Epistola Laodamiae (Hee. 13, 137), *Troadas invideo*, corruptum est pro *Troasin invideo*, ut animadvertit Salmasius, et merito secutus est Heinsius noster. Apud Quinctilianum, 9, 3, init. liber optimus: *ut huic rei invidere; non ut omnes veteres et Cicero praecipue, hanc rem.* Qui tamen errat: nam *invidere alicui* Plautus, Varro, Lucretius, Cicero ipse dixerunt. Quod autem cornicatue Scioppius, cum legimus, *invidit commodis eorum*, supplendum esse *invidia* vel *invidere* nominis vim bshens, nihil agit. Potius *proventum* aut *continuationem*. Sic *ne hostes quidem sepulturam invident*, pute *mortuis: sepulturae*, cogita τὸ γίνεσθαι vel *fieri*. *Invidit operi*, nempe *incrementa* vel *successum*. *Non invidebo exemplo*, τὸ *existere*: non prohibebo, ne fiat. Gron. Revocavi *sepulturam*, lectionem scripti et editorum ante Pichenam, qui primus sine libris induxit *sepulturae*, sine necessitate: quod etiam improbat Heinsius, l. c., qui praefert cum Grutero *sepultura*: idque exemplis firmare tentlit. Ablativum verho *invidere* iungi ab huius aetatis scriptoribus, certum est: nec dubitare debebat Gronov. Vid. Burm. ad Quinctil. l. c. et Gesn. ibid. qui in huius loci lectione Gruteri sententiam probat. Ern. Primus Beroald. intulit *sepulturam*. In Cod. plures testantur ablativum fuisse, quem repetii de Gesneri et Allemandi sententia. Vid. Cort. ad Plin. epp. 1, 10: extr. etsi obloquitur Schwarz. ad Paneg. c. 85.

Hi sepeliant. Muretus et Lipsius sic ad marginem. Nam est in MS. et vulgatis *ii*. Recte *hi* receperunt Pichena et qui post eum edidere. Nimis saepe in scriptis haec duo pronomina permutantur, ut etiam ad Suet. notavimus. Ern. Loquens digito ostendit commilitones. Peeperam alii coni. *mei*.

Incendebat haec. His vim addebat. Crollius coni. *intendebat*. Sane *incendi* proprie dicuntur homines,

pars militum gladiatores, qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. Ac ni propere, neque corpus ullum reperiri, et servos, adhibitis cruciatibus, abnuere caedem, neque illi fuisse unquam fratrem, pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere: sarcinae fugientium direptae: et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis, vocabulum *Cedo alteram* indiderant; quia, fracta vite in tergo militis, alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. Celeros latebrae texere, uno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus, ob promptum ingenium. Quin ipsae inter se legiones octava et quintadecuma ferrum parabant: dum centurionem, cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur: ni miles nonanus preces, et, adversum aspernantis, minas interiecisset.

non res. Sed huius generis translationum alibi permultu exempla videbimus. Similiter infra c. 69. *Accendebat haec.*

Neque illi fuisse fratrem. Num Vibulenus voluit imitari artem Volscii apud Dionys. Halic. 10, 7? Scilicet longe minor similitudo in scriptis, praeserlim poëtarum, saepe doctis videtur sufficere, ut alterum alteri ante oculos versatum putent.

Cui militaribus facetiis. Moris huius militaris exemplum item in Aureliani vita, c. 6. *Huic signum exercitus apposuerat, manu ad ferrum.* De vite autem centurionum, protrita iam res et conculcata. Lips.

Cognomento Sirpicum. Caussa huius cognomenti me fugit. An forte Sirpicus, a sirpando? quod est ligare, nodoque constringere, prisca quidem voce. Unde Sirpi, aenigmata sive nodi. Quiane verberavit obsoleto illo verbo militum aures? an quia asperior in constringendis militibus duriorque? Lips. Probabiliter alii putant, scirpis illum usum esse pro vite. — * Sic Aurelius. Potuit esse et cognomen paternum iudice Freinshemio, ut ap. Hor. Ep. I, 13.

Minas interiecisset. Hoc loco posset aliquis abuti ad defendendam vulgarem lectionem apud Sueton. Dom. c. 17. *dolum interiecit*, pro *adhibuit*, quo sensu id dici posse, ad illum locum, in Excursu negavimus. Sed et hic sunt primo, duae partes, inter quas interponuntur minae, quod est interiicere: deinde adhibentur ad impediendum, non ad perficiendum. Ern.

24. Haec audita quamquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis; ex re consulturum: et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. Additur magna pars praetoriani aequitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant: simul praetorii praefectus, Aelius Seianus, collega Straboni, patri suo, datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuveni, et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium, obviae fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi, et vultu, quamquam moestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

25. Postquam vallum introiit, portas stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens. Illi, quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocibus

12. *Ceteris periculorum praemiorumque ostentator.* Seianus praesentia sua ostentabat et pericula, quae obierat plurima pro Tiberio, et praemia, quae illi accepta referebat, ad maximos honores provectus. Quare nihil remedii huic loco adhibendum, quum sanus sit.

Tristissima..... occultantem. Et merito. Conf. Liv. 5, 1; et 23, 5. Caesar 7, 28. Gron.

Qui tum custodes imperatori. Recepit ergo iterum germanos custodes Tiberius, destitotos post cladem varianam ab Augusto. Suetonius, Aug. c. 49. De custodibus istis alibi abunde. Lips.

Ostentator. Periculorum, poenarum, pervicacibus; praemiorum, ad meliorem sensum redituris. Non quasi ipse utriusque fortunae exemplar, ut volunt nonnulli. — * Bene se habet locus. V. sup. Heinsius.

Neque insignibus fulgentes. De cultu et incultu insignium notanda quaedam observo et promo in Excurs. lit. I. Lips.

Illi quotiens oculos. Is quidem mos et affectus vulgi, in turba sua audacis. Lucanus pariter in seditione, 5, 259, *quippe ipsa metus exsolverat audax Turba suos: quidquid multis peccatur, inultum est.* Et Velleius, 2, 81. *Subita deinde exercitus seditio, qui plerumque contemplatus frequentiam suam a disciplina desciscit.* Lips.

truculentis strepere; rursum, viso Caesare, trepidare: murmur incertum: atrox clamor, et repente quies: diversis animorum motibus, pavebant terrebantque. Tandem, interrupto tumultu, literas patris recitat, in quis perscriptum erat: « Praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset: ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum: misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent: cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset. »

26. Responsum est a concione, « mandata Clementi centurioni, quae perferret. » Is orditur « de missione a sedecim annis: de praemiis finitae militiae: ut denarius diurnum stipendium foret: ne veterani sub vexillo haberentur. » Ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur: « Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis

Atrox clamor, et repente quies. Video expulsam priscam vocem, *repens quies.* Porro huic sententiae Silianum illud plane geminum est, 10, 396, *Clamor saepe repens, at saepe silentia fixis In tellurem oculis.* Clamor autem, cum terrerent, ut sequitur; quies cum timerent. Lips. Mihi adverbium magis placet, ob ipsam variationem.

Mandata... perferret. Perferret reposuit e MS. Pichena. At Aurelius, Barda mea mens, ait, si excusae lectioni patrocinarer; vultque *proferret* at *proferendis:* neque hic tantum, verum et apud Plinium, 18, 3. *Viator, vela corpus, inquit, ut proferam senatus populique romani mandata.* Et in Plinio quidem iam sic ediderunt, sed tamen notant, in optimo Chifletii esse *perferam.* Nec dubito quin rectius. Neque enim perlata sunt, priusquam audita et pronuntiata: et pronuntiando traduntur, quod quid aliud, quam *perferuntur?* Similiter apud Iuvenalem, 6, 391, *dictataque verba Pertulit,* genere loquendi satyram admodum decenti, in precibus praesertim parum probatis a sacerdote praeeunte *ad deos scilicet secundum consuetudinem,* ut habet vet. Schol. Non ergo *protulit.* Gron. C. 23. *perferendis mandatis idoneus.* c. 57. *perfert mandata.* Et tamen Broterius ineptum suum *proferre* defendit.

Denarius diurnum stipendium. Vide dicta ad c. 17. Ern.

laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? at hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum retulisse. Nunquamne ad se nisi filios familiarum venturos? novum id plane, quod imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat. Eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut proelia indicantur, an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse?

27. Postremo deserunt tribunal: ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret, manus intentantes, caussam discordiae et initium armo-

* *Nulla*, i. e. *sine ulla*. Wopk.

At hercule. Forma asseverandi, quae sermonem in sensum diversum ita traducit, ut alias *sane*, sed maiore cum vi. An quisquam eorum, qui nunc supersunt principes scriptores, ita loquatur, non facile dixerim. Conf. tamen auctorem Epist. 2 ad Caes. de ord. re publ. c. 4.

Nunquamne nisi ad se. Verior lectio e verborum traiectu: *nunquamne ad se nisi filios f.* Lips. Ea posthac recepta est vulgo. Fortasse sine caussa, *si nunquam nisi* ad totam enontiationem pertinet, ut interdum *nunquam non.*

Occurreret. Mur. et Acidal. corr. *occurrerat.* Sed in hoc verbo non semper observator illa temporis ἀκρίβεια.

Manus.... discordiae. Ecquando manus dedere caussam discordiae et armorum, ait ille? Certe, si, cui sunt intentatae, is strenue repulit eas, aut ultro, quod ira dictat, occupavit. Eam enim, qui rixam quaerunt, ut suam occasionem rapiunt, et quasi essent provocati, nihil non sibi licere in auctores iniuriae interpretantur. Dein tumultu coepto advolant et aggregantur utrimque socii, et a manibus ad ferrum ac caedes transitur. Apage annos. Gron. Sane durus est locus. Quid si Tacitus dedit? *manus intentantes, maxime Lentulo.* Videtur in margine elogium, *caussa discordiae et initium armorum*, scriptum fuisse, ut alibi, dein venisse in textum explendi caussa. Infra c. 32, est quidem simile quid: *ea vetustissima materia* etc.; sed ibi alia structura est. Ern. Exemplum huius structurae erat, c. 2. *subsidia dom.*, et eo modo intellexit, opinor, Gronovius. Iam quaeris, cuiusnam discordiae mentio fiat, quum discordiam dudum saeviisse viderimus. Nimirum totius huius seditionis tres quasi actus seu gradus distinguuntur, inde a. c. 17, tum a 20, tum a verbis istis. Narraturus nunc est discordiam praetorianos inter ac pannonicos milites, iras horum novas et arma expedita in cohortem Drusi. Huius extremi et atrocissimi

rum: maxime infensi Cn. Lentulo, quod is, ante alios aetate et gloria belli, firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus adspernari. Nec multo post, digredientem cum Caesare, ac, provisu periculi, hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes, « quo pergeret? ad imperatorem an ad patres? ut illic quoque commodis legionum adversaretur? » Simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus, et exitii certus, adcursu multitudinis, quae cum Druso advenerat, protectus est.

28. Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repente coelo visa languescere. Id miles, rationis ignarus, omen praesentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimulans, « prospereque cessura, quae pergerent, si fulgor

Ac suis laboribus. Opinor, *hanc suis laboribus defectionem sideris adsimulans.* Tum mox, *prospereque cessura quo pergerent*, non *quae* Cessura prospere ea, ad quae pergerent patranda. Aliter Gronovius. *Pergere iter* saepe apud nostrum.

actus praecipua *caussa*, i. e. occasio et materia (incentivum) fuit *intentatio* illa *manuum*.

Ante alios. H. e. aliis praestans aetate et gloria bellica. v. Ind. v. *ante*. Hominis laudes sunt, 4, 44.

Luna clariore paene coelo. Quid hoc, *clariore paene coelo?* cassa palearum: si examinas. A Beroaldo ea lectio est, quam sperne: et substitue, *luna claro repente coelo.* Facit sententia, et prisca scriptura, *clamore poena coelo.* Claro autem coelo is lunae languor: at ideo sequitur, *postquam ortae nubes offecere visui.* Lips. Salinerius volebat *clariore poena coelo*, et *clariore* positive accipiebat, et sic quoque Chifletius in epist. ad Lips. T. I. Collect. Burm. p. 727. Nerius in Annal. 1, 4, *clarore plena coelo:* et clarorem accipit de lumine solis, quod luna recipit. Sordes istae sunt. Verum vidit Lipsius. *Clarore* tamen etiam I. Gronovio placet. Ern. — * Emendationem Lips. probat et Wopkens.

Ac suis laboribus. Molestum hic esse τὸ *ac*, sensit Freinshemius, qui abesse mallet. Succurrere alio modo voluit Heinsius, l. c., emendans *hanc:* quod durum est. Melius Freinshemius iudicavit. Ern. Commodissime coni. Wopkens. *accipiebat, suis lab.* Eclipsis haec apud Chronologos celebris, incidit in V kal. oct. initio hor. 3, 18' 32''; fine h. 7, 6' 32'', certa testis incipientis principatus tiberiani.

Prospereque.....pergerent. Frequens hoc verbum Tacito: sed nosquam, opinor, vel ipsi vel alii *pergere aliquid* est insistere instituto, agere quod in manibus habeas. Ut commodissime accipiamus, inte-

et claritudo deae redderetur. » Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere: prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, « sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos, » lamentantur. Utendum inclinatione ea Caesar, et, quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati in vulgus: ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum

grum foret, *prospere cessura itinera, quae pergerent*. Sed quis hac in re sic loquitur? Prorsus censeo Tacitum scripsisse *quae urgerent*, i. e. quae laborarent, quibus instarent. Horat. Sat. 2, 7, *vitiis gaudet constanter et urget Propositum*. Et lib. 2, od. 18, *Marisque Baiis obstrepentis urges Summovere litora*. Noster, 12, 12. *itaque urgeret coepta*. Non dicit *pergeret coepta*. Gron. Rhenanus; *quae gererent*, quod multo est languidius. Heinsius, l. c. *quo pergerent*. Davis. ad Cic. Leg. lib. 2 extr. *quae agerent*: quod cuivis in mentem veniat. Vulgatum verum videtur. *Pergere* nostro est persequi, urgere. A. 3, 66. *si rectum iter pergeret*. Conf. 4, 20; 15, 27; etc. Adde Burm. ad Val. Flacc. 4, 690. Ern. Iam Lipsii in prima edit. coniecturae erant, *urgerent*, *peragerent*. Postea eas tacite revocavit. *Pergere rem* anti quo usu est studiose tractare, in re molienda et persequenda quam maxime occupari. Cf. Wopkens. Lect. Tull., 3, 2. Sic et alia verba neutra similis potestatis olim cum quarto casu poni solita, v. c. *petere* (iter), *contendere*, *properare*; ac mansit id maxime in hoc posteriore.

Igitur aeris sono. Clarum exemplum vanae religionis, ad levandos lunae labores. Ita enim opinio erat. Iuvenalis, nimis facete de sexu tinniente, 6, 441. *Una laboranti poterit succurrere lunae*. Livius, 26, 5. Quem morem nec Christianos desiisse, discas e divo Maximo taurinensi episcopo: qui nimis id indignatur et culpat homilia propria, *De defectu lunae*. Ait inter alia hic apta: *Cum requirerem, quid sibi clamor hic vellet, dixerunt mihi, quod laboranti lunae vestra vociferatio subveniret, et defectum eius suis clamoribus adiuvaret*. Lips.

Perculsae mentes. Hic quoque suspicari liceat, legendum *percussae*, ut supra, c. 12; sed vulgatum intelligi potest *de statu deiectae*, quod est *perculsae*. Ern. V. ad c. 12.

* *Et si alii*. Pichena spernit *qui* ante *alii*. Wopkens. vult *et qui alii*, vel *et si qui*.

Stationibus. Quae ante portas quidem, sed paullo longius: atqui at in ipsis *custodiae* fuerunt, et has adiungit. Nos in Militia, lib. 5, Dial. 8. Lips.

Ii vigiliis, stationibus, custodiis. Sic a Lipsio correctus locus. MS. e

se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. » Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis, imperium populi rom. capessent? quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad poenitentiam sumus! Tarda sunt, quae in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias. » Commotis per haec mentibus, et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paullatim amor obsequii: omittunt portas; signa, unum in locum principio seditionis congregata, suas in sedes referunt.

29. Drusus, orto die et vocata concione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat praesentia: negat « se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum

alii corrupte *in vigiliis. In vigiliis etc. se inserere* dici nullo modo potest. Vid. dicta de *ubi* ad c. 22. Lipsius posuit in margine: recepit Pichena, quem secuti sumus. Ern.

Denique pro N. Denique h. l. pro, ut paucis absolvam, dici recte monet Freinshemius. Sic saepe esse apud omnes scriptores, hodie notissimum est. Ern.

Ut novissimi in culpam. Hoc accipiendum, quasi ad meliores militum dictum. Etsi enim omnes rebellaverant; non aeque prompte et quidam seculi magis quam ducentes. Hos nunc excitat. Lips. Tirones a veteranis concitatos. Ii maxime in vigiliis. Accurate monuit Freinsh.

Tironem. Intelligit qui stipendia nondum complessent, abiunctos ab iis, qui sub vexillo veterani. Lips.

Nobilitate ingenita. Culpavi; nec nunc omnino capio, nisi quod videtur simile illi dicto apud Lucan. 8, 323..... *quos Lentulus omnes Virtutis stimulis, et nobilitate dolendi Praecessit.* Hinc apud Claudianum de bello Get. 376.... *mista sed nobilis ira.* In quibus plus scilicet aliquid intelligitur, quam dicitur. Lips. Intellige ferociam quamdam et pervicaciam, ut supra appellat Tacitus, quae non cedat periculo, non timeat libere dicere, quae sentiet: qualis esse solet in hominibus magnae nobilitatis. Ern.

patri, ut placatus legionum preces exciperet.» Orantibus, rursum idem Blaesus, et L. Apronius, eques romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius, primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, cum alii, «opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem,» censerent: alii, «fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: ubi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio urgeat, adiiciendos ex duce metus, sublatis seditionis auctoribus.» Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. Tradunt plerique, intra tabernaculum ducis obrutos: alii, corpora extra vallum abiecta ostentui.

— * Grut. Suspic. critic. l. 10, §. xvi io Misc. nov. Lips. v. 3, p. 518, suspicatur *vocalitate ingenita*. Exempla Lucani et Claudiani non sunt stomacho eius fovendo.

Exciperet. Legitima ratio postulat *excipiat*; et sic Tacitum dedisse credo. Vulgatum est a librario langobardico vel germanizante. Ern. Hoc probat Croll. Haud dubie nimis insolens h. l. videtur imperfectum; non tamen ad Taciti mentem.

E cohorte Drusi. Int. *cohortem amicorum*, quos secum duxerat de more Drusus: *comites* alias vocantur. Sic Germanici comites at amici Ann. 3, 13: in quibus Vitellius fuit et alii. Sed de his abunde dixi in Excurs. XV ad Sueton. Ern.

Iustusque.... centurio. Credo eum esse, qui postea praetorii praefectus, imperante Claudio et Messallinae fraude interfectus. Suadeo legas Dionem, 60, 18. De primo ordine, ego in Milit. libro 2. Lips.

Ex duce metus. Ne mutemus Dictio est, quam amat Tacitus. Ita 2, 38; 11, 20. Agr. 16. A Sallustio sumpsit de re publ. ad Caes. c. 6, extr. *Neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum formido ex multis recidat.* Lips.

Obrutos. Sepultos, aut properatae scrobi iniectos. Vid. ad c. 61. Necatos esse, per se apparebat et ex antecedd.

Corpora extra vallum. Ut in oppidis animadversiones extra muros; sic et in castris extra vallum. Ideo corpora hic abiecta in eum locum, qui fuit extra portam decumanam, a castrorum tergo, uti ex Vegetio discas, 1, 23. Seneca de Ira, 1, 16. *Damnatus extra vallum deductus est, et iam cervicem porrigebat, cum subito apparuit commilito ille.* Hirtius de Bello africano, c. 46. *Sic extra vallum deducti sunt, et cruciabiliter interfecti.* Calpurnius Declam. 7, in ipso argumento: *Imperator corpora eorum extra vallum proiici iussit.* Eiusdem sententiae,

30. Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti: et pars, extra castra palantes, a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi: quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis, adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. Durabat et formido coelestis irae, « nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum, quam, si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo, suis quisque hibernis redderentur. » Primum octava, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus, « opperiendas Tiberii epistolas, clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevenit. Et Drusus, non expectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

31. Iisdem ferme diebus, iisdem caussis germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius: et magna spe, fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturis. Duo apud ripam Rheni exercitus

quod idem Tacitus statim: *Convulsos laniatosque, et partim exanimos, ante vallum, aut in amnem Rhenum proiiciunt.* Lips.

Vix tutari signa. I. e. recta habere et servare in principiis, ubi defixa. Lips. Habitum hoc in diris. Flor. 3, 11, 3, ibique Duker. Quippe signa numina legionum erant.

Desolatus. Solus relictus, μονωθείς, ut glossae vett. Lips.

Vi sua tracturus. Elegans est Freinshemii coniectura, et consentiens vocibus seditiosorum cap. extr.: *tracturis.* Sed et vulgata commodum sensum habet, ut bene iam monuit Ryckius. Ern. Sicut extr. hoc cap. *sua* ad milites spectat, ita hic quoque. Si ad Germanicum spectaret, tamen *sua vis* esset ea, quam ab exercitu mutuaretur; igitur non *sua*, sed *aliena.* Tam ambigue non loquuntur veteres; nec possunt haec ex nostrarum linguarum vitiis indicari. Quare ut omittam, quantum legiones praevalentes suarum opum

erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caecina curabat. Regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unaetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus. Nam iisdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium aut levia munia. Igitur, audito fine Augusti, vernacula multitudo nuper acto in urbe delectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, impellere ceterorum rudes animos: « Venisse tempus, quo veterani maturam missionem,

fiducia deceat (illa enim *magna spes est militum*), ad Lipsii et Freinshemii coniecturam ipsa constructiu nos trahit vi sua. Et hanc coniecturam, quae iam dudum sedem in textu meruerat, malam dicit Broterius, mire laudans sui Pellicerii nugas, *in sua c. tracturus*. Conf. c. 35 med.

Agendo Galliarum censui. Censum accipies, non qualis Romae, ut notae saltem essent Gallorum facultates: sed ut ex modo census tributum penderent et vectigal. Quod cum in aliis provinciis servabatur (apud iurisconsultos titulo toto de Censibus): tum in Gallia potissimum, ditissima provinciarum. Adde sis nostra in Excurs. *K*. Lips.

Ab undevicesimanis. In Germania inferiori, hac aetate ubique XXI legionem reperio, non XIX. Itaque hic et saepius repono, *Unaetvicesimanis*. Quae vox remotior ab usu hodie, imposuit scriptorum vulgo. Adi, si placet, notas ad H. 1, 61. Lips. Pichena e MS. recte, quod coniecerat Lipsius, reposuit, firmaruntque ceteri, nisi quod dederunt vulgo *unaetvic*. extrita litera ea quae una mendo fortasse caussa fuerat. Lipsianam scripturam merito praefert Brot., etiam c. 45, *unaetvicesimae*. Vid. ad H. 4, 78.

Prima. De legione prima, cuius saepe in hoc libro mentio, quaeque in antiquo marmore *germanica* vocatur, vide, si lubet, erudite disserentem Bimardum in Originibus cularonensibus c. 5, t. 1. Thes. Insc. Murator. p. 95 seqq. Ern.

* *Vernacula multitudo*. Alio sensu *legio vernacula* apud Caesar. cap. 2, 20.

Nuper acto in u. d. Ante quinque circiter annos, nuntiata in urbe clade variana, cum quidem Romae subitum militem Augustus conscripsit, ad tutelam ripae Rheni: et plerosque e libertinis. Sueton., c. 25; Dio, 56, 23. Lips.

Impellere. Vulg. *implere*. Ernestii index explicabat *contagione imbuere* nescio quo auctore: Wopkens. *exagitare*, *concitare*, laudatis quidem auctoribus, sed parum validis. Aures seditiosorum *implere*, animos *im-*

iuvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque centurionum ulciscerentur. » Non unus haec, ut pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: « sua in manu sitam rem romanam; suis victoriis augeri rem publicam; in suum cognomentum adscisci imperatores. »

32. Nec legatus obviam ibat: quippe plurium vecordia constantiam exemerat. Repente lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt (ea vetustis-

pellere, latinum est. Itaque verissimam emendationem Acidalii, quae cuivis ex c. 16 in mentem venerit, libenter reduxi in sedem suam.

Unus haec... Percennius. Mutavi interpunctionem, ne sit *unus Percennius*, nomen propr. pro appellativo. Oritur hinc acumen quoddam, quod dubito an sit veterum linguarum.

In suum cognomentum. Si ad sua tempora Tacitus respexit, clara res: omnes enim post Tiberium fere imperatores cognomen sumpserunt a pugnacissima gente. At quid est, quod hic milites in eo glorientur, nisi si divini et praescii futurorum? Nam ad hoc aevi solos Drusus et Germanicus cognomine illo usi, ex decreto, quod apud Dionem habes 55, 2, et, si quisquam ex imperatoribus, solus certe Tiberius. Sed correctione explico me, et omnino scrib. censeo, *adscisci imperaturos*. Idque verum, cognomento illo insignitos eos, qui in spe principatus. Praeter dictos, ecce Vitellius imp. *filium sinu retinens Germanicum appellavit.* H. 2, 59. extr. LIPS. Dissentiunt Saluerius, Freinshemius, Ryckius: et *imperatores* intelligunt duces exercituum, qualis Drusus olim, post Tiberios, tum Germanicus: quibus nomen imperatoris datum; quod etiam Germanico passim tribuit Tacitus. Quae mihi adhuc commodissima ratio visa est. Sensus erit: Qui imperatores fiant, exercitui germanico maxime praefici, ut Germanicorum cognomen accipiant, veluti omnium gloriosissimum, sive, hoc maxime cognomen petere ac sumere. Ceterum vid. inf. 2, 26. Latinitas durior est, et mire dictum in *alicuius cognomen adscisci*: sed tamen et supra c. 8., *Livia in nomen Augustae adsumebatur.* ERN. Ibi forma lenitur zeugmate. Sed conf. 2, 60. Ad gloriationem satis erat, adhuc duos tres duces ita appellatos fuisse. Militi militaris usus nominis conveniebat. Quid de vocabulis mutetur Romae, isti non curant: et quando illic *imperator* usurpari coepit pro *principe*? Conf. Lamprid. Severo c. 4., init. Germanico exercitui superbia creverat ex eo, quod duces tum a nulla gente praeterquam a Germanis cognomentum sumpserant.

sima militaribus odiis materies, et saeviendi principium), prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos ut numerum centurionum adaequarent. Tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal, pedibusque Cecinae advolveretur, eo usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altius coniectantibus praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti, nec paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pa-

14 *Quod neque disiecti. Distracti*, corrigunt viri summi. Sed id tantumdem est. *Disiecti* ponuntur pro separatis ac dispersis. Infra c. 50, *adeo incuria cuncta disiecta erant.* Apposite Hist. 3, 69, *suo quisque metu, ne disiectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant.* Ann. 2, 45, *dirigentur acies, non vagis incursibus, aut disiectas per catervas.* 4, 46, *At tum rumor incesserat fore, ut disiecti aliisque nationibus permixti, diversas in terras traherentur.* 3, 2, *magna pars populi viam complevere disiecti, et ut cuique libitum, flentes.* Vita Agric. c. 20, *ubi aestas advenit contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disiectos coërcere.* Ann. 2, 61, *disiectae, et vix pervia arenae.* Et ita passim noster. Valer. Max. 8, 14. Ext. 5, *ut nomen eius per totum terrarum orbem disiiceretur.* Nisi scribendum illic, *diceretur.* Piget plura conferre.

Prostratos. Ex more fustuarii. Vid. Casaub. ad Suet. Tib. c. 60. Ante hoc parenthesin feci *Ea. . . . principium.*

Verberibus mulctant. Malim *mulcant*, in hac significatione, Cicero pro Mil. c. 14; Liv. 29, 9; 8, 24; 26, 12. Quibus locis omnibus *mulctare* non aeque placet. Lips. Idem in MS. repertum recte recepit Pichena et Gr. De verborum *mulctare* et *mulcare* permotatione frequenter actum a criticis. Ern.

Sexageni singulos. In legione plena, sexaginta centuriones. Dionysios Halic. 9, 10, et Vegetius: ego plene in Militia 2, 5—8. Lips.

Tum adolescens. Admodum 30 annorum et amplius. Quum Caligulam occideret, senior dicitur Suet. Calig. c. 56.

Nil qui paucorum instinctu. Rhenano placet, *vel paucorum.* Nec sperno. Lips. Hoc quidem palam est, non respondere inter se τὸ *neque* et *nil*; nihiloque magis τὸ *neque* et

riter silerent: tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes. Interea Germanico, per Gallias, ut diximus, census accipienti, excessisse Augustum, adfertur.

vel (quod placebat Rhenano). Sed que in voce mendum sedeat, videndum. Nihil illos offendit τὸ *disiecti*, quod me maxime. Quienim disiecti? Sparsi, inqnit Aurelius. Et haec quidem vis vocis, sed en Pannonii magis sparsi? immo mox e sparsis aduneti. Tale autem qoid dixisse Tacitus videtur, quod in Pannoniis fuisset, et tumultnm eorum minus metuendum reddidisset. Quemadmodum *paucorum instinctu*: eo enim Percennius et Vibulenus significentur. Quid moror? Taciti manus fuit: *quod nusquam distracti, nil paucorum instinctu*, hoc est, nullo loco, nulla in re discordes. Balbus ad Ciceronem, Epp. ad Att. 8, 15: *ut Caesarem et Pompeium perfidia hominum distractos rursus in pristinam concordiam reduces.* Noster, 4, 40: *si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset.* Varro apud Non. 4, 138: *Distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque aegrotare incipit et consenescere.* Atque hinc Germaniciani formidabiliores. Nam Pannonii subinde distracti: ut cum *depulsi aemulatione*, c. 18. Cum *ferrum inter se parabant ob centurionem, cognomento Sirpicum* c. 23. Geon. Sed *disiectus* idem est, quod *distractus*, eoque verbo saepe utitur noster, ut iam monuit Heinsius. Ego probem Rhenani coniecturam: *quod neque disiecti vel paucorum instinctu*, cum Pichena et aliis: quam recepit Ryckius. Non semper post *neque* sequitur *neque* vel *nec*, ut saepe monuerunt viri docti, sed etiam *vel*, *aut*: v. Bentlei, ad Horat. Epod. 16, 6: item *et*, *ac*, ut contra Bentleium docet Burman. ad Ovid. Met. 3, 492. Atque Tacitus permultis locis usitatiorem particularum consecutionem, veluti data opera, negligit. Sic 3, 54, *neque mihi, aut vobis usui futuras.* Ern. *Aut* munus negandi sustinere (nam vim per se non habet), ab omnibus, et recte, concessum est. Verum an simplices copulae *et*, *ac*, eundem usum habeant, dubitatur, Burmannoque et aliis hac in re se opponit Ruhnken. ad Velleium, 2, 45., Bentleium sequens. Neque vero Bentl. id, quod volebat, plane demonstrasse videtur, et erunt qui victum putent uno adversarii Iohnsoni exemplo ex Ovid. Met. 10, 92 sqq. cui similia quamlibet multa addi possint. Sed proprietatem si sequimur, his copulis ista negandi vis non nisi tum tribuitur quum unius aut paucorum nominum adiectio et velut appositio fit, non quum integrae enuntiationes inferuntur cum verbo novo. Neque in his simillimae significationis particulis non apparet usus quidam legitimus, qui aliam magis frequentet alia. Ita disiunctivam *vel* negare, paucissimis exemplis doceri poterit. Praetuli ergo *nec*, Grotii coniecturam; ac video iam, eandem placere Wopkensio. *Nil* omnino falsum duco, quia non coit cum proximis verbis, nec apte pendet aliunde. Est enim: quod non *sparsi*, *non impulsu paucorum agerent.* Pro *sparsis*, *distractis* iam Pompeius M. *disiectam manum* dixerat, opp. *coniunctis*, seu *contractis copiis* in Epist. ap. Cic. ad Att. 8, post 12.

Census accipienti. Ea forma sermonis iurisconsulto dicta *legatio ad*

33. Neptem eius, Agrippinam, in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustae nepos: sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum caussae acriores, quia iniquae. Quippe Drusi magna apud populum rom. memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus, unde in Germanicum favor et spes eadem. Nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. Accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paullo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

34. Sed Germanicus, quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. Dehinc, audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias

13. *Indomitum animum.* Puto *indomita animi*, ut *erectus et fidens animi.* 4, 59: *laetus animi.* 2, 26: *incertus animi* 6, 46. Posses et *indomitus animus*, vel *indomito animo in bonum vertebat*, pro vertebatur. Vide Rhenani notas ad Ann. 11, 37. et nostro hoc familiare in primis. Sic 6, 46, *ne nomen Caesarum in ludibrium verteret.*, quod ibi asseruimus.

census accipiendos. c. 1. D. De muneribus et honoribus. LIPS.

Quia iniquae. A virtutibus eius orlae. Invidebant, et erectum ingenium timebant. LIPS. *Acriores* caussae sunt validiores. *Pertinaciores nos facit iniquitas irae*, Seneca de Ira, 3, 29. Alte repeti a sententia, in quam scite commentatur Muretus.

Credebaturque, si rerum. Immo prodita a Tiberio eius epistola est, qua de cogendo ad restituendam libertatem Augusto agebat. Quae una caussa necis pio in patriam iuveni, sed infelici. Sueton. in Tib. c. 50. LIPS. Conf. 2, 82, et Suet. Claud. c. 1.

Castitate. Qua unum maritum amabat suum. Per se castitas ferociam domare non potest; nisi ea virtute et moderationem et ceteras omnes muliebres virtutes contineri dixeris. Sed prius videtur verius, et *amore mariti* quasi explicationis caussa additum.

extra castra habuit, deiectis in terram oculis, velut poenitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere: et quidam, prensa manu eius, per speciem exosculandi, inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, « discedere in manipulos » iubet; « sic melius audituros responsum: vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes. » Tarde obtemperavere. Tunc « a veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans, quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum, aut discors. » Silentio haec vel murmure modico audita sunt.

Exosculandi. Haec est cod. et antiqq. editt. scriptura, non *osculandi*, quod, nescio quare, Lips. invexit. Illud recte tuetur I. Gron. et dedit Brot. Conf. H. 1, 4, 5.

A veneratione Augusti orsus Ita capit haec verba Aurelius, ut Germanicus initio orationis oculos coniecerit in imaginem Augusti signis affixam, quam sit veneratus genu flexo, et manu ori admota, mox orsus sit proloqui. Sed sic possunt accipere, qui nesciunt, quid Tacito et aliis sit *veneratio*: et certe id non omnes sciunt. Usurpant autem eam vocem pro ea, quam noluerunt dicere *venerabilitatem*: ut *veneratio Augusti* non sit actio aliorum circa eum, sed ipsi insita dignitas vel maiestas. Sic 12, 41, *qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, augebat venerationem feminae*. De Agrippina loquitur. Seneca ad Polyb. c. 21, *qui munere fortunae tantam venerationem receperat, ut felicitas eius effugeret invidiam*. Iustinus de cohorte Alexandri, 13, 1, *eius virtutis ac venerationis erant, ut singulos reges putares*. Ergo *a veneratione Augusti orsus*, est, orsus dicere de magnitudine ac maiestate illius principis. Gron.

Quae pulcherrima fecisset. Credo, Tacitum dedisse *pulcherrime*, quae in hac phrasi est legitima ratio. Scio, ab ea disceseisse paulatim scriptores latinos; sed etiam, librarios eam mutasse, quod a suae linguae indole discreparet. Ern. Errat, ut puto. Tenue discrimen est. Si *recta*, *strenua* vel simile quid esset, concederem. Sed ut rem *strenue* facere dicimus, ita non dicimus *pulchre*: et *pulchrum factum* magis in usu est quam *pulchre facere*, in illa certe significatione. Ad hoc etiam exquisitior est vulgata.

35. Ut seditionem attigit, «ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinae decus? quonam tribunos, quo centuriones exegissent?» rogitans: nudant universi corpora, «cicatrices ex vulneribus, verberum notas» exprobrant: mox indiscretis vocibus «pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum,» ac propriis nominibus incusant «vallum, fossas, pabuli, materiae, lignorum adgestus,» et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur; qui tricena aut supra stipendia numerantes, «mederetur

16. *Aut adversus otium castrorum quaeruntur.* Immo *queruntur*: nempe lignorum adgestus et similia, querabantur milites, quare post τὸ *castrorum* distinguendum. Sequentia, *seu mortem in iisdem laboribus*, videntur mutilata.

Univarsi. In cod. at ante Lips. erat *universa*. Etiam hoc repetit Grunovius, filius. Patri, opinor, Lipsius egregie coniecisse videbatur.

Exprobrant Non, opinor, vsrhis, ant quo Germsnico ohiicerent, sed ostendunt invidiae faciendas caussa at ostendendo exprohrant. Sie est atiam supra, cap. 18, init. Vid. locum Lucani mox allatum s Lipsio. Ern.

Pabuli... adgestus. Dan. Hainsins, l. c., vix duhitahat, esse glussam a margine textui insertam vocam *lignorum*, vocis *materiae* interpretationem. Rickius autem per *materiam* trabes ingentes, par *ligna* virgulta, vimina, etc. Contra Oudendorp. ad Sueton. Ner. 33, *materiam* de lignis dici docet, e qua sepes vel vallum fiat. Pussis atiam *materiam* latius capere ut lapides continest, sternendis viis: sed illa materis non in castra cougeritur, de quibus tamen sermo. Optimum fuerit, *materiam* capere de lignis sd struendum vallum et aedificandum, etc., *ligna* intelligere, quae ad coquendum, ignes nocturnus necessaria sint. Ern. Nota est Ulpiani distinctio in Digg. 32, 1, 55. Conf. Buchneri not. ad Plin. Epp. 10, 50, 2.

Adversus otium castrorum. Seneca, ep. 18, med. *Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatus, ut sufficere necessariis possit.* Liv. 39, 2. Vopisc. Probo c. 9. Haec *opere, imperio, labore, manu militari* facta dicebant. Conf. Suet. Aug. c. 18; Plin. 11, 29; Quinctil. I. O. 2, 13, 16. Servius ad Aen. 8, 652, de Gallis urbem tenentibus: *adeo ut quae incendere non poterant, militari manu diruerent*, usus in hostium opere verbo romano. Gron.

Mederetur fessis. Similia Iuliani milites, in seditione apud Lucan. 5, 274., *iam respice canos*, etc. Lips.

fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitae militiae, neque inopem requiem » orabant. Fuere etiam qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et, si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum vero,

17. *Promptos ostentavere.* *Promtas* liber mediceus, an *promta?* prompta omnia, id est res promptas ostentavere. Ann. 12, 12, *vocante Carrhene, promptasque res ostentante.* Ibid. c. 1, *suam quaeque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare*: ubi frustra *dignas* vir summus.

Neu mortem in iisdem laboribus. Haec Heinsio vitiosa esse, fortasse concedam; et putavi aliquando sic emendari posse: *neu morerentur*: orabant, ut mederetur fessis, nec sineret se mori in hac tam misera vitae conditione. *Oro te ne moriar* breviter dictum, pro, oro te, ne sinas me mori. Particula quidem *neu* necessario verbum requirit, eaque si est a Tacito, aut *morerentur* legendum, aut excidit *obirent*, aut simile. Etiam vulgatum defendi et explicari potest, si pro *neu* legamus *nec*. Qui dixit, *neque inopem requiem orabant*, pro orabant, ne sineret, requiem sibi a militia esse cum inopia coniunctam, idem etiam non dubitavit, ut opinor, dicere, *nec mortem in iisdem laboribus orabant*, h. e. ne se ad mortem usque iisdem laboribus vexari sineret, ne mors se in istis laboribus opprimeret. Sed prius, ut opinor, melius. Ceterum *neque inopem requiem* intelligendum, et *non inopem requiem.* De hoc usu τοῦ *neque* aliquot locis I. Fr. Gron. in Observatt. Ern. *Neu* legitimum est in prohibitione (quippe alius generis est *neque*, ut bene docet Ernest.), nec ellipsis verbi durior hic quam, c. 7, *ne laeti, etc.* Mollit eam post tria substantiva, *mortem, finem, requiem*, illatum *orabant*, neque erat verbum, quod cum illis tribus commode iungi possit, v. c. *daret.* Quod ille coniecit aliquando, multo est durius hac omissione.

Faustis... ominibus. An vero, *nominibus?* Sic quidem Sueton. c. 13, de Caligula: *Densissimo et latissimo obviorum agmine incessit, super fausta nomina, sidus et pullum et pupum appellantium.* Fausta nomina sunt, Di te servent, Augusta, Imperator, Princeps, Felix, Victor, aliaque ab adulatione volgi nata. Dio quidem ab hac lectione est, 57, 5. Τόν τε Τιβέριον, inquit, ἐπικηγόρησαν, καὶ τὸν Γερμανικὸν αὐτοκράτορα ἐπεκάλεσαν· Lips. Ovidius, 12, 218., Metam. *Felicem diximus illa coniuge Perithoum, quod paene fefellimus omen.* Et alibi, *et reddidit omina votis*, de salutantibus inter se. Nec aliter Sueton., l. c., *super fausta omina*, non *nomina.* Gron. *Faustum* et nominum et ominum epitheton est. At ὄνομα est *nomen in* aliquem et in ipsis nominibus sunt omina.

Et, si vellet imperium. Id Velleius, 2, 125., ita exprimit: *Defuitque, qui contra rem publ. duceret, non, qui ducerentur.* Nec alio fine legata petunt: tamquam illum scilicet habeant pro herede. Lips.

Promptos ostentavere. Varie ten-

i scelere contaminaretur, praeceps tribunali de-
t. Opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni re-
eretur. At ille, « moriturum potius, quam fidem
ret,» clamitans, ferrum a latere deripuit, ela-
que deferebat in pectus, ni proximi prensam
ram vi attinuissent. Extrema et conglobata inter
ars concionis, ac, vix credibile dictu, quidam
ıli, propius incedentes, « feriret, » hortabantur:

uidam singuli propius incedentes. Immo *quidam et singuli propius incendentes*, , exhortantes. Sic infra c. 47, *ne postpositi contumelia incenderentur* c. 13., *et contumelia legionum irae.* C. 82, *hos vulgi sermones audita mors* (*eius*) , ita passim *Accendere offensiones* similiter Ann. 2, 57. Primo agit de concione, mox de singulis, qui propius adstabant. Possis et *intendentes*. Vide 4, 47.

ocus in voce *promptos*. Alii *as*, i. e. legiones, volunt e ediceo: Heinsius, *prompta*, s promptas. Ego vulgatum *os* probo (* sic et Wop- , intellectu τοῦ *se*: sic mox: , *moriturum potius*: at sic Neque enim legiones, sed nptos ostendebant. Verum st in hoc loco, quod mede- siderare videtur. Primum, *ustis in Germanicum omini-* in flagitatione pecuniae sibi ? Deinde *ostentavere* non pendere a *fuere*. Igitur aut m: *Fuere etiam, qui....re-* *nt, et, faustis in G. omini- vellet imperium, promptos rent.* Aut mutata interpun- sic: *Fuere, qui.... repo- Et, faustis in G. o. .... vere.* Ern. Apud Ciceronem nstructio offensionem habe- n apud Tac. Ceterum si cui *os* mancum videtur, lenem n habet, et *se si v. impe-* Nec eam tamen ipse proba-

Ferrum a latere. Recte *a latere.* Nam mos priscus gladium ex humero suspendere, et dimittere ad latus. Homer. Iliad. β, 45. Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον. Odyss. β, 3.... Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ. Conf. Virg. 8. 459. Nec id heroum modo saeculo, sed obtinuit postea: atque adeo apud Romanos. Claudian. de laud. Stilic. 2, 91. *Gestatosque patri scapulis radiantibus enses.* Et Germanos. Windichindus: *Subnixi stabant* (Saxones) *parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos.* Ad renes enim (ut eiusmodi scriptorum atticismus est) valet ad latera. Lips.

Quidam....incedentes. Sic quoque auctor infra, c. 61, *incedunt moestos locos, visuque ac memoria deformes.* Immo et Cicero de Invent. 2, 14, *Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii et suam et adversarii narrationem saepe et diligenter pertractabit.* Gron. Coniecerat Muret. *accedentes.* Sed gravius est *incedere*, Tacito etiam usitatius. Vide indicem.

et miles, nomine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, « acutiorem esse. » Saevum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur.

36. Consultatum ibi de remedio. Etenim nuntiabatur, « parari legatos, qui superiorem exercitum ad caussam eandem traherent: destinatum excidio Ubiorum oppidum: imbutasque praeda manus, in direptionem Galliarum erupturas. » Augebat metum gnarus romanae seditionis, et, si omitteretur ripa, invasurus hostis; at, si auxilia et socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas; flagitiosa largitio; seu nihil militi, sive omnia concederentur, in ancipiti res publica. Igitur, volutatis inter se rationibus, placitum, ut epistolae,

19. *In ancipiti respublica.* Rempublicam scil. fore. Quae et praecedentia castiganda forsan, *periculosam severitatem*, *flagitiosam largitionem*, ut ad superiora referatur, *augebat metum.* Sic 4, 30., *irritas leges*, *rempublicam in praecipiti conquestus.*

Spatium fuit. Adstabant milites attoniti. Id fecit, ut ne furentes quidem illico sentirent Caesarem abductum.

Oppidum Ubiorum. Intelligunt coloniam Agrippinae, caput Ubiorum. v. Cellar. G. A. t. I, p. 262. Ern.

At, si auxilia. Primum observant tirones abruptum loquendi genus: *ac civile bellum suscipi*, pro, *et*, *quod intelligebant*, *civ. b. s.* Deinde subita commutatio orationis obliquae in rectam: *periculosa severitas*, etc., cuius etiam apud Livium exempla deprehendi. Itaque non necesse cum Heinsio in accusativos mutare nominativos. V. ad 12, 64. (*Wopkens. eos nominativos refert ad *augebat.*). Ac, ne quis putet, pro *concederentur* legendum esse *concedantur*: dicitur, pro *concessa fuerint*, quomodo et alibi imperfectum ponitur. Ern. Male adhuc servatum est Pichena vitium *ac*, a Freinshemio iam mutatum. Ita Beroald. at reliquae vett. at Lipsii omnes.

In ancipiti res publica. Quis sic in unico libro est, concedo. Alioqui facile, *re publ.* quod habebant editi, tueare; nam quemadmodum *in ancipiti res publica* dicitur intellecto verbo *erat*, sic *in ancipiti re publ.* iuxta belle dicitur intellecto eiusdem verbi participio, *futura.* Gron. Hoc dubito an belle. Inde a verbis *peric. sev.* intell. *videbatur*, quod in superioribus latebat.

nomine principis, scriberentur: « missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari, qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata, quae petiverant, exsolvi duplicarique. »

37. Sensit miles, in tempus conficta, statimque flagitavit. Missio per tribunos maturatur: largitio differebatur in hiberna cuiusque. Non abscessere quintani unaetvicesimanique, donec iisdem in aestivis, contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris, pe-

20. *Non abscessere quintani.* Ac non adsensere! nempe conditioni supra propositae de missione aliisque.

Nunc in postremis nova commutatio orationis inepta esset, etiamsi nulla esset ambiguitas.

Legata quae petiverant. Recte ergo in Suetonii Tib. c. 48, scriptum: *Militi, post duplicata ex Augusti testamento legata, nihil unquam largitus est.* Ubi male Beroaldus *publicata*. LIPS.

In hiberna.... abscessere. Malebam: *in hiberna usquam:* sed Iosiae Merceri, amici olim nostri, verissima lectio et distinctio: *Largitio differebatur in hiberna cuiusque.* Nam in castris aestivis iunctim legiones habebantur, in hibernis singulae seorsim. Volebant ergo differri, et interim divelli: sed miles fraudem suspicatus abnuit. LIPS. Quod ingenio assecutus est Mercerus, in cod. Med. reperit Pichena. Itaque receptum in textum. ERN.

Non.... unaetvicesimanique. Sic interpretor immotam priscam lectionem. Cum acquiessent primani et vicesimani, tardum fuit quintanis unaetvicesimanisque exspectare, donec in hiberna veniretur idsoque occlamitaverunt minitabondi, non se vestigium moturos, non in officio futuros, nisi et numi repraesentarentur: nec destiterunt tumultuari, donec concederet Germanicus. Hoc cum extorsissent duae legiones improbae, si non necessario, at prudenter placuit, ut modestioribus et moram passis ultro par honor haberetur; ne illi videntes contumaciam furoris sociis profuisse, rursus exasperarentur, et male obrutum incendium resurgeret. GRON. Extorserunt eam pecuniam in ipsis aestivis quintani et unaetv. (turbarum concitores pervicacissimi, c. 31, 45). Hi abscedere recusabant, quum iam per ceteros mora non erat. Si quid offendit, hoc est, quod continuo fisci rapti memorantur tantum in I et XX legg. Sed id eo fit, quia harum discedentium prior mentio occurrebat. Illae autem quum poscerent largitionem, non tam pro se quam pro communibus commodis loqui putandae sunt.

Ex viatico amicorum, etc. *Viaticum* h. l. non accipiendum de pe-

cunia persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus, superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones, nihil cunctatas, sacramento adigit. Quartadecumani paullum dubitaverant: pecunia et missio quamvis non flagitantibus oblata est.

38. At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, et praesenti duorum militum supplicio paullum repressi sunt. Ius-

conia ea, qoae de publico attribuitur in bellum, provincias ituris, ut apud Ciceronem: saltem non sola: sed ea, quam secum quisque sumpsit, non modo ad certas necessitates, sed etiam ad fortuitas. Ern.

Cum fisci de imperatore. Tangit non dubie morem priscum, quo pecunias solitum deponere ad signa. Ii enim militares dii, id templum. Veget. 2, 20. Suet. Domit. c. 7. Lips.

Legiones nihil cunctatus. Immo, *cunctatas.* Uti ad legiones ipsas referas. Lips. Ac sic e MS. restituit Pichena, probatque Heinsius. Ern.

At in Chaucis.... et praesenti. Non bene haec cohaerere videntur, nec apta consecutio particularum, aut Tacito usitata, qui saepe transitionem alias per *at* facit. Videtur dicendum fuisse: *At in C. cum coeptavissent.... legionum, praesenti,* etc., aut simili modo. Forte scripsit Tacitus: *Et in Chaucis.... at* vel *sed praesenti*, etc. Video tamen et alibi durius per *et* consequentia antecedentibus subiici, ut infra c. 60: *unde maior Caesari metus: et Caecinam...., mittit.* Ern. *At* in Chaucis *quoque* turbatum est a vexillariis. Nam etiam post varianam cladem in interiore Germania praesidia erant relicta, Chaucique socii in primis constantis fidei. Interiectum et egregie exprimit facilitatem et celeritatem rei.

Vexillarii discordium legionum. De vexillariis, ne iusto longior nota fiat, dicemus separatim, ad calcem operis. Ern. Ad quatuor vel quinque coniecturas de hoc genere militum accessit nuperrime nova, a reliquis paullo longius recedens, nec tamen per se improbabilis, Gallici interpretis, Lamalli. Hic suspicatur milites fuisse *primae centuriae*, apud quam vexillum cohortis servabatur; ex ea centuria ad graviores casus interdum delectus factos et ad expeditiones missos esse, qui vexillarii dicerentur. Sperlingius putabat, auxiliares esse *vexillarios.* V. epistolas eius et Cuperi amoebeas apud Polenum Suppl. Thes. Ant. t. 5,

serat id Mennius, castrorum praefectus, bono magis exemplo, quam concesso iure. Deinde, intumescente motu, profugus, repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: « non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. » Simul exterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et, « si quis agmine decessisset, pro desertore fore, » clamitans, reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

21. *Mennius castrorum praefectus.* Forte, *M. Ennius.* Sic 3, 70., *L. Ennium equitem habes.* Et *Enniam Macronis uxorem.* 6. 45. Et ita 3, 49, *Clutorius* pro *C. Lutorius.* 15, 22., *Panteius* pro *P. Anteius.* 12, 7., *Talledius* pro *T. Alledius.* Forte etiam hic *Menenius* posset legi.

p. 98 et 107. Cf. et Ernesti Exc. ad h. l.

Bono magis.... iure. Soli enim illi ius plectendi militis, qui exercitus rector. Et Augusti quidem instituto (quod apud Dionem, 53, 13)., solis propraetoribus, sive legatis Augusti, quos gladio succinxerat, id ius fuit: postea etiam proconsulibus: universisque provinciarum rectoribus, ex lege VI. De off. praesid. Saltem, ut punirent milites gregarios. leg. IX. De custod. reorum: *Qui exercitum accipit, ius animadvertendi in milites caligatos habet.* LIPS. Ego accipio: magis opportune atque utiliter, quam legitime et ex disciplina. Nam imitationem si cogites; *exemplum malum* erat, praesertim militiae, gladio quemquam uti, cui ius utendi non est, vel in usum publicum. Unde illud Galbae: *commilito, quis iussit?* Hist. 1, 35. Et inde ausus L. Otho imperatoris pater *milites quosdam, quod motu Camilli ex poenitentia praepositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire, et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promptos in ampliorem gradum a Claudio sciret,* quo facto gloriam eum auxisse testis Sueton. Oth. c. 1. Eodem pertinet Velleii, 2, 47, cum Clodium a Milone iugulatum ait, *exemplo inutili, sed facto salutari rei publicae.* Hic respexit ad imitationem. At Tacitus *bono exemplo* non dixit pro re imitanda, sed simpliciter pro *bene:* quemadmodum Iuvenal. 13, 1. *Exemplo quodcunque malo committitur.* H. e. male aut perperam. Bene autem factum interpretatur ob utilitatem praesentem. GRON. Rectissime: *Exemplum* est factum, facinus, non simpliciter tamen, sed quoad vel alii imitari possunt, etsi non debent, vel exemplum fit, quod intuentes alii, quid fugiendum, quid timendum sit, intelligunt. Est h. l. etiam respectus ad supplicium; quod *exemplum* vocari Latinis, posteriori de caussa notissimum est. ERN.

39. Interea legati ab senatu, regressum iam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique, nuper missi sub vexillo hiemabant. Pavidos et conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum iussu, qui irrita facerent, quae per seditionem expresserant: utque mos vulgo, quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum, consulatu functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant: et nocte concubia vexil-

Ab senatu egressi. Sive placet, *digressi.* Volgo est, *regressi:* sed falso, nequedum ulli missi. Intelligit legatos, vel qui a senatu decreti ad ferendum proconsulare imperium, de quibus supra: vel qui a Tiberio missi ad turbas sedandas, de quibus iam audierat. Hoc Dio, 57, 5, sentire videtur. Res sic videtur: sed ut aperte fatear, *ab senatu digressi* vel *egressi*, haud satis placet: magis lectio florentini codicis, *legati ab senatu, regressum iam.* Ut a superiore exercitu regressum iterum ad aram Ubiorum velit, ibique conventum. Ac plurimum fortasse ibi, aut coloniae Agrippinae, agebat: quidni, vel in uxoris patrisque eius gratiam? Lips. Sic etiam Mercerus et Faernus coniecerunt. Recte recepit Pichena. Rutgers. V. L. p. 73, coni. *Roma egressi.* Ern. Infeliciter. *Regressum* recte legi, prodit particula *iam*. Infra c. 57; *legati a Segeste.*

Apud aram Ubiorum. V. ad c. 57. Ern.

Consulatu functum. Et quidem nuper. Consul enim fuit anno ante, cum C. Silio. Munatium illum esse, qui censor fuit anno 732, fuge credere. Non facile aetas fert; non Taciti verba. Dixisset enim potius a praecipuo honore, *censura functum.* Filius, credo, eius. Lips.

Nocte concubia vexillum. Quod vexillum? illudne sub quo veterani habebantur? non videtur. Non enim illi solum, sed duae legiones in eadem culpa. Quarum signa aquilaeque in castris, non in tabernaculo ducis. Refer ergo ad aliud vexillum, et observa ritum antiquum. Signum futurae pugnae, vexillum purpureum fuit, quod adservabatur merito in tabernaculo ducis, quia illi soli ius et arbitrium proponendi. Hoc insignite et κατ᾽ ἐξοχὴν *vexillum* dictum. Docte glossae veteres: Βῆλον φάρσος, *vexillum.* At de more, Caesar, B. G. 2, 20. De Bello Hisp. c. 27, Plutarchus formam eius satis describit in Fabio, p. 182. C. *Τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν. Ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος.* Quod Plutarchus χιτῶνα dicit, tunicam etiam Isidorus Orig. 19; 22. *Russata, quam poeniceam vocant, nos coccineam. Hac sub consulibus Romani usi sunt milites, unde etiam Russati vocabantur. Solebat enim pridie quam dimicandum esset, ante principia poni* (vellem dixisset, *ante praetorium*

lum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt: concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores; extractum cubili Caesarem, tradere vexillum, intento

poni, vel, *supra praetorium*; id enim verius) *quasi admonitio et indicium futurae pugnae.* Plutarchus iterum in Bruto, p. 1002. D. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ προὔκειτο μὲν τῷ Βρούτου χάρακι καὶ τῷ Κασσίου σύμβολον ἀγῶνος, φοινικοῦς χιτών. Non ergo simpliciter velum fuit, sed tunicaa forma. Mansit is mos ad tempora imperii labeutis. Vid. Ammian. 27, 10. Hoc illud vexillum est, quod lymphati milites postulaut, et cum eo ius scilicet caedis et armorum. Lips. Noo possum subscribere viris doctissimis, quibus libenter assurgo. Quorsum enim signum pugoae, ubi nemo hostis? postquam iu hiberna iam cunccesserant? Sed ius caedis, inquit, postulant et armorum. Itana? armorum. Adversus quos? Legatos. At hi iuermes. Caedis tamen, quorum? Eorundem. At etiam sacrosaucti. An Germanicus, cum tandem, invitus licet, vexillom tradidit, simul ius dedit caedendi legatus? Dii meliora. Ego vero, *vexillum* iutelligo, de quo legis hoc ipsu capite: *Veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant:* quod nacti eraut, cum exauctorarentur. Hoc suspicabantur venisse, qoi sibi ereptum atque soppressum irant, ab seuatu legatos: ideo illud iu soa potestate esse optimum rabantur. Etsi autem tot erant caligae, tot millia clavurum, nt, quamvis hoc suppressum esset, quod acceperant, aliud renuvato tumultn exturquera posseut; tamen ipsum omen verebantur, si, modo quud accepisseut, fieret irritum. Et facile subserviebant veteranis, qai sub signis manebant quippe metuentes, ue, si veteranis auferretur vexillum, ab sese rapeferautur onmi eadem vi expressi. Gron. Unum hoc quaerere libet, quare vexillum veteranorum in domo Germanici servatum sit, cum legioues signa sua in castris certo loco posita baberent? Idem etiam scrupulus Ferrarium urabat Elect. 1, 3. Altera dubitatio eius, cur unum tantum vexillum, cum duarum legiunum veterani essent, ntitor opinione eius de vexillariis veteranis, de qua dicetur loco ante indicato. Ern. Prior dubitatio facile tollitur. Nam si fides veteranorum suspecta erat imperatori, eorum vexillum ei loco pignoris esse poterat, retentum in domo sua. Ac potest huc referri adiectio ipsa, *in domu G. situm*, quae cur facta sit, iu boc sensu statim apparet. Sed tertium quendam scrupulum video in eo, quud audax facinus ue uno quidem verbo veterauis tanquam praecipuis auctoribus assignatur, quae res alias omitti non solet. Quamobram ad Lipsii rationem revertor, qua milites, insigne imperatorium sibi exposcentes, significant, se imperium detrectare, tum illud rapiunt, quo adversus ipsos uti primo quoque tempore posset. Ita vero haec vexilli efflagitatio similis est auso, c. 18, quum tribunal exstruere et occupare conabantur.

Extractum cubili Caesarem. Cave vim Caesari factam cogites. *Extrahi* dicuntur etiam, qui strepitu

mortis metu, subigunt. Mox, vagi per vias, obvios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes. Ingerunt contumelias: caedem parant: Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat. Neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primae legionis. Illic, signa et aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset (rarum etiam inter hostes), legatus populi romani, romanis in castris, sanguine suo altaria deum commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat, recipitque in tribunal. Tum «fatalem increpans ra-

aut alia re commoti, surgunt e lectu, progrediuntur. Dicuntur etiam exciri. Liv. 1, 7. *Evander concursu pastorum trepidantium excitus.* Ern. At fures molientium necemque minantium audacia Lamallo incredibile facit vim factam non esse. Equidem nescio, quid fecerint, nisi quod eum non traxerunt pedibus. *Excire* paullo lenius vocabulum est quam nostrum. — * Vim adhibitam Wopkensius putat.

Quam castra....amplexus. Haereo, an distinguendum sit, *quam castra. Primae legionis illic signa.* Videntur enim duas hae legiones unis in hibernis fuisse: sic tamen, ut ritu romano, quaeque legio cum signis seorsum locaretur. Ideo ait, Plancum confugisse ad aquilam et signa primae legionis. Supra, tres legiones pannonicae castris aestivis simul habebantur: separatae tamen aquilae, donec per furorem, *una tres aquilas et signa cohortium locarent*, ait Tacitus. Receptam tamen interpunctionem tueri videtur, quod sequitur, *Quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur:* ut videantur haec in unius legionis castris gesta. Lips. *Castra primae legionis* int. partem castrorum, ubi prima legio, cum Schelio ad Hygin. p. 26. Ern.

Altaria Deum. Sunt arae, ut opinor, quae in principiis honori aquilarum et castrensium deorum erant: itemque principum, quorum effigies in signis. Vide militiam nostram, lib. 5. Dial. 4. Lips.

Recipitque. MS. Beroaldus *recepitque.* recte correctum postea. Ern. Vide ad 2, 7.

Fatalem increpans rabiem. *Increpans* non videtur regere *rabiem*, ut suum accusativum; sequentia non patiuntur: sed absolute ponitur. Germanicus, ne irritaret seditiosos, in fatum et deos avertit culpam, dixit, fatalem illam rabiem esse, non militum vitio, sed deorum ira resurgere. Absolute dici *increpare* notum est. Si quis tamen malit accipere pro *accusans*, (v. Gron. ad

biem, neque militum, sed deum ira resurgere, » cur venerint legati, aperit: « ius legationis, atque ipsius Planci gravem et immeritum casum, » simul, « quantum dedecoris adierit legio, » facunde miseratur, attonitaque magis, quam quieta concione, legatos, praesidio auxiliarium equitum, dimittit.

40. Eo in metu arguere Germanicum omnes, « quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia, et contra rebellis auxilium: satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum: vel, si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem, inter furentes, et omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem avo et rei publicae redderet. » Diu cunctatus, adspernantem uxorem, cum « se divo Augusto ortam, neque degenerem ad pericula » testa-

as *Diu cunctatus aspernantem uxorem.* Non debuit tentari a Lipsio, nec a Freinsh. *Cunctandi* quippe verbum cum quarto casu recte coniungitur, de quo nos pluribus ad Claudian. in Stilic. 2, 284. Nam supra c. 37, *Legiones nil cunctatas sacramento adigit*, rectius in medicum exhiberi, quam *cunctatus*, quod erat in vulgatis, quae illic subsequuntur, facile evincunt, *quartadecimani paullum dubitaverant.*

Liv. 27, 1.) et deinde intelligere, *dicens*, non repognem. Ern. *Increpans* h. l. potestatem quam dicunt praegnantem habet, ex neutrali propria et activa mistam, sicut Germ. *schelten.* Cf. Liv. 8, 32. extr. Fatalem rabiem et θεοβλάβειαν vocat cum increpatione.

Sed deum ira resurgere. Nempe eam rabiem. Fatalem eam rabiem esse, incusans, neque sponte militum, sed deorum ira recrudescere, ut recte Freinsh. Quod moneo, ne quem pelliceat, *res vergere*, quod non nemo coniecit, et vidi, quibus placeret. Conf. Tacitus H. 2, 38. Cicero pro Lig. c. 6. Gron.

Eo in metu. *Motu*, Faërni et Lipsii coniectura, multum arridet Allemando. Non mihi. Quum milites exprobratione imperatoris magis perculsi quam mitigati erant, et *metuebatur*, ne cito rabies rediret, arguere G. amici omnes etc. Motus nunc non erat, immo quies aliqua.

Si vilis ipsi salus. Heinsius l. c. addendum censebat: *sua.* Non arbitror necessarium in Tacito. Ern.

Aspernantem uxorem. Puto verius, *aspernante uxore.* Lips. Quod negat recte Heinsius l. c.; sed quod accusativos pendere vult a *cunctatus*, et huic verbo significationem mo-

retur, postremo uterum eius et communem filium, multo cum fletu, complexus, ut abiret, perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens: lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul trahebantur: nec minus tristes, qui manebant.

41. Non florentis Caesaris, neque suis in castris, sed velut in urbe victa, facies, gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque advertere. Progrediuntur contubernis: « quis ille flebilis sonus? quod tam triste?

23. *Quod tam triste? Quid* scribendum. Deinde, *pergere ad Treviros, et externa fidei*, non *externae*, quod nunc codices insedit. *Ad externa fidei*, quasi dicas *ad externam fidem*, cui toto non creditur. *Externa rumorum* sic Gruterus reperit 16, 23: ut *diversa terrarum*, restituimus 3, 59; *noxia evasticatiue* 6, 4., et *omnia flagitii* 11, 2, *incerta noctis* Hist. 1, 26; *tacita suspicionum* Ann. 4, 41. Sic *proxima maris* 2, 1; *proxima litorum, municipiorum; intima Africae, amoena Asiae et Achaiae, longinqua imperii, incerta maris, tempestatum et belli, multa laedis et artium, idonea provinciarum, opportuna locorum, propinqua Seleuciae, falsa simulationum, ardua castellorum, reliqua lacus, brevia litorum, montium adita, saeva ventorum, humida paludum, aspera maris, praecipua rerum*, et mille talia apud nostrum passim, ne de aliis dicam.

randi tribuit, id ab h. l. alienissimum est. Ern.

Nec minus tristes qui. Lego, *quae*. de feminis enim sermo coniugibusque amicorum. Lips. Immo *qui* verum, ut recte monet Freinsh. Intelliguntur Caesar et amici distracti a suis coniugibus. Ern.

Velut in urbe.... gemitusque. distinctiu Acidalii *sed velut in urbe victa facies* scilicet, erat, *gemitusque ac planctus*, non placet, quamvis et Freinsh. eam secutus sit. Ea, inquit, facies rerum, non florenti Caesari et castris suis subnixo, sed urbi captae conveniens, hoc est, discessus hic muliebris agminis trepidus atque inhonorus, gemitusque ac planctus, etiam militum animos visu audituque percussit. Gron. Saepe doctos in fraudem illexit omissum participium verbi substantivi, quamvis ea ellipsis frequens sit, et quasi propria latini sermonis. Non est facies *urbi captae conveniens*, sed Caesaris, *velut in urbe capta* ὄντος. Alioquin esset *urbis victae*.

Quod tam triste. Putant viri docti substantivum desiderari. Quasi non passim veteres hoc compendio sermonis utantur. Virgilius: *Triste lupus stabulis.* Ovidius ex P. 2, 2, 119. *Qui cum triste aliquid statuit, fit tristis et ipse.* Petronius c. 19. *Ne quid tristius exspectarem, comitatus faciebat.* et c. 20. *Si quid tristius paras.* Intelligo autem in Ta-

feminas illustres..... non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris, aut comitatus soliti.... pergere ad Treveros, et externae fidei. » Pudor inde et miseratio, et patris Agrippae, Augusti avi, memoria: socer Drusus, ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia: iam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo *Caligulam* appellabant, quia plerumque ad conciliandа vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.

cilo, *genus hominum et rerum*. Gron. Recte Heinsius *quid*. Huius corruptionis plura exempla reperi. Ern. Receptum nondum moveo, etsi locutio insolentior est, et Grenovii exempla minus idonea praeter notum Virgilii. Si *triste* substantive dictum est pro *tristi facie rerum*, quo in loco *quod* recte habet, videri potest Tacitus frustra quaesivisse vocabulum, quod eam rem quam brevissime exprimeret. *Spectaculum* suppeditabat Ursinus cum aliis.

Et externae fidei. Non ergo colonia tunc Treviri fuisse videntur: etsi in H. 4, 62. 72. sic appellat, putemque sub Claudio hoc iure demum donatos. Lips. Ceterum in hoc loco habent, quo se delectent stili corneliani admiratores ac defensores. Mollietur tamen locus ultima sui parte, si cum Heinsio legas: *et externa fidei*: quod stilo Taciti valde conveniens est: item, si interpunxeris post *soliti*: ut sensus sit: et eas pergere ad Trev. qui non sint Romani, sed externi, quorum fides incerta sit. Ern. Vix latina est Heinsii coni. Ex analogia, quae illi obversabatur, tolerari possit *incerta fidei*, non *externa*. Fides *externa*, opp. Romanae vel sociorum; et additum est ἐπιγεγραμμένως. Ad Trev., quippe peregrinae fidei *homines*. Mirifici sunt, qui *ext. fidei* pro dativis habent, et *committi* subaudiunt. Priora quomodo molliora fiant interpositae lineolae monstrabunt. Vulgaris grammatica poscebat, *sine centurione aut m., sine s. comitatu et insignibus imp. uxo*. Adeo vulgaria odit hic scriptor.

Socer Drusus etc. Quia *socer Drusus* non bene coit cum praecedd. deberet enim esse *soceri Drusi*, quia mortuus tum erat; interponerim sic: *Aug. a. memoria: socer Drusus, ipsa ins. fec.* Ern. Vis inignis est in hac commutatione. Non tam Drusi memoria, quam ipse amatissimus imperator animis obversabatur cum miserabili nuru. Similia conversio c. 42. ad legionem XX. quae sub Tiberio militaverat. Puncta parum iuvabant.

Iam infans in castris. Caium Caligulam in castris natum versiculi prisci adfirmabant apud Suet. c. 8. etiam Plinius in germanica historia, apud Treveros vico ambitarino, id est, apud hiberna legionum. Et clare hic noster. Alii aliter: vide Excurs. in *L.* Lips. Et nos in Excurs. ad Suet. Calig. Ern.

Ad concilianda studia vulgi. Ait,

Sed nihil aeque flexit, quam invidia in Treveros: orant, obsistunt, « rediret, maneret, » pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi.

42. Isque, ut erat recens dolore et ira, apud circumfusos ita coepit: « Non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium romanum ceteri exercitus defendent. Coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus summoveo, ut, quicquid istuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur; neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat. Quid enim per hos dies inausum

studia vulgi: militaris scilicet. Nam Tribuni et centuriones digrioresque militum, veste et habitu erant a gregariis distincti, ut alibi dicam accurate. At caliga, tegmen vulgi. Infra c. 69. Non ita plene Dio expressit 57, 5, qui vertit, Ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὸ πλεῖστον τραφεὶς τοῖς στρατιωτικοῖς ὑποδήμασιν ἀντὶ τῶν ἀστικῶν ἐχρῆτο. Melius Sueton. a. 9. *Caligulae cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur.* Caligatus igitur, manipularis, gregarius, eadem sunt: pro militum plebe, id est, qui honorem aut gradum in castris nondum ceperunt. Suet. in Aug. c. 25. Iurisconsultus, l. IX. De custod. reorum: *Qui exercitum accipit, ius animadvertendi in milites caligatos habet.* Cum exceptione dixit, quia in digniores non habet. Legi in lapide vetusto,

C. OPPIO. C. F. VEL.
OMNIBUS. OFFICIIS.
IN CALIGA. FUNCTO.

Et ab eadem sententia Seneca de Benef. 5, 16. scripsit, *Marium a caliga ad consulatum pervenisse*: id est ab infimis ordinibus. Item Plinius 7, 43. Ventidium *inopem iuventam in militari caliga tolerasse.* Quamquam non abnuam, quin caliga digniorum etiam militum, sed cum discrimine, puta aureis argenteisve clavis distinctae. Unde cum additione *Speculatoria caliga*, ap. Suet. c. 52. et Tertull. de cor. mil. c. 1. Lips.

Recens dolore et ira. Heinsius l. c. vult corrigi *doloris* et *irae:* eodemque modo corrigit vulgarem lectionem in aliis locis. Mihi non placet, cum in omnibus locis *recens* cum ablativo constanter exhibeant libri scripti et editi, aliquid novari. Ern. — * Sic et Wopkens.

Quicquid istuc sc. imminet. *Istuc* quidem alienum est, et sine dubitatione rescribo *istinc*, nempe a vobis, ab exercitu seditioso. Idque

intemeratumve vobis? Quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem? qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis. An cives? quibus tam proiecta senatus auctoritas. Hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. Divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant. Divus Augustus vultu et adspectu actiacas legiones exterruit: nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniae Syriaeve miles adspernaretur, tamen mirum et indignum erat. Primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot proeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis! hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia satiatos: hic tantum interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos: infecta sanguine castra, flumina: meque precariam animam inter infensos trahere?

memetipsum olim non animadvertisse, indignor. Ern.

Quod nomen huic coetui dabo? Imitatum videtur ex oratione Scipionis apud Livium, pariter in seditione militari 28, 27. Lips. Mox *vallo et a. circums.* spectat ad c. 39. concursu ad Germanici domum facto; non quod vallum circumiecissent ei retinendo.

Verbo uno compescuit. Conferantur Plutarchus Caesare p. 732. A. Dio Cass. 42, 53. Sueton. Caes. c. 70. at Lucan. 5, 357. *discedite castris, Tradite nostra viris, ignavi, signa, Quirites.* Lips.

Quirites vocando. Confer. Lampridius Alex. Sev. c. 52. sq. Gron.

Augustus....exterruit. Vide Suet. c. 17. Dio 51, 3.

Illa signis a Tib. Apparet, religionem aliquam fuisse in militia ordienda. Credo autem hanc primam legionem conscriptam, post cladem Vari. Lips.

Egregiam duci gratiam. Aut intelligendum aut addendum *ita* vel *tam egr.* Potuit absorberi particula per ultima verbi praecedentis. Sententia est e Virgil. Aen. 4, 93. Ern. Vim ironiae frangeret talis adiectio; nec veteres ea uti solent. Neque opus est Wopkensii complemento, *egregiam hanc.*

Duci vestro. De Tiberio cum Freinsh. et aliis capio, idque patet clare e sequentibus: *ipsius tirones, ipsius veteranos.* Ern.

43. Cur enim, primo concionis die, ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis? o improvidi amici! melius et amantius ille, qui gladium offerebat. Cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius: legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim dii sinant, ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse romano nomini, compressisse Germaniae populos! Tua, dive Auguste, coelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria

24 *Ferrum illud detraxistis.* *Retraxistis.* Supra de hac re c. 35, *elatumque gladium deferebat ad pectus, ni proximi prensam manum vi attinuissent.* Sed nihil potius muta. Sic 2, 26, *deportare lauream*, ubi alii *reportare.* *Deicere manum* Seneca de Constant. Sap. c. 7.

Qui.... sineret. Pellicerius coni. *Qui ut.* Temere. Quamquam verba sic fere intell.

Ut Belgarum istud decus sit. Glorientur Belgae. Nos iam olim Caesaris testimonio, *omnium Gallorum fortissimi*: nos nunc Germanici, idonei et validi *subvenire Romano nomini comprimere Germaniae populos.* Nos Civilis voce H. 4, 76. *Gallorum robur.* Praeclara ista, at non illud: Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. Lips.

Tua, pater Druse, imago. Cur imaginis mentio? Suspicor huius Drusi inter signa imaginem cultam: quia eo duce res pulcherrimae gestae. Nec enim solae impp. imagines habebantur innexae signis, sed et aliorum, quos imperator sibi velit aequabat. Sueton. Tib. c. 48. Hanc igitur praesentem intuens, ista pronuntiat filius. Lips. Magis probo Freinshemium, qui tropice capit. Mortuorum, in deos non relatorum, imagines in signis cultas, non credo: neque id satis probat Stewech. ad Veget. 2, 6. p. m. 122. Ern.

Iisdem istis cum militibus. Grotius vult *commilitibus.* Sed sensum eundem in prisca lectione patere censeo: quam tamen mutari facilius ferrem, si τὸ *commiles* latinum esse vocabulum constaret. Sed constat non esse: cur enim passim toties *commilitones* appellant? Pellexit illustrem virum locus Plinii, apud quem corrupte legitur 37, 2. *rei publicae datum mille talentum, legatis et quaestoribus, qui oras maris defendissent, HS. bina millia, commilitibus singulis quinquaginta*: cum sit in MSS. *rei publicae et quaesto-*

intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant! Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium red-

ribus, qui oras maris defendissent, datum mille talentum, militibus singulis sena millia sestertiorum. Sic plane membranaceus bibl. Academicae: sic complures a Budaeo inspecti, qui Plutarcho et Appiano adbibitis, rescribit: *Praefectis et quaestoribus, qui oras maris defendissent, datum mille talentum; militibus singulis sena millia sestertium, comitibus quinquagena.* Lib. 3. de Asse Gron. Et tamen Ryck. recepit in textum *commilitibus*, ut necessarium, defendens latinitatem, non modo loco Plinii, quam negat corrigendum statim ob auctoritatem codd. a Budaeo et Gronovio inspectorum, sed etiam alio Caesaris B. C. x, 29. denique glossis veteribus, in quibus est συστρατιώτης, *commiles*. De Plinii loco fallitur: etiam alii codd. Harduino consulti habent *militibus*, et sic restituit Harduinus. In Caesaris loco omnes sane libri scripti habent *commilites* vel *cummilites*, quae varietas favet coniecturae in hoc loco: sed locus ille atque verbum illud haud dubie in mendo cubat, virique docti ipsum verbum *commilites* varie tentant: ut nec huic loco confidere liceat. Restat sola glossarum auctoritas, quae vix tanta est, ut propter eam liceat Tacito inferre vocem illam contra codicem: quae alioqui valde commoda esset. Est autem duplex ratio huic loco consulendi: vel emendando, ut deleas *cum*, dicasque irrepsisse, ut in locum plurimum, utque infra c. 57. est *commotis* pro *motis*: ita satis fiet iis, qui hic dativos desiderant, quos ad *eluant* referant: vel explicando sic, ut velit, divum Augustum et Drusum, istorum ipsorum militum, qui rebellassent, opera eluere maculam susceptam. Mihi posterius placet. Eadem mecum sensit I. Gr. ad h. l. quamquam in hac sententia usitatius foret *per*. Ern. *Maculam* intell. publicam, ex clade variana aspersam Romano nomini. Hanc maculam, ne *Belgae*, ne *exteri*, sed *iidem isti* iam mutati *milites Romani* eluant, ducibus et auspicibus Augusti et Drusi coelestibus animis. Longe usitatius est et vero etiam gratius *cum*, quo societas operae significatur. Conf. c. 25. 34. quamquam talia ubique plurima sunt. Ut *commiles* non videretur aevi posterioris esse, h. l. tamen nihili esset, nisi forte ad ablativos absoluta positos confugeris. Dativos qui primus desideravit, dormitabat, et maculam forsan referebat ad dedecus seditione admissum.

Vos quoque etc. Eximia peroratio. *Mutata ora et pectora* quum dicit, nemo est qui id, si velit, non ad se privatim trahere queat; postrema autem sententia eiusmodi est, ut, si qui adhuc iram retineant, in eos ceteram turbam armet, seu poenitentia, seu metu poenae et coeptorum diffidentia correctam. Notavit Freinsh.

ditis, discedite a contactu, ac dividite turbidos: id stabile ad poenitentiam, id fidei vinculum erit.»

44. Supplices ad haec, et vera exprobrari fatentes, orabant, «puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem: revocaretur coniux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur.» Reditum Agrippinae excusavit, ob imminentem partum et hiemem: «venturum filium: cetera ipsi exsequerentur.» Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae, C. Cetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones, destrictis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem adclamaverant, praeceps datus trucidabatur: et gaudebat caedibus miles, tanquam semet absolveret: nec Caesar arcebat, quando, nullo ipsius iussu, penes eosdem saevitia facti et invidia erat.

43. *Discedite a contactu.* Id est e contagione, ab iis qui sunt noxii. 4, 49, *pollui cuncta sanie, odore, contactu.* Hist. 11, 1., *Rhaetia, Noricum, Thracia ...... ut cuique exercitui vicinae, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur.* Hist. 2, 60., *Ceterae legiones contactu, et adversus germanicos milites invidia, bellum meditabantur.* Ann 6, 7., *plures infecti valetudine et quasi contactu.* Seneca de Ira, 2, 21., *puerum procul a contactu deliciarum retinebimus.* 3, 8., *quaedam in contactos corporis vitia transiliunt* De Tranq. Animi 7, *vitia contactu nocent.* Et Seneca Pater Contr. 9, *vitia contactu ipso nocent.* Iuven. 2, 81., *U..que contacta livorem ducit ab uva:* ita legendum. Sic et *contaminatus scelere* supr cap 35: et 2, 2., *Regem hostium artibus infectum* 3, 14., *infectos manibus eius cibos*, et alibi non semel.

Ac dividite turbidos. *Dividite*, pro secernite, seiungite a vobis, quod est sane insolens. Ern.

Stabant pro concione. Exemplum, nisi fallor, primum animadversionis, a milite ipso usurpatae, quod hodie in nostra militia vulgo obtinet. Ammianus tamen id recensuit, quasi ex more prisco, 29, 5. *Cum invenisset eos exercitu circumseptos: Quid de istis nefariis, inquit, proditoribus fieri oportere contubernales devoti censetis? Secutusque adclamationem rogantium sanguine vindicari, eos qui inter Constantianos merebant, prisco more militibus dedit occidendos.* Lips.

Tanquam semet absolveret. Virg. de Sinone 2, 130. *Assensere omnes, et, quae sibi quisque timebat, Unius in miseri exitium conversa tulere.* Gron.

Secuti exemplum veterani, haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae, ob imminentes Suevos: ceterum, ut avellerentur castris, trucibus adhuc, non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. Centurionatum inde egit: citatus

26. *Centurionatum inde egit.* *Centurionatus* vocabulum dubito satisne sit latinum. Puto *censum centurionum* inde egit. Omiserat librarius festinans, *censum* ob consimiles literas in *centurionum*, quae vox eam non subsisteret, sciolus semiliteratus refingit *centurionatum*. Sic peccatum Hist. 2, 59, *circumdaret principi ministeria*, *comitaretur liberaliter*, ubi legendum, *copiis comitaretur.* Passes et legere, *censum centurionalem egit*, hoc est, singuli centuriones, alter post alterum citabantur Senec Ep 12, *non enim citamur ex censu*. ubi vide Lipsium. *Centuriare militem* saepe apud Livium; et *centuriatus* pro *centurionatus* in Histor Augusta. Percensuit ergo centuriones Germanicus, ut de reis inter illos inquireret. Alius census ille, de quo Porcius Latro apud Senecam Exc. Contr. 2, 1.

Ob imminentes Suevos. Quomodo Suevi Rhoetiae imminere potuerint, intelligi potest e Germ. 43. Ern. *Raetiam* cum Brot. posui ubique, non *Rhoetiam*, de multorum doctorum sententia. Ita lapides plurimi et optimi. *Rhenus* obvertitur, scio. Verum in talibus non Germanica origo, sed Romanorum consuetudo spectanda.

Centurionatum inde egit. Nescio an, *legit*. qua forma senatum legere dicimus. Satis autem ambitiosa haec lectio, militibus adhibitis quasi arbitris: cum solius id imperatoris alias, et ex more, esset. Tale notat noster in Caecina II. 3, 49. Etsi Germanicus tamen plenam totamque electionem militi non largitus. Lips. Non potest placere, utcunque pingatur. *Centurionatum agere* latine dicitur, ut *agere potestatem*, *agere proconsulatum*, *agere regnum*: ubi *agere* est gerere, administrare. Item *legere centurionatum* non respuent aures Romanae, ut *legere sortem vitae*, si cui et huius et cuiuscumque alterius loci libera est optio. Sed neuter sermo rei, de qua Tacitus, aptus est. *Legere* autem *centurionatum*, ut *legere senatum*, ferri non quit; senatus enim corpus est senatorum: an et *centurionatus* corpus centurionum? immo gradus militiae honoratae. Hoc modo corpora multorum, et personae singulae *legi* dicuntur, ut *legere senatum*, *legere magistratum*, *legere militem*, *legere exercitum*: *munus aut officium* non dicitur *legi*. Quid igitur iste sit *agere centurionatum* poni pro legere? cum nec *legere* latinum sit hoc sensu, neque *agere* pro legere. Quid est autem *legere censum?* Nec felicius alter, qui comparat *delectum agere*. Cur non et *agere censuram*, *agere experimenta*, *agere inquisitionem?* Sed qua in re conveniant, dicam. Nempe *delectum agit* delector, *censuram* censor, *experimenta* qui experitur, *inquisitionem* inquisitor. Sic ergo *centurionatum agit* non nisi qui centurio est: et quemadmodum *agere delectum* non est delectores recensere aut examinare, *agere censuram* censores ad obrussam exigere, *agere inquisitionem* inquisitores legere, *agere experimenta* probare δοκιμαστάς, ita neque *agere centurionatum*

ab imperatore, nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in proeliis fecisset; et cui erant dona militaria, edebat: si tribuni, si legio in-

est probare et recensere centuriones. Quod vero tertius inculcat, non eam fuisse electionem novorum, sed examen veterum, quis non agnoscit? Sed quid hoc iuvat? an *agere* est recensere, aut examinare? an *recensere* aut *examinare centurionatum* est examen centurionum instituere? Fractus igitur locus, cuius sententia satis conspicua, verba nihil romanum sonant. Nihil haererem, si viderem scriptum: *Centurionum inde delectum egit:* neque aliud quam, quod vocant, examen aut recensionem intelligerem. Etsi enim *delectus agi* proprie dicitur in illis, qui ex privatis milites aut centuriones fiunt: tamen hoc ipsum quod hic agitur qui commodius latine pronuntiem, non reperio, et ex illis, quos iam habeas olim lectos, nova trutina libratis, alios retinere, quo sunt loco, alios reiicere, utique *delectus* est. Posset et scribi: *Centurionatus inde exegit:* ut alibi *exigere vulnera*, de quo in Observ. 1, 8. Gron. Heinsius coniicit *censum centurionum* vel *centurionalem*: quod nemini, ut opinor, probabitur. An: *centurionatim* vel *centuriatim* id est *per cent.* Nam verbum *centurionatus* alibi non exstat. Ern. Neque usquam exstat *centurionatim*, nec totum loquendi genus, mancum et nugatorium, *agere centurionatim* seu *centuriatim.* Hoc ergo ludenti Iac. Grunovio reddimus, a patre priorem coniecturam libentius accipimus; aut, quod nuper viro docto in Schedis, atque aliis ante in mentem venerat, *centurionum censuram.* Quanquam nihil horum omnium animum explet, valdeque placet modestia Mureti, inauditam vocem simpliciter explicantis *recentionem et cognitionem de centurionibus.* Quid enim? si res, cuius nulla alibi mentio, vocabulo nobis ignoto, at olim vulgari et proprio, expressa est. In hoc equidem acquiesco, quum sensum videam, verborum autem medelam quamvis fallacem et incertam putem. Hillerus in Racemat. 5. coni. *centuriones tum in ordinem redegit* seu *coegit*, vel, antiquo servato, confert *forum*, *conventum agere*, ut *centurionatus* sit centurionum congregatio reddendi iuris caussa.

Ordinem. Id est, quotae centuriae ductor esset. Nam in eo discrimen et dignitas: primae, secundae, tertiae. Bene autem *ordinem:* quia appellabant, *primi aut secundi ordinis* centurionem. Nos explicate in Milit. 2. Dial. 8. Lips.

Donaria militaria. Scilicet torques, phalerae, hastae, coronae, ex quibus promoveri ad ordines altiores milites solere, indicat etiam Lucanus, 1, 356. — *summi tum munera pili Laelius, emeritique gerens insignia doni Servati civis referentem proemia quercum.* Inter omnia autem quae noster enumerat, cur siluit censum? cuius rationem in declamatione quapiam ap. Senec. Controv. 2, 1. ostendit Portius Latro: *Census senatorium gradum ascendit, census in castris ordinem promovet, census iudices in foro legit.* Lips. Ceterum vereor, ne

dustriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam, aut crudelitatem, consensu obiectavissent, solvebatur militia.

45. Sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintae et unaetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco *Vetera* nomen est) hibernantium. Nam primi seditionem coeptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum: nec poena commilitonum exterriti nec poenitentia conversi, iras retinebant. Igitur Caesar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

46. At Romae, nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, «quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adolescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat: ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse, cessuris, ubi principem longa experientia, eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. An Augustum, fessa aetate, toties

terminatio in *donaria* nata sit e terminatione vocis sequentis, legendumque *dona*. Nondum reperi *donaria* dici de donis, quae militibus dantur, Adde 6, 48. ubi similiter e *ludibria* adhaeserat terminatio voci sequenti *pericularia* in MS. Ern. Elegantem et Ernestin dignam correctionem receperunt Allem. Brot. Croll. quos sequor. Vulgatum iam offenderat Latinam Latinium in Bib. sacra et prof. p. 36. qui corr. *dona iam m.*

Sexag. apud lapidem. Sic ferme Itinerarium Antonini p. 370. *Vetera* (Castra) eo loco erant, quo nunc *Santen*. Sed de his rebus, nisi quid maiorem industriam flagitat, v. ind. rerum.

* *Primi .... coept.* Sic Solin. c. 12. Virgil. Aen. 3, 8. 2, 268. Wopk.

* *Summum.* Excellentem. Wopk.

An Aug. ... potuisse. Vide Suet. Aug. c. 20. Dio 54, 20.

in Germanias commeare potuisse: Tiberium, vigentem annis, sedere in senatu, verba patrum cavillantem? satis prospectum urbanae servituti; militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint.»

47. Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. Multa quippe et diversa angebant: «validior per Germaniam exercitus: propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? ac, ne postpositi contumelia incenderentur. At per filios pariter adiri, maiestate salva; cui maior e longinquo reverentia: simul adolescentibus excu-

27. *Ac, ne postpositi contumelia incenderentur* Scribe, *Hac ne postpositi c. inc.*

Immotum adversus.... fixumque. Virgil. Aen. 4, 15. *Si mihi non animo fixum immotumque sederet.* Quid ergo tot per editiones in marginibus venditat ὁ πάνυ, *immotus?* GRON. Lipsius, etiam in postrema.

Quos igitur....postpositi. Male Rhenanus: *Ecquos ig. ant.* Sic enim dubitaret, an essent aliqui anteferendi: ut in illo, *Ecquis erit mecum?* At de hoc nulla dubitatio: non enim poterat esse simul duobus locis, eoque necessario alteruter exercitus erat adeundus prior. Illud ambiguum erat, utros anteferret: et hoc τῷ *quos* recte exprimitur. Male item alii delent τὸ *ac.* Sensus enim: et, si alteros utros praetulisset, augebat eum metus, ne postpositi eam contumeliam interpretarentur, et saevirent magis. GRON. Verba *timendi* ante *ne* omitti interdum, imitatione Graecorum, hodie notissimum est, nec demonstratione indiget. Igitur non opus est cum Heinsio legi *hac*, ut pendeat ab antecedentibus. Atque etiam nimis dura ista verborum collocatio foret, *hac ne postpositi contumelia.* Possis etiam intelligere, *et quidem ita* scil. anteferre, *ne* etc. ERN. *Ac* insertum est, ut melius distinguantur duo momenta: *primum* optio ipsa, *tum* metus. Mele *ne* explicares *ita ut n.* Ex verbo *angebant* duo sunt ἀναλόγως elicienda: *dubitabat*, utri adeundi forent: *metuebat ne posthabiti dolerent.* Ex his minutis ellipsibus germanum Tacitum agnosco.

Maiestate salva. Vera et callida gnome. A Thucydide videri potest; 6, 11. med. Τὰ γὰρ, inquit, διὰ πλείστου πάντες ἴσμεν θαυμαζόμενα, καὶ τὰ πεῖραν ἥκιστα τῆς δόξης δόντα. LIPS.

satum, quaedam ad patrem reiicere: resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari, vel infringi: quod aliud subsidium, si imperatorem sprevissent?» Ceterum, ut iam iamque iturus, legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem, aut negotia varie caussatus, primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

48. At Germanicus, quamquam contracto exercitu, et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit literas ad Caecinam, «venire se valida manu, ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede.» Eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat, «utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant, hortatur: nam in pace caussas et merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere.» Illi, tentatis, quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati, statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc, signo inter se dato, irrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente, quod caedis initium, quis finis.

Impedimenta. Iumenta, vehicula etc. vid. Graev. et Oudendorp. ad Sueton. Calig. c. 51. ubi male quidam corrigunt *iumenta*. vid. etiam dicta ad Suet. Tib. c. 38. et Oudendorp. ad Frontin. 2, 1, 11. Ern. — * V. et Caesar. 7, 45.

Naves. Quorsum naves, si in Galliam aut Germaniam iturus? An haec simulatio ad Pannoniam spectat? quo etsi terra, tamen et supero mari licebat traiicere. Lips. Immo et ad Germaniam: quemadmodum Claudius britannica expeditione suscepta navigavit Ostia Massiliam, inde terrestri itinere Gessoriacum petiit. Suet. c. 17. Gron.

Quis finis. Si aures recte capiunt latinam rationem, legendum *qui*.

49. Diversa omnium, quae unquam accidere, civilium armorum facies. Non proelio, non adversis e castris, sed iisdem e cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera, sanguis palam: caussa in occulto: cetera fors regit: et quidam bonorum caesi, postquam, intellecto, in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant; neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, « non medicinam illud, plurimis cum lacrimis, sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris: nec aliter posse placari commilitonum manes, quam, si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Caesar, iunctoque ponte tramittit duodecim millia e legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo

Scio, dubitari de discrimine, et permutari saepe. Burmannus adeo ad Phaed. p. 32. putat nos nescire, ubi veteres *qui* vel *quis* ponendum censuerint, cui adstipulatur aliquo loco ad Livium Drakenb. Arbitror tamen, in interrogatione diserta *quis* rectius esse, quamquam et *qui* sic reperiri viri docti docent: ubi non proprie interrogatur, ut hic, *qui* rectius puto. Ern. Ne hoc quidem verum est, ita universe pronuntiatum. Alioqui falsum esset Virg. illud: *quis cultus habendo Sit pecori.* Hic et aliis locis satis erit, temerarias dubitationes leviter summovere.

Pessimi quoque. Groslotius l. ad p. 36. cit. coniiciebat: *pessimi quique.* Frustra. h. l. *quoque* melius. Antea boni armis usi: nunc *etiam* improbi rapiunt. Ern. Paullo ante, *cetera*, exitum rei.

Vulnera accepissent. *Excepissent* corrigit Muretus, ex librorum quorumdam scriptura *ecoepissent.* Haud male, quod ablativus additus est, et ipsi se offerunt vulneribus. Quippe haec praecipua *excipiendi* vis. Diversum est Cic. Or. de Har. Resp. c. 19. *Acceptis a forti adversario vulneribus adversis.*

E legionibus sex, et viginti. Distinctio praeter historiam. Interpunge e *legionibus, sex et viginti so c.* Quatuor enim dumtaxat legionum miles in id bellum ductus: nec plures in Germania inferiori erant.

equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit.

50. Laeti, neque procul, Germani agitabant, dum iustitio, ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque, a Tiberio coeptum, scindit: castra

Clarum ex sqq., ubi legiones enumerat: *Mox prima legio: sinistrum latus unaetvicesimani clausere, dextrum quintani: vicesima legio terga firmavit.* LIPS.

Limitemque.....scindit. Forte, *scandit.* Utrum autem limes hic a Tiberio structus ad secernendos discriminandosque Germanos? an potius agger at via? *Caesia* etiam *silva*, dubites an *Hesia* scribenda: quo nomine etiamnunc eo tractu manet, in clivensi inquam ducatu *Heserwalt.* Quae vox non abest, quin adeo *Heso* nomen habeat, quem Galli Germanique *Martem colebant.* LIPS. Censeo cum Mureto, *limitem* hunc ex eo genere esse, quibus, ubi flumina, mare, montes non erant, adversus incursiones barbarorum imperium romanum muniebatur. Tacitus 2, 7. *Cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Spartianus Hadr. c. 12. *In plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in morem muralis sepis funditus iactis atque connexis, barbaros separavit.* Sic Ammiano 30, 9. Valentinianus laudatur *oppidorum et limitum conditor tempestivus.* Hos limites *scandere* quid sit, aut cui usui, non intelligo: sed si quando trans eos bellum inferebatur barbaris, aut barbari invadebant fines romanos, tum *scindi*, *aperiri*, *rumpi* et *perrumpi* dicebantur. Velleius 2, 120. *Penetrat interius, aperit limites, vastat agros.* Vopiscus in Tacito c. 3. *Nam limitem Transrhenanum Germani rupisse dicuntur, occupasse urbes validas.* Ammian., 23, 3. *Equestres hostium turmas vicino limite quodam perrupto avertisse subita praedas.* 26, 5. *Alemanni perrupere Germaniae limites.* Hunc dicit *coeptum a Tiberio*, id est, factum, institutum: ut alibi *hortos coeptos a Lucullo.* *Scindere silvam*, non est caedere, non exscindere: nam *caedere silvam* est aut collucare, aut hic illic arbores deiicere; *exscindere* autem est omnem omnino abolere et nullas ibi arbores relinquere. At *scinditur*, quod dividitur, aperitur, rimam aut fenestram aut intercapedinem et aliquid interlucens accipit. Sic *scindunt robora cuneis*: sic *scindit se nubes.* Sic Orion vadit *per maxima Nerei Stagna viam scindens*: sic *solum scindere*; sic *vallum scindere.* Ita ergo et *silva scinditur*, cum in ea pervium fit: cum per eam aperitur via militaris: ut relinquantur quidem utrinque arbores, tantum tamen fiat vacui, ut exercitus tuto ea commeare possit. Commodissime igitur hoc verbum et ad limitem et ad silvam refertur. Castra denique *in ipso limite* posita intellige, ut fossas aggerisque et quicquid ibi structum erat muniendi caussa, eius complanata pars intra

in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munit. Inde saltus obscuros permeat, consultatque, « ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an impeditius et intentatum, eoque hostibus incautum. » Delecta longiore via, cetera accelerantur. Etenim adtulerant exploratores, « festam eam Germanis noctem, ac solemnibus epulis ludicram. » Caecina cum expeditis cohortibus praeire, et obstantia silvarum amoliri iubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus illustris: ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes, stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeo

castra recepta sit: non quasi praecise castra intra limitis quamvis latissimi angustias stringerentur. Sic Iustino Agathocles 22, 6. *Castra in quinto lapide a Carthagine statuit.* Sic enim MSS. ut monui Pec. vet. 1, 3. Quia proxime limitem erat silva Caesia, saltus autem omnes sunt loca insidiis nata, nec nisi caute et explorato intranda provido duci, eam non excidit totam (neque enim necesse habuit) sed longe lateque, qua e castris prospectum patere voluit, et qua exercitus ducendus erat, cecidit, hoc est, *scidit:* eo consilio, quo Caesar B. G. 3, 29. qui videndus. Gron. Praeclare haec contra Freinshemium, qui Lipsii commentum copiose defenderat. Eadem corruptela ap. Caes. B. G. 5, 51. De limite illo v. Cluverii Germ. antiq. 3, 9.

Latera concaedibus munitur. Alii, *munit:* ego, *munitus*, malo. Muniendi hic mos a Germanis Gallisque. Ammianus 16, 11. *Difficiles vias et suapte natura clivosas concaedibus clausere sollerter, arboribus immensi roboris caesis.* Usus ea voce et Caesar. At *Concisa* vocare videtur P. Diaconus: *Factis etiam concisis*, inquit, *per devia silvarum irruit super eos.* Lips. Non, quasi non licuisset, ea quoque vallum ducere: quid enim vetaret? sed quia tanta caesarum arborum copia erat, ut aggesta sufficeret lateribus tutandis, contentus ea fuit, et consuluit militum labori. Prorsus ut in Morinis Caesar 3, 29. Gron. Parem auctoritatem a MSS. habent *munitus*, *munitur*, *munit.* Nam per compendia scribebantur extremae hae syllabae. Hic plane non dubito, quin auctor scripserit *munit*, idque reposui. *Scindit, locat, munit.* Mox *saltus obscuros* proprium loci nomen putat Muret. nescio quo teste. Immo Caesiae silvae sunt. De itinere, quod ingreditur Germanicus, v. Bucherii Belg. Rom. 3, 4.

Hostibus incautum. Non praesidiis insessum et munitum adversus hostes. Sic, ut opinor, Livio *agmen incautum* dicitur, non quadratum, non adversus assultus hostium

cuncta incuria disiecta erant: neque belli timor: ac ne pax quidem, nisi languida et soluta, inter temulentos.

51. Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit: quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non aetas, miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum, quod *Tanfanae* vocabant, solo aequantur. Sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, inse-

munitum, cui ob impetu hostili non cavit satis imperator. ERN. Conf. Mureti V. L. 11, 2. Est *incustoditum*, quod nonnunquam apponitur.

Cuncta incuria disiecta. Cicero *dissoluta dixisset*, opinor: qua illum verba pro valde neglectis, item negligentibus, uti, lexica docent. Sic fere noster mox *solutam pacem* dixit. ERN.

Pax, nisi languida et soluta. Agitabant, inquit, tanquam nullo bello atque in media pace securi: nec tamen, ut pace homines sobrii et vigiles (quippe qui hactenus plerumque intenti et sui compotes; ut si quid subitum ingruat, aut arma aut fugam quaerere noriut), sed, ut saucii, ac prae poculis, ubi essent, nescientes, marcebant turpebantque. GRON. Alius dixisset: *Si modo quies, et languor, torpor temulentorum, pax dicenda est.* Saltem dixisset *ut inter temulentos.*

Legiones avidas. Non tam praedae quam caedis. Iram effundere, animum explere volebant.

Templum, quod Tanfanae. Quis deus, quae dea? Quidam ἐτυμολογίζουσι quasi esset, *Taenfanck*, quod lingua nostra principium rerum. At Britanni prisci, sua lingua Tan, ignem vocant. LIPS. Loccenius interpretatur *Luci patronus*: ut sit e *Tan, abies*, et *fan, dominus*. D. Vossius autem ad Caesar. B. G. 6, 17. legendum putabat *Teutanae*, recte improbante Oudendorpio ad Lucan. 1, 445. ERN. Praeter alios, conf. Antonum in I. H. M. Ernestii Miscellan. Ant. German. p. 210. cum notis editoris. — Kbunius nostras ad h. l. haec habet. Cannegieter de Britteburgo p. 32. legit *Anfanae* et explicat de *dis matribus Anfaniabus*, quae et in Gallia cultae, teste lapide lugdunensi apud Gruterum p. 90; n. 11. ubi tamen legitur AVFANIS MATRONIS, at in Germania inf. apud Smetium in Antiq. Neumageus. p. 93. ubi MATRONIS AVFANIABVS. nisi obstat titulus apud Gudium p. 55, n. 11. in quo TAMFANAE SACRVM.

Sine vulnere milites. Freinsh. putabat legendum, *sine vulnere militis, qui semisomnos* etc. *ceciderat.* Non est necessarium. ERN. Ἀτρώτως seu ἄτρωτοι discessere seu fuere milites nostri. Nihil durum nisi ellipsis

dere: quod gnarum duci; incessitque itineri et proelio. Pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant: mox prima legio: et mediis impedimentis, sinistrum latus unaetvicesimani, dextrum quintani clausere: vicesima legio terga firmavit: post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti: dein latera et frontem modice adsultantes, tota vi novissimos incurrere: turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos, voce magna, « hoc illud tempus obliterandae seditionis, clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus vertere. » Exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, caeduntque. Simul primi agminis copiae evasere silvas, castraque communivere. Quietum inde iter: fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

52. Nunciata ea Tiberium laetitia curaque adfecere: gaudebat, oppressam seditionem: sed, quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria,

verbi substantivi; qua nihil vulgatius.

Incessitque itineri et proelio. Mollius idem dixit 13, 40. *Non ignaro duce nostro, qui viae pariter, et pugnae composuerat exercitum.* Ern. Intell. *paratus*, ut bene Muret. qui et illum locum adscripsit et Xenophontis Cyrop. c. 2. extr. — * Wopkens. coni. *intenditque.*

Pars equitum etc. Est hic descriptio agminis quadrati huius aevi, pleni et iusti, et ab omni parte firmati. v. Schel. ad Polyb. p. 280. Ern.

Porrigeretur. Mihi elegantissime dictum visum est semper pro *progrederetur*, ut longitudo agminis inter angustias exprimeretur; et sic alii quoque in simili re utuntur hoc verbo, ut etiam lexica docent. Quo minus probo Heinsii l. c. coniecturam *progrederetur.* Ern. Quievit hostis, donec agmen *universum* silvam *ingressum* esset. Infra rem fuisset *progred.*

Leves cohortes. Intelliguntur *ceteri sociorum*, de quibus paullo supra leviter, neque legionariis armis, armati, ut recte monet Freinsh. Ern.

Fidensque recentibus. Recentis victoriae gaudio et fiducia fretus, obliviscebatur dira seditionis.

angebatur. Retulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem illyrici motus laudavit, sed intentior, et fida oratione: cunctaque quae Germanicus indulserat, servavit, etiam apud pannonicos exercitus.

53. Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum adcolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Caio et Lucio Caesaribus, spreveratque, ut imparem; nec alia tam intima Tiberio caussa, cur Rhodum abscederet: imperium adeptus, extorrem, infamem, et, post interfectum Postumum Agrippam,

Sed intentior. Accurata magis oratione: unde *accuratae laudes*, *accurata commendatio* passim. Ern. *Mit mehr Warme.* Id fieri potest brevi oratione, rem minus accurate explicante. Pauca loquitur verus affectus.

Quae Germanicus indulserat. Germanicis coni. I. Gronov. ne subiectum mutetur. Quasi non res illud postulet. Seq. cap. notabile est, cod. Med. dare *Regium* sine aspiratione, quo modo nomen scribendum docuit Mazochius et alii plures.

Iulia ob impudicitiam. Qui feminam hanc impudicitiae arguant, multi testes. Seneca de Benefic. 6, 32. *Augustus flagitia principalis domus in publicum emisit* etc. Plinius 21, 3. *Apud nos huius licentiae exemplum non est aliud, quam filia D. Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam literae illius dei gemunt.* vel, ut clarissimus Torrentius emendat, *illius describunt.* etsi ego malim, *degemunt.* De hoc Marsya, praeter ea quae dixi Antiquis 3. p. 110. Sidon. Carm. 13. *Marsyaeque timet manum ac rudentem.* Id est, tribunal metuit et forum. Emendo, *tridentem.* Arnob. lib. 2. *Quia fornicem Lucilianum et Marsyam Pomponii obsignatum memoria continetis.* Vide Dionem 55, 10. Lips.

Pandateria. Plerisque vocatur *Pandataria*, quod ideo recepit Brot. Apud Melam tamen et Dionem 55, 10. nostra scriptura extat.

Ut imparem. Taurum non ad illud iugum. Lips. Rectius alii ad genus referunt. Ern. Ut Liv. 6, 34. extr. de Fabia minore, Ambusti filia, nupta viro plebeio, *Quod iuncta impari esset.* Tac. H. 2, 50. *Maternum genus impar.* Lipsianam argutiam nulli Romanorum in mentem venisse crediderim.

Tam intima....caussa. De *tam* cum superlativo, vide dicta in Clav.

omnis spei egenam, inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. Par caussa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio, et prave facundus, eandem Iuliam in matrimonio M. Agrippae temeraverat. Nec is libidini finis; traditam Tiberio, pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat: literaeque, quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, africi maris insulam, qua-

Cic. in h. v. *Intima caussa* est verissima, gravissima, quae maxime animum movet. Ern.

Longinquitate exsilii ratus. Id est, diuturnitate. Nam relegata Iulia anno 748, ex quo ad hunc diem anni fere viginti. Lips. Cum dicit *obscuram necem;* intelligo caussam necis. At non adeo remotum est Rhegium ab domina urbe, ut, si nota illic publica foret, fama eius Romam tardius perveniret. Nec vero, utrum diu quis exsilium toleraverit, an modo exierit, interest ad iudicandum, fato an fraude humana perierit. Res igitur ipsa videtur velle, ut scribamus: *longinquitate exitii.* Quod enim non subito eam peremit, sed aegram spiritum inter inopiam trahere aliquandiu passus est, donec contabesceret, eo speravit se posse consequi, ut fraus lateret, quemadmodum illi, qui lentis et tabificis venenis grassantur. Gron. Vulgatum verum puto. Diuturnitas exsilii faciebat, ut homines iam paene obliti eius, minus eam, et quae ei acciderent, curarent. Ern. Rectissime. Relegata est haec Iulia a. U. 752, ut a Velleio et Macrob. docuit Noris. Cenot. Pis. p. 182. Dubito, an *exitium* latine dici possit *longinquum* seu *longum.*

Sempronium Gracchum. Velleius 2, 100. Vidimus et numos huius Gracchi, TI. SEMPRONIVS. GRACCVS. IIII. VIR. Q. DESIG. id est, quatuorvir, quaestor designatus; in parte altera: DIVI. IVLII. F. Lips.

Accendebat. An *accenderat?* propter praecedens *temeraverat.* Sed sequens *credebantur* tuetur vulgatum. Ern.

Scripsit. Legitima ratio desiderat *scripserat.* neque tamen aliquid mutandum. Etiam apud Livium aliosque historicos observata sunt talia, quae accipienda sunt, ut a persona scribentis dicta: quod aliquot locis ad Liv. recte monere memini Drakenborchium. Sic c. 79. *an verterentur flumina et lacus, per quos augescit.* 2, 43. *praefeceratque, Pisonem.... insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit.* Durius est ibid. 62. *lixae et negotiatores reperti, quos ius commercii.... hostilem in agram transtulit.* Ern. *Scripsit* est aoristus, rem vulgo notissimam simpliciter indicans; forsan etiam, exemplar literarum ad Tac.

tuordecim annis exsilium toleravit. Tunc milites, ad caedem missi, invenere in prominenti litoris, nihil laetum opperientem. Quorum adventu, « breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariae per literas daret » : cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine; vita degeneraverat. Quidam non Roma eos milites, sed ab L. Asprenate, proconsule Africae, missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

54. Idem annus novas caerimonias accepit, addito sodalium augustalium sacerdotio: ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. Sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius, Drususque et Claudius et Germanicus

aetatem servatum. Alio pertinet parakimenus *credebantur*; de quo ad c. 6.

Ab L. Asprenate. Credo cognomen esse gentis Noniae. De Asprenatum claritudine et familia consulari Plinius 30, 7. Suetonius in Aug. c. 43. LIPS. Conf. Schotti de claris Rhetorr. apud Senecam, in quo multa mentio Asprenatum.

Verti frustra speraverat. Forte rectius *speraverit*, Freinsh. ait. Bene, ut opinor: neque enim similis satis hic locus ceteris, de quibus supra ad c. 10. ERN. Plura exempla vulgati v. in Comment. nostra. — * Wopkens etiam citat Sen. Ep. 30. et 45. Sall. Iug. 38. Cat. 27. Lact. Epit. c. 39. Iustin. 38, 4. Tacit. 4, 10. 2, 26, 27. 3, 62, 69. 13, 31. 15, 62. 16, 1. H. 1, 34.

Sodalium.... sacerdotio. Idque exemplum placuitde inceps in omnibus imperatoribus, qui facti divi. Ita sodales Flavii, Hadrianales, Aeliani, Antonini, passim in historia memorati. Lapis priscus : NERONI. CAESARI. GERMANICI. F. TI. AVGVSTI. N. DIVI. AVGVS. PRON. FLAM. AVGVSTALI. SODALI. AVGVSTALI. Q. Q. NOVANIVS. Q. L. SAEVIVS. LIPS.

Ut quondam T. Tatius. Pugnat aperto Marte secum Tacitus H. 2, 95. ubi vult sodales Titios (ita enim scribendum, non *Tatios*, ex lapid. et libris; dictique a praenomine Tatii) institutos, non retinendis sacris, sed memoriae Tatii sacrandae. Quae caussa hoc quidem loco aptior erat; fortasse et verior. Dionysius 2, 52. hanc rem non attigit, contentus dixisse, honeste sepultum Tatium, et quotannis ei publicas inferias factas. LIPS.

Sodales Tatios. Sic MS. Beroaldus, Rhenanus, Aldus : nec caussa est, cur in *Titios* mutetur. ERN. Valeat in hoc consuetudo latina,

adiiciuntur. Ludos augustales tunc primum coeptos turbavit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat

quam praeter monumenta confirmat Varro celebri loco. De his autem sacerdotibus a Tiberio institutis diligentissime expl. Noris. p. 74. sqq. et Gorius Inscriptt. ant. II. p. 54.

Tunc primum coeptos. Quomodo id verum? siquidem ludi Augustales iampridem instituti celebratique, Q. Aelio Tuberone, Paullo Fabio Coss. ut dixi supra. Rescribe igitur, *Tunc primum coepta:* idque Tacito ipso auctore, c. 77. init. LIPS. In laudanda hac emendatione conspirant omnes, et ex Lipsii margine omnes eam assumpserunt in textum, Tacito ipso infra auctore, aiunt. Quid ille affert infra? Nempe *hoc anno coeptam theatri licentiam.* Num omnem? tamne sero? Licentiam histrionum et fautorum iamdudum sub Augusto, pantomimorum amatore studiosissimo, invaluisse, et ipsa res et historiae loquuntur. Iam Horatius plebem in theatro viderat depugnare paratam, si discordaret eques. Non ergo hoc totum genus licentiae *tunc invectum* dici potuit, cum ludi augustales darentur; sed hos ludos *tunc primum datos* seu *institutos* turbavit discordia quaedam. Hoc affert lectio cod., quam non solum ferendam, sed coniecturae etiam praeferendam censeo. Nam *primum coeptos* licebat dicere *ludos*, qui tunc primum sollenni modo facti, et sive celebrati novum in modum, sive instaurati a senatu essent. Non enim est dubium, quin hi iidem ludi sint quorum pars, circense ludicrum, supra c. 15. in hunc annum tribunis pl. concessum dicebatur. Quod rei peractae mentio ad exitum anni differtur, illud fit ex more Taciti, quem servare solet in omnibus rebus minoris momenti et non perpetui tenoris. Denique nihil sentio in hoc genere, aut ipsa latinitas pristinae scripturae plus favet quam novae. Nam ut infra placet *coepta discordia*, ita h. l. series verborum nos ad *coeptos ludos* revocat. Itaque hoc reduxi, nihil reverens nisi virorum doctorum sententium auctoritatem.

Indulserat ei ludicro Augustus. Immo vero, quod censeo me primum advertisse, Augustus id ludicrum invenit. Suidas: Ὄρχησις, παντόμιμος ταύτην ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ ἐφεῦρε Πυλάδου καὶ Βαχχυλίδου πρώτων αὐτὴν μετελθόντων. Emenda Ὄρχησις παντόμιμος. Et vere Suidas. Ante Augustum sana liberaque re publ. Pantomimorum nullum vestigium. Zosimus 1, 6. inter caussas labefactati imperii non vane refert, quod *Octaviani temporibus Pantomimorum saltatio prius incognita in usu esse coeperit, Pylade ac Bathyllo primis eius auctoribus.* Quod Suidas notat, in Ἀθηνόδωρος: cave ad Tiberii tempora referas, sed Augusti. Κατὰ δὲ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ἡ παντόμιμος ὄρχησις, εἰσήχθη οὔπω πρότερον οὖσα. Emenda etiam supra in Suida, Βαθύλλου. Duo Pantomimi sive histriones (volgo enim in historia, ut hic Tacito, miscentur eae voces) eximii, Pylades et Bathyllus. Posterior, ignis et delicium Maece-

talibus studiis, et civile rebatur, misceri voluptatibus vulgi. Alia Tiberio morum via: sed populum, per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

55. Druso Caesare, C. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus, manente bello; quod, quamquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Cattos excursu praecepit. Nam spes incesserat, dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae; Segestes, parari rebellionem, saepe alias, et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit: suasitque Varo, « ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret; nihil ausuram plebem, principibus amotis: atque ipsi tempus fore, quo crimina et innoxios discerneret. » Sed Varus fato et vi Arminii cecidit. Segestes, quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam eius, alii pactam, rapue-

natis. Dionem non capiunt vulgo, qui hunc amorem honeste tetigit, 54, 17. extr. Ubi tamen intelligi etiam potest, hunc Bathyllum servum Maecenatis fuisse. Seneca pater Controv. Praefat. 5. med. *Recitabat rescriptum Labieni pro Bathyllo Maecenate* (corrige, *Maecenatis*) *in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes mordendum provocantis.* Corruptum id nomen, apud eumdem Senecam, Praef. 3. ext. *Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantomimus essem, Pantillus essem: si eques, Melison.* Lege *Bathyllus essem.* Lips. Add. Scaliger ad Euseb. p. 169. Ern.

Civile rebatur. Lege Sueton. Aug. c. 45. Ern.

* *Morum via.* Sic Stat. silv. 3, 3, 203.

Initio veris, et repentino. Muret. *et* delet, cum Acidalio. Mox iidem id inseri volunt ante *saepe alias.* Ern. Utrumque ciceronianum est. Quamquam *et* non raro etiam apud Cic. est *et quidem*; ac sic h. l. intell. Conf. Ind. Simile erat c. 29. *orto die et vocata concione.*

Dissidere h. in Arm. et Seg. Sensus non obscurus, dissidere hostes; ita, ut alii in Arminii, alii in Segestis partes abeant, hi illum, alii hunc sequantur. An dictum imitatione Graecorum, qui dicunt *λέγειν τι εἰς τοὺς ἀπίστους*, dicere aliquid, ut ad notitiam profanorum perveniat, et similia: de quibus elegan-

rat. Gener invisus, inimici soceri: quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

56. Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, et tumultuarias catervas Germanorum, cis Rhenum colentium, Caecinae tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit; positoque castello super vestigia paterni praesidii, in monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. Nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus modicis, inoffensum iter properaverat; imbresque et fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Cattis

ter egit Hemsterhusius ad Aristoph. Plutum p. 456. Ern. * Wopkens. *inter* vel *studis....*, *in.*

Gener invisus, inimici soceri. Pichena suspicatur Tacitum scripsisse, *gener invisus*, *inimicus socer.* Alii distinctione, quae est in textu, succurrunt Tacito, ut enallage numeri sit. Tacitum autem variare modos loquendi, iam diximus. Sequentia docent, duo membra desiderari. Ern. Utique sunt membra duo: *gener* socero *invisus*, ipsi *soceri* (Segestes et Sigimerus. v. Velleii 2, 118.) *inimici.* Gruteri enallage, *soceros* pro uno socero interpretantis, absurdissimum acumen est. Alii, virgula expuncta, genitivos inducunt: scilicet ne quis socerum inviso genero amicum putet.

Cis Rhenum colentium. Ut erant Vangiones, Triboci, Nemetes, Treveri, Nervii; sed et pars aliqua Batavorum. Lips. Immo hi tum Galli. Ego intelligo Ubios, Sicambros, aliosque e Germania populos, ab Augusto traductos Rhenum, ut ibi colerent. Ern. Vid. Mannerti Geog. ant. 2, 1. p. 206. seqq.

In monte Tauno. Alii *Tauro* scribunt. Ubi is, mecum alii ignorant. Lips. Nempe haec duo nomina in libris permutantur, reperique in edd. vett. Taciti etiam pro *Tauro* esse *Taunum.* Cellar. G. A. t. 1, p. 369, probat Cluverii opinionem, qui censet esse montem contra Magontiacum, vulgo *der Heyrich*, vel *die Hoehe* dictum. Aliter Vossius ad Caes. B. G. 6, 17. quem, si lubet, vide. Ayrmannus Gissensis peculiari libello docere instituit, intelligi debere montem haud procul Gissa urbe, quem ibi vocant *den Dyesberg*: quod aliis excutiendum relinquo. Ern. Ayrmanni opinio, etsi a Mogeno Sicilimentis quibusd. 1763, editis exornata, situ tamen locorum et reliquiis veterum munitionum refellitur, confirmaturque his iisdem rebus Cluverii sententia. — Cum Cluverio facit et Mannert. t. 3, p. 578. De munitionibus viarum v. Eccardus de Orig. Germ. p. 282.

Metuebatur. Sic MS. Beroaldus

adeo improvisus advenit, ut, quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. Iuventus flumen Loganam nando tramiserat, Romanosque, pontem coeptantis, arcebant: dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis vicisque, in silvas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti caput), aperta populatus, vertit ad Rhenum: non auso hoste terga abeuntium lacessere; quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis, iuvare Cattos; sed exterruit Caecina, huc illuc ferens arma: et Marsos, congredi ausos, prospero proelio cohibuit.

57. Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur; validiore apud eos Arminio, quando

Rhenanus, Aldus: nec necessaria caussa mutandi. *Auctus* in singulari accipiendus. Numerus et genus accommodantur saepe tantum proximo. Ern. Flumina latine *auctus* habent, flumen *auctum*. Ab hac consuetudine non temere disceditur. Correxi igitur.

Flumen Adranam. Quod Ionius noster *Ederam* accipit in Hassis: qui Fuldam amnem illabitur. Lips. Probabilius Mannertus t. 3, p. 564. in Adrana errorem Taciti notat, qui voluerit aut debuerit ponere Loganam, *die Lahne.*

Nando tramiserat. Tacite in textum recepta est a Gronoviis et Ryckio emendatio Acidalii et Pichenae, *tramiserat*. Non improbo: sensus enim plane desiderat sic legi: sed debebat etiam interpunctio ex eorum mente mutari, ut punctum esset ante *iuventus*, ubi colon retinuerunt. Alii *tramiserit*. Ern.

Mattio. Ματτιακὸν Germaniae urbs est Ptolemaeo. *Marspurgum* Hassiae esse, non abhorret a vero. Adfirmare enim haec talia, in tanta mutatione temporum, stultum: et tamen suavis hodie ingeniorum lusus. Ab hoc autem Mattio, Mattiacos nostros quidni deducam? Ut non solum contermini iam et socii, sed etiam consanguinei sint Batavorum. Lips. — Id oppidum non esse Marburgum, docet Herm. Kirchner de Republica lib. 13. coroll. 6, p. 138. Sunt, qui vicum intelligendum putent, nomine *Matten* ad Adranam; contra Menso Alting in Not. Batavice t. 1, p. 122. vetus oppidum *Wetter*. Verum, si coniecturam Mannerti de Logana admittas, de Marburgo vix dubium erit,

bellum suadebat. Nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus, rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed iuvenis conscientia cunctabatur; quippe anno, quo Germaniae descivere, sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiae romanae pertulit patris mandata: benigneque exceptus,

idque eo minus, quod et situs Mattiaci apud Ptolemaeum probe conspirat.

Quanto.....habetur. Na quis, praesertim tiro, putet, hic aut aliquid vitii esse, ut legendum sit *promptior*, aut omissum aliqoid, ut addatur *magis*, cautum est a nobis, cum monuimus, Tacitum libenter variare orationem: tum cavetur aliis exemplis similibus. Supra c. 52. *sed intentior, et fida oratione*: intellectu τοῦ *magis*, qood libenter omittit noster, more Graecorum. Mox c. 58. *quia pacem quam bellum probabam.* c. 68. *quanto inopina, tanto maiora.* Ern. In primo exemplo nulla est comparatio. Nam minime *fida* fuit oratio de Germanico. Paullo ante hic *quando* non multum differt a caussali *quod* seu *quia*, latente quadam significatione *temporis*. Sed qoum tempus mox exprimatur *rebus motis*, veretur I Gron. ne *quod* vel *quoniam* scribendum sit. Io cod. enim esse *quo*, compendium ambiguum, ex qoo etiam nunc turpia nonnulla menda haerent in Cic. Epp.

Rebus commotis. Immo scribo, *rebusque motis.* ex sententia, et Taciti exemplo 14, 61. *Ducem tantum defuisse, qui rebus motis facile reperiretur*, Lips.

Nomine Segimundum. Horum at plorium docum mentio apud Strab. 7, p. 291. Ἔτισαν δὲ δίκας ἅπαντες, καὶ παρέσχον τῷ νεωτέρῳ Γερμανικῷ λαμπρότατον θρίαμβον, ἐν ᾧ ἐθριαμβεύθη τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν σώματα καὶ γυναικῶν, Σιμεγοῦντές τε καὶ Σεγέστου υἱός (corriga Σιγιμοῦντός τε Σεγέστου υἱός, copula item deleta) Χηρούσκων ἡγεμών, καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ, γυνὴ δ' Ἀρμινίου τοῦ πολεμαρχήσαντος ἐν τοῖς Χηρούσκοις ἐν τῇ πρὸς Οὔαρον παρασπονδήσει. Lips.

Apud Aram Ubiorum. Frequens huius arae mentio. Vidi, qui vellet Bonnam nunc esse. Ego vereor, ut propius abfuerit ab oppido Ubiorum. Quidquid hodia sit, puto originem ei loco a veneratione Augusti, cui novo caeliti ora illic, recepta adulatione, exstructa, uti ara Lugduni, et ad eam sacerdotes ex primoribus gentis, inter quos hic Segimundus. Lips. Sic etiam Cluverius et alii. Nonnulli intelligi putant *oppidum Ubiorum* c. 36, hodie Coloniam Agripp. v. Cellar. G. A. t. 1, p. 245. qui rem in medio relinquit. Ern. Optime illi, qoi ex *Ara Ubiorum* crevisse putant *oppidum Ub.*, situm in eodem fere loco, qoo posthac fuit colonia Agripp. *Annus quo descivere Germ.* haud dubie designatur a. U. 762. quem secuta est cla-

cum praesidio gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit, convertere agmen: pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrimas, neque voce supplex, compressis intra sinum manibus, gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, praedae data.

58. Simul Segestes ipse, ingens visu, et memoria bonae societatis impavidus. Verba eius in hunc modum fuere: « Non hic mihi primus erga populum romanum fidei et constantiae dies. Ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi: neque odio patriae (quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, invisi sunt), verum quia Romanis Germanisque idem conducere, et pacem quam bellum probabam. Ergo

des varianae, non 754. ut Ryck. scribit. — In dextra Rheni ripa sitam fuisse *Aram Ubiorum* arbitratur I. Eh. Rau l. c. ubi hodie oppidum *Duyts* seu *Deutz*, eamque structam ab Ubiis, priusquam a M. Agrippa traducerentur in Galliam, neque Augusto, sed patrio cuidam numini, forsan Mercurio, fuisse dicatam. Displicet hoc d' Anvillio, qui in Not. de la Gaule, p. 86. paullo superius ponit in loco *Gotsberg*, quod adridet Bruterio ad c. 39.

Germanico pretium. Explicant *operae pretium.* Ita esset non *fuit*, sed *visum est.* Exquisitior mihi videtur locutio, eiusdem prope potestatis, qua est nostrum nunc tantopere frequentatum *interessant.* Nove positum in primis arguit usus H. 3, 8, *In Veronensibus pretium fuit.*

Compressis intra. Qui habitus etiam nunc germanicis matronis (videre videor) per modestiam et decorum assumptus. Lips. Mox pro *bonae* forte *nostrae* aut *romanae* legendum. Ern. Hominem non tam *romana* societas impavidum facit, quam *cognita fides* societatis. Nullum ἐναργέστερον vocab. invenias, nullum in pari simplicitate dignius.

Proditores etiam iis. Thucydides 3, 9., Τὸ μὲν καθεστὸς τοῖς Ἕλλησι νόμιμον ἴσμεν· τοὺς γὰρ ἀφισταμένους etc. Gron.

Idem conducere. Infinitivus pen-

raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium, apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. Dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret, flagitavi. Testis illa nox mihi utinam potius novissima! quae secuta sunt, defleri magis quam defendi possunt. Ceterum et inieci catenas Arminio, et a factione eius iniectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo: neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam; simul genti Germanorum idoneus conciliator, si poenitentiam quam perniciem maluerit. Pro iuventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam, fateor. Tuum erit consultare, utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est. » Caesar, clementi responso, liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. Exercitum

det a *iudicabam*, quod latet in mox sequente verbo *probabam*. Hac figura saepe utitur noster, ut in sequentibus subinde monebimus. Ern. — * Sic Wopkeus. — Nonnulli corr. *conduceret, pacem*. Vix latine. Alius vir doctus, *conducere rebar*.

Illa nox. In qua convivium, de quo c. 55. Ern.

Maluerit. Vir doctus apud Ryckium et Heinsius l. c. malebant: *maluerint*. Saepe sane noster plurali post collectiva utitur. Sed sine libris non muto. Ern.

Utrum praevaleat. Uter plus iuris in eam habeat, et uiri parere magis debeat, patri an marito mox patri. Lips. Immo, ut puto cum Freinshemio, utrum veniam dare malit, quia Segestis, fidelis socii, filia, an punire, quia hostis, Arminii, uxor. Ern.

Veterem in provincia. Nescio an verius, *vetere in provincia*. Id enim ad securitatem Segestis, ne sedem acciperet in provincia nova, obnoxia hosti. Per veterem autem provinciam, ceperim Galliam. Infra, *Coleret Segestes victam ripam; redderet filio sacerdotium*. Tamen fieri potest, ut sedem iam ante defectionem in Gallia habuerit: atque ita, *veterem*. An *uberem* placet? an aliud e veteri scripto elicis, qui habet, *vaera*? Lips. Recepit coniecturam Lipsii Pichena cum sequentibus editoribus. Iac. autem Gronovius rescripsit *Vetera in provincia*, (*Vetera* commemorantur supra c. 45.) e scriptura codicis

reduxit, nomenque Imperatoris, auctore Tiberio, accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

59. Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens: neque probris temperabat: « Egregium patrem! magnum imperatorem! fortem exercitum! quorum tot manus unam mulierculam avexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se pro-

medicei: quem secutus sum. *Vetus provincia* dicitur pars provinciae, quae prima fuit sub imperio populi romani, aliis deinde adiectis, ut e Livii 24, 44. 25, 3. docet Freinsh. Quae autem hic esset vetus provincia? In Germania quidem ulteriori nulla tum omnino provincia. Varus apud Velleium 2, 118, dicitur in mediis Germanorum, hostium, finibus fuisse. Ripa citerior Rheni victa erat, c. 59, nondum ulterior. Ern. Et illam citeriorem seu *gallicam ripam*, quae dicebatur c. 57, significari posse *vetere provincia*, nemo dubitet. Sic 3, 74., *vetus provincia* Africae ea pars est, quae iam pridem Carthaginiensibus adempta erat. Atque etiam *rebellis* regio opponitur *veteri provinciae*, non modo *nova* sed *nuper adiecta*. Conf. ad c. 59. extrem. Nisi igitur *veterem* defendas, nihil acutius, nihil verius video coniectura lipsiana, quam revocavi: *Vetera*, oppidum, alienum esse arbitror. Eum locum si nominavisset Tacitus, non adiecisset *in provincia*. At Crollius coniecit, quique eius malus mos, in textum recepit *et aera*. Cur non *et caetera*? quod non minus lene remedium erat. Extra iocum: *aera* pro stipendiis notus Livii et aliorum usus est; immo vir ingeniosus uti potuit loco Spartiani in Hadr. c. 6, si eundem morem barbaris stipendia pendendi iam tum fuisse constaret. Sed quid illud est, *stipendia in provincia*? Inepte frigeret haec adiectio, nisi ordine verborum mutato, *aera et sedem*. Ita tandem aliquis sensus prodiret, non manus scriptoris. — In ed. Bipont. *et aera* in notis occurrit tomo secundo adiectis, non in textu.

Puer, quo mox ludibrio. Apud alius nihil reperi. Tacitus haec narraverit, in rebus Caii aut Claudii, libris qui perierunt. Lips. Puero nomen Thumelico, matri Thusneldae; si modo scripturae apud Strabonem l. c. confidere licet.

Quorum tot manus. Videtur in mente habuisse locum Virgilii Aen. 4, 93. Ern.

ditione, neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. Cerni adhuc Germanorum in lucis signa romana, quae diis patriis suspenderit. Coleret Segestes victam ripam; redderet filio sacerdotium: hominem Germanos nunquam satis excusaturos, quod inter Albim et Rhenum virgas et

28 *Hominem Germanos nunquam satis excusaturos.* Video, quid ad hunc locum interpretes. Mihi tamen a Tacito profectum videtur, *ignominiam Romanos nunquam satis excusaturos.* Ann. 1, 46., *Quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua.* 15, 24, *Deos potentium populorum arbitros, Armeniae possessionem Parthis, non sine ignominia romana tradidisse.* Hist. 5, 15, *Civilis, instare fortunae; Cerialis, abolere ignominiam.* De Morib. Germ. cap. 6, *concilium inire ignominioso nefas.* Vid. et ad 4, 67., Ut vero hic *excusare ignominiam*, ita Hist. 5, 22., *excusare flagitium*, et A. 3, 60, *protegere flagitium.*

Nunquam satis excusaturos Forte, *accusaturos*, et statim, *ignorantiam* imp. rom. Lips. Meo iudicio recte Grotius, *homines Germanos.* Liv. 42, 19. Est genus excusandi, quod non inanibus verbis, sed rebus quaeritur. Sic Statius Theb. 1, 691. *Tu modo dissimilis rebus mereare secundis Excusare tuos.* Id est, praestare, at illis ignoscatur, ut pro purgatis habeantur. Hoc intelligit Tacitus, significatque, qui vere Germani sint, et hoc nomen tueantur, eos meminisse oportere, quoad vivant, elaborendum sibi, ut hanc maculam diversis et fortibus factis deleant, nec in eo unquam sibi satisfacere. Adde quae diximus Observat. 2, 13. Nam, quod iste obnititur, quid est, *nunquam satis excusaturos hominem*, qui, si culpa eius id acciderit, nemini excusandus, sed omnibus accusandus debet videri? Ita dicendum erat, *amicos Segestis nunquam hominem satis excusaturos* apud alios Germanos. Freinsh. παραφράζει, Germanos huius proditionis nota hominem nunquam liberaturos, quod eius opera factum est. Hoc est, *nunquam excusaturos*, non, *nunquam satis excusaturos.* Gron. Aliter Freinsh., qui corrigit *hominem Germanis.* Sed ne hoc quidem placet, multoque peius Heinsii et aliorum commenta. Neque nobis satisfacit illa Gronovii, quamvis docte et eleganter explicata, ratio, neque ipsum languide additum *homines*; quod haud scio an nusquam ita in his libris legatur. Vulgatum vero *hominem* vitiosum esse, nemo dubitabit. Nam oratio statim ad *rem*, quae inexcusabilis dicitur, conversa, *hominis*, cuius illud commissum sit, commemorationi repugnat; quatenus obiectivus casus inest his ipsis, *Quod .... viderint.* Quamquam id ferendum esset, si pro hoc verbo legeretur *adduxerit* aut simile quodpiam, quod a Segeste penderet. An praeterea hoc arguam, quam ridicule loquatur Arminius, qui optare videatur, ut invisus socer excusationem et veniam impetret? Sed alia quoque parte laboramus in hoc loco, siquidem *sacerdotium* ita nude positum loquentis animum non explet, et excidisse videtur aliquid, quod peregrinae religionis contemptum indicabat. His incommodis omnibus medebitur coniectura mea: *Redderet filio sacerdotium ro-*

secures et togam viderint. Aliis gentibus, ignorantia imperii romani, inexperta esse supplicia, nescia tributa: quae quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adolescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. Si patriam, parentes, antiqua mallent, quam dominos et colonias novas: Armi-

29. *Ille delectus Tiberius.* Forte *ille Deo dilectus Tiberius.* Deridet apotheosin Augusti, qui *Deus* dictus. Vide Muret. ad Senec. de Benef. 6, 32: qui de Tranq. animi c. 14, *Caesari Deo nostro.* Plin. 7, 45, (46)., *in summa Deus ille.*, etc. 21, 3 (6)., *Filia divi Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam literae illius Dei gemunt.* Ita enim corrigit Muretus ad Tacit. Ann. 3, 24. Lipsius ad Ann. 1, 53, *degemunt.* Torrent. *describunt.* Ita ludit in nomine Dei de Caligula Seneca de Tranq. animi c. 14. *nec procul erat tumulus, in quo Caesari, Deo nostro, quotidianum fiebat sacrum.* Deo ergo delectus scilicet successor, aut ad patrandum bellum germanicum. Similem librariorum oscitantiam deprehendi 6, 20., ubi pro *diem* scribendum *de die.*

manum: Germanos etc. Iam verbum *excusare* nativa potestate fungitur: *Aliis gentibus excusatum esse romana imperia pati; Germanos nunquam excus.* Simul sic vigor et vis additur sententiae.

Ignorantia imperii romani. Quasi dicat: Longinquiores gentes tutae sunt a superbia et imperio romano, ipso situ, et Romanos nec norunt: nos iu limite, virtute nos liberavimus, et porro liberemus. Lips. Mihi videtur sensus hic esse: Aliis gentibus excusatius esse, si imperio romano non valde resisterent. Etenim ignorare rationem imperii romani, non expertas esse supplicia et saevitiam, nescire quae et quanta tributa imponere soleant: Germanis veniam dari non posse, si subeant imperium romanum, cum plane sciant, Romanorum quanta sit saevitia et avaritia, et quando se ab eo liberarint fortiter resistendo, neque subigi vel ab Augusto, vel a Tiberio potuerint etc. Ern. *Ignorantia* apud Tac. est *ignorantes* seu *quod ignorabant.* Similiter c. 69. extr. *peritia* et saepe alibi.

Ille delectus Tiberius. Freinshem. intelligit, ad imperium in Germania, missus in Germaniam. Admitterem, si esset *delegatus.* Sed longe amplius est *delectus*, et Tiberium extollendo, auget laudem eorum, a quibus vir talis irritus discessit. Ille *delectus* igitur est ille, quem unum ex omnibus dignum Augustus putavit, ut haeredem successoremque ordinaret. Gron. Quid hoc ad heroëm barbarum? Forti bellandique perito sese fortiorem fert. Intell. ergo cum Freinsh. ex optimis electum gerendo bello. Conf. c. 63. H. 1, 71, Germ. c. 10, et Tiberii orat. 2, 26.

Patriam, parentes. Clarum est h. l. *parentes* non esse, qui parent, [illegible]: sed quibus vitam debemus. Vid. de hac forma loquendi Cort. ad Sallust. Catil. c. 6. Ern.

Colonias novas. Respicit morem Roman. victis populis imponendi, tamquam praesidia, colonias. Quod

nium potius, gloriae ac libertatis, quam Segestem, flagitiosae servitutis ducem, sequerentur. »

60. Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes: tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate. Unde maior Caesari metus; et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam, cum quadraginta cohortibus romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit: equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit: ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classis, apud praedictum amnem convenere. Chauci, cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque caedem et praedam reperit undevicesimae legionis aquilam, cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu,

novas vocat, non indicat, alias, veteres, iam tum fuisse inter Rhenum et Albim; quod non est: sed dicitur cum respectu ab *antiqua*, antiquam, pristinum statum, in quo nullae ibi coloniae. Ern. Verba id parum credibile facerent, etsi nihil mussaret historia. At v. Dio 56, 18. init. *Novas col.* Arminius opponit iis, quas victoria sua deleverat. Conf. Mannerti III, p. 78.

Veteri ap. Rom. auctoritate. Non, quod amicus Rom. esset, sed quod vir fortis et prudens, cuius magna apud Rom. opinio, ut recte Freinsh. explicat. Ern.

Equitem Pedo. Credo Albinovanus Pedo, cuius fragm. extat de navigatione Oceani. Est tamen et alius Pedo Pompeius vir illustris, quem nominat Seneca in Ludo de morte Claudii sub fine. Lips.

Per lacus. Omnes postea haustas a sinu austrino.

Teutoburgiensi saltu. Nomen etiamnum retinet inclytus romana clade saltus, *Teuteberg*, et victoriae cognomine insignis campus, *Wintfeld*, ad oppidulum Hornam, in Westphalia. Lips. Vid. Monumenta Paderb. pag. 40. in edit. a. 1672. Amstel. apud Elzevir. Ern. Quam Germanis pretium fuerit, scire, ubi Arminius suus vicerit, multorum diversae opiniones docent. Cf. Gattereri Hist. univers. synchron. t. 2, p. 721. sqq. et Mannerti t. 3, p. 88, 98. qui locum ponit in australi parte Luppiae in comitatu Marchiae vel ducatu Westphal. Alii longius ab-

in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.

61. Igitur cupido Caesarem invadit, solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. Praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt moestos locos, visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, et dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein, semiruto vallo, humili fossa, accisae iam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta

errarunt a situ, qui h. l. designatur; nec de saltus ipsius magnitudine quaeri poterat.

Dicebantur. Heinsius l. c. p. 293: *visebantur.* Etenim, inquit, non dicebantur modo, sed erant, ut e sequentibus patet. Sed Romani tamen tantum e fama rem sciebant. Itaque vulgatum verum puto. Ern.

Deformes. In cod. flor. est *deformides:* unde Heins. l. c. et I. Gron. scribendum putant *deformi.* Id Taciti consuetudini orationis constructionem variandi valde consentaneum. Sed quod Heinsius addit insuper: *Iidem prima castra*, non placet. Ern. Multo minus gronovianum *deformi. Dein pr.* Iniectae particulae locus est alibi, non hic. Nec *deformem memoriam* probo ut c. 24. *illuviem deformem*, cuius ille recordabatur.

Trium legionum manus. Quo argumento ex principiis colligebatur manus trium legionum? Quia quotiens plures legiones unis castris, principia sua cuique legioni descripta: in quibus aquila et signa. Item, principia maiora. Vide Milit. Rom. L. V. Dial. 7. Lips. Adde in Analect. ad Mil. R. ad h. l. Male rationem reddit Lipsius. Nam in castris singulis etiam singula tantum principia, si vel decem legiones in iisdem castris tenderent. Neque *τὸ dimensis* ad Germanicum referendum, ut ipse dimensus sit principia, ut in Analectis putat. Sensus est: e magnitudine ambitus et principiis e disciplina rom. dimensis intelligebant periti consuetudinis castrensis, tres legiones ibi tetendisse. v. Schelius p. 16. 17. Ern.

Semiruto vallo. Videtur bina castra designare: una ante cladem, iusta, magna; altera in clade, quae secundo die in monte quodam fecisse eos Dio 56, 21, tradit; et tertio, occidione occisos. Haec secunda igitur describere mihi nunc videtur, semiperfecta, et ubi reliquiae se collegerint. Lips.

vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant: et cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant, « hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam illuserit. »

62. Igitur romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes, ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, moesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit,

Et cladis.... pugnam. Mavult vir doctus in schedis, transposita copula, *cladis .... et pugnam.* Non assentior.

Suo ictu mortem invenerit. Sallust. Cat. c. 55. *Ita.... dignum moribus, factisque suis exitum vitae invenit.* Gron.

Quae scrobes. Observo scrobium mentionem aliquoties in suppliciis: sive quis soliti puniendum in scrobe collocare, quo securius ferirent; sive quis deposituri in ea cadaver. Vix enim est, ut eiusmodi damnati combusti fuerint, aut iusta sis facta. Tacitus 15, 67. *Ne hoc quidem, inquit, ex disciplina.* Philo Iudaeus, *εἰς Φλάκκον*, apparatum supplicii eius describens: *οἱ δὲ ἀκονιτὶ διώκοντες καταλαμβάνουσι, καὶ οἱ μὲν εὐθὺς ὤρυττον βόθρον, οἱ δὲ πρὸς βίαν εἷλκον ἀγωνιάζοντα καὶ κεκραγότα.*

Add. De *Scrobe* verissima notasse me censeo, iacta in eam corpora damnatorum. Id, qui tunc mores, pro ignominia. Nec enim terra corpora condebant, sed igne absumebant. Iuvat in arcano ritu Polybius, de Carthaginiensibus supplicio affectis 1, 80. extremo: *Κολοβώσαντες δὲ καὶ συντρίψαντες τὰ σκέλη, ἔτι ζῶντας ἔρριψαν εἰς τινα τάφρον·* Lips. Quernens Egreg. c. 7. intelligit scrobem, in qua bestias, quibus obiecti homines. Non credo, illum morem Germanis fuisse. Ern.

Qui aderat. An inculcatum a librariis, et male repetitum ex initio superioris capitis? Ern. Quid librarios movere potuerit, ut repeterent? nam casu repetitum ipse non putat. Itaque videtur potius ex grata quadam negligentia additum.

gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiorem hostium credebat: neque imperatorem, auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum, attrectare feralia debuisse.

63. Sed Germanicus, cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites, campumque, quem hostis insederat, eripi iubet. Armi-

Vetustissimis caerimoniis. Quae adhaerent auguratui, nec violandae erant. Extat inscriptio Romae, sed mutila: in qua *Germanicus Caesar* scribitur, *Ti. Augusti F. Divi Augusti N. Divi Iulii.* PRON. AVGVR. FLAMEN. AVG. Infra etiam x, 83, *Ne quis augur aut flamen in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur.* LIPS. — Titulus ille mutilus extat apud Grut. p. 236.

Adtrectare feralia. Non augures solum, sed pontifices, et, opinor, omnes sacerdotes, arcebantur a funestis. Apparet ex facto Augusti et Tiberii, qui velo interposito, mortuos laudarunt. Idem ex Plutarcho in Sulla p. 474. A. qui scribit, *Metellam uxorem eius obiisse*: additque *καὶ τῶν ἱερέων τὸν Σύλλαν οὐκ ἐώντων αὐτῇ προσελθεῖν, οὐδὲ τὴν οἰκίαν τῷ κήδει μιανθῆναι, γραψάμενος διάλυσιν τοῦ γάμου ὁ Σύλλας, ἔτι ζῶσαν ἐκέλευσεν εἰς ἑτέραν οἰκίαν μετακομισθῆναι.* Notabilis ritus, aut caerimonia: et credo pluries aut sollenniter usurpatam. Sulla autem inter sacerdotes: neque scio an et augures. Certe lituus comparet in quibusdam eius nummis. Sed de offensa Tiberii, credo et occultam caussam Tiberio fuisse; quod hoc factum nimis populare, et conciliando militi videbatur. Qua consimili Philippus Macedonum rex, cui bellum cum Romanis fuit, alienus ab Antiocho rege Syriae factus, qui Macedonas caesos ad Cynos cephalas sepelierat: humaniter, sed quasi cum tacita Philippi redargutione. Vide Appianum in Syr. c. 16. LIPS.

Campumque quem. . . . eripi. Genus loquendi a circo petitum. Ubi cum quatuor currus ad carceres starent, si primo ostio missus palmam meruisset, dicebant: *occupavit et vicit*: occupatio enim est eorum, qui in vacua veniunt primi: si secundo, *successit et vicit*: si tertio, *eripuit et vicit.* Habes in lapide antiquo apud Gruterum p. 337. *Eripuit* puta *campum* praecedentibus. Silius 16, 423, *Tene, Astur, certante feret quisquam aequore palmam Erepto?* Vide Salmas. ad Solin. p. 635. Idem Silius *praerepto limite* dicit de primo. Hoc Manilio est *praecludere circum* 5, 80. *vel prima tenentem Agmina in obliquum currus agitare malignus Obstantemque mora totum praecludere circum.* Illud *in obliquum* repraesentat Silius vs. 440,

nius colligi suos, et propinquare silvis monitos, vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. Tunc nova acie turbatus eques; missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine impulsae, auxerant consternationem: trudebanturque in paludem, gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi: et manibus aequis abscessum. Mox, reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa: Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quam maturrime superare. Angustus is trames vastas inter paludes, et quondam a L. Domitio agge-

sqq. Est enim *malignus* in adversarium, qui hunc ei moram obiicit: et praecludit ei circum, in quo nullum ei locum dat antevertendi aut laudem in eo quaerendi. Quod non consideravit Scaliger, cum correxit in Manilio, *perludere*. Gron.

Manibus aequis abscessum. Aequo Marte. Sallust. Cat. c. 39. med. *Aequa manu.* At Romanos, si non fusos, certe cum damno aliquo discedere coactos e conseqq. recte notarunt viri docti.

Angustus is trames. Ubi is hodie? at an est? ex Taciti tota descriptione (considera serio) inducor illum esse, qui hodieque extat et usui est, inter paludes aut uligines, haud procul Amisia flumine, inter Lingam, Weddam et Coevordam. Aliquot miliarum spatium occupant: itque per medias solus hic limes, manu factus, arenis magno opere congestis, at palis trabibusque ed marginandum defixis. Extrema palorum aevo detrita sunt, sed sub terra vel equis reperiuntur: et Batavi nunc tam opportuno loco usi, qua aditus in Frisiam datur, valido propugnaculo, in ipso limite illo, munierunt. Vocant *Bretaniae uligines* (*Bretanscheheyde*) nostra lingua: et discis iam, ubi et unde *Britannica herba* reperta aut dicta, Plinio frustra inquisitum. Est ab ista *Britannia*, sive magis *Bretannia*: et tu, sodes, Plinium vide, in Frisiis herbam hanc mire celebrantem, 25, 3. Porro isti limites sive aggeres, *Kaii* etiam Latinis olim dicti: quae vox et Batavis manet. Lips. Praeter geographos, Cellarium et alios, v. Mens. Altingii Notitiam Germ. Infer. antiq. P. I. tab. II. in qua Pontium longorum tractus designatur. Ern. Conf. Mannerti t. 3, p. 100.

Quondam a L. Domitio. Neronis

ratus: cetera limosa, tenacia gravi coeno, aut rivis incerta erant; circum silvae, paullatim adclives: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit; ut opus, et alii proelium inciperent.

64. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant: miscetur operantium bellantiumque clamor: et cuncta pariter Romanis adversa; locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes proelia; procera membra; hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Nox demum inclinantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani, ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta

principis avo. Tac. 4, 44, Suet. Ner. c. 4. In alium sane Domitium iste non cadunt. Lips.

In loco. Sic 4, 47, *castris in loco communitis.* Et tamen Heinsius l. c. coniiciebat *ilico.* Ern. Cf. 13, 41. — * Cic. ad Att. epist. 11, 7, Sall. Iug. 101.

Ut opus, et alii pr. inciperent. Frustra laborant in loco sano et nihil laboranti, (ap. ob. defectum τοῦ alii in primo membro, ut *opus.*) Vide nostra ad Liv. 3, 37, Gron. Non rara sc. exempla, in hac praesertim aetate, pronominis distributivi omissi, vel in priori, vel in posteriori membro: quod paullo ante aliem de particula *magis* vidimus. Mox c. 67. extr. ut *hi, mox pedes*: pro, *ut primum hi, mox*: at similiter in aliis. V. exempla plurima ap. Davis. at Oudend. ad Caes. B. G. 1, 8, et quos hic laudat. Ern.

Inclinantes tum legiones. Heinsius l. c. *tum* vitiosum putat, cum ipse agnoscat, Tacitum saepe in talibus uti hac particula. — * Malit *multum* vel *inclin. opportune.* Addit tamen *tum* servari posse. — Freinshemio placebat *iam.* Si coniecturis indulgendum, plane delendum *tum*, ut a sequentibus mox retractum, dicerem. Ern. *Iam* mihi certum. Paullo supra c. 61. *accisae iam* reliquiae Germ. c. 8. *inclinatas iam et labantes acies.* Et sic saepius.

quiete, quantum aquarum circum surgentibus iugis oritur, vertere in subiecta: mersaque humo, et obruto, quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus. Igitur futura volvens, non aliud reperit, quam ut hostem silvis coërceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. Nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, unaetvicesima in laevum; primani ducendum ad agmen; vicesimanus adversum secuturos.

65. Nox per diversa inquies: cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent; apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim

Quadragesimum id stipendium. Est ergo idem ille, de quo 3, 33. Lips.

Invalidi ignes. Similis prorsus descriptio Xenophontea Anab. 3, 1, 3, in desperatione pari: Ταῦτα ἐννοούμενοι καὶ ἀθύμως ἔχοντες, ὀλίγοι μὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἑσπέραν σίτου ἐγεύσαντο, ὀλίγοι δὲ πυρὰν ἔκαυσαν, ἐπὶ δὲ τὰ ὅπλα πολλοὶ οὐκ ἦλθον ταύτῃ τῇ νυκτί. ἀνεπαύοντο δὲ ὅπου ἐτύγχανεν ἕκαστος, οὐ δυνάμενοι καθεύδειν ὑπὸ λύπης, καὶ πόθου πατρίδων, γονέων, γυναικῶν, παίδων, οὓς οὔποτε ἐνόμιζον ἔτι ὄψεσθαι. Porro de castrorum his ignibus in *Militia* nobis scriptum 5, 9, Lips. Gruterus mavult ignes coenae corporumque curandorum caussa accensos. In tali periculo ignes vigilum solere esse crebriores, et *invalidos ignes* opponi Germanorum *festis epulis.* Ad maiorem speciem laudat nobis Plut. Pelop. p. 296. C. Lipsii tamen ratio melior. Romanus cibi immemores agere noctem, omittitur. Quis id non exspectet in tanta consternatione? At grandior imago maestitiae ac desperationis est *vigilum ignis male pervigil.* (Stat. Theb. 8, 266.) quales *ipsi* (milites) fuisse paullo post dicuntur, *insomnes magis quam pervigiles.* Idem Grut. mox *interruptas voces.* intelligit *militum*, non *vigilum.* Quidni utrorumque? dicat aliquis. Sed *vigilum* profecto maxime. Iis, qui per officium debebant voces emittere, pavor ora clauserat; nedum ut milites quicquam locuti sint, quibus metum silentio tegere licebat. Antitheta hic in rebus sunt, non in singulis verbis.

Interruptae voces. Quae, aut quo-

adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles: ducemque terruit dira quies: nam Quinctilium Varum, sanguine oblitum et paludibus emersum, cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis repulisse. Coepta luce, missae in latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere: capto propere campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit: sed, ut haesere coeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, irrumpere Germanos iubet, clamitans. « En Varus, et eodem iterum fato victae legiones! » Simul haec, et cum delectis scindit

30. *En Varus, et eodem iterum fato victae legiones. Et eodemque iterum* Flor. Ni fallor: *En Varus, eo uno eodemque iterum fato v. l.* Τὸ *en* secundo loco iam et Pichena advertit.

rum? Vigilum. Ita capiendi auctor ipse Tacitus H. 5, 22, Duo igitur sollemnia romanis vigilibus, signum et voces. Signum, capio buccinam: voces, istas quas interposuisse videntur munere suo functi, ad vigiles alios excitandos. Colligo ex Ambrosio Hexaem. 5, 15, ubi militari more de vigiliis gruum: *Ceteris quiescentibus, aliae circumeunt.... post ubi vigiliarum tempus fuerit impletum, perfuncta munere in somnum se praemisso clangore componit, ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est.* Lips. Post *voces* subintell. *essent*, ne colorem habeat nonnullorum emendatio, *adiacere v. oberrare.* Conf. ad c. 7 et 35. — * Sic et Wopkens.

Ducemque terruit dira quies. Lucanus 7, 26, *Dira quies et imagine moesta diurna.* Gron.

Manum intendentis. Scil. eius manum sibi. *intendere manum* est h. l. manum iniicere alicui conari, ut abstrahas. Ern.

En V. et eodem. MS. et Berold. *et eodemque.* Hinc Pichena suspicatur, *En Varus, en eodemque:* I. Gronovius, *Varus est.* Male hic. Ille scite.

Simul haec et cum delectis. Faërnus legebat: *simul haec, cum delectis scindit agmen:* deleta, *et*, coniunctione. Infeliciter, Gron. Statius Theb. 2, 659, *simul haec, et crassum,* etc.

agmen, equisque maxime vulnera ingerit: illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disiicere obvios, proterere iacentes: plurimus circa aquilas labor, quae neque adversum ferri ingruentia tela, neque figi limosa humo poterant. Caecina, dum sustentat aciem, suffoso equo delapsus, circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset: iuvit hostium aviditas, omissa caede, praedam sectantium: enisaeque legiones, vesperascente die, in aperta et solida. Neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger: amissa magna ex parte, per quae egeritur humus, aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos coeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum iam reliquum diem lamentabantur.

66. Forte equus, abruptis vinculis vagus et clamore territus, quosdam occurrentium obturbavit.

31. *Excussis rectoribus.* Vectoribus a manu Taciti esse opinor. Tum mox *repetendus agger*, non *petendus*. Repetendum laborem viae, per angustum aggerem, de quo supra c. 63, faciendae, fuisse praeter alias molestias innuit. *Petere aggerem* habes et Ann. 2, 81. ideoque nil temere mutandum.

Rectoribus. Heinsius: *vectoribus*: quod usitatius est de equis; *rectores* de elephantis dicuntur. Sed tamen et alia loca reperiuntur, ubi rectores equorum dicuntur, quae omnia corrigere, ut Heinsius voluisse videtur, temerarium foret. Vid. Suet. Tit. c. 4. iupr. Drakenb. ad Sil. 17, 138. Ern. Nec cogitabat vir optimus, verbum saperesse corrigendum, *regere*. Plus in his dignitatis inest quam in vulgaribus.

* *Adversum* etc. Metathesis aucta. Wopkens.

Circumveniebatur, ni. *Circumveniebatur et circumventus esset*; res effectum habuisset; *ni pr. l.* sese *opposuisset*. Doctior illa neque legibus temporum contraria structura semel notanda erat. Conf. c. 35, 63, etc.

Egeritur humus. Corbulae et sportae. Lips.

Non tentoria manipulis. Salmasius de Mil. R. putat *manipulos* h. l. esse contubernia, inductus voce *tentorii*: quae ratio idonea non est. Poterat etiam dicere *cohortibus*: nec propterea *cohortes* contubernia. *Manipulos* pro contuberniis serior aetas dixit. v. Schel. ad Hygin. p. 4. Ern.

Funestas tenebras. Quasi vitae finem portendentes. *Ferales* 2, 31.

Tanta inde consternatio, irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas: quarum decumana maxime petebatur, aversa hosti, et fugientibus tutior. Caecina, comperto, vanam esse formidinem, cum tamen neque auctoritate, neque precibus, ne manu quidem, obsistere aut retinere militem quiret, proiectus in limine portae, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem docuerunt.

67. Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: « Unam in armis salutem: sed ea consilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe, propius succederent: mox undique erumpendum: illa eruptione ad Rhenum perveniri. Quod si fugerent, pluris silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam: quae domi cara, quae in castris honesta, »

Decumana maxime. Ea opposita praetoriae ex adverso, et plurimum remota ab hoste erat, et ab eo ibat. Vide Militiam nostram libro 5. Lips.

Caecina proiectus. Habes idem prorsus factum in Plutarchi Pompeio, sub init. Vide. Lips.

Pavorem. Sic vulgo. *Pavorem esse* legendum fortasse ex MSS. atque editt. Beroaldi et I. Gronovii.

Spe propius. Ingrata traiectio. Coniiciebam aliquando, *donec hostes exp. spe p. s.* Nunc pronuntiationem virgula adiuvavi.

Saevitiam. V. ad 2, 11. Ceterum aut addendum est *aliam*, aut, quod fortasse melius, id verbum aut simile intelligendum. Ern. Talia sine dubio delevisset Ernestius, si hanc editionem curasset. Mihine licebit eius vice tacite fungi?

At victoribus decus, gloriam. Miror editores non obsecutos Pichenae, qui e MS. post *gloriam* punctum posuit. *At* satis indicat *decus et gloriam* opponi *silvis*, *paludibus*, *saevitiae hostium*: *victores fugientibus*. Ern.

In castris honesta. Olim aut nuper in militia feliciter ab iis gesta. Lips. Dona honorifica, non tam in castris reposita, quam adhuc merenda, ut bene Pichena. Ita *cara domi*, ad quae dulcis reditus: *adversa*, futura; infelicem eventum. Sic et Hooftius.

memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque, nulla ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

68. Haud minus inquies Germanus spe, cupidine, et diversis ducum sententiis agebat: Arminio, « sinerent egredi, egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent, » suadente: atrociora Inguiomero et laeta barbaris, « ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore. » Igitur orta die pro-

Orsus a suis. Ferri potest intelligique, quod plures suos equos distribuerit: praeoptem tamen, *a suo.* Ut Caesar B. G. 1, 25, *Caesar primum suo, deinde omnium, e conspectu remotis equis.* Lips. Enimvero, recte mouent Mercerus et Freinsh. apud Caesarem esse sermonem de acie: ibi unus equus cuilibet, etiam duci. Ceterum plures in castris duces habere possunt. Hos omnes equos suos Caecina distribuit fortissimis militum. Ern.

Orta die proruunt fossas. Turnebus probante Freinshemio, vult *orta die proruunt, fossis iniiciunt crates.* Vide tamen, ut veteres hoc verbo utantur, Caesar Bello Gall. 3, 26, *Celeriter ad munitiones pervenerunt, atque his prorutis.* Liv. 9, 14 et 37. Adde 22, 5. 26, 13. Frontinus 2, 5, *repente adortus et desertum proruit vallum et castra cepit.* Noster 2, 17. *prorutae arbores.* Hist. 3, 22, *hostem postera die profligare ac proruere.* Et ibid. 23, *balista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat.* Et sic semper: neque usquam memini me legisse *proruere* pro impetum facere, incurrere. Livii locus erat 25, 30, ubi vulgo, *ab cohorte et equitibus ex occulto proruentibus.* Sed Plut. et meliores *procurrentibus.* Alter Curtii 4, 16, *Subditis calcaribus proruere in hostem.* Sic plane libri etiam optimi: sed legendum *prorumpere*, ut apud Virg. Aen. 10, 379, *et medius densos prorumpit in hostes.* Gron. Tamen Turnebi coniecturam non modo defendit, sed etiam in textum recepit Ryck. quod probari nullo modo potest. Vulgatum recte se habere puto cum Lipsio, Pichena et Gronoviis. Ern. At vero Ryck. ducem habet Freinshemium; sequunturque et alii: ut, si de auctoritate quaeris, par sit ea in partem utramque. Iam Ryckio etiam Wopkens. accedit. Ac sane alibi, opinor, nusquam legitur *fossam proruere*: tum hoc verbo neutraliter accepto facilior prodit contextus: denique ipsa obstat difficultas rei, in conspectu hostium. Ad postremum nihil admodum habeo quod respondeam, nisi quod Germano hodie nefas est exquirere, quid Germanis olim arduum fuerit aut inusitatum. Altera ratio minus valet in scriptore, qui duriores tran-

ruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, et quasi ob metum defixo. Postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. Exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, « non hic silvas, nec paludes, sed aequis locis aequos deos. » Hosti, facile excidium et paucos ac semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur: cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum

32. *Postquam haesere munimentis. Inhaesere* vel *adhaesere* praestat. Sic *adhaerere castris* restituit Pichena Ann. 3, 21.

sitiones vel maxime amat. Locutio ipsa, etsi insolens at nova nobis, (nam *vallum* s. egesta, effosa terra, *prorui in fossam* dicitur; *fossa expleri*,) tamen, si significationem verbi praegnantem cogites, neque ab analogia nec a more Taciti abhorret. Sed quod mihi quidem gravissimum videri solet, hoc est: saepissime illa neutrali potestate in his libris legitur *prorumpere*, nusquam *proruere*; hoc autem non aliter quam active et proprie. Vid. ind. in utroque.

Iniiciunt crates. Duplex hic ratio transeundi fossas, ut aut proruto a labris terra complerent; aut cratibus iniectis, velut ponte transirent. Utramque tangit. Neque enim Turnebo assentiar legenti, *orta die proruunt, fossis iniiciunt crates.* De cratibus etiam Galli apud Caesarem usurpant, 7, 79, *Proximam fossam cratibus integunt atque aggere explent.* Ubi etiam de *aggere:* quem et Romani huic rei usurpabant, e fascibus scilicet et levi materie. Lips.

Hosti facile excidium. Sententia desiderat *hostis*, non *hosti*, quod inolevit. Lips. Hanc correctionem recte repudiant Mercerus, Freinsh. et alii: nec scio, quid in hanc sententiam impulerit Lipsium. Ern. — * Khnn. mavult *hosti*, hoc sensu: hosti, cogitanti facile excidium, i. e. se ut paucos et semermos facile a Germanis exscindi posse: vel potius, cogitanti, Romanos et paucos et semermos a se Germanis facile exscindi posse.

* *Donec ira et dies.* Heinsius l. c. *donec iratis dies permisit.* Vulgatum elegantius puto. Ern. Recte id tuetur Wopkens. exemplis 13, 15, H. 3, 68; 4, 14; Agr. c. 37, etc.

egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

69. Pervaserat interim « circumventi exercitus fama, et infesto Germanorum agmine Gallias peti: » ac, ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. Sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius, germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit: « Non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri. Nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet; tanquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat, Caesaremque Caligulam appellari velit. Potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quam legatos, quam duces: compressam a muliere seditionem, cui

Impositum Rheno pontem. Qua parte Rheni iste pons? Ne trahant ad se Agrippinenses: falluntur. Apud Treveros fuit. Nam Agrippina discedens a marito, tumultu militari, in Treveros iit, ut supra lectum nobis, ibique mansit. Pons ergo eopse in loco. Strabo 4, p. 194. Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόκχους παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρευίκροι (puto Τρευιροί) καθ' οὓς πεποίηται τὸ ζεῦγμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νυνὶ τῶν στρατηγούντων τὸν Γερμανικὸν πόλεμον. Lips. Agrippinam, mariti amantissimam, tam diu post puerperium in Treviris haesisse, nullo modo probabile est; narrationisque series repugnat. Quocirca intell. pontem apud Novesium in Ubiis sive ap. Vetera, ubi V. et XXI. legg. hiemabant. Vide Ryck. ad h. l. et Mannert. p. 101.

Et fomenta. Nempe vulneribus. Solent enim hoc imperatores conciliandis militibus: fecitque Traianus. Vide Suidam, in Λαμπάδιον, et me in Plinii Panegyr. c. 13. Lips.

Non simplices. Non unum consilium esse huius curae muliebris, nec id solum, quod prae se ferat, sed aliud insuper, occultum, ad cupiditatem summi imperii pertinens. Nec benevolentiam militum tantum conciliari, ut fortius contra hostes pugnent, sed ut adiutores sint in comparando imperio, et adversus se. Ern.

Compressam.... seditionem. Patet haec, ut ante *largitionem*, invidiosius dici, ex c. 41. Ern.

nomen principis obsistere non quiverit.» Accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii, odia in longum iaciens, quae reconderet, auctaque promeret.

70. At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam, itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice adlabente aestu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen: et opplebantur terrae: eadem freto, litori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis: sternuntur fluctibus, hau-

33. *Odia in longum iacians* Non prorsus damno. Tamen eit rectius *acuens*. — 34. *Sicca humo, aut modice adlabente aestu.* Credibile est, Vitellium iter fecisse reflaente aestu Fortasse castigandum est, *primum iter siccata humo, aut modice ada, relabeate aestu quietam habuit* Sic infra c. 76, *relabens Tiberis* Et a, 24., *relabente aestu.* Et a, 8., *transeunt aestuaria aundum accrescente unda* Possis quoque *at modice adlabente aestu.* Tum mox scribendum, *magna pars ado*, aut *mulcata corpore*, non *aedo*: qua spectat illud, *sine igni*, quo vestes udae siccarentur. Accedo etiam illis, qui legunt, *sapiens ab imprudenti*

Odia in longum iaciens. i. e. odii materiam praeparans et semina invidiae spargens in animum Tiberii, quae* longo tempore post se exsereret. Sequentia, *quae reconderet* etc. de Tiberio intelligenda sunt, et explicant τὸ *in longum*. Heinsii *acuens* minus elegans, quam *iaciens* puto. *In longum parare* dixit noster 3, 27. Ern. Eruditus quidam coni. *iacientis*. Eleganter, non vere, puto. — * Cf. 12, 48.

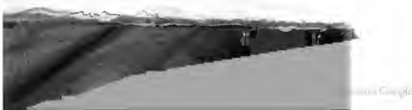
Reciproco sideret. Est hoc in eo litore Chaucorum et Frisiorum · ut mare longissime a terris recedat, et in sicco naves destituat. Ipsi navigavimus, atque experti sumus. Lips.

Sicca.... aestu. Heinsii coniectura nimis a vulgata scriptura recedit, nec necessaria videtur. Ern.

Sidere aequinoctii. Idem Caesar sensit scripsitque, navigatione britannica, in Commentariis suis 4, 28. Et vide Posidonii non abhorrentem ab usu hodierno disputationem super tota re, apud Strabon. c. 3. extr. quem tamen ipse haud iuste refellit. Lips. H. l. aequinoctii autumnalis.

Eadem freto, litori. Ex his pluribusque locis clarum, non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles verius quam montes, quas Oceanum hodie arcent: succrevitque maiorum aevo illa arenarum vis, satione caricis, non sine monitore deo. Lips.

Incerta ab solidis. Incerta opponuntur solidis, quia, ubi solida non sunt, ibi lubricus, instabilis et incertus gradus. Ern.

riuntur gurgitibus iumenta, sarcinae: corpora exanima interfluunt, occursant: permiscentur inter se manipuli, modo pectore, modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disiecti, aut obruti. Non vox et mutui hortatus iuvabant, adversante unda: nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab imprudenti, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. Pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore; haud minus miserabiles, quam quos

Gurgitibus: iumenta, sarcinae. Vulgarem hanc distinctionem mutavi de sententia Pichenae. Iubet res; et sic iam Beroald.

Non vox et mutui. F. aut mutui. Nisi hoc exemplum addetur iis, de quibus diximus ad c. 32, extr.

Sapiens a prudenti. Clarum est scribi debere, *sapiens ab imprudenti.* Lips. Hoc magis probem, quam ceterorum coniecturas. *Sapiens*, ut alias, pro perito dicitur. Idem placebat Heinsio. Alias etiam *prudens* eodem sensu dicitur. Vid. Sallust. Iug. c. 49. et ibi Cort. Ern. Lampugnani larva coniecit *sapiens ab rude*, ipso probante Lipsio. Id miror. Nam ex bonorum scriptorum observatione et ex regula Plinii mai. apud Charis. I. p. 114. ac Prisc. 7, p. 767, debebat esse *rudi*, non *rude*. Pichena corr. *insciens a pr.* Freinsh. *sapiens ab rude, nil cons.* quod prae ceteris placet Ryckio et Allem. Ego nunc lipsianum servavi; sed mihi placet *ab rudi.* — * Wopkens. *sapientis ac prudentis consilia.*

Pernoctavere sine utensilibus. Sine supellectile, inquit Freinshem. Ego accipio, sine cibariis: quae aut amissa aut corrupta erant. Neque aliter ea voce utitur Tacitus. Ut cum 2, 1, ait *vilissima utensilium annulo clausa.* Ubi Lipsius etiam, supellex penusque: sed quaecunque affert loca, penum tantum demonstrant, praeter unum Plinii: ex quo ut apparet etiam vasa aurea et argentea obsignatis arcis fuisse condita, ita non de pretiosis isto loco Tacitus; sed quod servus comicus diceret, *allium vel acetum obsignatum cum sale*, indignabantur. Eodem lib. c. 60. *Quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet.* Freinsh. hic accipi ait pro quaque re, quae usui esse posset. Nimis laxe: immo non nisi ad victum. Lib. 3, 52; *Sperni sumptuariam legem vetitaque utensilium pretio augeri in dies.* Eum c. 55. *Luxum mensae* appellat. 15, 39, *Subvecta utensilia ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum.* Utique ad alendam inopem plebem. Adde Pecun. vet. 2, 7. et Pricaeum ad Apuleii Milesias. p. 107. Gron. — De his v. et interpretes ad Lactant. de Mort. persecut. c. 27.

Nudo aut mulcato corpore. Heinsio placebat *udo:* eoque spectare

hostis circumsidet: quippe illis etiam honestae mortis usus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Unsingim, quo Caesar classe contenderat. Impositae deinde legiones, vagante fama, submersas: nec fides salutis, antequam Caesarem exercitumque reducem videre.

71. Iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, praemissus, ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. Data utrique venia; facile Segimero, cunctantius filio: quia Quinctilii Vari corpus illusisse dicebatur. Ceterum ad

sine igni, quo vestes udae siccarentur. Immo omnes udo corpore fuisse crediderim, non magnam partem: et si ignis eo tantum pertinet, ut siccentur udae vestes, non opus idem iterum dici, udis corporibus memorandis. Ern.

Penetratumque.... Visurgim. Ego vere hic obhaereo. Supra scriptum: *Reducto ad Amisiam exercitu, legiones ut advexerat, reportat.* Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum et Galliam petiturus: quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquies. Bene; sed quomodo Vitellius, qui et ipse paullo ante ad Amisiam, et (ne tempestatem iterum suspicere) terra iit, nunc quoque ad Visurgim? Haec si probe narrantur, Germaniam profecto petiere: non Galliam repetiere: aut fallunt me locorum omnes situs. Add. Merito hic haesimus: at nunc me (animo hercle meo) expedivi. Nam scribendum, *ad amnem Vidrum*, quem Ptolemaeus in hoc tractu novit, et ille ipse est, quem *Vechtam* hodie vocant, et ad *Gelmudam* in sinum australem, mox Oceanum, influit. Sane Taciti narratio evincit, pensitata. Ecce ad Amisiam dimisit Vitellium, ipse naves conscendit: uterque progressus, ille terra, hic mari: et ubi convenire ad amnem, nisi hic potuere? Enimvero et portus ibi a Ptolemaeo locatur, Μαναρμανὶς λιμὴν, *Manarmanis*, neque abhorret *Stauriam* esse. Lips. Probat Rickius. Sed Altingius in opere supra laudato coniicit *Unsingin:* quam coniecturam peracutam merito vocat I. Gron. Nomen minus notum facile a librariis mutari potuit in notissimi fluminis nomen, propter similitudinem scripturae. Ern. Hoc in textum recep. Allemandus et Brot. suaseratque ante Bleterius. Hos sum secutus, non satis gravem putans iniectam dubitationem de modico alveo fluvii, ut in terra olim maximis mutationibus obnoxia. Visurgim certe Tac. hac in ora melius novit, quam ut hic poneret.

Ipsum et filium eius. Segimeri filium Sesithacum nomine. Strabo 7. p. 292, Ἔτι δὲ Σεσίθακος Αἰγιμήρου υἱὸς τῶν Χερούσκων ἡγεμόνος. Sed corrige in Strabone, Σεγιμήρου. Nam Taciti scriptura ad etymon apta eius linguae. Lips.

supplenda exercitus damna certavere Galliae, Hispaniae, Italia: quod cuique promptum, arma, equos, aurum, offerentes. Quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit: utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio et cura, sibique et proelio firmabat.

72. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Nomen *Patris patriae* Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari, quamquam censente senatu, permisit: « cuncta mortalium incerta; quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans. » Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. Nam legem maiestatis reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant, si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi ro-

Circumire saucios. V. Liv. 8, 36. de L. Papirio Cursore. Gron.

Nomen patris.... sua iurari. Adde Sueton. Tib. c. 26, 67.; Dio. 57, 8. Ern.

Tanto se magis.... dietans. *Dictitans*, legendum putàt Muretus, Pichena et alii. Saoe librarii interdum in hoc verbo lapsi sunt, et pro *dictitare* dedere *dictare*. Vid. Drak. ad Liv. 3. 20. Sed rursus 2, 65. est *dictabat*. Ern. Olim quidem ex vulgari mendo. Sed Pichena iam et multo ante Beroaldus e cod. dederunt *dictitabat*, quod ibi qooque reposui. *Dictitare* saepe legitur in his libris, nusquam *dictare*, forma alius potestatis propria. In illa vi nihilo certior est quam *scriptare* et *lectare*; de quibus v. Bentl. ad Hor. Serm. 1, 6, 123.

Sed alia in iud. ven. Cicero, opinor, dixisset: *sed vis alia.* Itaque venit in mentem corrigere: *sed alia vis*, sive *vi.* *In iudicium veniebat*, *si quis etc.* Verum Tacitus dedita opera vitare videtor similitudinem membrorom orationis, qoa magna pars elegantiae continetur. Itaqua huic coniecturae non confido. Ern. Sic intell. Sed alia erant crimina, de quibus tum quaestio habebatur. Haud paullo melius in hac iunctura *res in iudicium venit*, quam *persona*. Sic saepe etiam Quintil.

mani minuisset. Facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis eius, tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat. Mox Tiberius, consultante Pompeio Macro, praetore, « an iudicia maiestatis redderentur? exercendas leges esse, » respondit. Hunc quoque asperavere carmina, incertis auctoribus vulgata; in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.

34. *Specie legis eius tractavit.* Τὸ *eius* suspectum merito est habendum, ut nomen legis, nescio cuius, latere hic possit videri An, *specie legis vetustae retractavit*, vel *iteravit.* Meminit huius legis Hor serm 2, 1. 81. ab Augusto latae; per vetustam legem intelligamus licet legem duodecim tabularum adversus famosa carmina Sic 2, 30, *Et, quia vetere SC. quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet* Sic et, quum legem de maritandis ordinibus ferret Augustus, recitari curavit in senatu orationem Q. Metelli, velut in haec tempora scriptam. Livius Epitom. 59.

Facta arguebantur.... erant. Haec verba Petrus Danesius putabat ex alio Taciti loco irrepsisse, eaque ut prorsus ab hoc aliena, reiiciebat, consentientibus libris, ut ait Ursinus. Quid sibi velint, ignoro. Nam et loco posita sunt verba, et verissima, quod totus titulus in Digestis ad legem Iuliam maiestatis docet ac demonstrat, ne post tot secula quidem tot tyrannos argui verba plana ausos sancire, etsi per interpretationem eo trahi legem paterentur. Quin et aperte Iurisconsultus: *nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est.* Sed latebra est in illo *non facile.* Interim vere Tacitus et commode de prisca vi legis. Gron.

Primus Augustus. Sullae discipulus. Cic. Fam. Ep. 3, 11., *Verumtamen est maiestas (ut Sulla voluit) ne in quemvis impune declamare liceret.* Gron.

Specie legis eius. De famosis libellis quaeri voluit ex formula legis illius, quae olim ad alium usum lata erat. Conf. tamen Interpp. ad Cic. Epp. Famil. l. c. et Dion. 56, 27.

Cassii Severi libidine. Scribam infra ad 4, 21. Lips.

Libidine qua viros feminasque. Nihil deperiret orationis nitori, si scriberetur: *Cassii Severi libidine, qui viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat.* Gron. Croll. vulgato contentus est. (Sic et Wopkeus.) Recte Usui id longe est convenientius, non solum huius aetatis, sed etiam ciceronianae et omnis latinitatis.

I. m. redderentur. Sueton. Tib. 58. *an i. m. cogerentur. Iudicia reddere* dicitur ad similitudinem τοῦ *ius reddere.* De re vide, quos laudavi ad Sueton. l. c. Ern.

Carmina, incertis auctoribus. Intelligit ea ipsa carmina, quae extant Sueton. c. 59. Lips.

73. Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus romanis, praetentata crimina: ut, quibus initiis, quanta Tiberii arte, gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit, cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obiiciebat accusator, « quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos, in modum collegiorum, habebantur, Cassium quemdam, mimum corpore infamem, adscivisset: quodque, venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset. » Rubrio crimini dabatur « violatum periurio nu-

Gravissimum exitium. Seneca de Benefic. 3, 26. LIPS.

Dein repressum sit. Quando? sub Vespasiano et Tito, opinor. Nam eo usque calumniis ex lege ista locus: illi minuerunt, aut sustulerunt. Iterumque *arsit*, inquit, *et cuncta corripuit*, haud dubie sub Domitiano, qui telo eo passim usus ad saeviendum. LIPS. Ergo ex hoc loco non noscitur, *quomodo repressum sit* etc. Tironibus notandum est hoc genus brachylogiae ex docta negligentia ortum, tritumque optimis scriptoribus. Ceterum eo quodammodo promittitur crebrior mentio rei gravissimae in libris reliquis.

Per omnes domos. Hoc est quod Ovidius de pietate sua gloriatur ex P. 4, 9, 105., *Nec pietas ignota mea est: videt hospita tellus In nostra sacrum Caesaris esse domo.* Non tamen ut *singulae domus* collegia sua habuerint (id non videtur, neque is sensus his verbis) sed quod circuibant domesticatim collegae, et sacrum alibi atque alibi faciebant. Sparsi igitur per omnes domos, sed statis temporibus conveniebant. LIPS. Si ita esset, unde ius et potestas modico equiti legendi collegae? Evidens puto, proprium collegium cultorum habuisse Falanium: et sic similiter ceteros. *Mimus corpore infamis* honeste de pathico. ERN.

Statuam.... mancipasset. Rideamus: et eo magis quod iurisconsultis etiam discrimen aliquod repertum hac in re: qui tradunt; *non videri contra maiestatem fieri ob imagines Caesaris, nondum consecratas, venditas*, l. 5. et 6. D. ad leg. Iul. mai. Ergo consecratas vendi, commissum fuit. Iure exagitat purpuratos illos stipites Tertull. Apol. p. 15. A. *Publicos aeque deos foedatis, quos in hastario vectigales habetis. Si Capitolium, si olitorium forum petitur, sub eadem voce praeconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quaestoris divinitas addicta conducitur.* LIPS.

Violatum periurio. Vulgatum, ut sanctissimum iusiurandum esset per nomen et numen Augusti. Horatius id accidisse testatur eo etiam vivo, Epp. 2, 1, 15. Sapiens ille Claudius, *iusiurandum neque sanctius sibi neque crebrius instituit, quam per Augustum*: ait Sueton., c. 11. Tertull. Apolog. p. 29. C. *Maiore formidine et callidiore timiditate*

men Augusti. » Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus: « non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum, inter alios eiusdem artis, interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. Iusiurandum perinde aestimandum, quam si Iovem fefellisset: deorum iniurias diis curae. »

Caesarem observatis, quam ipsum de Olympo Iovem: citius denique apud vos per omnes deos, quam per unum genium Caesaris peieratur. Minutius Felix c. 29. *Et est eis tutius per Iovis Genium peierare, quam regis.* Nec mentiuntur nostri scriptores, ex iis quae legibus firmata video de iureiurando, lib. 13. sub finem. Lucanus inter ultiones sanguinis civilis hanc posuit, ut mihi videtur, faenude 7, 455. — *cladis tamen huius habemus Vindictam, quantam terris dare numina fas est. Bella pares superis facient civilia divos. Fulminibus Maneis radiisque ornabit et astris, Inque deum templis iurabit Roma per umbras.* Formulae autem iurandi erant, per Genium, per Fortunam, per salutem principis. Lips. Ceterum Freinshemio placebat *numen* legi, quod sane vulgato praeferendum videtur. (—* Sic et Wopkens.) Librarii monachi, adsueti consuetudini loquendi ecclesiasticae, proclives fuere in hanc permutationem, praesertim h. l. Alias notum est, haec duo verba saepe in libris permutari. Ceterum, quia vulgata intelligi potest, nec absurda est, de coniectura nihil immutare ausus sum. Ern. Me audentiorem fecit Bentleius ad Hor. l. c. *Violari* potest *numen*, non *nomen* Cf. Suet. Calig. c. 24. Alius generis est sacramentum in nomen, de quo supra.)

Scripsit consulibus. Errat igitur Dio fine lib. 57, qui ait, Tiberium voluisse damnari eum, qui statuam eum hortis vendidisset: sed obstitisse pudorem, quia primus a consule sententiam rogatus esset. Nam Tiberius, ut vides, non interfuit: Lips. Erraret Dio etiam in temporibus, si de eodem indicio loqueretur. Affert enim illud sub 10 anno principatus tiberiani. Sed licuit ei in tali re negligentiorem esse.

Ludis quos mater. Credo eos esse qui Palatini postea a loco dicti, alii ab Augustalibus. Videnturque non equestres aut curules, fuisse, ut illi, sed scenici. Dio 56, 46., extr. Χωρὶς δὲ τούτων καὶ ἡ Λιουΐα ἰδίαν δή τινα πανήγυριν αὐτῷ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ παλατίῳ ἐποίησεν, ἣ καὶ δεῦρο ἀεὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀεὶ αὐτοκρατόρων τελεῖται. Conf. Suet. Calig. c. 56. Lips.

Deorum iniurias. Expressit eam sententiam et imperator libro 2. De reb. cred. *iurisiurandi contempta religio satis deum ultorem habet.* Lips.

74. Nec multo post, Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, quaestor ipsius, Caepio Crispinus, maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone: qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae

Omissio verbi *esse* vel *fore* h. l. ita dura mihi videtur, ut librariis deberi putarem, ni similes locos reperissem, ut infr. c. 80. Additur *fore* 2, 35. Ern.

Proetorem Bithyniae. De scriptura ambigit sidus exoriens suae Galliae Ios. Mercerus; nec de nihilo: praetorem Bithyniae? ait. Nonne debuisset *proconsulem?* Ex re quidem, et ex vero. Nam Bithynia, divisione Augusti, inter eas provincias, quas senatui et populo relictae, id est, proconsulares. Dio, 53, 12., et Strabo l. 17 extr. Quid dicam? Vulgatam haud tuear, nisi, si quid post Augustum in ea re mutatum: quod observes haud semel. Lips. Ita visum etiam Savilio. Sed aberravit a vero uterque: neque Lipsio, viro summo, venit in mentem, ut fit, quod norat, quod aliis Taciti in locis similibus viderat, veluti Ann. 2, 56. praetoris nomen a Tacito poni de praeside quocunque provinciae. Unde *ius praetoris* et *vis proetoris* pro iure et vi magistratus provincialis passim dicitur 2, 56, 77. 4, 15. Verum iam Coleros vidit, post Rickius ad h. l. et Perizonius de praetorio p. 27, 28. Etiam vetere re publica *praetoris* nomen sic dici notavimus in Clave Cic. in h. v.; et docuit idem Perizon. l. c. p. 23. Sic ap. Ciceronem Ep. ad Div. 2, 17., Bibulus dicitur *praetor Syriae*, qui fuit proconsul. Itaque Granius Marcellus fuit sane proconsul, et Bithynia proconsularis provincia; sed tamen communi praesidum nomine *praetor* appellatur, neque ex hac voce ullo modo genus provinciae et imperii iudicandum. Credo verum esse, quod Dukero videtur ad Liv. 35, 29., nomina *praetoris, propraetoris et proconsulis* saepe esse a librariis permutata: hoc quidem in loco tale quid accidisse, nullo modo concedi potest propter ea, quae dixi. Salmasius ad M. Antonin. Capitolini c. 22. Spanhemius de V. et Pr. N. Diss. XIII, p. 594, et Norisius Cenot. Pis. Diss. V, p. 207, putant, praetorem dici Granium, quia Bithynia provincia praetoria non consularis, in eamque mitterentur viri praetorii, non consulares, sive, quia Granius praetorius, non consularis. Nam Strabo auctor est, provinciarum populi duo genera fuisse, et alias consulares, alias praetorias dictas, quod etiam obtinuit in Caesareis, in quas modo consulares, modo praetorii missi. Ern. Maiestatis postulat... est proconsul, sed actione, quae in speciem instituta erat de repetundis, Itaque priore crimine absolutus, posteriore damnatus est, ut obscurius tradit Sueton. c. 58. Hunc enim de eodem loqui prope certum arbitror, propter insignem rei similitudinem et eundem tractum temporis.

Romano Hispone. Cuius declamationum Electa in Senecae Controversiis non uno loco. Lips.

Qui formam vitae iniit. Non Hisponem, sed Crispinum intelligi recte monet Pichena. Id patebit, si

temporum et audaciae hominum fecerunt. Nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis saevitiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. Sed Marcellum insimulabat, « sinistros de Tiberio sermones habuisse: » inevitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque deligeret accusator, obiectaretque reo. Nam, quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, « statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam: et alia in statua, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam. » Ad quod exarsit adeo, ut, rupta taciturnitate, proclamaret, « se quoque in ea caussa laturum sententiam palam et iuratum: » quo ceteris eadem ne-

consideres sequentia: *Sed Marcellum insimulabat.... Addidit* Hispo. Sic etiam Ryck., qui comparat locum similem e 15, 19. Ern. Ablat. absolutus quasi in parenthesi intercurrit. Tam subitae mutationis relationum aliud exemplum erat c. 69, extr.

Saevitiae principis adrepit. Id est saevitiae materiam subministrando gratiam eius colligit; quae mox dicitur *potentia* ut saepe; 3, 50, *muliercularum animis adrepit.* Ern.

Ex pauperibus divites. Videri possit a Demosthene, Philip. IV, p. 149. R. Καὶ γὰρ τούτων μὲν ἐκ πτωχῶν ἔνιοι ταχὺ πλούσιοι γεγόνασι, καὶ ἀδόξων ἔνδοξοι καὶ γνώριμοι. Lips.

Amputato capite. Quod nunc crimini datur, id receptum fuisse suo aevo Plinius iudicat 35, 2. *Surdo*, inquit, *figurarum discrimine capita permutantur.* Et Caligula, simulacra numinum e tota Graecia conquisivit, quibus capite dempto suum imponeretur. Sueton. c. 22. Cur tamen Tiberius ita hic exarsit? caussa aliqua est. Nam solebant tyrannos ea ignominia afficere: videbaturque occulte quasi talem Marcellus damnasse Augustum. Hieronymus in prophetam Abacuc. c. 3. *Cum Tyrannus obtruncatur, imagines quoque eius deponuntur et statuae, et vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, eius facies, qui vicerit, superponitur.* Lips.

* *Ut, rupta taciturnitate.* Ovid. A. am. 2, 505.

Quo ceteris. Vix opinor haec inter verba Tiberii fuisse. Nimis hoc superbum, aut saevum: sed interpretatione sua, et vera, addit noster. Et sequentia Pisonis argutius ad

cessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso: « Quo, inquit, loco censebis, Caesar? Si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor, ne imprudens dissentiam. » Permotus his, quantoque incautius efferverat, poenitentia patiens tulit, absolvi reum criminibus maiestatis. De pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

priora referuntur. Lips. De arte Tiberii in regendo sententiis suis senatu v. Diss. in Memor. Acad. Inscriptt. t. XLVII, p. 193 seqq.

Efferbuerat. Est hoc a Beroaldo, cuius aetas in talibus haerebat. Quod edidi, codex praestat.

Poenitentia patiens tulit. Tanto patientius emendant Faërnus, Muretus et alii. Non ita visum Tacito, cui pretium fuit dissimulare τὸ *tanto*; quemadmodum solent et minus brevitati studentes post *Quo* et *Quam* omittere *Eo* et *Tam*: nec leviores auctores secutus, aut hic tantum, prudentiae lectoris intelligendum reliquit τὸ *magis*. Idem ergo sensus verborum veteris scripturae, quasi haberetur: tanto ut poenitentiam commotioris animi approbaret, magis patiens vel patientius tulit. Gron. Vid. dicta ad c. 57. Id ni esset, suspicarer Tacitum scripsisse: *quandoque* i. e. et quoniam. *Quando* pro *quia* etiam supra dixit, satisque usitatum est. Ita sensus planus et oratio mollior foret: his de caussis, atque insuper, quia animadvertebat, se non bene dissimulasse iram, sed incautius efferbuisse, poenituit eum facti, reumque absolvi passus est. Ceterum Heinsius l. c. censebat legendum: *poenitentiae patiens*, ut alibi est *irae impatiens*. Ern. Vir doctiss. in Bibl. crit. II, 2. p. 615. *poenitentiae patens.* Equidem nihil melius vidi lectione vulgo recepta. (—* Sic et Wopk.) *Poenit.* est pro participio; *patiens* pro adv. *patienter*: quare post hoc virgulam abieci. Sensit tempestive Tiberius, aliquid imperiosum et superbum sibi excidisse: igitur colligit se et revocat; non tamen ut poenitentiam approbet, sed quia callidum commotioris animi cito poenitebat. —* Oct. Ferrarius 1, 10. probat Mureti *patientius tanto.*

Absolvi reum. Absolvine? atqui damnatum eum Suet. c. 58, ait. Ego non concilio, nisi si repetundarum damnatus fuit, non maiestatis. Quod tamen omnino Suetonius voluisse videtur. Lips.

Ad reciperatores itum. Ergo damnatus repetundarum fuit, et tum iudices dati ad aestimandum. Vide sodes, quae scribo in 14, 28. super criminis huius poena. Lips. Vir doctus παραστάτην, ad iudices ei negotio destinatos. Quod et obscurum et χυδαῖον, nec verbis solemnibus. Marcellus Donatus caussatur, senatum recuperatores dedisse; nusquam legi, sed, senatu iubente, a praetore dari solitos: ita hoc quoque loco accipiendum, non recuperatores in caussa Granii a senatu datos, sed iussu illius cum consensu Tiberii, vel ex huius mandato commissum iudicium recuperatorum: id ostendere verba,

75. Nec patrum cognitionibus satiatus, iudiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret, multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta. Sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quae Pius Aure-

itum esse ad recuperatores, aliter enim *datos* dicturum fuisse. At illa cum dicit *itum ad recuperatores*, datos dicit a senatu iudices, non qui rem, ut integram, audirent (iam enim apud senatum acta erat, ut et proconsulis Asiae Silani 3, 66. et 67.), sed qui lites aestimarent, quod et Lipsius voluit. Sic Plinius Epp. 2, 11. *Marius Priscus, accusantibus Afris, quibus proconsul praefuit, omissa defensione iudices petit.* Et mox: *Excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina, quibus dari iudices possent.* Lib. 4. epist. 9. *Censuit Baebius Macer, consul designatus, lege repetundarum Bassum teneri; Caepio Hispo, salva dignitate iudices dandos.* Lib. 6. epist. 29. extr. *Tuitus sum Iulium Bassum, ut incustoditum nimis et incautum, ita minime malum: iudicibus acceptis in senatu remansit.* In commemorata undecima epistola legimus: *Marium repetundarum poenae, quam iam passus erat, censuit relinquendum.* Petrus Faber 2. Semest. 15. se concoquere negat illa verba, *quam iam passus erat*: quomodo enim iam subiisse poenam dici, de cuius criminibus tum primum senatus, non ex appellatione, indicaret, et nondum pronuntiasset? Itaque mali interpretis esse hoc additamentum, et Gruterus Buchnerusque laudant. Sed falluntur: nam ex eadem epistula discimus, cum sese ultro repetundarum Marius damnasset, neque eo contentus esset Plinius; valuisse sententiam Iulii Ferocis Cos. des. *Mario quidem iudices interim dandos; evocandos autem, quibus diceretur innocentium poenas venditasse.* Elapsum est igitur aliquid temporis, dum isti e provincia arcessuntur et ventitant: atque interea iudices dati lites aestimarunt. Hinc ergo recte dicitur eam *poenam iam passus*: et sententia collegae fuit, de Mario repetundarum poena, quam per iudices a senatu datos, iam sustinuerat, *modo consularis, modo septemvir epulonum, nunc neutrum* (quae verba et ipsa partem exacti supplicii significant) debere senatum sibi satisfactum putare. At crimina, de quibus tum senatus iudicabat, erant atrocia illa, quae *ultra repetundarum legem quaerebantur.* Contra Marcellum Donatum faciunt etiam, quae scribit noster 4, 22. Gron.

In cornu trib. V. Suet. Tib. c. 33. Ern.

Potentium preces. In iudiciis. Solent enim advocatos aut deprecatores adducere potentissimos civitatis. Ex Cicerone et Asconio notum, repressitque Tiberius, quia iustitiam corrumpebat. At ipse, adiungit noster, *libertatem:* nam quomodo? quia scilicet in iudiciis assiduus, ea velut regebat ac temperabat, et sententiae obnoxiae illi erant. Lips.

Dum veritati consulitur. Neque legendum *severitati*, ut nonnullis placuit, neque *veritas* est aequitas, sive *ἐπιείκεια*, sed simpliciter iusti-

lius, senator, questus, « mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas, » auxilium patrum invocabat. Resistentibus aerarii praetoribus,

tia, sanctitas at integritas indiciorum. Vid. Cicer. pro Caelio c. 9., lib. 1. in Verr. c. 1. lib. 5. fine. Noster 3, 16., 4, 43. *Consulere* ergo *veritati* est *operam dare, ut integrum iudicium sit*, ut loquitur noster 3, 8. Sic, si patiantur iudices senatorii ordinis sese corrumpi, *opinione pop. rom. rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis ab hoc ordine* abiudicatum iri ait Cicero in Verrem 1, 2. Haec si non sufficiunt, adda quae ad Senec. de Ira 2, 29. diximus. Gron. Gravissima sententia. Iudicum decreta oportet esse libera, nec interventu principis ullo modo sollicitari. Nocat is libertati publicae, dum integritati iudiciorum consulit praesentia sua. Confer Suet. Tib. c. 33. Dio 57, 7. et ineptulum Velleium 2, 129.

Pius Aurelius. Fortasse hic inter maiores optimi principis Antonini: etsi nulla meotio Capitolino. Lips. De voce *senator* vid. ad 3, 36. Esn.

Mole publicae viae. Ab ingentibus illis silicibus, quibus tum viae omnes publicae sternerentur, istam molem fuisse putat Muretus. Alii per reparationem atque aggerationem viaa domum istam labefactam putant, Freinshemio aliter visum, ob locum Plinii 36, 2. ubi de columnis marmoreis in atrio Scauri collocatis. *Satisdari sibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in palatium extraherentur.* Item hunc alterius Plinii Panegyr. 51, 1. *Non, ut ante, immanium transvectiona saxorum urbis tecta quatiuntur: stant securae domus, nec iam templa nutantia.* Seneca Epist. 90. n. I. ab init. *In huinc usum pinus aut abies deferebatur, longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus.* Esn. Nampe intelligit Freinsh. transvectionem immanium saxorum, qua domus urbis quassas l. c. atiam Plinius queritur. Nec video quid contra dici possit: nisi malis viam iam stratam talibus saxis in vicinia domus illius.

Ærarii praetoribus. Nova locutio. Si *aerarii* abesset, nihil dobitationis haberet *praetoribus*; quam vocem apud Suet. Claud. c. 9. pro *praefectorum*, frustra tamen, reponi volebat Nic. Loensis. Nunc absurdam videatur *praetoribus*, in librisque fuisse aut PR. aut PRAEF. unde quam facile nasci potuerit *praetoribus*, quisque videt. Similiter hae voces permutatae in libris ap. Liv. 25, 12., 32, 31., ubi v. Drak., et Suet. Aug. c. 33., ubi pro *praetore urb.* reposuimus *praefecto urb.* idque probavit et imitatus est Oudendorp. Itaque non dubitarem et hic sic reponere, nisi et Hist. 4, 9. omnes libri haberent *praetores aerarii*, item apud Frontin. de aquaed. in SCto de caratoribus aquarum p. 179. ed. Poleni; ubi tamen Scaliger *praefecti* malebat: quod potuit ibi a compendio nasci, qoia in fina SCti est, *praetoribus, qui aerario praesint.* Adde dicta ad 13, 28. Ern. Nulla est suspiciu vitii; at satis erat observare novatum sermonem, quippe nova in re. Primus Aug. curam aerarii ad praatorios praetoresque transtulerat. Sueton. c. 36. Idqua mansit sub Tib. et Caia, teste etiam inscriptione Grut. 360, 3. a

subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens: quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri, praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse. Tentantis eadem alios probare caussam senatui iussit, cupidine severitatis, in his etiam, quae rite faceret, acerbus: unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

76. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat: relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, ut libri Sibyllini adirentur. Renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni, et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam, onera deprecantis, levari in praesens proconsulari imperio, tradi-

ubi *praetor aerarii*. Dio vertit graeco more στρατηγὸν ἐπὶ τῆς διοικήσεως. De reliquis mutationibus v. Lips. Exc. B. ad XIII.

Tentantis eadem. Adi Senecam de Beneficiis 2, 7. Lips. Sueton. Tib. c. 47. Ern.

Achaiam ac Macedoniam. Achaiam quod ait, capies Graeciam totam: nec enim aliter tunc appellabant Romaui. Scriptor quispiam apud Suidam: Μόμμιος τὴν Κόρινθον εἷλεν αὐτοβοεὶ, πρωτεύουσαν παντὸς, κατὰ τοῦτο, τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὅθεν δοκοῦσι καὶ νῦν Ἀχαΐαν ὀνομάζειν τὴν Ἑλλάδα Ῥωμαῖοι, ἐστὶ τὸ χειρωθὲν ἔθνος, ὃ προεστὼς ἦν τότε τῆς Ἑλλάδος τὴν ὅλην μεταβαλόντες τῆς χώρας ἐπωνυμίαν. Conf. Pausan. 7, 16. extr. Lips.

Levari proconsulari imperio. Durius argo proconsulare imperiom praesidiali: nec caussam satis scio. Inquiro, et dico aliquid in excurs. litera *M*. Lips. Potest fieri, ut hoc fuerit nihil aliud, quam *optat ephippia bos piger*. Memineris tamen, quod initio dixit huius libri c. 2. extr.: *Nec provinciae eum statum abnuebant* etc. Atque istis consoount multae apud M. Tullium praesagae querelae: quemadmodum in Verrem 1, 2. Unde spes impunitatis et avaritia libidoque provinciales orgendi, vexandi, exhauriendi maior. Cum igitur natura ferat imperiorum, ut male apud paucos, male per conciones re publica administrata, τὸ πλῆθος ἀποτεθηριωμένον πάλιν εὕρῃ δεσπότην καὶ μόναρχον, ut egregie disputat Polybius in ed. Schweigh. 6,

que Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens: quod

9. ita mirum non est provinciam dure habitam a magistratu senatorio, corruptis iudiciis, nec ulla spe reliqua vel evadendi vel vindicandi iniurias a potestatibus illatas, respicere unum, a quo sine ambagibus spes sit impetratum iri, *ubi ius, ubi iniuria opus sit*, ut Iunii et Vitellii loquebantur. Atque hoc significat Dio 53, 14., ubi agit de ordinatione provinciarum sub Augusto: *ὕστερον δὲ ἐπειδὴ τινὲς αὐτῶν οὐ καλῶς ἦρχον, τῷ αὐτοκράτορι καὶ τὰ ἐκίνων προσετέθησαν.* Dabat et spem meliorum ipsius Tiberii disciplina, qui miram provinciarum curam prae se ferebat: quippe qui praesidibus onerandas maiore tributo eas suadentibus rescripserit, *boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere*: Suet. c. 32. Et exemplum severitatis praebuit in procuratore Asiae Lucilio Capitone Ann. 4, 15. Quin et cunctationem suam in mutandis praesidibus eodem studio consulendi provincialibus excusabat, teste Iosepho 18, 6, 5. ed. Havercamp., quasi animo haberet, quod apud Statium, Theb. 2, 446. ait Eteocles: *Non parcit populis regnum breve.* Denique cogitant homines etsi plerumque in eo decipiantur, quod ait Isocrates Nicocle: *Ῥᾷόν ἐστιν ἑνὸς ἀνδρὸς γνώμῃ προσέχειν τὸν νοῦν μᾶλλον ἢ πολλαῖς διανοίαις καὶ παντοδαπαῖς ζητεῖν ἀρέσκειν.* Gron. Posterior ratio est vera. Meliori conditione erant provinciae sub Caesaribus, quam quae proconsules haberent: primum quod maiores sumtus in procons. fierent, quam legatum Caesaris; deinde; quod facilior iniuriarum ultio in hoc, quam in illo. In proconsule ulciscendo iudicium requirebatur e legibus de repetundis, quae facile perfringebantur gratia, largitione etc. In legato erat unius Caesaris notio, item in procuratore, v. c. Iudaeae, praefecto Aegypti, qui facilius doceri, ad misericordiam vocari poterat et ad poenam improborum: cuius generis exempla sunt in Philonis legatione ad Caium et alibi. Ern.

Tradique Caesari. Quod etiam factum. Ideoque Strabo, qui vixit medio Tiberii principatu, Achaiam et Macedoniam Caesarianis provinciis accensuit: aliter quam Dio, qui populi. Sed mutavit iterum Claudius, qui populo restituit. Habes in Suet. c. 25. et Dionis 60, 24. Lips.

Quod vulgus. Confirmo scrib. *quod in vulgus.* Ita prisci scriptores, et ipse Tacitus 2, 59., *Multaque in vulgus grata usurpavit, incedere sine milite, pedibus intectis, et pari cum Graecis amictu.* Lips. Pichenae (qui vulgatum probat, et *formidolosum* active capit, ut supra noster usus est) interpretationi obstat vox *dicebatur*, quod est *quidam dicebant*; ut de re non nimis certa: quale quod Tiberius cum filio in secreto egerat. Id vero non convenit populo: eius enim affectio publice nota fuit. Rectius igitur Lipsius *in vulgus.* Cicero ad Att. 2, 22. Nisi malis, *quod vulgo formidolosum.* Sic enim amat loqui lib. 11, 19. *formidolosum paci virum insignem.* 13, 55. *formidolosum id imperatori.* Agric. 7. *quippe legatis*

vulgo formidolosum, et pater arguisse dicebatur. Cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant: alii taedio coetus, quidam tristitia ingenii, et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim, ad ostentandam saevitiam, movendasque populi offensiones, concessam filio materiem: quamquam id quoque dictum est.

77. At theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe, sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae, « ut praetoribus ius virga-

56. *Movendasque populi offensiones.* Fovendasque malim. Sic *accendere offensiones* 2, 57. 11, 6. *nunc inimicitias, accusationes, odia et iniurias foveri.*

57. *Proximo priore anno* Ante biennium puto, anno, qui proximo prior fuit.

quoque consularibus nimia ac formidolosa erat legio. Et rursum c. 39. *id sibi maxime formidolosum. Vulgo* autem, quod propius horum humilitas ab istorum vilitate distabat. Ad rem pertinet, quod Sueton. de Claudio c. 34. *Quocumque gladiatorio munere vel suo vel alieno etiam forte prolapsos iugulari iubebat:* et quae sequuntur. Et de avo Neronis ibid. 4. *Munus etiam gladiatorium: sed tanta saevitia, ut necesse fuerit Augusto clam frustra monitum edicto coercere,* At Nero ipse nondum perditus, *munere neminem occidit, ne noxiorum quidem.* c. 12. Gron. Utrum horum verum sit, haud dixerim. Adscivi tamen *vulgo*, ut aptius illi constructioni, et usui satis conveniens. Praeterea et est *etiam;* paullo ante *quamquam* levem excusationem occultat: *nimis gaudens sanguine, quamquam vili,* ut servulorum. — * V. Petron. 105.

Proximo priore anno. Burm. ad Suet. Claud. c. 33. putat, vel alterutrum esse ex interpretatione, vel legendum *maxime priore anno.* Non veniebat viro praeclaro in mentem ap. Cic. Or. 64. esse *proximum superiorem:* Nat. D. 2, 20. *orbem proximum inferiorem.* Nat. D. 3, 21. *proxime superiores.* Nempe omnes praecedentes anni sunt priores, superiores: igitur non inepte additur *proximo.* Ern. Vopisc. Prob. c. 11. *proximo superiore anno.* Conf. Wopkens. ad Cic. de N. D. 2, 20.

Militibus et centurione. Refer ad cohortem, quae adsidere ludis solita: itemque nota cruentas istas seditiones, et quid nisi pugnas? ut non iniuria Valerius *Theatra* dixerit *urbana castra: quoniam haec quoque,* inquit, *saepenumero voluptatem et religionem civili sanguine, scenicorum portentorum gratia, macularunt.* lib. 2. c. 4. Lips.

rum in histriones esset. » Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus « immunes verberum histriones » quondam responderat, neque fas Tiberio, infringere dicta eius. De modo lucaris, et adversus lasciviam fautorum, multa decernuntur: ex quis maxime insignia: « ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientis

Quia divus Augustus. Aognstus ad frangendos rigidos illos animos, non dubie rei ludicrae fautor. Ideo *coërcitionem in histriones magistratibus, omni loco et tempore, lege vetere permissam, ademit: praeterquam ludos et scenam*, ait Sueton. c. 45. Ubi emendo, *ludis et scena*, verissima optimaque sententia. Mos vetus puniri bistriones ab aedilibus, praetoribus, consulibus, quovis tempore et quovis loco permittebat: artavit Augustus, et non nisi per tempus ludorum permisit, et in loco ipso ubi peccarant, id est, in scena. Ademit etiam ius virgarum. Quod tamen redditum esse magistratibus videtur lege Iulia de vi publica: non quidem nominatim, sed prudentum interpretatione. Vide Paullum Sentent. V. tit. 26. Quae tamen coërcitio relicta ab Augusto? Exiliom et carcer. Ideo infra in Tiberii principatu legis 4, 14. *Pulsi tum histriones Italia:* et alibi 13, 28. *in vincla ductos fautores histrionum.* Idem ergo iuris in bistriones ipsos. LIPS.

De modo lucaris. Lucar, merces histriunum: a lucis, qui multi circa urbem, quorum reditus destinati ad ludos. Plutarchus in Questt. r. p. 285. C. et Festus: ibique, magni patris magna proles. Pluscula adde ex Excurs. in N. LIPS.

Ne domos pantomimorum. Magnum studiom, ut video, romanorum in has nugas hominum, imo furor. Vestibula eorum, quasi principum, frequentabantur: adhaerebant egressibus, non vulgus modo, sed eques senatusque. Plinios 29. 1., *Nullius histrionis equorumve trigarii comitatior egressus in publico erat: cum Crinas Marsiliensis*, atc. Seneca Epist. 47. *Ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum.* Idem Questt. natural. 7, 32. *Stat per successores Pyladis et Bathylli domus. . . . . mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis.* Dare latus explico, uter lateri sit illis: ut hic Tacitus; *Ne egredientes, equites rom. cingerent:* ut Martialis 6, 63. *Eutychus ille tuum, Castrice, dulce latus.* Hanc insaniam quam bene notat damnatque Tertullianus! *Etenim ipsi actores* (ait, libello de spectaculis c. 22, p. 100. A.) *et administratores spectaculorum, quadrigarios, scenicos, xysticos, arenarios illos amentissimos, quibus viris animas, feminis aut illis etiam corpora sua substernunt, propter quos in ea committunt quae reprehendunt, quam magnifaciunt? deponunt et diminuunt ignominia et capitis minutione.* Quem libens adduxi, ut eruam correctiune elegantem sensum: *quibus*

in publicum equites romani cingerent; aut alibi quam in theatro spectarentur; et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas praetoribus fieret. »

78. Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum: datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius, « militare aerarium

38. *Alibi quam in theatro spectarentur. Sectarentur* puto, quod proprium hac in re verbum. Satis depravatam lectionem arguit, τὸ *spectantium*, quod sequitur: neque enim credibile est, eodem vocabulo bis uti voluisse nostrum. Ann. 4, 68, *sectator domi, comes in publico.* 5, 10, *Multis sectatorum dilapsis.* 16, 22., *habet sectatores, seu potius satellites.*

viri animas, feminae autem illis etiam corpora sua substernunt. Idque verissimum. Vir magnus, qui coaetos est ante me, non ettigit. Lips. — Locum Tertulliani, in nota citatum, emeodatiorem exhibet Moreau.

Aut alibi. Puto, ne domi, ne in hortis. Lips.

Exsilio multandi. Etiam vinculis. Iofra, 13, 28. Ex hoc decreto patrum nata lex, quae Pandectis insita, lib. 48 de poenis, lege 28. *Solent quidam, qui vulgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus, turbulentibus se adclamationibus popularium* (ita vocat locum ipsum, ubi spectabat populi plebs) *accommodare,. qui si amplius nihil admiserint, fustibus caesi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. Quod si correcti in eisdem deprehenduntur, exsilio puniendi sunt.* Ait ecce diserte, Exsilio, ut hic noster. Lips.

Templum ut..... Tarraconensi. Mansit id templum ad aevum Hadriani. In eius vita c. 12, *Tarracone hiemavit, ubi sumptu e suo aedem Augusti restituit.* Item in Severi vita c. 3. Somnievit sibi dici, *ut templum Tarraconense Augusti, quod iam labebatur, restitueret.* Antea iam vivus aram illic habuerat; de qua, et palma ibi enata, iocus eius in Fabio 6, 3, 77. Quod sequitur, *Datumque in omnes provincias exemplum*, cave acceperis quasi literarum exemplarie diffusa et traoscripta ad omnes provincias cum Vertranio: sed hoc ait, exemplo Tarraconensium monitos alios, ut peterent impetrarentque idem. Lips. Templum illud hodieque multi Tarraconensium numi servant, inscripti DEO AVGVSTO.

Centesimam. Dico ad 2, 42. Lips. Add. Burman. de Vectig. P. R. p. 70, et ad Sueton. Cal. c. 15. Ern.

Militare aerarium. Cuius inventor Augustus. Suet. c. 49. Id factum anno 759, ex Dionis 55, 25. Zonaras 10. 37. Agrippae Postumi damnati bona in aerarium militare relata erit. Propriique huic aerario praefecti. Tacitus de P. Vitellio A. 5, 8. Lapis in Samnio, L. NERATIO. C. F.

eo subsidio niti: simul imparem oneri rem publicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur. Ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

79. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit. Auditaeque municipiorum et coloniarum legationes: orantibus Florentinis, « ne Clanis, solito alveo demotus, in

79 *Verterentur flumina.* *Averterentur* malim: sic apud Claudian in Cons Honor 4, 485., *Iusserat averso fluvium migrare meatu* Tamen *vertere* pro *avertere* non est inusitatum nostro. Sic 2, 42., *versa Caesarum sobole.*

VOL. PROCVLO. PRAEF. AERARI. MILITARIS. LIPS.

Impari oneri rem p. Quo enim citius dimittebantur (expresserant autem ut decimosexto anno) eo plura et statim repraesentanda praemia. Ideo id indultum, revocatum. LIPS.

Sexdecim stipendiorum finem. Freinsh. putat multo convenientius restitui posse *sextodecimo stip.* ut error iste natus sit ex numerorum nota. Aliud enim esse, *sexdecim stipendiorum finem*: et omnium stipendiorum totiusque militiae *finem sextodecimo stipendio* circumscriptum. Fateor sic posse accipi: sed non posse aliter accipi, et quidem pro eodem, quod substituit Freinshemius, metuo dicere. *Finis sexdecim stipendiorum* est finis militiae complexus non plura stipendia, quam sexdecim, sistens in sexdecim stipendiis completis. Nempe *finis alicuius* non tantum est, quo finitur aliquid, sed etiam qui quodve finit. Sic Cicero Off. 1, 16. *Vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem* id est, quem Ennius facit vel statuit. Sic *finis sexdecim stipendiorum*, quem sexdecim stipendia statuunt. GRON.

Actum in senatu. Tacitus hic et supra duobus modo commissam eam curam scripsit. At Dio auctor quinqueviros a Tiberio constitutos, qui Tiberis inundationes arcerent verterentque. Vide eius verba 57, 14. actis anni 768. Cur opus fuerit nova electione nescio: quia praefecerat pridem Augustus. Sueton. c. 37. In monumentis frequenter, CVRATOR. RIPARVM. ET. ALVEI. TIBERIS. LIPS.

An ob moderandas..... flumina. Proonum foret pro *ob* coniicere *ad*, quae duae particulae saepe in libris permutantur. v. Drakenb. ad Liv. 37, 27., et est *ad* in hac forma usitatissimum. Sed nihil definire audeo. Quod autem legendum Heinsius putat, *averterentur*, verbum est proprium in hac re. Itaque si Ciceronem tractarem, hoc esse ab auctoris manu dicerem. In Tacito non audeo sine libris. ERN. — * Consentit Wopkens. — Vide Ind. in vocab. *ob*, quod optime habet.

amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret. » Congruentia his Interamnates disseruere: « pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in rivos diductus, superstagnavisset.» Nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes: « quippe in adiacentia erupturum: optume rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipsum Tiberim nolle, prorsus accolis fluviis orbatum, minore gloria fluere.» Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

80. Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaia ac Macedonia. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitae in iisdem exercitibus aut iu-

Idque ipsis p. adferret. H. e. *quum quandoquidem id.* Neglegentiam hanc in primis post partic. *ne* amat romanus sermo. Latinus latinius corr. *id quod.*

Interamnates. Cod. med. dabat *Antemanates*, ex quo Pichana fecit *Antemnates.* Audacius primi editores; et vere, puto.

Sacra et lucos. Nam fluvii priscis inter deos: et res notior, quam ut exemplis firmetur. Lips.

Patriis amnibus. Loquitur de fluviis, ut de diis, unde etiam mox *accolas Tiberis* vocat. *Amnes patrii* sunt, a maioribus culti, quorum cultus a maioribus traditus est. Ern.

Ut in sententiam Pisonis. Ita omissa nunc res. Nerva tamen postea, sive Traianus, ad arcendos fatales huius fluvii et non sine omine noctus, fossam duxit. De qua Plinius sensit Epp. 8, 17. *Tiberis alveum excessit et quamquam fossa, quam providentissimus imperator fecit, exhaustus, premit valles, innatat campis; quaque planum solum, pro solo cernitur.* Legerim *quaque planum, solus pro solo cernitur.* Lips.

Ac Macedonia. Sic MS. et sic antea c. 76. Fidem praestamus etiam in his minutioribus. Ut supra cap. 36. reddidi *sive omnia*; c. 43, *et filium*; aliquoties, *sedecim*, non *sexdecim*, ex qua tamen scriptura c. 78. commentum suum ducebat Freinsh.

Id quoque morum Tiberii fuit. Sueton. Tib. c. 41. Ern.

risdictionibus habere. Caussae variae traduntur; alii « taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse; » quidam « invidia, ne plures fruerentur. » Sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. Neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. Qua haesitatione postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

81. De comitiis consularibus, quae tum primum, illo principe, ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores,

Aut iurisdictionibus. Provincias inermes sic appellat, a praecipuo iis praesidum munere, quod sola fere iurisdictione implebatur. Lips. In veteri re publica *imperio* et *potestate* distioguebantur praesides provinciarum. *Cum imperio* erant proconsules fere, h. e. cum exercitu et potestate belli gerendi, et quidem in provinciis vel maioribus, vel infestioribus a finitimis hostibus: *Cum potestate* autem fere propraetores in provinciis minoribus, aut pacatis, et ab hoste tutis. Potestas erat in iorisdictione. Cicero ad Q. fr. 1, 1, 7. *Mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota iurisdictione maxime sustineri*, Ciceruuis autem provincia erat praetoria. Cum ergo commotata re publ. minores provinciae et pacatae esseut proconsulum, maiores, et ubi exercitus, a legatis Caesarum pro praetore administrarentur, intelligi potest, h. l. commode provincias has per exercitus, illas per iurisdictionem exprimi. Poterat dicere, eosdem legatos et proconsules. Ern.

Ita anxium iudicium. V. ad c. 73. extr. Ern.

Ut mandaverit quibusdam. Cf. Suet. in Tib. c. 63. Ceterum alii alias caussas tradunt. Sueton. c. 41. igoaviam et negligentiam rei publ. Ioseph.; A. 6, 5. ed. Haverc., honestiorem longe: studium parcendi sociis et provincialibus. Historici imitantur populum fere: pro suo quisque ingenio, studiis, moribus, interpretatur quidque. Ern.

Quos egr. urbe non erat passur. Pingitur ambiguitas consilii. Mandavit quibusdam provincias, quos, sive metu seu aliqua alia caussa, Romae retinere ante statuerat. Multi hoc perperam interpretantur.

Tum primum. Secundo anno Tiberii, quo primum designavit Coss. Nam proximo priori destioarat Augustus. *Deinceps* int. de reliquis annis eiusdem Tiberii, non de successsoribus eius. Conf. Dio 58, 20.

sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modo, subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque et vitam et stipendia descripsit, ut, qui forent, intelligeretur: aliquando, ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. « Plerumque eos tantum apud se professos, disseruit, quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent. » Speciosa verbis, re inania, aut subdola; quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

Descripsit. Est verbum proprium, quo utuntur, cum de aliquo non nominatim dicitur, sed tamen ita, ut, qui sit, intelligatur. Sed boni auctores, velut Cicero fere iungunt accusativo personae: *describere aliquem.* Vide exempla in Clave Cic. in h. v. ex qua ratione dicendum erat: *origine quemque et vita, et stipendiis descripsit:* h. e. commemoranda origine, moribus et stipendiis. Sed vulg. a Tacito esse puto. Ern. Nec unquam quisquam dubitabit.

Ea quoque signific. subtracta. An originis, vitae, stipendiorum? Ut tantum nomina ederet, quorum rationem haberi vellet. Sed additur, *ne ambitu com. turbarent.* An igitur privatim aliquando candidatos suos commendare satis habuit, in senatu autem ignarum egit, simulacrum praebens liberae electionis? Nimia hercle brevitas.

C. CORNELII TACITI

ANNALIVM

LIBER SECVNDVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Initia belli parthici. Phraates, Vononis pater.* 2. *Vonones popularibus invisus.* 3. *Ab Artubano pulsus, ad Armenios profugus.* 4. *In Armenia mutatio regum.* 5. *Germanicus invidia Tiberii revocatus, Germanos confestim aggredi parat.* 6. *Classis eius. Rhenus.* 7. *Irruptio in Cattos. Ara Drusi restituta.* 8. *Fossa Drusiana. Amisia. In rebelles Angrivarios animadversum.* 9. *Arminii cum fratre colloquium:* 10. *inde ira et iurgium.* 11. *Visurgim transeunt Romani. Batavorum discrimen. Cariovalda caesus.* 12. *Germanicus militum animos explorat.* 13. *Transfugis praemium pronuntiatum a Germanis, mox castris Rom. adsultatum.* 14. *Germanici somnium. Eiusque* 15. *et Arminii orationes ad suos.* 16. *Locus pugnae, campus Idistavisus. Acierum instructio.* 17. *Faustum augurium. Fuga Germanorum et clades.* 18. *Tropaeum positum.* 19. *Quo dedecore accensa gens bellum resumit.* 20. *Acriter pugnatum.* 21. *Vincunt tandem Romani, quamquam ambiguo equitum proelio.* 22. *Monumentum et titulus rerum magnificus.* 23. *Milites classe revecti.* 24. *Ex tempestate calamitas et paene exitium. Recollecti naufragi.* 25. *Huc fortuna erectos denuo Germanos aggreditur Germanicus caeditque, simul aquilam variunam recipit.* 26. *Tum rebus infectis avocatur a Tiberio.* 27. *Libo*

Drusus ab amico delatus. 28. *Accusatus in senatu,* 29. *quum patronos non reperiret,* 30. *nec tam sceleris quam vecordiae convinci posset, novo iure servos torqueri in suum caput vidit.* 31. *Iam frustra orato principe, Libo se ipse confecit.* 32. *In defunctum sententiae senatorum. Astrologi et magi ex Italia pulsi.* 33. *Luxus publicus leviter coërcitus, quem defendit Asinius.* 34. *Pisonis libertas, Urgulaniae potentia.* 35. *De rebus proferendis certamen in senatu.* 36. *Asinii sententia de comitiis, a Tiberio reiecta.* 37. *Hortali, levamentum inopiae suae poscentis, orationem* 38. *aspere excipit Tiberius; tamen liberis eius nonnihil largitur.* 39. *Clementis servi facinus. Is postumum Agrippam se mentitus, principi curam iniicit, sed* 40. *Sallustii Crispi dolo captus, occiditur.* 41. *Romae dedicantur nova opera.*

Anno proximo triumphat Germanicus. 42. *Archelaüs rex Cappadocum in urbem accitus, perit.* 43. *Oriens turbatus committitur Germanico; Pisoni, feroci homini, Syria.* 44. *Drusus in Illyricum missus, Suevis contra Cheruscos auxilium petentibus.* 45. *Ita inter se discordes Germani accinguntur ad pugnam. Arminii ad suos oratio:* 46. *Marobodui item ad suos. Atrox proelium. Maraboduus pro victo.* 47. *Terrae motus in Asia. Eo adflictos sublevat Tiberius;* 48. *in alios non minus liberalis.* 49. *Templa quaedam dedicata.* 50. *Varilia maiestatis postulata.* 51. *De praetore substituendo contentio.* 52. *Tacfarinatem et Mazippam bellum in Africa moventes fundit Camillus. Triumphalia ei decreta.*

53. *Germanici varia itinera.* 54. *Consulit in reditu Clarium Apollinem. Oraculi ratio.* 55. *Piso et uxor Plancina Germanicum insectantur; etiam castra corrumpunt.* 56. *Germanicus Armeniae regem, Cappadociae et Commagenae legatos imponit.* 57. *Pisonis insolentia in congressu, concilio, conviviis.* 58. *Vonones Syria demotus.*

59. *Germanicus Aegyptum petit, improbante Tiberio.* 60. *Canopus. Thebae priscae.* 61. *Statua Memnonis. Pyramides et alia.* 62. *Germanorum discordia, astu Drusi.* 63. *Maroboduus, vi Catualdae pulsus, confugit ad Romanos. Eadem*

mox fortuna Catualdae. 64. *Rhescuporis, Cotye fratris filio oppresso, romanam divisionem egressus, illius partem appetit;* 65. *ipsoque per fraudem comprehenso, universam Thraciam occupat.* 66. *Hinc vocatus ad caussam dicendam Cotyn occidit.* 67. *Romam perductus et damnatus.* 68. *Vonones fugam tentat; at deprehensus confoditur.* 69. *Germanicus aegrotat, scelere, ut creditur, Pisonis,* 70. *cui amicitiam renuntiat veteri more.* 71. *Mandata familiaribus ultione,* 72. *datisque coniugi monitis, moritur.* 73. *Alexandro M. comparatus et praelatus.* 74. *Sentius Syriae praeficitur.* 75. *Agrippina properat in Urbem.* 76. *Pisoni, Germanici casu exsultanti, reditum in Syriam dissuadet filius:* 77. *suadet contra Domitius Celer,* 78. *ac persuadet.* 79. *Piso vim parans in successorem Sentium, obviam fit Agrippinae:* 80. *castellum occupat: aciem struit: sed pellitur a Sentio:* 81. *tandem tutum ei iter Romam conceditur.* 82. *Ibi magna ob necem Germanici ira et luctus.* 83. *Honores viro decreti.* 84. *Livia Druso gemellos parit.* 85. *Scita in libidinem mulierum. Pulsa sacra Aegyptia et Iudaica.* 86. *Capta Vestalis.* 87. *Frumento pretium constitutum. Novos honores aversatur Tiberius.* 88. *Arminii caedes et praeconium.*

Haec gesta annis quatuor,

Coss. T. Statilio Sisenna Tauro, et L. Scribonio Libone. C. Caelio Rufo, et L. Pomponio Flacco. Tiberio Caesare Aug. iii, et Germanico Caesare ii. M. Iunio Silano, et C. Norbano Flacco.

COMMENTARIUS.

Caelio Rufo. Reliqui hoc in loco nomen *Caelii*, infra c. 41 mutatum ab Ernestio. Nam ibi illatae inscriptioni alia obstat ap. Gruter. ccccxlviii. 8.

1. Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. mota Orientis regna provinciaeque romanae, initio apud Parthos orto: qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum adspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phraate. Nam Phraates, quamquam depulisset exercitus du-

Gentis Arsacidarum. Strabo 15. p. 702. Τοιοῦτο δὲ καὶ τὸ παρὰ τοῖς Παρθυαίοις. Ἀρσάκαι γὰρ καλοῦνται πάντες, ἰδίᾳ δὲ ὁ μὲν, Ὀρώδης, ὁ δὲ Φραάτης, ὁ δὲ ἄλλο τι. Ubi casaubonus, immo *Arsacidae* vocabautur, inquit, non *Arsacae*, et ita legendum, dictare cum grammaticorum canones, tum Dionem, et alibi Strabonem. Idem tamen ad 12. p. 563. Paphlagoniae reges *Pylaemenes* vocabantur; Cappadociae plerique *Ariarathes*; Thraciae plurimis *Cotys* nomen fuit; Parthorum *Arsacas*: sic ibi. Nimirum si πατρωνυμικὸν formandum sit, grammaticorum canones Ἀρσακίδης volunt, ut *Priamides*, *Tydides*: sed ipsi haud dubie salutabantur et se scribebant quisque, *Arsaces*, non *Arsacides*, simul imperare coeperant, etsi prius alio nomine fuissent. Sic apud Sallust. Fragmm. e. l. 4. Histor. *Rex Mithridates regi Arsaci*, scribit. Is erat Phraates secundus, Pacori filius, gente *Arsacides*, nomine inter suos *Arsaces*. Dio 36, 28., τοῦ γὰρ Ἀρσάκου τοῦ τῶν Πάρθων βασιλέως ἀποθανόντος ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ Φραάτης τὴν διάδοχην αὐτοῦ προσδιδέξατο οἰ..... Hic Arsaces erat Pacorus quem modo nominabamus. Sic et Trogus 41, 5. testatur, memoriae conditoris Parthos hunc honorem habuisse, ut omnes exinde reges suos *Arsacis nomine nuncupent.* Lapis vetus Romae ap. Grut. CCLXXXVIII, 2.

SERASPADANES. PHRAATIS.
ARSACIS. REGVM. REGIS. F.
PARTHVS.
RHODASPES. PHRAATIS.
ARSACIS. REGVM. REGIS.
PARTHVS.

Recte igitur et Strabo Ἀρσάκαι. Gron. Dionis Arsaces Appiano Sanatroces est. Pacori per illa tempora nusquam mentio. Sed de omnibus his Parthorum et Armeniorum regibus excursus vide. — De nomine Sanatrocis R. Parth. diversimode reddito apud veteres, v. Eckhel in Doctr. NN. vet. vol. 3, p. 528. Numus praefert ΣΑΝΑΤΡΟΙΚΗΣ.

Depulisset exercitus. Possit alicui in mentem venire *pepulisset*. Sed vulgatum recte habet. Paullo post: *ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium.* Et h. l. sermo est de Antonio: quamquam *depellere* etiam simpliciter pro *vincere* dicitur, ut 3, 73. et alibi Exx. Fuderat etiam Oppium Statianum et alios duces. Plut. p. 933. seqq. Dio 49, 25. Mox *venerantium officia* locutio est huic aetati propria. Dial. de Eloq. c. 29. *ambitio salutantium*, ubi male corrigunt. Agric. c. 4. *illecebrae peccantium.* Ad officia illa pertinebat restitutio signorum et alia quaedam,

eesque romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandae amicitiae miserat; haud perinde nostri metu, quam fidei popularium diffisus.

2. Post finem Phraatis et sequentium regum, ob internas caedes venere in Urbem legati a primoribus

uti species numi Pelleriniani Supplem. 3. aux recueils d. médailles p. 9, 34.

Partemque prolis. Quatuor filios, si Straboni credimus, et eorum uxores duas, cum filiis item quatuor, misit Romam. Verba eius sententiaque geminae sunt huic loco. 16. p. 748. inf. Ὁ Φραάτης καλέσας εἰς σύλλογον Τίτιον, τὸν ἐπιστατοῦντα τότε τῆς Συρίας, τέτταρας παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὅμηρα αὐτῷ, Σαρασπάδην καὶ Κιρσοσπάδην καὶ Φραάτην καὶ Βονώνην, καὶ γυναῖκας τούτων δύο, καὶ υἱεῖς τέτταρας δεδιὼς τὰς στάσεις καὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτῷ. Tantum in iis emendaverim, Φραάτην καὶ Βονώνην. Fuerunt enim inter obsides Phraates et Vonones. Vide eumdem scriptorem 6. p. 288. Hac ipsa de re Iustinus, 42, 5., *Sed et filii nepotesque Phraatis obsides Augusto dati.* Lips.

Haud perinde nostri metu. Utriusque facti haec ratio est, non tantum venerationis adversus Augustum, ut Boxhornio placet: nam τὰ *firmandae amicitiae* nihil nisi protextum significant. Imperatorum Parthiae oportebat esse Arsacidem. Quem gravem facile destituebant, si copiam alterius haberent, eadem stirpe progneti: eis, spes erat minus securos, cum deesset, quem subornarent adversus praesentem, cuiusque auctoritatem sequerentur. Sic Ptolemaeus Physcon arcessitum maximum a Cyrenis filium Memphitem, ne eum Alexandrini contra se regem crearent, interfecit. Hoc spectavit et Nero in Britannico tollendo: *tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia summum ad fastigium genita.* Ann. 13, 17. Hic ipse Phraates, cum infestos sibi optimates propter assidua scelera videret: ne esset, qui rex nominari posset, adultum filium interfici iussit, teste Trogo l. c. eamdem ob caussam hos amandavit. Nam quod Iosephus A. l. 18, 2., narrat, etiam verum censeo. Phraates metuebat exemplum eorum: eum metum intendit mulier quasi et ipsa pro marito timens, cum revera filio locum ad successionem pararet. Species assumpta, ut firmandae amicitiae obsides essent. Gron.

Fidei popularium. Eadem caussa in Strabone. Nec iniuria etiam liberis suis diffisus, ne suo exemplo se tollerent. Ipse enim Orodem patrem sustulerat, itemque fratres viginti novem. Iosephus, A. 18, 2. ed. Havercamp. missionem hanc obsidum ad Thermusae uxoris artes refert, ut illis absentibus filio suo Phraataci regnum conficeret, quod evenit. Lips.

Sequentium regum. Adeo ergo multi interiecti inter Phraatem et filium eius hunc Vononem? ego sane duos reperio, Phraatacem et Orodem. Sed quia confusum hoc tem-

Parthis, qui Vononem, vetustissimum liberorum eius, accirent. Magnificum id sibi credidit Caesar, auxitque opibus: et accepere barbari laetantes, ut ferme ad nova imperia. Mox subit pudor, « degeneravisse Parthos: petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum: iam inter provincias romanas solium Arsacidarum haberi, darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium; si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? » Accendebat dedignantes et ipse, diversus a maiorum institutis; raro venatu, segni

tum stemma, et multa eius in Tacito meutio: dedi in Excurs. soper eo, quod opos, litt. *A*. Lips.

Vetustissimum liberorum. Atqui in Strahoue quartus ordiue, minimusque ponitur. Lips. Beue monet Freinshemius, intelligendum esse de tota progenie, ex qua tum nalu maximos Vonones, cum legalio mittebatur. Ern. Sane nescimus, quando perierint Seraspadaoes et Rhodaspes; ac potuit iure Tacitos ad illud legationis tempus respicere. Cetera discrepantia nulla est. Strabo hunc Vononem quartum ponit ordine, an aetate nemo dixerit: nec sciebat ipse fortasse.

Auxitque opibus. Comitatu, pecunia, alia pompa instruxit, regium in morem. Lips. Mox, *ut ferma ad nova imperia* int. solent laeti esse vel laetari. Ern. *Caesar*, Augustus. Ann. 12, 11. Missae legationis annus ab U. C. 758 vel 759. ponitur Vaillantio et aliis, a quibus cur dissentiamus aut annum finiamus 752, nullum argumentum video.

Solium Arsacidarum. Quod et saepius est factum, eoque velut de more, scribit Hegesippus, in oratione Agrippae regis 2, 9., med. *Persarum superba audimus imperia, sed eorum quoque obsides vidimus: et cum ipsi pluribus nationibus imperent, offerunt liberos suos, et nobilitatem suam. Servire Romanis gaudent pro fide pacis, simul ut serviendo discant suis imperare. Offerunt vestes, monilia, elephantos quoqua Romanis, unum tributum reges imponere.* Postrema huc faciunt, et emendem: *elephantos: quodque Romanis unum* (vel, *summum*) *tributum.* Lips. Claudianus Cons. Honorii 4, 214., *Si tibi Parthorum solium fortuna dedisset*, etc. Apud Hegesippum, quem tentat ὁ πάνυ (Lipsius), legendum censeo: *offerunt vestes, monilia, elephantos; quodque Romanis visum est tributi genus imponere.* Vel, *visum tributorum genus imponere.* Gron.

Ubi illam gloriam. Formula desiderantis et exprobrantis bonum amissum, ut recte Freinshemius. Vid. de ea Heins. ad Ovid. Heroid. 4, 150. Ern.

Raro venatu, segni equ. cura.

equorum cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas Irridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium annulo clausa: sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et, quia ıpsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis.

1. *Sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia, et, quia ipsorum maioribus aliena, perinde odium pravis et honestis.* Locus perplexus. Primo recte Muretus *ipsorum moribus*: nisi quod propius accedit ad vetustam scripturam, *ipsorum a moribus alieno*. Deinde, *ignotae Parthis virtutes, nova vitia*, id est, virtutes sibi ignotas pro novis vitiis Parthi interpretabantur. Ita capiunt homines eruditi, et tale quid voluit noster. Sed tum concinnius foret, *ignotae Parthis virtutes, ceu nova vitia*, et subintelligas *habebantur*, aut *pro vitiis* potius dixisset, ut Hist. 1, 2., *pro crimine*. Verum, aut fallor, aut totus locus sic constituendus est, *ignotae Parthis virtutes, novitate invisae, et quia ipsorum a moribus alienae, perinde odio pravis et honestis*. Nimirum *erant*. Tale illud in Vita Agr. 3, *invisa primo desidia, deinde amatur*. Ann. 11, 16., *temperantiam nulli invisam*. Mox c. 33 dixit, *idque non novum sed e vetustissimis moribus*; et Hist. 1, 75., *novitas vultus* Plinius Ep. 9, 33., de delphine., *Constat, Octavium Avitum in litus educto..... superfudisse unguentum, cuius ille novitatem odoremque refugisset*. Deinde *odio* pro *odio erant*. Sic infra c. 70, *irae*, pro *irae esse*, ut docuo in notis, et 11, 17., *nec patrem rubori* ex codice Agricolae, omissis τοῖς *illi* et *esse*. 12, 5. *Quin et incestum; ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur*. Intellige *incestum committi*, nisi movis cum Freinshemio referre ad τὸ *metuebatur*.

Quae tamen unica studia procerum regisque. Conf. Xenoph. Cyrop. 8, 1, 13. Lips. Conf. Sueton. Calig. c. 5.

Fastuque erga patrias epulas. Fastus h. l. est fastidium, quod propria in cibis dicitur, et id est etiam interdum e superbia: unde *superbus dens* ap. Horat. de fastidio Serm. 2, 6, 87. Simplicem victum Persarum fastidiebat, adsuetus Romae delicatioribus. Ern. Simplicem victum Parthis non tribuerim. In *epulis* cogita totum morem convivandi cum megistanibus. *Fastus* invidiose dicitur pro contemptu, de aliis quoque rebus quam cibis.

Graeci comites. Vide Excurs. XV. ad Suet. Ern.

Annulo clausa. Signatorium annulum intelligit: sive, ut alii appellant, sigillaricium, qui habeat χαρακτῆρα. De quo Vopiscus in Aurelian. c. 50. *Uxori et filiae annulum sigillaricium quasi privatus instituit.* Moris autem Romani, ut domi supellex penusque omnis eo signaretur: ne quid negligentia aut furto periret. Exempla in Excurs. vide litt. *B.* Lips. Vide Luciani Hermot. §. 11. et de *utensilibus* ad lib. 1, 70. Gron.

Nova vitia. Vultne ipsas virtutes ignotas, habitas pro vitiis? possit sic accipi; ut comitas illa pro vilitate fuerit: sed potius est, duo dici, ut et ignotas quasdam virtutes intulerit; et nova etiam vitia, luxum videlicet, delicias, aliaque romana. Mox, *ipsorum maioribus*: haud male etiam, *moribus*. Lips. Hoc praeferunt Muretus, Freinshem. et Heinsius Obs.

3. Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine, apud Dahas adultus, excitur: primoque congressu fusus, reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum et Romanas opes infida, ob scelus Antonii, qui Artavasden, regem Armeniorum, specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. Eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus

Misc. vol. IX, t. III, p. 382. sive *a moribus*. Recte recepit Gron. Quod autem ad verba *ignotae Parthis virtutes*, *nova vitia*, attinet, priorem Lipsii interpretationem cum Heinsio l. c. probamus. Ceterum quod hic locum sic constituendum putat: *ignotae Parthis virtutes, novitate invisae, et quia ipsorum a moribus alienae, perinde odio pravis et honestis*: id nimis recedit a vulgata scriptura, nec necessarium videtur. Sensus est: virtutes Vononis, ut prompti aditus et obvia comitas, quia ignotae ante Parthis in regibus, pro novis vitiis habebantur, utraque et prava et honesta eius instituta odio erant, propterea quod a moribus ipsorum aliena erant. Ern. In verbis *et quia* etc. latet explicatio quaedam prioris sententiae, Tacito non infrequens mos. Lipsio forsan amor brevitatis imposuerat.

Reparat vires. Fuga capta ad montes Medias, ait Ioseph. 18, 2, 4., ed. Havercamp. Lips.

Perfugium Armenia. Primo Seleucia. Vide eumdem scriptorem l. c. Lips.

Ob scelus Antonii. Vere scelus, nec enim censori Tacito ludus et iocus, ut hodie, fallere fidem. Artavasdes autem Antonium expeditione parthica deseruisse visus, fallacibus ab eo literis excitus, in vincla habitus, et in triumpho Alexandriam ductus est. Vide Dionem 49, 39 et Plutarchum, p. 939. D. Lips. Cur Parthis infida fuerit, pro noto omittit, properans statim ad scelus Antonii.

Artavasden. *Artabazen* Graeci scriptores vocant, Ios. B. I. 13, extr. Dio Cass. 54, 9., et alibi, Plutarchus in Crass. p. 554, sed idem in Anton. p. 939, et Strabo 11, p. 524 et 530., *Artavasden.* Ern.

Occiso Artaxia. Iosephus hunc Artaxiam filium facit Artabazis: ita enim appellat pro Artavasde, ut alibi etiam Plutarchus. Occisum eum a propinquis non dicit, dicit a Tiberio et Archelao pulsum. Horatius gloriam tribuere Tiberio videtur non pulsi solum, sed etiam occisi, Epist. 1, 12, 26. Sueton. Tib. c. 9, *Ducto ad Orientem exercitu regnum Armeniae Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit.* Dio historiam confundit, et Artabazem nominat pro Artaxia; Tigranem facit eius fratrem 54, 9. Res autem ita habet. Artavasdes sive Artabazes, duum filiorum pater, Artaxiae et Tigranis: ille maior natu. Adi Ioseph.

est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quamquam sociatis, more externo, in matrimonium regnumque. Dein iussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostra deiectus.

4. Tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum, volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto, stirpem eius haud toleravere: tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique, et magis sine domino quam in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat; rector Syriae, Creticus

15, 4, 3., ed. Havercamp. Lips. De Horatii loco v. Ruhnkenium ad Vell. 2, 94. p. 384. quam caussam tamen ampliandam duco.

Datus..... deductusque. Proprie *datus*. Hoc verbo in nummis Augustum usum ad Suet. Tib. c. 9. observatum Torrentio et aliis. *Deducere* plane exprimit Iosephi κατάγειν Sed Suet. l. c. dicit. *regnum Armeniae Tigrani restituit.* Id si proprie capias, falsum est: sed *restituere* ibi capio pro *dare*. Vid. viros doctos ad Vell. 2, 32., et sic verbum hoc postea saepe usurpatum etiam in constitutionibus principum. Vid. Glossar. Nomic. Cod. Theodos. h. v. Ern. Quomodo in isto genere confundi possint *restituere* et *dare*, verba per se diversa satis, nec optimis scriptoribus commutata, facillime apparet. Etiam Dio l. c. habet. ἀποκαταστῆσαι.

More externo. Qui mos etiam Aegyptiis aliisque barbaris ad Orientem. Lips.

C. Caesar. Fil. Agrippae, in reditu ex illa provincia mortuus. De Artavasde paullo ante v. Exc.

Magis sine domino. Nam libertas legibus et magistratibus suis constat, et imperii certa forma. Itaque sine domino esse possunt, nec tamen liberi proprie dicendi. Lips. Gallofranci nuper exemplum dederunt.

Artabanus. Qui Orodem sive Herodem filium suum regem iis dedit. Iosephus 18, 2, 4., ed. Havercamp. qui etiam hanc rem fusius exsequitur, paullum tamen a Tacito diversus. Lips.

Silanus, excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. Quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

5. Ceterum Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis; ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum, dolo simul et casibus obiectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum, et aversa patrui voluntas celerandae victoriae intentior, tractare proeliorum vias, et quae sibi tertium iam annum belligeranti

In loco reddemus. Reddidit hoc ipso libro c. 68. LIPS.

Novis provinciis. Accurate. Non enim uni provinciae praepositus, sed omnibus, quae in Oriente, sive ut c. 43. dicit, quae mari dividuntur, cum imperio proconsulari. ERN.

Dolo simul. Dolo, quem ipse meditabatur, et in longinquis locis veneno tollere, obscuriore sic fama. LIPS. *Obiectare* imitatione Virgilii dixit Aen. 2, 751. Nam omnino saepe hunc imitatur. ERN.

Tractare proeliorum vias. Heinsius l. c. coniiciebat *proeliorum dubio*, ut dixit noster Hist. 2, 33., pro quo alibi est *incerta proeliorum* ibid. 77. — et *incerta belli.* Ann. 4, 23.* Accommodatius ad scripturam vulgatam et eodem sensu *vices*, Acidalius. At mihi videtur Tacitus his verbis non idem dicere, quod sequentibus, sed potius, Caesarem consultasse de modo belli cum Germanis gerendi quaeque optima esset ratio belli illius bene gerendi, et quidem comparandis et prosperis et adversis, quae sibi antea in illo bello evenissent; unde colligebat, optimum fore, si per mare ingrederetur hostium fines. Res mihi videtur esse plane ex iis, quae sequuntur: *fundi Germanos..... media in Germania fora:* in quibus explicatur, quomodo Germanicus consultaril de bello, h. e. tractarit proeliorum vias. *Via* est modus rei gerendae, tractandae, consequendae. Cic. Ep. 4. 13., *omnes vias prosequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse;* et ad Q. fr. 1, 1., *omnes vias pecuniae norunt.* Or. 1, 19., *docendi ratio et via.* Similiter Graeci λύρης, μύθων οἶμον dicunt, de quo diximus ad Callimachi H. in Dianam. Imitatus est Thucydidem 1, 122., ὁδοὶ τοῦ πολέμου. ERN. Haud probabiles sunt talium imitationum suspiciones. Neque ap. Thucyd. ὁδοὶ aliud est quam ἀφορμαί. H. l. *vias* proprie intell., non modum *belli gerendi*, etsi *viam* sic usurpat Iustin. 31, 5, ac Tac. ipse *viam morum*. Optime Allemandus; *cogitare quibus* viis *hostem ad pugnam eliceret.*

Quae sibi tertium iam an. bell. Immo plures. Nam continenter in Germanos bellum gessit, a clade Vari i excepto anno consulatus. Sed Tacitus a postrema eius missione annos

saeva vel prospera evenissent: « Fundi Germanos acie et iustis locis: iuvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme: suum militem haud perinde vulneribus, quam spatiis itinerum, damno armorum adfici: fessas Gallias ministrandis equis: longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. At, si mare intretur, promptam ipsis possessionem, et hostibus ignotam: simul bellum

numerat, quae fuit exacto consulatu cius, sub Augusti mortem. Lips.

Saeva vel prospera. Verius hic esset, *scaeva*, id est, einistra. Lips. Fuit cum lascivirent in hoc vocabulo passim inculcando ingenia: ecd raris processit. *Saevum* est interdum grave, durum, asperum, crucians: et sic utique non ex sententia et optatie. Sic: *saeva tempestas, saevus dalor, saevae catenae, saeva paupertas, necessitas. Fortuna saevo laeta negotia*, gaudens adversa secundis miscere. Sallustiue in Catil. c. 26, *quoniam, quae occulte tentaverat, aspera foedaque evenerant.* Quid hoc aliud quam *saeva*? et omnia, quam *adversa*? Gron.

Acie et iustis locis. Nove dictum, pro aequis locis. Lips. Male boc ipsum coni. Brot. *Iusta l.* sunt idonea ad pugnandum: talia sunt *aequa*, plana.

Damno armorum adfici. Satis defendi vulgatum verbis, quae leguntur 1, 71., *quod cuique promptum, arma, equos*, etc. Et hanc bistoriae partem, eaque in ea verba, maxime respexisse auctorem posteriori loco putem. Ut enim ibi instrumentum utrumque belli, et arma et equos accepisse dicit Germanicum, ita hic tacite secum queri utriusque damno exercitum per expeditionem terrestrem affici. Gron. Adde Rickium, simili modo adversantem absurda commento Boxhornii, *armentorum*, quod iste dictum putabat de *equis.* At Muretus vocabulum plane deletum volebat, male offensus, ut opinor, iunctura illa, *spatiis itin. affici.*

Promptam ipsis possessionem. Nam triremes et classem in Rheno, et ad Oceanum, ordinariam Romani habebant. At eo aevo Germani navigiorum rudes: mox quam didicerunt! Saxonee, Normanni, et piratarum illa agmina dicant: qui Europam per saecula aliquot magnis classibus cladibusque infestarunt. Lips. Nihil mutandum cum Acidalio et Bosbornio, qui volunt *projectionem.* Facile Romanis, inquit, occupatu esse *mare.* Nam *possidere* est occupare interdum. Caesar B. G. 4, 7., *vel sibi agros attribuant vel patiantur eos tenere, quos possederint.* Liv. 24, 45. sub f., *Caussam nactus erat, tam divitis hominis bona possidendi vendendique*, id est, invadendi vel occupandi. Idem 31, 31., *Urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit.* Neque aliter noster in vita Agric. c. 18. Gron. Restat tamen hic scrupulus, quod et in bis et in aliis similibus locis verbum *possidendi*, aut *possessionis*, semper hanc vim adiunctam habet, ut id, quod invaditur,

maturius incipi, legionesque et commeatus pariter vehi: integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore. »

6. Igitur huc intendit: missis ad census Galliarum P. Vitellio et C. Antio, Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mille naves sufficere visae, properataeque: aliae breves, angusta puppi proraque, et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent: quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent: plures appositis utrimque gubernaculis, con-

in potestatem redigatur ac pro nostro teneatur: quod est ab h. l. alienum: praeterquam quod huic significationi adiectivum *ignota* non satis aptum videtur. Enimvero ex antecedentibus clarum est, non hic de occupatione esse sermonem, sed de itinere, per quod ingredi Romanus posset fines hostium. Id erat infestum terra et grave, per mare facile et tutum; quod hostibus improvisum erat, nec sciebant, hac hostes venturos. Igitur non negem mihi valde *profectionem* blandiri. Ceterum Heinsius malebat mox ut *hostibus ignotam*; sed mihi prior illa ratio melior videtur, et stylo Taciti magis consentanea. Ern. *Possessio* vel actio est τοῦ κρατῆσαι i. e. *occupandi*, vel status et conditio τοῦ κατέχειν, *habendi*: si prius, a verbo *possido*; si posterius, a *possideo*. Locus autem, quem proelio delectum occupavimus, hostique eripuimus, noster habetur, utpote in potestate nostra. Iam de agro, de loco proelii intell. sunt verba; si quidem: cursu maritimo Romanis facile fore occupare hostile agrum, aequa loca ad Visurgim seu *media in Germania*, ipsis insciis Germanis. Sic si explicasset Gronovius, nullus scrupulus restaret, nisi forte in verbis, *hostibus ignotam*. Verum quum *possessionem* de actione dixerit, aliter non potuit loqui. Si quid durum residet, in brevitate est, sed aptum rei et stylo huius scriptoris.

Maturius incipi. Quare? nam et triremibus aestas exspectanda erat. Sed caussam credo in commeatibus, de quibus adiungit. Quia enim tarda aestas et messis in Germania, haec exspectanda erat, ob frumenta et pabula: aut magna mole et mora, identidem ista subvehenda. Lips.

Cantio. Suspectum est viris doctis haud immerito nomen, in quo emendando sine libris frustra laboratur. Omnibus aliis tamen coniecturis praeferam ursinianam, quam et defendit Ryckius, *C. Antio*. Vid. Ryckii notam, si lubet. Ern. Sic dedi cum Broterio.

Breves, angusta puppi. Breves opponit *longis* navibus, id est, triremibus, et describit lato alveo, angusta prora et puppi, uno verbo naves hodie maris nostri. Lips.

Appositis utrimque gubernaculis.

verso ut repente remigio hinc vel illinc adpellerent: multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior et adfluens; verso cognomento

Id quidem genus navigii binis guberoaculis, hodie invisum. At noster iterum describit, H. 3. 47., vocatque *cameras*. Conf. Germ. c. 44. Reperio et apud Suidam prisci scriptoris verba, nescio an hanc ipsam rem narrantis: *Πλοῖα μονήρη, ἔστιν ἃ καὶ δίκροτα κατεσκευάσαντο. Τινὰ δὲ καὶ ἐκ τῆς πρύμνης καὶ ἐκ τῆς πρώρας ἑκατέρωθεν πηδαλίοις ἥρτηντο, ὅπως αὐτοί τε μὴ μεταστρεφόμενοι καὶ ἐκπλέωσι καὶ ἀναχωρῶσι, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐν τῷ περίπλῳ καὶ ἀπόπλῳ αὐτῶν σφάλλωσιν.* Lips. Adde Schefferi R. Nav. 2, 5. Idem videndus *de navibus constratis*, quarum mox mentio, l. c. Mox in *super quas* etsi satis commode intelligi possuot *naves*, tamen magis placet legi *quos*, ut referatur ad *pontes*. Ern. Minimo necessaria mutatio. *Pontibus str.* est pro simplici adiectivo; repugnat etiam reliqua coustructio. Est: *et vehendis tormentis aptae, et fer. e.*

Augebantur. Sine caussa hoc verbum tentatur a Faërno et Mureto aliisque, corrigentibus *agebantur*, quod verbum non coovenit ultimis *in speciem ac terrorem.* Sensus est: cum accederet etiam militum alacritas, augebatur species ac terror classis. Alacritas militum intelligitur a clamore maxime. Virg. Aen. 4, 411, 5, 140., etc. Ern. — * Cf. Agr. c. 30.

Praedicta. Vid. infr. ad c. 79, unde intelliges frustra amicum Ryckii coniecisse *dicta*. Ern.

Accipiendisque copiis. Si qua alia insula, in hac mundi pila. Lips.

Transmittendum ad bell. opp. Acidalius corrumpit rem elegantissimam, cum legi vult *transmittendis, ad bellum opportuna.* Ovid. Metam. 12, 25. Neque enim hoc mutare ausim. Plinius in Panegyr. c. 12. Gron. Mox malim *miscetur*: quamquam et aliis locis coniunctivus sic τῷ *donec* iungitur. Ern. Postposita praepositio et subito mutata structura errori Acid. caussam dabat. In posterum nemo hic haerebit.

Vahalem accolae dicunt; mox id quoque vocabulum mutat *Mosa* flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

7. Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu irruptionem in Cattos facere iubet: ipse audito, castellum Luppiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quam ut modicam praedam, et Arpi, principis Cattorum, coniugem filiamque raperet: neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventus eius dilapsi: tumulum tamen, nuper varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disiecerant. Restituit

Vahalem. I. Gron. in Cod. Medic. reperit *Vahalum*, quod negat mutandum fuisse. Ern. At nusquam legitur ea terminatio vocabuli, quamvis inconstanter scripti in Caes. B. G. 4, 10., Pacat. Paneg. Theodos. c. 5. Ceterum hic est anacoluthon, cui signa parentheseos parum medeantur, quum nominativi quodammodo pendeant a verbo *mutat*. Paullo ante forsan expung. *et* ante *adfl.*

Dum adiguntur naves. Conf. 11, 18. Gron. Adde H. 2, 83; 3, 47; 4, 22. Ern.

Duxit. Nisi valde fallor, Tacitus scripsit *ducit Caesar..... Silium..... iubet : ipse ducit.* Sic c. 25, init. C. *Silio..... imperat : ipse..... irrumpit.* Iunguntur quidem interdum praesens et perfectum ut c. 32. init. *bona inter accusatores dividuntur, et praeturae extra ordinem..... datae.* Sed locus ille huic non est similis. Adde ad 15, 5. Ern. Satis simile erit mox c. 20. *Seio tradit equitem campumque : peditum aciem ita instruxit* etc. et sic locis pluribus. Ut 1, 39., in Cod. erat *recepit*, non *recipit*, quod ab Ernestio inductum, ut leviculum, patienter tuli adeoque repetii. *Castellum Lupp. adpositum* Aliso est, de quo mox.

Tumulum nuper. De quo supra 1, 62. Tumulus ille, non aliud quam κενοτάφιον fuit: habesque huius ritus illustre apud Xenophontem exemplum Anab. 6, 4, 6., ubi inans sepulchrum constituitur militibus defunctis, quorum reliquiae non faciles repertu. Et apud Virgil. Aen. 3, 303. seqq. Lips.

Veterem aram Druso. Druso mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio 5, 2. et Suet. Claud. c. 1. Nescio an huic tumulo adiuncta ara: apparet, quia Suetonius ait, *supplicarent.* Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse. Repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam et Rhenum. Sed et Ravennae sepulchrum Drusus habuit, a Claudione eius F. an ab Augusto ipso exstructum? Cuius memoria in lapide prisco, ibi : TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. DESIG. III. IMP. III. P. P.

aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit, tumulum iterare haud visum: et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

PEDIT. OB. MEMORIAM. PATRIS. SVI. DEC. VII. COLLEGII. FABR. M. a. HS. ∞. N. LIBERALITATE. DONAVIT. SVB. HAC. CONDICIONE. VT. QVOTANNIS. ROSAS. AD. MONVMENTVM. EIVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR. DVMTAXAT. IN. V. ID. IVLIAS. QVOD. SI. NEGLEXERINT. TVNC. AD. VIII. EIVSDEM. COLLEGII. PERTINERE. DEBEBIT. CONDICIONE. SVPRADICTA. LIPS. Add. Intpp. ad Suet. l. c. Sed honurarius tomolus, qui ibi memoratur, ab hac ara diversus sit necesse est. Nam haec est io finibus hostium, ubi annoa illa cerimonia fieri uon potuit, de qua tradit Suetonins. Oudeod. ad Suet. hanc aram eamdem facit cum honurario tumulo Suetonii et distinctam putat a monumento Moguntiaco, de quo vid. quos ipse laudat. ERN. Equidem assentior Oudeudorpio. Alii *sitam*, exstructam, ab ipso *Druso* eaplicant, locis usi dicam an abosi, 3, 38. et 6, 41. Quorum locorum prior satis docet, talem graecismi ambiguitatem de industria vitari; posterior facilem medelam habebit, si *ex voc. QVAE literam A repetas. Quamqnam ibi nulla ambiguitas est prae illa uostri loci. Denique alieno iussu exstructi monumenti maior religio, restitutionisque et decursus ratio probabilior est.

Cum legionibus decucurrit. Antiquissimi inventi decursio in funere illustrium virorum. Homerus in funere Patrocli, Virgilius Pallantis descripsit 11, 188. Livius Poenis etiam usitatam ostendit 25, 17. in morte Gracchi. Conf. Lucan. 8, 735. et Stat. 6, 213. seqq. LIPS. — Exemplum decursos eius exhibet basis columnae Antonini Pii, quam sub Clemente XI. detectam descripsit Vignolios 4. Rom. 1705. Sinistro autem, non dextro; orbe factum, docet Statius Theb. 6, 215. — * Bahrdt pessime decursionem funebrem reddit *einer Todtengang.*

Inter castellum Alisonem. Distinguendum videri, *castellum*, *Alisonem*, *ae Rhenum*, pronuntiavit Vertranius: et recte, ad mentem Dionis 54, 33. Nom scribit a Droso castellum exstructum ad Lupiae et Alisonis (* hod. *Alme*) confluvia, quod opinor ipsum esse, quod dixit noster obsessum fuisse. Velleio tamen 2, 120., loci nomen Aliso est, et Ptolemaeo 2, 11., Ἀλεισὸν inter Germaniae urbes. *Vesaliam* hodiernam faciont. LIPS. Apud Muretum *Aliso* fluvius est qui in Mosellam erumpit. Quod ne quem inducat in errorem, sciendum, esse quidem fluvium Alisonem, non tamen Mosellae, sed Luppiae, qui et ipse lunge iufra confluentes Rheni et Mosellae in Rhenum exit, sese miscentem, porro hic a Tacito non *Alisonem* fluvium, sed castellum, situm propter eum fluvium, eodem nomine, (* hod. Elsen) intelligi. GRON. Sic etiam Cluverius Germ. ant. 3, 9. Adde Monumenta Paderb. p. 2. seqq. et ibid. in Paneg. p. 62. seqq. ERN. — Castellom id prope Vesaliam fuisse, docet Mannert. t. 3, p. 103. coloniam Agrippinam contra. Id Alting. hodie *Aalsum* vocari scribit ad Rheni et Amisarae confluentes. Aliud castel-

8. Iamque classis advenerat, cum, praemisso commeatu, et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui *Drusianae* nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, « ut se, eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret »; lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. Classis Amisiae relicta,

lum eius nominis fuisse structum ad confluentes Alisonis, hodie *Lise* et Luppiae prope hodiernum *Lisborn* suspicatur Mannert. cum Gattererio p. 565.

Fossam cui Drusianae nomen. Fossas Suetonius plurali nomine dixit, sed unam solam fuisse constat: ideoque rectius *fossa Drusiana* singulari numero appellatur Tacito, ut videtur Cluverio, qui augeri supra modum opus a Suetonio putat. Sed vide dicta ad Suet. Claud. c. 1. et scriptores ibi laudatos. Ern. Sic alii *fossam* in Gallia *Marianam*, alii *fossas Mar.* appellant; non ut augeant rem, sed ex solo usu latinitatis, ut in opere paullo maiore.

Precatusque Drusum patrem. Qua superstitione ante proelium ad Isson *victor Atheniensium Philippus pater invocabatur* ab Alexandro, Curtius 3, 10. Apud Silium 15, 203. *Ac supplex patrios compellat nomine manes, Este duces bello et monstratam ducite ad urbem.* De Africano loquitur in Hispania res gerente. Gron.

Eadem ausum. Ita est. Nam et Drusus classe Oceanum tentavit; immo et pugnam navibus conseruit in Amasia fluvio, vicitque Bructeros. Strabo 7. p. 290. Εἰσὶ δὲ μεταξὺ καὶ ἄλλοι ποταμοὶ πλωτοί, ὧν ἐν τῷ Ἀμασίᾳ Δροῦσος Βρουκτέρους κατεναυμάχησε. Sed et Petrarcha auctor, arcum triomphalem Romae sibi visum Druso Neroni huic inscriptum: e quo fractubos dumtaxat versus a se lectos: ..... *ad divortia Rheni Pervasi hostiles depopulatus agros. Dum tibi Roma decus aeternaque sudo tropaea, Ister pacatis lenior ibit aquis.* Lips. Pro *ausum* melius *ausurum* existimabat Ernest. Perperam. Audere iam coepit, qui viam ingressus est.

Lacus inde. Lacus nominat semper plures, ut 1, 60. At hodie unus, quod mare meridionale appellant. Apparet autem clare, gentes ibi terrasque fuisse pluribus lacubus interstinctas. Lips. Cannegieter in notiis lit. ad Isaiam P. I. p. 70. sic: *Lacus inde, et, Oceanum usque, ad Amisiam fl. s. n. p.* Ern.

Pervehitur. B. Rhenanus malebat *praevehitur.*

Classis Amisiae relicta. Locus mihi ambiguae sententiae et perplexae. Vidi qui sic vellet. Classem relictam in ripa citeriore (aspectu Galliae dico): et in hoc culpari Germanicum, quod non in ripa ulteriore. Pontibus enim tunc nihil opus fuisset, quibus nunc iunxit amnem, et dies plures absumpsit. Simplex haec sententia, fateor, et ex primo verborum aspectu. At qui scrutetur, valde, vereor, repugnet. Primum si classis in citima ripa posita: quomodo apte annectitur, militem transpositum in terras dextras? Sane eo positu, si quid

laevo amne; erratumque in eo, quod non subvexit; transposuit militem, dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques qui-

ego capio, uti amnis classi laevus fuit, ita et terrae trans amnem. Deinde, quis hic (malum) Germanici et Romanorum stupor, classem non appellere ad ulteriorem ripam, in flumine iam noto: et vanam illam operam sumere in extruendo ponte? praesertim re nulla aut hoste impediente. Tertio, si ea res, cur pontes multitudinis numero nominat? potuit enim et debuit transmitti ponte uno. Cur *subvehendi* verbo utitur, cum verius *transvehendi*? Nescio an haec diluent. Mea de Taciti mente mens est: Classem relictam in ulteriore ripa fluminis, uti debuit: sed tamen in ima et mari proxima quod non debuit. Quomodo igitur tunc, inquies, amnis illi laevus? ex positura nempe navium, quas verisimile est quiescentes ess et in statione habuisse. Nempe proras in Oceanum verterunt, tamquam rediturae, nec ultra scilicet progressurae. Pone autem milites in iis et vectores ut solet, facie ad proram versa: nonne sic laevus iis amnis et terrae in quas transponuntur dextrae? Peccatum tamen a Germanico, quod humilibus et humentibus illis locis militem exposuerit (debuisset longius subvehere): in quibus transeundis opus pontium structura. Ad mare enim aestuaria; non sic supra. LIPS. Simplicissimum mihi videtur cum Cluverio, Freinshemio, aliis, *Amisiam* intelligere de loco, non fluvio, *laevum amnem* de ripa laeva, seu quae laeva esset ex Oceano advenientibus. Non in dextra ripa expositus exercitus, quod iter ibi impeditus esse constaret. Sed ei incommodo occurrere debebat Germanicus, non itinere in laeva parte faciendo, sed longius adverso flumine progrediendo, h. e. subvehendo exercitu. Ceterum locus utique scaber est. Inprimis in verbis: *quod non subvexit; transposuit m. d. i. terras iturum*. Si *transposuit* tolles, omnia plana sint. Error fuit et peccatum in eo, quod militem non longius subvexit in flumine, ut eum statim in dextris exponere posset, nec opus haberet pontibus. ERN. — Ptolemaeus 2, 11. inter Germaniae oppida numerat Amisiam vel Amasiam long. 31, 30. lat. 51, 30. Stephanus etiam habet Ἀμισσαν. Prope oppidum *Soest* fuisse locatam, vult Mannert. t. 3. p. 556. Berkelio *Embda* videtur potius fuisse in notis ad Stephanum, quod loco Taciti satis convenit. Ioh. Frid. Gronovius in epist. ad N. Heinsium in Syll. Burmanni vol. 3. p. 53. Amisiam loci nomen esse concoquere se posse negat.

Erratumque...... subvexit. Haec quasi quandam ἐπανόρθωσιν putans, nihil scabrum video; nisi quod elegantior fortasse auctor scripsisset, *Classe A. relicta..... transposuit m.* Alii male expl. *dupliciter* erratum, *primum* quod non subvexerit, *tum* quod *non* transpos. Pertinet hoc ipsum verbum *transp.* ad sinistram ripam, ut recte viderunt Intpp. modo laudati. Ad rem conf. Bucher. Belg. Rom. 3, 6. et Mannerti Geogr. III. p. 104. seqq.

* *Transposuit..... iturum.* Milit. in terras dextras iturum, transposuit in sinistras. KR.

Effic. pontibus. Aut per enallagen dictum, ut ap. Sueton. *fissas*

dem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescente unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte ea, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur: missus illico Stertinius cum equite et armatura levi, igne et caedibus perfidiam ultus est.

9. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. Eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque, « an Caesar venisset? » postquam adesse responsum est, « ut liceret cum fratre conloqui, » oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, insignis fide, et amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. Tum permissum, progres-

Drusinae, sui etiam pontes super aestuaria et paludes facti, ut placet Cluverio. Sed illud melius. Sic mox c. 11, *Pontes in Visurgi*. Plancus ap. Cic. ep. 10, 23., dicit, se *pontes*, *quos fecerat in Isara*, interrupisse. Atqui is unus fuit, ipso teste ep. 18, 15. Ern. Ex lege sermonis iudicari hoc non potest. Dicuntur interdum *pontes*, ut *horti*, ut *fossae* etc. Sed hic locorum situs favet propriae significationi.

Batavique in parte ea. Caesar B. G. 1, 13., Livius 38, 25. Gron. Batavi, qui inter has copias auxiliares erant. Broterius *in parte ea* expl. in iis aestuariis.

Angrivariorum defectio. Illos haud multo ante in Rom. societatem perductos puta a Germanico, eorum sedes peragrante. Id Tac. ex hac narratione suspicari nos volebat: quae non admodum insolens ratio est. Conf. tamen Mannertum l. c.

Flumen Visurgis. Mutus Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, cui famam praecipue Tacitus dedit: et ipse Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeise, quod monasterium ad Visurgim est. Atque illinc depromptum vere hunc thesaurum quaestor quidam pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis. Lips.

Cognomento Flavius. Ius civitatis R. acceperit necesse est, qui nomen romanum acceperit. Ern. Nisi potius scribendum est *Flavus*, uti cod. nomen constanter praebet ter repetitum. Quod plane verum puto. Idem Med. cod. mox habuit *Chariovalda*, sicut *Chattos* pro *Cattis* habet Beroald. ad modum *Chaucorum*, *Cheruscorum*. Nec hoc spreverim.

Tum permissum, progressusque. Muretus *tum* delet: Heinsius: (* in misc. Obs. vol. 9, p. 383.) *tum, ut permissum*. Vir doctus ap. Ryckium:

susque salutatur ab Arminio: qui, amotis stipatoribus, « ut sagittarii, nostra pro ripa dispositi, abscederent, » postulat; et postquam digressi, « unde ea deformitas oris? » interrogat fratrem. Illo locum et proelium referente: « quodnam praemium recepisset? » exquirit. Flavius « aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat; » irridente Arminio vilia servitii pretia.

10. Exin diversi ordiuntur: hic « magnitudinem romanam, opes Caesaris, et victis graves poenas; in deditionem venienti paratam clementiam; neque coniugem et filium eius hostiliter haberi: » ille « fas patriae, libertatem avitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum sociam; ne propinquorum et adfinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. » Paullatim inde ad iurgia prolapsi, quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens, plenum irae, « armaque et equum » poscentem Flavium adtinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius, proeliumque denuntians. Nam pleraque latino sermone interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

id tum permissum. Heinsiana ratio cogeret etiam *τὸ que* delere. Mureti ratio melior: nisi respici aliud tempus a Tacito putemus, quo tales congressus non permissi. Ern. *Tum* transitioni servit; alibi *ibi tum* et similia. Omisso illo abruptior foret oratio, praesertim quum verba, *Erat.... Tiberio* sic interposita sint, ut etiam signis dirimi queant.

Diversi oriuntur. Uterque caussas suas et consilia proferre coepit, diversa inter se et contraria.

Penetralis Germaniae deos. Valet, *penetrales*, prisco scribendi more: id est, *penates.* Et tamen vis quaedam in verbo est, quasi intimos penates. Lips. Haec vis nulla est, ut vidit Pichena. *Penetrales* plane synonymi sunt penatibus: nisi quod illud poëtis proprium olim fuit, auctore Cicerone N. D. 2, 27. Adde Heins. ad Silium 15, 18. *Penates* sunt *dii* patrii, ut satis notum est. Tirones videant dicta in Clave Cic. in h. v. Ern. — Plane sic Seneca Oed. v. 265. at in Phoenissis v. 340.

11. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. Praefuere Stertinius, et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. Qua celerrimus amnis, Cariovalda, dux Batavorum, erupit: eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti et undique effusi, trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem, pars congressi, quidam eminus proturbant. Cariovalda, diu sustentata hostium saevitia, hortatus suos, ut ingruentes catervas globo frangerent; atque ipse in densissimos irrumpens, congestis telis, et suffosso equo, labitur, ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites, cum Stertinio Aemilioque subvenientes, periculo exemere.

12. Caesar, transgressus Visurgim, indicio perfugae cognoscit, « delectum ab Arminio locum pugnae: convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. » Habita indici fides; et cernebantur ignes: suggressique propius speculatores, « audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur, » attulere.

Haud imperatorium ratus. Caesar B. G. 4, 17. *Caesar his de caussis, quae commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur* etc. GRON.

E numero primipilarium. Vid. infr. 4, 72. ERN.

Planitiem saltib. circumiectam. Non quae saltus ambiat, quomodo accipiendum esset a vulgari consuetudine loquendi, sed, quam saltus cingant. Nove dictum. Verbum *trahere* autem proprium est in hac re. ERN.

Collectosque in orbem. Conf. Livius 4, 28. et 22, 29. GRON.

Saevitia. I. e. vehementia impetu: ut 1, 67. monuit iam Ryck. ERN.

Herculi sacram. Qualis ista Hercules, intelligetur e libro de moribus Germanorum c. 9. ERN.

Igitur, propinquo summae rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat: « Tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem; si concio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere. Penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi, inter militaris cibos, spem aut metum proferrent. »

13. Nocte coepta egressus augurali, per occulta et

Explorandos militum anim. rat. Eustachius sd Il. β. vers. 73. Ὅτι θέμις τοῖς στρατηγοῖς ἐστὶν ὅτι πειρᾶσθαι τῶν στρατιωτῶν πρὸ τοῦ πολέμου, εἴτε οἰκείᾳ γνώμῃ πολεμοῦσιν, ὅτι ἀνάγκῃ· τοῦτ' ἐστὶν εἰ ἔτι προθύμως ἔχουσι πολεμεῖν. ἵνα καὶ μή· ὡς ἂν προθύμους μὲν ὄντας, ἐπιῤῥώσωσιν εἰς πλέον, μὴ προθυμουμένους δὲ εἰς θάρσος ἀγάγωσιν. Gron.

Foret. Heinsius (* in Misc. Obs. v. 9. p. 383.) ingeniose: *ferret*; — sc. efficeret, abtineret, consequeretur *. Sed in vulgata nihil est, quod offendere debeat. Ern. Nec satis latinum esset *ferret*. *Incorrupta exploratio* dicitur, ut *iudicium incorruptum* et alia. Secus Wopkens.

Penitus noscendas mentes. Penitas, ex Apuleii Met. 11. *Penita mente conditum*, legit Pricaeus p. 242. Sed Tscitus Ciceronem sequi maluit. De Orat. 1, 5; Brut. 48; Hor. Epist. 1, 18, 80. Gron.

Egressus augurali. Nihil muto. In castris romanis ad dextram praetorii auguraculum fuit, ubi duces auspicarentur et ex pullis auguria captarent: quod Graecis οἰωνιστήριον est. Hyginus MS. verbis tamen corruptis: *Auguratorium parte dextra praetoriatur a principalem agnovimus*, *ut dixi, ne et augurium recte capere potest, parte laeva tribunal statuitur, ut auguria accepta insuper ascendat ad exercitum felicia hospicia adloquatur.* Ita Tacito auguralis ara commemoratur in castris Corbulonis, 15, 30. Erudita tamen vira, *egressus augustali*, legend. videtur: quia in Quintiliano scriptum 8, 2, 8., *Carmen funebre, proprie naenia: et tabernaculum ducis, augustale.* Non idem mihi videbatur. Lips. Vir ille eruditus Vertranius est, cui frustra adstipulatur Mercerus ad Alexandri dies gen. 1, 12.

Add. Hygini verba sic legenda sunt: *Auguratorium parte dextra praetorii ad viam principalem adponemus, ut dux in eo augurium recte capere possit: parte laeva tribunal statuitur, ut auguria accepto insuper ascendat, et exercitum felici auspicio adloquatur.* Romae ad D. Ioannis Lateran. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XX. IMP. II. COS. III. P. P. AVGVRATORIVM. DILAPS.... Tacitus ostendit, ita tabernaculo imperatoris adiunctum et continuatum fuisse, ut ignaris vigilibus e praetorio ingredi potuerit. Nisi verius est a parte hac sanctiore et auspiciis: quae unius imperato-

vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cum hic « nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria, per iocos eundem animum, laudibus ferrent, reddendamque gratiam in acie, » faterentur: simul, « perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. » Inter quae unus hostium, latinae linguae sciens, acto ad vallum equo, voce magna, « coniuges et agros et stipendii in

ris erant, totum praetorium *augurale* adpellatum, atque ita hic a Tacito adpellari: verba quidem id facile persuadeant. Cum enim dicit *egressum augurali* Germanicum *per occulta et vigilibus ignara*, non *per augurale*, innuit iam ante fuisse et tensionem habuisse in loco, qui *augurale* dicebatur. Et solitum veteribus, augustis eiusmodi locis, quo maior inesset religio, a parte sanctiore nomina indere. Sic capitolium quondam *auguraculum* dictum fuisse, Festus scribit: *Auguraculum adpellabant antiqui, quam nos arcem dicimus, quod ibi augures publice auspicarentur.* Nescio, anne et Quintilianus confirmet hanc sententiam loco saepius a viris doctis citato, sed non satis explicato: *Carmen funebre proprie naenia et tabernaculum ducis augustale.* an fuerat *augurale*? Iosephus B. Iud. 3, 5., constitutum inter media principum tabernacula praetorium s. στρατήγιον ναῷ παραπλήσιον ait fuisse. Hactenus Schelius ad Hyginum p. 52. Adde Burmann. ad Quintil. l. c. Ern. Haud dubie prior illa ratio praestat. Est, quasi dixisset: *Egressus augurali via occulta et v. ignota.* Quod offendit Schelium, id ipsum vel in primis ad morem Taciti pertinet. Wopk. Titulus citatus extat apud Grut. p. 128, e. 4. — Vir eruditus, de quo hic Lipsius, est Vertranius.

Ferina pelle. Quare ferina pelle? ut habitum mentiretur Germani, credo, qui plerumque pelliti. Germani autem multi non in castris solum, sed, ut opinor, inter eius custodes. Lips. Mox Heinsius in Advers. 2, 11., *castrorum vices* i. e. vigilias ex eleganti doctrina probat ita dici; ita vero scribendum non adprobat. Wopkens.

Hic nobilitatem ducis, decorem alius. Sumpsit a Xenoph. Cyrop. 3, 1, 41. Gron.

Reddendamque gratiam. Sic Patroclus ad milites, Iliad. π, 270. Diodorus in excerptis lib. 35, p. 608. Wess. de Mario: μεγάλην εὔνοιαν ἐν τοῖς στρατιώταις περιεποιήσατο· ἐκεῖνοι γὰρ τῆς εὐεργεσίας χάριν ἀποδιδόντες ἐν ταῖς κατὰ τοῦτον μάχαις φιλοτιμότερον ἠγωνίζοντο, συναύξοντες αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν. Hanc qui debere se gratiam non putarent, Appio Claudio duce vincere noluerunt. Gron.

Ultioni et gloriae mactandos. Petronius similiter c. 81, *noxio sanguine parentabo iniuriae meae.* Ern.

dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset,» Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras: «veniret dies, daretur pugna; sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges: accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare.» Tertia ferme vigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

14. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit: viditque se operatum, et, sanguine sacro respersa

Sestertios centenos. Intellige aureum Romanum (confer H. 1, 24., et Sueton. Oth. 4) 25 denarios, nostros imperiales vel unciales tres ipsos, Philippos duos et dimidiatum. Genera autem ista numorum et copiam fidenter transfugis pollicebatur Romanis. Nam, ut integrae cohortes aut manipuli transirent, qui numero suo difficilem solutionem facere possent, ne Arminius quidem speravit. Gron.

Tracturum coniuges. Ne quis putet legendum *rapturum*, quod ipsum locum haberet, et sic est supra c. 7. Verbum *trahere* eleganter in hac re, et efficacius altero illo, dicitur. Virgil. Aen. 2, 402. Ern.

Matrimonia. h. l. sunt uxores. Sic ap. Suet. Caes. c. 51: *matrimonia provincialia* sunt uxores provincialium: ubi v. Burmann. Adde Duker. ad Flor. 1, 1. Lipsium ad Ann. 12, 65. Sed ab initio videntur sic dixisse, ut semper aliquis simul respectus ad coniugium esset id, quod proprie dicitur. In Suetonii quidem loco, quem adtulimus, potest etiam haec interpretatio locum habere, ut nec a matrimoniis provincialium violandis abstinuerit, adulterandis eorum uxoribus. Similiter capi possunt verba Taciti l. c. *quod coniugium principis devotionibus petivisset*; i. e. coniugem principis, et hoc ipso coniugium eius. Sed deinde paullatim, ut fit, etiam dictum simpliciter de uxore, sine tali respectu ad coniugium, ut in loco Taciti, in quo nunc versamur. Atque sic esset etiam in loco Livii 10, 23., ubi quidam libri scripti habent: *convocatis plebeiis matrimoniis:* idque probant nonnulli viri docti, sicque laudat etiam thesaurus Gesneri. Sed adsentior prorsus Drakenborchio, qui dubitat, Livium sic scripsisse, et in textu servavit *matronis*. Ern.

Nihil remissum. Qualis facies rerum 1, 65. Wopk.

Viditque. Muretus deleri volebat τὸ *que*. Melius Acidalius, et Heinsius, qui corrigebant: *vidit quippe se etc.* Sed ne hoc necessarium. Nam etiam τὸ *que* ponitur explicandi vi, praesertim apud historicos. Vide Drak. ad Liv. 2, 56. Noster infra c. 59, *sed cum provinciae praetendebatur: levavitque pretia frugum etc.* Adde ad 12, 64. Ern. Locus hic male citatur. — Wopkens. explicat *cum vidit*, vel *qua vidit:* similem coniunctionis

accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et, quae sapientia praevisa, aptaque im-

a *Quae sapientia praevisa. Sapienter provisa.* Deinde *elata humo virgulta* praestiterit, quam *enata. Elatum* enim *humo*, quod terra altius exsurgit.

vim notat, c. 64. 13, 22. 1, 51. 2, 52. 3, 46. 6, 35. 13, 41. et apud alios.

Se operatum. Operandi verbum ad sacra. Tibullus 2, 5. *Tunc pubes operata Deo.* Curtius 8, 10. *Per dies decem Libero patri operatum habuit exercitum.* Restitui apud Livium 10, 39. *Dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit.* Ita meus codex: vulgo superati. Lips. Cf. Brisson. ad Tibull. 2, 19. —* *Se operatum.* scil. *Iovi*, ni addas *vidit quippe se operatum*: erat enim Germanicus augur. sic Heins. misc. obs. vol. 9, p. 383.

Quod ait, *respersam praetextam*: scire licet, pontifices, immo sacerdotes omnes, cum diis facerent, praetexta usos: Germanicus autem Augur. Lampridius in Alex. 40. *Accepit praetextam etiam cum sacra faceret, sed loco pontificis maximi, non imperatoris.* Appianus Ἐμφυλ. 1, 54. Οὕτω μὲν Ἀσέλλιον στρατηγοῦντα καὶ θύοντα, καὶ ἱερὰν καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς ἐν θυσίᾳ περικείμενον, ἀμφὶ δευτέραν ὥραν ἡμέρας ἐν ἀγορᾷ μέσῃ περὶ ἱερὰ ἔκτειναν. Quinctilianus declamat. 340. *Ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus: quo infirmitatem pueritiae sacram facimus ac venerabilem.* Spartianus in Hadr. 26. *Natali suo ultimo cum Antoninum commendaret, praetexta sponte delapsa caput ei operuit*: ubi corrigo, *aperuit*: quia sacrificabant capite velato. Adi et Zosimum 4, 36., ubi delata ad Gratianum Christianum principem praetexta pontificia, et spreta. Ab hac mente Plinius placari purpura Deos scripsit, respiciens scilicet ad praetextam 9, 60. *Distinguit ab equite curiam, diis advocatur placandis, omnemque vestem illuminat.* Lips.

Sanguine sacro. Cod. Flor. Iac. Gron. inspectus *sacri*; quod non spernam. *Sacrum* pro hostia dici, vel tritum illud, *inter sacrum et saxum*, docet. Ern. In tali formula parum momenti est; vulg. scripturam certissimam habeo. Wopk.

Addicentibus auspiciis. Nove dictum: nam proprie aves dicuntur addicere, non auspicia. Liv. 1, 36, et saepe. Ern.

Quae sapientia praevisa. Recte Freinsh. quae commoda, quasque opportunitates ad futuram pugnam providentia sua comparasset. Sed hic sensus exigit, ut *provisa*, non *praevisa*, legamus; aliud enim *praevidere*, aliud *providere*; illud animadvertere futurum est, hoc consulere in futurum. Gron. Probant Ryckius et Heinsius. Recte. Est enim verbum proprium in hac re. Vide Sallust. Iug. 49: *quae ab imperatore decuerint, omnia suis provisa.* ubi v. Cortius. Ern. Nullum in tota concione Germanici verbum est, quo commoda a se parata aut quidquam providentia sua curatum

minenti pugnae, disserit: «Non campos modo militi romano ad proelium bonos, sed, si ratio adsit, silvas et saltus. Nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi, quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. Denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus, sed tenuis, fucatas colore, tabulas: primam utcumque aciem hastatam; ceteris praeusta aut brevia tela: iam corpus, ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pu-

memoret. Ut potius sese parent futurae necessitati, milites suos hortatur, ea disserens, quae sapienter praeviderat et animadverterat ex usu futura. Neque proprie providet sapientia, sed praevidet. Wopk.

Immensa barbarorum scuta. Dicimus in Germania, infra. Lips.

Enata. Heinsius l. c. vult *elata*; sed bene habet vulgatum.

Haberi. Geri, tractari; unde *habilis*, qui facile tractari potest, Εὐμεταχείριστος, Liv. 7, 10., *habilis gladius ad propiorem pugnam*. Id. 22, 46, *gladii brevitate habiles*. Adde Gronov. ad Liv. Epit. lib. 57. Ern.

Haerentia corpori tegmina. Vide ad c. 21. Ern.

Densarent. Iac. Gron. in optimo cod. reperit *denserent*, quod saepe mutatum in *densarent*. Vide Drak. ad Sil. 10, 15. Sed poëtarum verbum est, et hic potuit a librario antiquario induci. Itaque nihil mutem. Ern. Ob id ipsum mutavi, quia antiquior forma est. Vide Gifanii ind. Lucret. v. *densere* et Heins. ad Ovid. Fast. 3, 820. Rasiores in grege librariorum erant tales antiquarii; neque vulgaris illa forma usquam apud Tacitum extat, etsi nec haec reperitur. Wopk.

Ora mucron. Notum illud Caesaris: *miles faciem feri*.

Nervove. Id est, corio, tergore boum. Erant scuta inducta corio et aere. Ovid. Met. 12, 97., *quod et aes et proxima rupit Terga novena boum*. Adde Silium 4, 293., ubi similiter *nervus* pro corio dicitur. Ern.

Sed viminum textus. Sallust. Frag. Hist. 4. *Soliti nectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum quod inopia scutorum fuerat, ad eam artem se quisque in formam parmae equestris armabat*. Virg. Aen. 7, 633. *flectuntque salignas Umbonum crates*. Ubi Servius: Ut dicit Sallustius de Lucanis *qui de vimine facta scuta, recentibus detractis coriis, quasi glutino adolescebant*. Gron.

Primam utcumque. Vide in Germania. Lips.

Ad brevem impetum validum. Similiter de Gallis Livius 5, 44. 10, 28. Ern.

Nulla vulnerum patientia. Viden-

adversis, inter secunda non divini, non humani iuris memores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim, quam Rhenum; neque bellum ultra: modo se, patris patruique vestigia prementem, iisdem in terris victorem sisterent. »

15. Orationem ducis secutus militum ardor: signumque pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: «Hos esse Romanos, variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint: quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus, infensis rursum hostibus, adversis diis

3. *Pars onusta vulneribus tergum.* Graecismus est familiaris latinis scriptoribus. Cur ergo sollicitant? Sic 1, 50., *latera cancaedibus munitus* Ann. 4, 28., *Coruutum falsa exterritum* 6, 9., *clari genus.* c. 5, *cuncta revincebatur* c. 42, *cetera degener.* c. 45, *adlevatur animum.* 12, 3., *iuvenem alia clarum.* 13, 35., *adnotatus miles...., ita praerigauere manus*, pro *manibus*. Vide Gronov. ad Hist. 1, 42 et 85. Deinde opinor haud excidisse. *Haud aliud sibi reliquum.*

tur adumbrata e Thucydide, qui Brasidam inducit hortantem suos contra Illyrios: eosque iisdem moribus fingit 4, 126. Lips.

Patris patruique. Drusi et Tiberii. Lips.

Iisdem in terris sisterent. Iterum e Virgilio sumptum Aen. 3, 117., *tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.* Ern.

Onusta vulneribus tergum. Omnino aut *onustum*, aut *terga* scribendum, placet Mureto, Acidalio, quod miratur Heinsius, cum noto et usitato auctori nostro graecismo dicatur: *pars onusta vulneribus tergum.* Viri docti non potuerunt hoc ignorare: quis enim omnino ignorat? Sed cum *pars* referatur ad *obiiciant hostibus* etc., viderunt, requiri accusativum *onustum vulu. tergum*, vel *onusta vulneribus terga*, ut mox, *pars fractos artus.* Neque ullo modo constructio constat, nisi in primo illo membro intelligas *sit* vel *sint*, quod mihi verum videtur. Ern. Non mihi. *Pars* bis positum et in eadem forma orationis unum sibi verbum postulat; atque adeo *obiiciant* aeque bene ad *terga* refertur, quam ad *artus.* Tacitum modos constructionum variare constat, sed non ad istum modum. *Terga* autem convenientius puto quam *tergum.* Vitio plures caussae esse potuerunt. Wopk.

Adversis diis. Ita correxi: vulgo, *odiis.* Lips. Et sic plane cod. Med. Ern.

obiiciant, nulla boni spe: classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed, ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. Meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliud sibi reliquum, quam tenere libertatem, aut mori ante servitium?»

16. Sic accensos et proelium poscentes in campum, cui *Idistaviso* nomen, deducunt. Is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt, aut prominen-

Nulla boni spe. Arbitror Tacitum dedisse: *nulla bona spe*. Sic Latini semper, quod sciam; nunquam *spes boni*. ERN. Bipontinus hic nugatur, quum *boni* pro nominativo haberi iubet. WOPK. Verum ipse post tacite errorem agnovit, adlato Cic. loco in praef. ad t. 1. §. 23. ex orat. pro red. in Sen. c. 5.

Avia Oceani. Hic locus mira confirmat emendationem Burmanni ap. Liv. 10, 2., *avio itinere* legentis pro *altero*. Sic infra c. 68., *avia saltuum*. Mox melius foret: *neu pulsos premeret*. ERN. Duplicatum *ne* gravius est magisque ex more. Cap. 21., *non protenderet, non colligeret*. Rectius monitum supra ad 1, 10. WOPK.

Aliud sibi reliquum. Omnes aliquid deesse putant: quid? non convenit. *Nihil* vel *non* Rhenanus, Vertranius, Ferretus; *haud* Heinsius; *an* Lipsius; *nec* Acidalius et Ryckius; *quid* Ursinus, tanquam e MS. cuius auctoritatem in dubium merito vocat Ryckius. Grotio autem placebat *aliud quid*. Possis etiam conicere *quid pro aliud*. Quae coniecturae omnes parem prope verisimilitudinem habent, eaque de caussa nihil licet definire. ERN. Saepissime abest particula interrogandi, ubi aperta est interrogatio. Doctorum sedulitatem et certamen iure mirere. WOPK.

Idistaviso nomen. Ea loca in peregrinatione vidi, et vel scriptoris huius caussa curiosius lustravi. Animus autem mihi dicit, hunc ipsum campum esse, qui infra Bremam, mare versus, pulchre lateque se pandit, inter flumen et colles saltusque circumiectos. Non potest aptior pugnae magnae planities, et pro Taciti hic descriptione. Distat ab oppido Brema duobus circiter Germanicis milliaribus, circa pagum, qui *Vegesackus* dicitur. LIPS. Locus videtur longius distasse Brema, quippe austro propior. WOPK. Broterius eum quaerit prope Hamelen trans Visurgim, ubi veteris nominis memoriam in arce *Eisdorp* et monte *Deister* manere perhibet. D'Anville, t. 1, p. 125. Geogr. Anc. refert fere ad Hastenbeck, quod victoria Gallorum a. 1757. celebre reddidit. At Mannert. t. 3, p. 109., eum ponit inter oppida Minden et Ulotho.

Ripae fluminis resistunt. Eleganter utrumque verbum dicitur in tali descriptione, ut *refugere* apud Plin. 5., ep. 6., *occurrere* apud eundem, alia epistola, et alia apud alios. *Cedere ripae fluminis*, sive flumen

tia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. Pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et pura humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte: post quos pedites sagittarii: dein quatuor legiones, et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar; exin totidem aliae legiones et levis armatura, cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

ipsum dicitur, cum sinum facit aversum a campo; *montes resistere*, cum longius prominant in campum. Frustra Freinsh. volebat: *ripae fluminis*. Ripae cum flumine cedunt campo, ut fiat latior. Ern. Non satis ista congruunt. Mihi videtur *ripae* in dandi casu positum et sensum esse: *ut colles ripae fl. vel cedunt vel resistunt.* Ita scil. ibi campus fit latior, hic angustior. *Colles* ad utrumque verbum bene refertur.

Intentus paratusque. Libenter haec duo verba iungunt Livius et, quem noster imitatur, Sallustius Cat. 27. *hortari, ut semper intenti paratique essent.* Iug. 49, ubi v. Cortius. Ern.

Ut ordo agminis in aciem. Peccatur hic vulgo distinguendo. Quid est enim, *ut ordo agminis*, si a sequantibus separetur? Hinc suspiciones et mutationes doctorum. Uno spiritu lege: *ut ordo agminis in aciem adsisteret.* (Editiones antiquae, in his Rhen. Aldi, Lipsii prima ista verba uno tractu exprimunt.) hoc est, pro se quisque intentus ac paratus, ut, sicunde adparuisset hostis, aut signum dux daret, omne agmen presso pede staret acie structa, vel ad excipiendum, vel ad invadendum hostem. Sic infra: *hic pedes adstitit.* *Adsistere in aciem* est incessum sistere, atque inhibere formata acie, vel ita, ut stent in gradu milites ad proeliandum. Genus quoque loquendi haud vulgare. *Ut adsisteret in aciem*, est, ut adsisteret fieretque acies, vel essetque stabilis et firma acies. Sic Apuleius 3, p. 55., *fixus in lapidem steti gelidus*, ex certa Mich. Piccarti emendatione: et lib. 4, p. 72., *iacens in mortuum.* Quae significant, defixus et quasi lapis factus: iacens et quasi mortuus. Claudianus quarto Honorii consul. 616. *Tristis conditio pulsata fronte recedit. In civem rubuere genae.* Ubi dubium est, voluerit auctor, sic ut adscripsimus, an, *recedit In civem: rubuere genae.* Neutrum enim improbum: sive hoc malis, quod erit, servilis conditio recedit, at fit civis: sive illud, quae exponitur, civis fit et suffunduntur genae. *Sic relinqui in prata* Plinio 18, 28. quod

vissimum ac sine terris, mari. Pars navium haustae sunt; plures apud insulas longius sitas eiectae: milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa, toleraverant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum « se tanti exitii reum » clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio, aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere: quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti ea cura plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidere: quidam in Britanniam rapti, et remissi a regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, « miracula nar-

6. *Aut intentis vestibus.* Immo *restibus* tales, quae remolco trahuntur. Naso in Fastis *contentum funem* dixerat 4, 297. *Sedula fune viri contento brachia lassant*: de nave, quae magnam matrem advehebat. Hist. 2, 34, *Anchorarum funes non extenti fluitabant*. Lucanus 5, 621., *Ut tremulo starent contentae fune carinae.* Plaut. Rud. 2, 3, 37., *quia videmus, ad saxa navem ferrier, properans exsolvi restim.*

Eiectae. Verbum proprium et elegans de naufragiis, quam significationem illustrat Gronov. ad Liv. 44, 19. Ern.

Elisa. Heinsius l. c. post alios mavult *enisa*, ne mortuos equos comedisse videantur. Sed primo nulla necessitas est, elisa corpora de mortuis intelligere. Nam etiam *eiectus* de mortuis dicitur, ut ap. Cic. Pis. 19, *eiectum cadaver*, et de iis, qui vivi enatarunt. Deinde, dixisset, opinor, *enisorum*. Ern. — Wopk. *allisa* vel *illisa*.

Scopulos et prom. Quantum ego vidi vel audivi, non sunt in eo tractu litorales scopuli. Est mollis aut arenosa terra, nec nisi arte aut opere clara. Lips.

Claudae naves. Livius 37, 24., *Contemplatus Eudamus hostes claudas mutilasque naves apertis navibus remulco trahentes.* Gron. Virgil. Aen. 5, 271. *Amissis remis atque ordine debilis uno.* Ern.

Aut intentis vestibus. Iuvenalis 12, 67., *inopi miserabilis arte cucurrit Vestibus extentis.* Noster H. 5, 23., *simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur.* Haec Aurelius. Unde patet, frustra Heinsium, Misc. obs. 8, 9., conicere *restibus*, de navibus fune tractis statim separatim dicit. Ern.

Tiberius tamen, quasi augeretur potestas eius, disseruit: « Grave moderationi suae, tot eligere, tot differre. Vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab his, qui ultra quinquennium proiiciantur: unde prospici posse, quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam

luta igitur, et velot enervata fuisset, illa sententia. Nam addo etiam, inter arcana imperii esse, ut princeps gratiae et beneficii sit potens: vix aut oon esset, iu tam longum tampus honoribus semel datis. Lips. Alii aliter explicant hunc locum. Mihi sic videtur. *Arcana imperii* et *dominationis* apud Tacitum, id quod comparandis locis ceteris, infra 59. H. 1, 4. intelligi potest, sunt artes ab Caesare et Augusto, suggerente in primis Maecenate, inventaa, ad imperium summum at comparaodum et retinendum, et instituta Caesarum eodem comparata. *Arcana* vocantur, quia non in vulgus nota erant, sed occultabantur, ne animadverterentur consilia dominandi, et quod sub iis dominandi cupiditas, et vis ipsa dominationis latebat. Ergo sensus verborum Taciti hic videtur esse: omnibus apparebat, istam sententiam pertinere ad res, quae in deliberationem senatus non cadebant, et de quibus sententiam dicere senatores non consuessent, sed propriae essent imperatoribus. Nam magistratus ordinare in plures annos, candidatos nominare, erat inventum Caesaris et Augusti, pertinens ad dominationem comparandam et retinendam. Igitur an et in quot annos ordinandi magistratus essent, quot candidati nominandi in singulos annos, imperatoris erat videre et decernere, non senatus. Ea porro sententia patefieri artes dominandi, qoas occultas esse volebant imperatores. Bis ergo peccabat Gallus. Primo, quod in senatu decerni volebat, in quot annos comitia haberentur, quod fuerat imperatorum ante, auctore Caesare: deinde, quod significabat etiam adulatione illa, qua duodecim candidatorum nominandorum potestatem Tiberio fieri volebat, non ignorare se, in eo esse aliquid, quod ad augendam potentiam excogitassent imperatores. Nam ignorari istas suas artes volunt dominandi cupidi, nec de iis verba fieri, quibus sibi exprobrari dominationem putant. Atque ad hunc fere modum interpretatur hunc locum etiam Ryckius. Ern.

Quasi augeretur. In Medicaeo *auretur* legitur, voce admutilata. Illa vera lectio. Augebatur enim potestas, cum in eius manum comitia tot annorum, nova ratione, darentur. Lips.

Grave moderationi suae tot. Nam ante ita moderatus erat, ut quatuor tantum nominaret. 1, 15. Ern.

Mens, domus, fortuna. Quae mens? utrum nimirum bona, an animus rei publ. infensus 4, 70. 6, 24. non ex hac tantum continuatione spei, sed undecumque. *Domus*, familia, gens, cognatio et necessitudines: nam et horum peccata poterant

in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta, quae prospere ceciderint, » testabatur: « vecordem Arminium, et rerum nescium, alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones, et ducem fraudis ignarum, perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua; cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerent. At se, duodecim legionibus petitum, duce Tiberio, illibatam Germanorum gloriam servavisse. Mox conditionibus aequis discessum: neque poenitere, quod ipsorum in manu sit, integrum adversum Romanos bellum, an pacem incruentam malint. » His vocibus instinctos exercitus propriae quoque caussae stimulabant: cum a Cheruscis Langobardisque, pro antiquo decore, aut recenti libertate; et contra, augendae dominationi certaretur. Non alias maiore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxis-

Vacuas legiones. Subit illud Caesaris, se *ire ad exercitum sine duce, atque inde rediturum ad ducem sine exercitu.* Et hoc *vacuum* saepe, carens praeside, vindice, defensore, domino. Brutus ad Cic. fam. 11, 10., *Quantam perturbationem rerum afferat obitus consulum, quantamque cupiditatem hominibus iniiciat vacuitas.* i. e. orba res publica. Hoc libro 76, *repeteret provinciam non iure ablatam et vacuam.* 12, 50, *vacuam rursus Armeniam Rhadamistus invasit.* Et saepe. Ambrosius in Hegesippo 2, 17., *tanquam in vacuum populum omni iniuriarum genere processit.* Sed additur, inquis, *ducem fraudis ignarum.* Respondeo, ideo *vacuae legiones*, hoc est, sine duce; quia dux fraudis ignarus et improvidus: non enim cautor, ipse qui capitur. GRON. Adde ad 6, 34. —* Wopk. cum Freinsh. *non plenas.* Rob. Steph. in Thes. *otiosas.*

Coniunx . . . filius. Thusnelda . . . . Thumelicus. Cf. 1, 57. 58.

Discessum . . . . . neque poenitere. Acidalius vult sic distingui: *Mox c. ae. discessum, neque poenitere. quod* (id est, quoniam) *ips. i. m. sit* etc. Ego vulgatam distinctionem probo. Sensus est: Neque illud exiguum commodum est, quod mihi debent populares, quod perfeci, ut liberum nobis sit, utrum pacem malimus sine bello, an bellum gerere, quod integra spe licet facere, quando nondum antea victi a Romanis sumus. ERN.

femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis, et ferme Mileto accitus, sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit: tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque literarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit: et ferebatur, Germanico per ambages, ut mos oraculis, « maturum exitium » cecinisse.

55. At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium, turbido incessu exterritam, oratione saeva increpat; oblique Germanicum perstringens, « quod, contra decus romani nominis, non Athenienses, tot cladibus extinctos, sed colluviem illam nationum, comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus D. Augustum socios. » Etiam vetera obiectabat, quae in Macedones improspere, violenter in suos fecissent: offensus urbi propria quoque ira; quia Theophilum quemdam, Areo iudicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cycladas, et compendia maris, adsequitur Germanicum apud

loquitur de hoc oraculo 14, p. 642. tanquam nullum tunc fuerit. Κολοφὼν πόλις Ἰωνική, καὶ πρὸ αὐτῆς ἄλσος τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν ποτε παλαιόν. Lips. In numis Colophonis a Domitiano ad Gallienum cusis Apollo Clarius, item Diana Claria. V. Eckhel. Doctr. NN. vol. 2, p. 511. Cf. et Plin. 2, 106. — * *Uti oraculo....* Ut alibi omine, sortibus, avibus etc. Wopk. Habet et Liv. 45, 27, et Inst. 11, 7.

Mileto accitus. Hinc colligit Spanhemius, Colophonem colonos accepisse Mileto, de Us. et Pr. N. Diss. 9, p. 575. Ern.

* *Tot cladibus extinctas.* Cf. Iust. 5, 6.

Colluviem illam nationum. Respicit ad consuetudinem Atheniensium ius civitatis communicandi cum multis, atque adeo vendendi hominibus vilissimis ac perditis: de qua iam graviter questus Demosthenes *περὶ συντάξ.* p. m. 126., quod ius iis ademtam postea ab Augusto. v. Dio 54, 7. Similiter infra 3, 54. negat Romanos iam unius urbis cives esse. Ern.

65. Nihil aeque Tiberium anxium habebat, quam, ne composita turbarentur. Deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, « ne armis disceptarent: » statimque a Cotye dimissa sunt, quae paraverat, auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, « eundem in locum coiretur: posse de controversiis colloquio transigi. » Nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cum alter facilitate, alter fraude, cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adiicit: tractaque in multam noctem laetitia, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, et, postquam dolum intellexerat, « sacra regni, eiusdem familiae Deos, et hospitalis mensas » obtestantem, catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tiberium, « structas sibi insidias, praeventum insidiatorem: » simul bellum adversus Basternas Scythasque praetendens, novis peditum et equitum copiis sese firmabat. Molliter rescriptum, « si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere: cete-

Ficta modestia. Qui videri cuperet, nihil novi petere, facilis paci, aequis conditionibus contentos. Ern.

Convivium adiicit. Vellem Scaligero non venisset in mentem hic respici verbo *adiicit* ad *caenas adiiciales* p. 118, ad Varronem R. R. 3, 6. Satis enim multos traxit etiam doctos viros. At sciant tirones *adiiciales coenas* esse nugas meras. *Aditiales* dicendum, ut P. Faber Semestr. 1, 6. Gruterus, Lipsius de magn. R. 4, 9. monuere, ab aditu sacerdotii, vel adeundo sacerdotio. Veteres etiam *aditus aditi*, ut *senatus senati* dicebant. Et interpres optimus Suet. Claud. 9. qui *aditialem* interpretatur, quae *pro introitu sacerdotii* daretur. Gron.

Sacra regni. I. e. sanctitatem regii nominis, quod reges sacrosancti et inviolabiles, ut recte explicat Freinsh. qui bene laudat Cic. Manil. 9. adde *sanctitatem regum* e Suet. Caes. 6. Ern.

Eiusdem familiae deos. Communes *deos patrios*, quos supra *penetrales* vocaverat: Cicero etiam pro domo 41. *familiares* appellat. V. supra ad c. 10. quamquam ibi non familiae, sed gentis dii patrii. Ern.

Hospitalis mensas. Similis locus ap. Liv. 23, 9. ubi pater filium, conantem interficere Hannibalem, sic deterret: *Ab hospitali mensa surgis .... ut eam ipsam cruentares hospitis sanguine?* Adde 15, 52. Ern.

minarum coërcita, cautumque, « ne quaestum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques rom. fuisset. » Nam Vistilia, praetoria familia genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant: exactum et a Titidio Labeone, Vistiliae marito, « cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset? » atque illo praetendente, « sexaginta dies ad consultandum datos, necdum praeterisse, » satis visum de Vistilia statuere: eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum et de

torum particula haec apud Tertullianum de Pallio c. 4. *Habes spectare, quod Caecina Severus graviter senatui impressit, matrona sine stola in publico. Denique Lentuli Auguris consultis, quae ita sese exauctorasset, pro stupro erat poena: quoniam quidem indices custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedimenta, sedulo quaedam desuefecerant.* Lips.

Apud aediles vulgaverat. Minus expressa apud alios vestigia huius moris: quae hic in Tacito clara. Apparet autem, in stupra matronarum ordinis primi aut secundi graviter semper animadversum, ad servandum publicum decus: non tam graviter in libertinarum aut e plebe, quibus haec militia venerea moribus tantum non permissa: quod vel ex Horatio, Ovidio aliisque liquere potest. Sic et illud patet, cuivis feminae licitum fuisse vulgare corpus, modo apud aediles id profiteretur. Cui professioni consequens, ut iure cederet et dignitate matronali, etiam, ut opinor, ornamentis, censereturque inter togatas. Quod facile adstruo ex Suetonii verbis in Tib. 35. *Feminae famosae, ut ad evitandas legum poenas iure ac dignitate matronali exsolverentur, lenocinium profiteri coeperant: quas ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exilio affecit.* Ut ergo ibi lenocinium profitebantur ad amittendum ius matronarum: sic hic stuprum eadem fine. Plura in Exc. *O.* Lips.

Exacta et a Titidio. Vertranius *exactum*: cui adsentio. Lips. Faërnus putabat excidisse *ratio*: nec improbat Ursinus. Ern.

Ultionem legis. Int. accusationem ex lege. Sic *iniurias legibus persequi s. iudicio:* item *poenas*, apud Cic. et alios. *Legem* autem intelligit Iuliam de adulteriis. Sic videbatur etiam Freinshemio. Ern.

Sexaginta dies. Dies sexaginta dati lege Iulia, a die divortii, marito ad accusandum. Clarum ex l. 11, 14, 15, ad legem Iuliam de adulteriis. Lips.

Actum et. Non tunc primum. Nam et Agrippa, praefectus urbi ab Au-

lium nece vindicandum, detegitur; vos vero et liberos Germanici, et nos parentes, iustis solatiis adficite. Simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso; quaesita sint per ambitionem studia militum; armis repetita provincia; an falsa haec in maius vulgaverint accusatores: quorum ego nimiis studiis iure succenseo. Nam quo pertinuit, nudare corpus, et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos, tamquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista, et scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed neque reum prohibeo, quo minus cuncta proferat, quibus innocentia eius sublevari, aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, quia dolori meo caussa connexa est, obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura valet, iuvate periclitantem: ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curiâ potius, quam in foro, apud senatum, quam apud iudices, de morte eius anquiritur: cetera pari modestia tractentur. Nemo Drusi lacrimas, nemo moestitiam meam spectet, nec, si qua in nos adversa finguntur. »

Contrectandum oculis. Sic etiam Lactantius de Opif. D. c. 1. quem locum male tentat Clericus in Arte crit. p. 3, 1, 9, 6. V. Heumann. in Parergis crit. p. 147. et Iutt. Lactantii l. c. Cicero etiam Tusc. 3, 15. dixit *mente contrectare*: quod dici non posset, nisi et diceretur *oculis contrectare*: Ern.

In curia. Scil. populi studia metuebat Tiberius.

Pari modestia. Ea aequitate, qua caussae privatorum apud iudices solent, aut debent tractari. Ern.

Adversa finguntur. Nihil me movet Acidalii, aliquid post haec verba excidisse, suspicio. Sed, quia Tacito fere *adversa* sunt, quae *secundis* opponuntur, hic eum scripsisse censeo, *diversa*. Ea enim et ipse et optimi quique saepe accipiunt pro istis, quae aliter *contraria* dicimus.

postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat; provenere dominationes: multosque apud populos aeternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertaesum, leges maluerunt. Hae primo, rudibus hominum animis, simplices erant: maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit: repertaque quaedam a Tullo et Anco: sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.

27. Pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis, et firmandae concordiae: creatique decemviri, et accitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris: nam secutae leges, etsi aliquando in ma-

Incedebat. Oriebatur, ut 15, 37. *postquam tenebrae incedebant.* Liv. 29, 24. *timorque in exercitu incederet*, ut I. F. Gron. rescripsit: aut invaserat animos, grassabatur, ut multis locis apud Livium. Vid. Gronov. ad l. c. Adde 4, 46. Ern.

Cretensium. De Cretensium rep. et legibus lege Polybium 6, 43. ubi negat primo Spartanae similem, deinde laudandam fuisse: quod Xenophontem, Platonem, Ephorum, et Callisthenem tradidisse dicit: quibus adde Aristotelem de Rep. 2, 9. Ern.

Ac mox Ath. quaesitiores iam et. Malim *ac mox Atheniensibus* vel potius *Atheniensium quas* etc. Wopk. Facile pronomen a sequente voce absorberi potuit; ni ex more suo variare orationem voluerit noster.

Solon. Cod. MS. *Solo:* quae terminatio et ipsa proba est, ut saepe docuere viri docti in talibus nominibus. Vide, quem hic laudat Iac. Gronovius, I. F. Gronovium, ad Senec. Agam. 514. Nominatim ap. Valer. M. 8, 9. in MSS. est *amantissimus patriae Solo*, ut l. c. tradit Gron. Ern.

Nobis Romulus. Viri docti iam laudarunt locum Pomponii in l. 2. de Origine Iuris. *Initio civitatis nostrae populus sine certa lege, sine iure certo, primum agere instituit: omniaque manu a regibus gubernabantur.* Ern.

Finis aequi iuris. Non de extremo tempore capiam cum Freinsh. sed de absolutione et perfectione iuris. Tabulis XII. perfectis absolutum quoddam iuris aequi corpus extitit,

manum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare, corripuit delator, obiectans, « aegro Druso composuisse, quod, si exstinctus foret, maiore praemio vulgaretur. » Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru eius Vitellia coram, multisque illustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia, « nihil se audivisse, » adseveravit. Sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit: sententiaque Haterii Agrippae, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium.

50. Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est. « Si, P. C. unum id spectamus, quam nefaria voce C. Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit, neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus, in eum suffecerint. Sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio, maiorumque et vestra exempla temperant: et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt, est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac severitatis non poeniteat. Saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis, sumpta morte, misericordiam eius praevenisset. Vita Lutorii in integro est; qui neque servatus in peri-

ut infra *Panteius*, qui est P. Anteius. Mentio huius aut alterius Lutorii apud Plinium 7, 40. ubi tamen male, *Sutorio Prisco*. Lips.

Corripuit delator. Curtius 10, 1. Gron.

Ad dicendum testimonium exterritis. Ita territis metu periculi, ut dicerent testimonium contra C. Lutorium: formam loquendi supra iam illustravimus 2, 62. Sic etiam Livius 7, 42. *multitudinem ad arma consternatam esse*. Ern.

Ne serviles quidem. Id est, patibula crucesque. Lips.

Vita Lutorii in integro est. Sententia mihi mallet, *esto*. Lips. Non necessarium puto cum Pichena. Vult dicere: atqui Lutorius adhuc vivit, non sibi vim attulit: sinamus locum fieri principis misericordiae: praesertim cum nec servatus pe-

bantur. Nec ullum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum, ut caerimonias deum, protegentis. Igitur placitum, ut mitterent civitates iura atque legatos. Et quaedam, quod falso usurpaverant, sponte omisere: multae vetustis superstitionibus aut meritis in populum romanum fidebant. Magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret, mutaretve.

61. Primi omnium Ephesii adiere, memorantes,

καὶ πρεσβύτερον λέγει, καὶ φύξιμον, καὶ ἱεροὺς ὅρους, ἐφ' ὅσον τοῖς οἰκέταις ἀσφάλεια. Lips. Cf. et supra c. 36.

Iura. Id est tabulas, literas, monumenta, quibus iura niterentur, inspicienda senatui, ut iudicaret, utrum ius asyli esset, nec ne. Ern.

Primi omnium Ephesii. Quibus Diana culta celebri illo templo. Statuam eius describit Minucius Felix c. 21. *Diana interim est alte succincta venatrix: et Ephesia mammis multis et verubus exstructa.* Ubi repono, *uberibus exstructa.* De toto hoc Asylo eleganter Strabo 14. p. 641. Ἄσυλον δὲ μένει τὸ ἱερὸν καὶ νῦν καὶ πρότερον· τῆς δὲ ἀσυλίας τοὺς ὅρους ἀλλαγῆναι συνέβη πολλάκις. Ἀλεξάνδρου μὲν ἐπὶ στάδιον ἐκτείναντος, Μιθριδάτου δὲ τόξευμα ἀφέντος ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ κεράμου, καὶ δόξαντα ὑπερβαλέσθαι μικρὰ τὸ στάδιον. Ἀντωνίου δὲ πληστιάσαντος τούτῳ, καὶ συμπεριλαβόντος τῇ ἀσυλίᾳ μέρος τι τῆς πόλεως. Ἐφάνη δὲ τοῦτο βλαβερὸν, καὶ ἐπὶ τοῖς κακούργοις ποιοῦν τὴν πόλιν· ὥς τ' ἠκύρωσεν ὁ Σεβαστὸς Καῖσαρ. Cui descriptioni, caussa non est, ut aliunde quippiam addam. Lips. In loco Minucii Felicis perperam haerent viri docti, cum Lipsio pro *verubus* legentes *uberibus*, vel cum aliis *tuberibus*. Frustra quoque Wowerus transponi verba iubet, quasi *verubus exstructa* non ad Ephesiam pertineat. Vindicias loci egit, et Minucium ab inepta tautologia liberavit Holstenius in Ep. ad Card. Barberinum de fulcris s. verubus Dianae Ephesiae. fol. Rom. 1688. ubi ex numis potiss. ostendit, ferreis fulcimentis statuam deae sustentari solitam. Simile quid de Dioscurorum signis refert Prudentius contra Symm. 1, 319. ubi intrusere quoque scioli *solo* pro *veru.* Numus Otaciliae ap. Vaillant praefert epigraphen: ARTEMIC. EΦECIA ACYΛOC. Strabonis δὲ πληστιάσαντος nihil esse, Xylander bene vidit: quid, si legas: Ἀντωνίου διπλασιάσαντος τοῦτο. Istam Antonii indulgentiam Ephesius celebrat numus, iugatis triumvirorum capitibus insignis, quem ex Vaillantio exhibet Chishull. p. 150.

datum, ut pacto in fidem acciperetur: nedum, pulcherrimo populi romani fastigio, latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur. » Dat negotium Blaeso, « ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi; ipsius autem ducis quoquo modo potiretur. »

74. Et recepti ea venia plerique: mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille, robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur: ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit, qua praedatio in Leptinos et suffugia Garamantum: alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit: medio, cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat; quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis romani in ore, in latere, et saepe a tergo erat: multique eo modo caesi, aut circumventi. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis

Mox.... belligeratum. Quanto brevius ille copiosus et verbosus, ut putatur ab imperitis, Livius dixisset idem, quod brevitatis laude florens Tacitus: *Mox Tacfarinas suis artibus petitus*, a l. 22, 16. qui videtur esse fundus sententiae cornelianae. Ern.

Eluderetque. Id est impetu facto et assultu resiliret subito, nec copiam sui pugnaeque faceret, 4, 25. *infensus miles memoria laborum, et adversum eludentes optatae toties pugnae.* Ern.

In Leptinos. Intelligi putant, qui Leptim Africae urbem colunt: qui *Leptitani* vocantur, (v. H. 4, 50.) nusquam *Leptini*; unde *Leptitanos* rescribi volebant Freinsh. et Ryckius. Esse autem debent, qui Leptim parvam tenebant. Sed scire velim, quomodo e finibus Leptitanorum suffugium esset in Garamantas, cum Leptis sit ad mare, Garamantes in interiori Africa. Ern.

Impune traherentur. Diriperentur, vexarentur, perderentur. Supra c. 54. *haec cura omissa remp. funditus trahet*, id est perdet, evertet. Ern. — Sallust. fragm. 4, 7. *quin socios, amicos.... trahant, excidant.* Wopk.

8. Igitur Seianus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paullatim irrepente, fortuitus morbus adsimularetur: id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterum Tiberius, per omnes valetudinis eius dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto, necdum sepulto, curiam ingressus est. Consulesque, sede vulgari

1, Sat. 4, 17. *Dii bene fecerunt, inopis me quodque pusilli Finxerunt animi.* Debuisset dicere: *Modestiae numen bene fecit, quod me modestum finxit.* Non venit enim scilicet illa modestia virtus et animal, nisi a peculiari numine Modestia: quemadmodum nemini potest optari, nisi ab eo unico numine, quod eam conferre possit. Ego tamen deam nullam, sed quae sanis facile modestiam ingeneraret, Adrastiam, Rhamnusiam, Nemesin novi. Nam Plautus risum captat. Quid multa? quod illi mire elegans, id mihi κακόζηλον et gravitati cum Taciti, tum materiae indignum videtur. Gron. Verissima sunt quae Gronovius disputat. Itaque veteres edd. secutus: *modestiam*, litera initiali minuta rescripsi, ut fecit iam Ryckius. Ern. Pro Modestia dea pugnat Crollius, ea potissimum ratione, quod, modestiam in Seiano nullam fuisse, probe Drusus nosset. Cultas quoque Romae virtutes *Clementiam*, *Moderationem*, ex nummis Tiberii patet. Cf. Eckhel t. 6, p. 187. Valet hoc, si reddas, *precandam eius modestiam*, non item si, *precandam ei a diis modestiam.* Duriuscula tamen pronominis omissio. Quem Plauti locum signet Gron. non video.

Adsimularetur. Videretur: ut tabes e veneno imitaretur fortuitum morbum, similitudinem fortuiti morbi haberet. *Adsimulare* est: imitari: de quo verbo vid. Gron. Diatr. in Stat. c. 6. Ern.

Ut octo post annos. Recta eo ipso videlicet anno: quo interfectus Seianus, cum Apicata, eius uxor, haec scelera prodidit: Vide Dionem 58, 11. Lips.

Consules sede vulgari. Id est, in sedibus praetorum aut tribunorum, ut Dio interpretari videtur in morte Augusti 56, 31. Ἐκαθέζοντο δὲ οἱ μὲν πολλοί, ὥς που ἕκαστος εἰώθει, οἱ δ' ὕπατοι κάτω ἐν τοῖς βάθροις, ὁ μὲν τῷ τῶν στρατηγῶν, ὁ δὲ τῷ τῶν δημάρχων. Nec dissimile est, quod Suetonius scribit c. 23. Claudium *de maiore negotio acturum, medium inter consulum sellas tribunicio subsellio sedisse.* Humiles autem senatorum omnium sedes, altae consulum et excelsae. Lucanus 5, 15. *Ut primum moestum tenuere silentia coetum, Lentulus e celsa sublimis sede profatur.* Lentulus enim ibi consul. Et alius poëta quispiam (Ovid. ex Ponto 4, 5, 18.) *Conspicuum signis cum premet altus ebur.* Intelligit consulis sellam curulem: in qua, ornatus caussa, signa. Idem ib. 4, 9, 28. *Signa quoque in sella nossem formata curuli, Et totum Numidae sculptile dentis opus.* Lips. Immo in subselliis senatorum communibus, quo loco senatori cuique sedere licebat. Nam subsellia praetorum et tribunorum non possunt profecto

cessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit: simul principes Musulanorum, defectionem coeptantes, securi percutit. Dein, quia pluribus adversum, Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non gravi, nec uno incursu consectandum hostem vagum; excito cum popularibus rege Ptolemaeo, quatuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data: et praedatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus.

25. Nec multo post adfertur, « Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse; fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. » Tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. Simulque coeptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: praepeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta proelio provisa: hostibus contra, omnium nesciis, non arma,

(Ann. 2, 58. 14, 43.) Boxh. male tuetur pristinam lectionem *sibi*.

Consultor ad. o. Sic Sall. Iug. 85, 47. 103, 7. Wopk.

Legatis aut tribb. Sic codex scr. pro quo Beroaldus dedit *ac* sine necessitate: non tot habebat legatos Dolabella, ut omnibus legatum praeponere posset. Itaque partim legatis, partim tribunis dedit. Ern.

Positis mapalibus. V. ad 3, 74.

Fisos loco, quia vastis. Forte Tacitus scripsit, *qui vastis.* Gron. Crederem, si Cicero auctor esset, aut Livius. In Tacito et alia eiusmodi loca reperias, ubi τὸ *quia* durius dicatur 6, 4. *Haterius invidiosior fuit, quia .... meditabatur*, et sic sexcenties. Ern.

Praepeditis equis. Recte Freinsh. dictum indicat pro compeditis. Πεποδισμένους appellat Xenophon loco per omnia huic simili. παιδ. 3, 3. de Assyriis: πεποδισμένους γὰρ ἔχουσι τοὺς ἵππους ἐπὶ ταῖς φάτναις, καί, εἴτις ἐπ' αὐτοὺς ἴοι, ἔργον μὲν νυκτὸς λῦσαι ἵππους, ἔργον δὲ χαλινῶσαι, ἔργον δὲ ἐπισάξαι. Atque eadem de Persis ἀνάβ 3, 21. εἶτι γὰρ ἵπποι αὐτοῖς δέδενται, καὶ ὡς ἐπιτοπολὺ πεποδισμένοι εἰσὶ τοῦ μὴ φεύγειν ἕνεκα, εἰ λυθείησαν. Ab his igitur Persis, progenitoribus suis (Sallust. Iug. c. 18. vide) fortassis hunc morem retinuerunt Numidae. *Pedicam*

ginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? suum cuique decus posteritas rependit: nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint.» Egressus dein senatu, vitam abstinentia finivit. Libros per aediles cremandos

Quas nec victor quidem abolevit. Genus mendi, quod passim insedit, et iam dudum nimis secure doctis hominibus transmittitur. Scribe: *quas ne victor quidem abolevit.* Gron. Ab hoc tempore plurimis in locis mendum hoc auctoritate codd. sublatum. Vid. copiosissimom exemplis Drakenb. ad Livium 1, 10. et quos ille laudat. Cf. infra H. 2, 76. 79. 82. etc. Hic et ubique in Tacito correximus, ubi nondum ab superioribus editoribus factum. Ern. In locis Taciti hic citatis istud *ne* in lipsianis et Ryckii editionibus deprehendo. De statua Bruti aenea Mediolani posita v. Plut. in Bruto p. 1011.

Vitam abstinentia finivit. Distincte totam historiam Seneca (l. c.): *Usus itaque balneo, et quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit; et dimissis pueris, quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit a coena. Deinde quasi* (corrupta interpunctio ab ignaris moris prisci, scribe, *proiecit. A coena deinde quasi.* Mos vulgo obtinebat, ut in balneo, aut statim post balneum, aliquid sumerent, quod vocabant gostare et gustum, et deinde nihilominus venirent ad legitimam coenam) *iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die et tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium.... Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus avidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia; queruntur mori Cordum, ut interpellarent quod coëgerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, an mortis rei perderentur. Dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat.* Quem locum eo libentius adscripsi, ut ab aliis depositum emendarem. Corruptum enim illud: *an mortis rei perderentur:* et ad Oedipum relegat nos Pintianos. In libro manuscripto legi, *proderentur.* Itaque cum adseveratione emendo, *an morte rei prohiberentur.* Probat ipse Seneca, statim: *Fles, quod quemquam tuorum mori necesse fuit? Paene non licuit.* Lips. Dio 57, 24. Crem. Cordum manum sibi inferre coactum scribit; sed id de quovis modo mortis voluntario dici ostendit Marc. Donatus ad h. l.

Libros per aediles. Alias id per triumviros factum. In vita Agricolae 2. *Delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur.* Alias per praetorem. Valerius 1, 1, 12. *Graecos Numae libros L. Petillius praetor urbanus ex auctoritate senatus per victimarios igne facto in conspectu populi cremavit.* Primus Romanorum hanc

et vino procumbere. Igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant; quorum altero populatores invaderentur, alii castra romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius proelii non acciperet: tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur: Thracum auxilia, repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra palarentur, tanto infensius caesi, quanto « perfugae et proditores, ferre arma ad suum patriaeque servitium, » incusabantur.

49. Postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari, successu noctis alacres, proelium auderent. Et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat: dein fossam loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus

23. *Quae opportune iam muniebat.* Puto *quae opportune immunierat.* Vide nos ad 11, 19 tum mox *arcteque circumdare.*

quod male vulgatis omnibus tribuit Pichena, cum haud dubie operarum vitio pro *rapti* in Lipsianas venerit. Ern.

Incursu...., palarentur. Sic Pichena e cod. prius legebatur *concursu.... pabularentur.*

Tumulis non degrediebantur. Sic e MS. pro vulgato *digrediebantur* recte a Pichena repositum. Sall. Iug. 49. *monte degrediens*, ubi v. Cortium et quos laudat. Noster Hist. 1, 61. *Peninis iugis degredi.* Adde viros doctos ad Hist. 2, 66. et ad Livium 40, 22. Ern. Vide notata ad c. 74. Wopk.

Iam muniebat. Inmuniebat, hoc est, in tumulis istis muniebat, sicut infra 11, 19. *ne iussa exuerent, praesidium immunivit*, Freinshemius coniiciebat. Possis etiam *communiebat.* Ern.

Loricamque contexens. Id est, exiguum vallum, et sepem e cratibus, aut sepis instar: ideoque hic, *contexens.* Vide Poliorcetica nostra 2. Dial. 2. Lips. Loricae interdum vimineae ex cratibus pluteisque, interdum ex lapide aut terra. Interdum etiam pro ipso vallo dicuntur, sive, quia pars valli, sive quia vallum loricae usum praestet iis, qui post vallum stant. v. Schelius ad Hygin. p. 126. Nihil sane impedit, quo minus et hic de vallo capiatur, cum fossae iungatur, neque alia valli mentio. Neque verbum *contexens*

eam acceperat a Tarquinio Prisco; seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt; magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitasse, unde Tuscum vicum, e vocabulo advenarum, dictum.

66. Sed, ut studia procerum et largitio principis adversum casus solatium tulerant, ita adcusatorum maior in dies et infestior vis sine levamento grassabatur: corripueratque Varum Quinctilium, divitem et

41. *Adversum casum. Casus* malim, ut ad ruinam theatri etiam referatur: et sic Acidalius. Deinde mox *in id tempus* erat.

quo noster etiam utitur Hist. 2, 100. *Auxilium appellari* quoqoe est bona phrasis. Sic tribuni dicuntur appellari, sc. auxilium. Obstat, quod *ductare exercitum* est ducere exercitum, praeesse exercitui: cum hic desideretur potius *adducere*. Conieci aliquando: *cum auxilium ab illo*, sive *belli*, *tentavisset*, sc. rex romanus, vel *tentavissent* Romani, e Virgilii Aen. 3, 146. *unde laborum Tentare auxilium iubeat*, i. e. petere. Sed potius accipiendi verbum desideratur, quam petendi. Chifletius coniecit in ep. ad Lipsium t. 1. p. 728. Coll. Burm. *cum in auxilium appellatus itavisset*. Non placet. Ern. Obstat, quod Dionys. Hal. 2, 36. Caelium sponte, non adpellatum adventasse scribit. Neque, quum paullo ante legatur *adpellitatum*, Tacitus iterum posuerit *adpellatum*. Ryckius vult: *ad bella tum tulisset*. Crollius: *adportavisset*. Forsan legendum: *ad bella ductavisset*. *Tum* potuit facile ex *duc* oriri.

Unde Tuscum vicum. Aliter visum Livio, qui 2, 14. cognominatum vult a reliquis exercitus Porsenae, qui e fuga receperant se Romam, victi ad Ariciam a Cumanis. *Pars*, inquit, *perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specia supplicum delati sunt.... His locus ad habitandum datus; quem deinde Tuscum vicum appellarunt.* Varro item leviter dissentit. *Hi post Caelis obitum*, inquit, *quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum. Ab eis dictus Vicus Tuscus, et ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriae.* De Vortumno quod ait, confirmat Propertius 4, 2, 3. *Tuscus ego Tuscis orior, nec poenitet inter Proelia Volseinos deseruisse focos.* Ubi perperam *Volseinos*, quia Volsci in Etruria non fuerunt. Libri manuss. *Volsinos*, quos sequor, aut certe, *Volsinios*. Lips.

Adversum casum solatium tulerant. Adversis casuum coniicit Muretus. Sic 3, 24. *illustrium domuum adversa solatio adjecit D. Silanus.* Ern. Heins. *adversum casus.* Bene.

Varum Quinctilium. Censeo filium esse infelicis patris, qui in Germania caesus. Sed, quomodo Caesari propinquus? Credo, quia Germanici filiam duxerat uxorem. Seneca 1. Controv. 1, 3. *Declamaverat apud*

